ՍԱՐԳԻՍ Գ. ՓԱՋԱՃԵԱՆ

ՅՈՒՇԱՄԱՏԵԱՆ

ՌՈՏՈՍԹՈՑԻ ՀԱՅԵՐՈՒՆ

1606—1922

ԵՐԿՐՈՐԴ ԵՒ ԼՐԱՑԵԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Armenian Church Library http://hygradaran.weebly.com

Տպ. ՏՕՆԻԿԵԱՆ
Պէյրութ
1971

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՅԻՇԱՏԱԿ

ԲՈԼՈՐ ԱՑՆ ՌՈՏՈՍԹՈՑԻՆԵՐՈՒՆ,

ՈՐՈՆՔ ԻՆԿԱՆ 1915–1918–Ի ԲՌՆԱԴԱՏՈՒԹԻ ԱՐԻՒՆՈՏ ՁԱՄԲՈՒՆ ՎՐԱՑ

«Պատմութիւն չունեցող հաւաքականութիւնները կը նմանին ուսկից գալը եւ ուր երթալը չգիտցող ճամբորդներու, որոնք անխտիր կը կորսուին ժամանակ կոչուող անհունութեան մէջ:

Ժամանակը ամենաճանդիչ է· միայն չի կրնար ճանդել արձանագրուած պատմութիւնը, որը կը ներկայանայ յետագայ սերունդներուն՝ առանց սպասելու անոնց հրաւէրին»:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Armenian Church Library http://hygradaran.weebly.com

ՔԱՆԻ ՄԸ ԽՕՍՔ՝ ՆԱԽԱԲԱՆԻ ՓՈԽԱՐԷՆ

Թանկագին համաքաղաքացիներ եւ ընթերցողներ,

Թուականէս քառասուն տարիներ առաջ ՌՈՏՈՍՔՈՑԻ ՀԱՑԵՐԸ անունով 128 էջնոց գրքոյկ մը լոյս ընծայեցի Սոֆիայի մէջ, մէնմիենակ, երիտասարդական յամառ կամքով, առանց ոչ մի համաքաղաքացիի դոյզն օժանդակութեան, հակառակ այն բոլոր դիմումներուս, որոնք ուղղուած էին զանազան երկիրներու մէջ ապրող մեծատուն ռոտոսթոցիներու:

Ցամառ եւ ծանր աշխատանքով գլուխ հանեցի մեր պատուական, հայասիրտ եւ հայախօս գաղութին անցեալը ներկայացնող ամփոփ պատմութիւն մը, սահմանափակ տպաքանակով, այն չափով որչափ ներեցին դեռահաս մտայնի կարողութիւնս եւ մանաւանդ, նիւթական ուժերս: Այդ ընելով լրիւ պատմութիւն մը գրած ըլլալու յաւակնութիւնը չունէի երբեք, այլ, աւելի ճիշդ, Ռոտոսթոյի յետագայ պատմիչներուն յիշատակարան եւ աղբիւրներ ձգել էր նպատակս:

Այսօր, սակայն, այդ գրքոյկէն ոչ մէկ օրինակ չէ մնացած ոչ իմ ձեռքս եւ ոչ ալ հրապարակի վրայ, որ կարենամ գտնացնել ներկայիս հեռաւոր երկիրներէ յաճախ գիրք պահանջող ռոտոսթոցի հայրենակիցներուս խնդրանքները: Անոնք այս անգամ խորհուրդ տուին ինձ եւ թելադրեցին, որ երկրորդ եւ աւելի ընդարձակ հրատարակութեան մը ձեռնարկեմ, որուն մէջ երեսաց նաեւ ռոտոսթոցի մտաւորականներու — ուսուցիչ, բժիշկ, փաստաբան, արուեստագէտ, երեսփոխան, պետական պաշտօնատար եւ այլ հանրայայտ դէմքերու կենսագրութիւնները ու լուսանկարները, ըստ կարելւոյն, որպէս զի յաջորդ սերունդները աւելի մօտէն ճանչնան իրենց արժանաւոր պապերը:

Եւ ահա, հայրենակիցներուս կողմէ ինձ եղած այս նոր առաջարկը գլուխ հանելու սրտանուէր մտահոգութեամբ սկսայ նոր ու մանրամասն կենսագրական պրպտումներու, որոնք տեւեցին աւելի քան երեք տարի, որովհետեւ անոնցմէ շատեր վաղուց նահատակուած էին 1915-ի ցեղասպանութեան արիւնոտ ճանապարհին, իսկ փիչ թիւով ողջերն ալ — մնացորդացը — աշխարհի չորս ծագերուն ցաք ու ցրիւ եղած ըլլալնուն, բաւական դժուարութիւններու հանդիպեցայ:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Պէտք է ըսեմ, որ ինչպէս առաջին գիրքս, նոյնպէս այս նորը, անտարակոյս ունի իր թերի կողմերը կամ վրիպումները՝ անկախ իմ կամքէս· բան մը որ անխուսափելի է, եւ այդ ամէնէն առաջ կը զգամ ես: Սակայն ընթերցողը երբէ նկատի առնէ գրքիս պատրաստութիւնը ոչ թէ Ռոտոսթոյի մէջ, այլ մղոններով հեռու երկրի մէկ անկիւնը, այն ալ պատմական աղբիւրներու չգոյութեան «անապատ»ի մէջ եւ գաղութին վերջանալէն շուրջ 50 տարիներ յետոյ, երկրորդ՝ այդ գաղութի մասին հիմնէն ի վեր շատ քիչ բան, գրեթէ ոչինչ գրուած ըլլալը, արդէն իսկ բաւարարութեան մէջ պիտի դնեն մեր ընթերցողները:

Այս առթիւ պարտք կը զգամ ըսել նաեւ որ պատմութեան մը համար անցքերու եւ դէպքերու նշգրտութիւնը խիստ կարեւոր ըլլալուն համար նախանձախնդրօրէն մտիկ ըրի Ռոտոսթոյի պատմական անցքերուն եւ դէմքերուն տեղեակ եղող ողջմիտ տարեցները, որոնք արդէն իսկ վերջացած Ռոտոսթոյի հայ գաղութին 75 կամ 80 եւ աւելի տարեկան հազուագիւտ բայց արժանահաւատ վկաներն էին:(*) Այդպիսիներուն, մանաւանդ պոլսաբնակ Պ· Նուպար Շապճեանին, Նիւ Եորքաբնակ Պ· Յակոբ Ալեքսանեանին եւ Պէյրութաբնակ Պ· Կիրակոս Փիլիպոսեանին կը յայտնեմ իմ շնորհակալութիւնները, որոնք բաւական անուններ յիշեցուցին ինձ:

Յարգելի հայրենակիցներ, ահա ես «աղբիւր–յուշարձան» մը շինեցի պանդխտութեան շոգ անապատին մէջ, որպէս զի ձեր գաւակներուն ու անոնց որդիներուն հայրենակարօտ ծարաւը մասամբ յագեցնեմ· բայց այդ «աղբիւրին» նիւթական «ջուրը» ճարելու միջոցներէն զուրկ ըլլալուս, խնդրեցի մեր համահաղաքացիներէն որ այս պատմական «աղբիւրին» «ջուրը» (հրատարակութեան ծախքը) հոգացող մը գտնուի: Ահա, այդպիսի մէկը հրապարակ եկաւ յանձին Փարիզաբնակ Տիկ· Գեղուհի ՏԷՏԷԵԱՆի, Տէր Բարթող Աւագ Քհնյ· Թագըմեանցի դուստրը, որ իր յոյժ հայրենասիրութեամբն ստանձնեց ՅՈՒՇԱՄԱՏԵԱՆիս հրատարակման եւ այլ ծախսերու հայթայթումը, եւ լծուեցաւ անխոնջ աշխատանքի, որուն առյաւէտ երախտապարտ պիտի մնանք անձնապէս ես եւ ռոտոսթոցիներու յետագայ սերունդները:

Սոֆիա, 1970 *թ*· *ՀԵՂԻՆԱԿԸ*

(*) Թէեւ տարեցներու անգիր աւանդութիւնները յաճախ հեռու են վաւերական ըլլալէ, բայց երբ գրաւոր հաստատուն արձանագրութիւններ չկան, պէտք է գոհանանք անոնց աւանդած թերանացի պատմութիւններով, քանի որ իմ այս աշխատութիւնը բնական հետազօտութիւն մը չէ, ոչ ալ պատմագիտական ուսումնասիրութիւն մը, այլ՝ անհետացած հայ գաղութի մը անցեալը՝ պարզ եւ անսեթեւեթ, առանց կողմնակալ եզրակացութիւններու ներկայացնող յուշամատեան մը:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՍԱՐԳԻՍ ԳԷՈՐԳ ՓԱՉԱՃԵԱՆ

(Կենսագրական նօթեր)

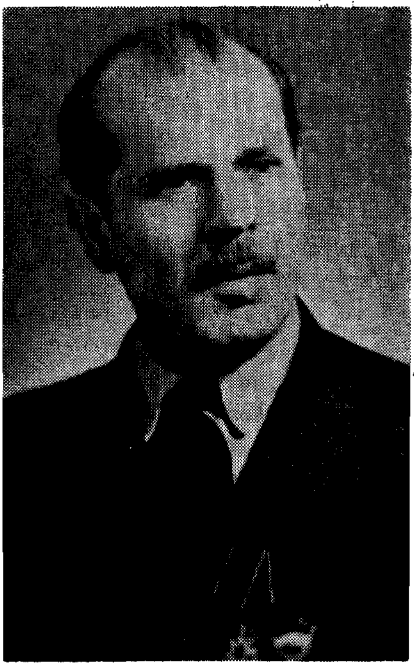

ՀԵՂԻՆԱԿԸ

Ծնած է 1896–ին, Ռոտոսթոյի Խաչ թաղին մէջ։ 1910–ին, Գէորգ Մեսրոպի տնօրէնութեան օրով աւարտած է թաղին Յիսուսեան ազգային դպրոցը, որմէ յետոյ յաճախած է Օսմ. Իրատիէ վարժարանը մինչեւ 1915–ի ամառը, երբ ընտանեօք կ՚աքսորուին Սուրիոյ անապատը։ Այնտեղ ծնողքը եւ եղբայրները կորսնցնելէ յետոյ կը յաջողի հաստատուիլ Դամասկոս, ուրտեղ կ՚ընդունուի Հիճազի երկաթուղիներու կեդրոնական կայարանին մէջ, իբր հեռախօսային պաշտօնեայ, իսկ աւելի վերջ՝ իբր հեռագրիչ։

1918–ի աշնան Ս. Փաչաճեան կ՚արձանագրուի Կիլիկեան գրաւելու պաշտօն ունեցող Ֆրանսական Légion d'Orientի մէջ։ 1920ի սկիզբները կը վերադառնայ Պոլիս եւ կը մտնէ Սան Սթեֆանոյի մէջ հաստատուած Ֆրանսական 23–րդ հրետանային բանակի նորոգութեան աշխատանոցներուն մէջ իբրեւ ոչ–զինուորական պաշտօնեայ։

1922–ին իրմէ փոքր քրոջ եւ եղբօր հետ կը հաստատուի Պուլկարիոյ Սոֆիա քաղաքը։ Այստեղ 1923–ին հիմնադիր եւ վարչական անդամ կ՚ըլլայ Հայ Գաղթական Երիտասարդներու «ՅԱՌԱՋ» լսարանական միութեան։ 1924–28 թուականներուն կ՚աշխատակցի Յակոբ Մարթաեանի «ՄՇԱԿՈՅԹ» , Մարտիրոս Գոչունեանի «ՊՈՒԼԿԱՐԱՀԱՅ ՁԱՅՆ» եւ «ԶԱՆԳ» շաբաթաթերթերուն։

1929–ին անհատական ջանքերով կը հրատարակէ «Ռոտոսթոյի Հայերը» անունով պատմական գրքոյկը։ 1929–30 թուականներուն դրաշար կ՚ըլլայ Տիգրան Մարտիրոսեանի «ՓԱՐՈՍ» շաբաթաթերթին, իսկ 1931–1944 թուականներուն կը հրատարակէ «ՊԱԼՔԱՆԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ» շաբաթաթերթը։

1944–ին Պուլկար ժողովրդական ազատագրութեան առաջին օրերէն իսկ կը նշանակուի Սոֆիայի ազգ. ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ Վարժարանի փրոկիմնազիայի բաժնին հայոց լեզուի եւ պատմութեան ուսու–

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ցիչ ու նոյն օրերուն հրատարակուիլ սկսած «ԵՐԵՒԱՆ» չաբաթաթերթի տեխնիքական խմբագիրը: Երկու տարի յետոյ՝ նոյն վարժարանի տնօրէնն: Միաժամանակ չաբաթական երկու օր հայկական տակումբին մէջ Հայոց Պատմութեան դասեր կ'աւանդէ իր աշակերտներուն, որոնք զրկուած էին դպրոցին մէջ այդ դասերէն:

1955–ին, որպէս Պուլկարահայ Թեմական Խորհուրդի Ատենադպիրը, աշխարհական պատգամաւոր կ'ընտրուի Վազգէն Ա. Վեհափառի ընտրութեան առթիւ եւ կը մեկնի Էջմիածին:

1956–ին Պուլկար Կրթական Նախարարութեան կողմէ դասախօս կը նշանակուի պուլկարահայոց հայերէն լեզուի բոլոր ուսուցիչներուն, եւ մի քանի դասընթացքներով կ'աշխատի թարմացնել անոնց լեզուական եւ քերականական գիտելիքները:

Այս առթիւ կը պարգեւատրուի «Ժողովրդական Դաստիարակութեան Գերազանցիկ»ի կրծքանշանով, իսկ երկու տարի յետոյ ալ՝ «Ուսուցչական Գերազանց Աշխատանք»ի մետալով եւ պատուագրով: 1960–ին, փոքրամասնութեանց դպրոցներու պետականացումէն յետոյ հանգստեան կը կոչուի:

Պուլկար Կրթական Նախարարութեան հրատարակչականին թրքական բաժնի մէջ ալ 5–6 տարիի չափ սովետահայ պատմուածքներ եւ նորավէպեր թրքերէնի թարգմանելու պաշտօն կը տրուի իրեն:

1967–ին «ՊՈՒԼԿԱՐԱՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՏԱՅՆՕՐԵԱԿ»ին առթիւ Հայաստան մեկնող պատուիրակութեան անդամ ըլլալով կը պար-

Էջմիածնի մէջ 1955 թ. Սեպտ. 30
կաթողիկոսական ընտրութեան համար պատգամաւորները եգիպտոսի Առաջնորդ հանգուցեալ Մամբրէ Արք. Սիրունեանի առաջնորդութեամբ կը մեկնին ժողովատան: Սրբազանի ձախին՝ գրիչս հեղինակը:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

գեւատուի Հայկ. Ս. Մ. Հ. Լուսաւորութեան Նախարարութեան կողմէ՝ երեւանի մէջ հիմնուած Պուլկար եւ Հայ բարեկամութեան Թանգարանի կազմութեան մեծապէս օժանդակած ըլլալուն համար։

1969–ին «ԵՐԵՒԱՆ» Մշակութային Միութեան եւ «ԵՐԵՒԱՆ» չաքաթաթերթի հիմնադրման ու հրատարակման 25–ամեակին առիթով կրծքանշանով եւ պատուոյ դրով կը պարգեւատրուի որպէս Միութեան Սոֆիայի մասնաճիւղի հիմնադիր անդամներէն մին եւ «ԵՐԵՒԱՆ» թերթի թէքնիքական խմբագիր։

Գրքիս հեղինակը երկար տարիներէ ի վեր ցայսօր կ'աշխատակցի բազմաթիւ հայ թերթերու։ Պատրաստած է պուլկարերէն լեզուով արժէքաւոր ուսումնասիրութիւն մը «ՀԱՑ ԵՒ ՊՈՒԼԿԱՐ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԸ» անունով։

Ներկայ գրքին հրատարակութիւնը դեղեցիկ կերպով կը պսակադրի հեղինակին ծննդեան 75–ամեակին. յարգանքի լուսաղոյն արտայայտութիւնը իր հայրենակիցներուն կողմէ՝ իրենց բազմավաստակ համաքաղաքացիին հանդէպ։

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՏԻԿԻՆ ԳԵՂՈՒՀԻ ՏԷՏԷԵԱՆ

(Ծնեալ Թագըմճեան)

Ծնած է Ռոտոսթոյի Թագաւոր Թաղը, Առաջնորդական Փոխանորդ Տ. Բարթող Քհնյ. Թագըմճեանի ընտանիքին մէջ, զոյգը՝ դրագէտ Մկրտիչ Երիցեանին եւ զարմուհին Վազգէն Շուշանեանի:

Նախնական կրթութիւնը առած է Թաղին Ցովհաննեան Վարժարանին մէջ, որմէ յետոյ ընտանեօք փոխադրուած են Կ. Պոլիս, ուր նախ աւարտած է Անարատ Ցղութեան հայ մայրապետներու վարժարանը, վերջն ալ յաճախած է Սամաթիոյ Ազգային վարժարանի կից «Լրացուցիչ» կոչուած երկամեայ բարձրագոյն դասընթացքները:

1922–ին Թրքահայութեան մեծ տարտղնումի օրերուն, իր ծնողներու հետ, փոխադրուած է Փարիզ, որտեղ իր եղբօր՝ դրականագէտ եւ բանաստեղծ Մկրտիչ Երիցեանցի հետ սկսած է աշխատիլ հանրային ասպարէզին մէջ — դպրոց, մշակութային միութիւն, կարմիր Խաչ —: Երբ «Մարտկոցական» կոչուած չարժումը կը սկսի, Գեղուհին, իր եղբօրը հետ կը քաշուի Կեդրոնի անդամութենէն եւ Փարիզի Շավիլ–Վիրոֆլէյ արուարձանին մէջ, իր փոքր եղբօր՝ Կարպիս Թագըմճեանի հետ կը կազմէ մշակութային միութիւն մը, որ եռանդուն գործունէութիւն մը կ'ունենայ (հանդէս, ներկայացում, ֆուտպոլ) եւ կը տեւէ մինչեւ Բ. աշխարհամարտը, երբ բոլոր միութիւնները կը դադրին գործելէ:

Պատերազմի վերջաւորութեան, 1945–ին, Փարիզի մէջ կը կազմուի «Ազգային Ճակատ» անունով հայասատանեան չարժումը, որուն կանանց մասնաճիւղի քարտուղարուհի կ'ընտրուի Գեղուհին: Ազգային Ճակատը չուտով կ'ունենայ «ՀԱՑ ԿԻՆ» իր չաբաթաթերթը՝ որուն մէջ Գեղուհի Տէտէեան, օժտուած դրելու չնորհով, ստորագրած

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

է քանի մը գրութիւններ, որոնցմէ ոմանք արտատպուած են արտասահմանի հայ թերթերուն կողմէ։

Դժբախտաբար աշխատանքի պարտադրանքը արգելք եղած է որ ան ղարկ տայ իր գրական կեանքին եւ սակայն Տիկին Տէտէեան միշտ խանդավառութեամբ կը հետեւի թէ Հայրենիքի եւ թէ Գաղթաշխարհի մշակութային շարժումներուն, որուն լաւագոյն փաստը սոյն գրքին հրատարակութեան իրականացման պարալան է, որ այնքան աղնուօրէն իր վրայ առաւ ապահովելու բոլոր ծախքերը՝ կոչ ընելով ուրիշ հայրենակիցներու մասնակցութեան։

Այս առթիւ շնորհակալութեան պարտք ունինք Պրն. Արամ Տէտէեանին, որ նիւթական եւ գործնական օժանդակութեամբ դիւրացուց իր տիկնոջ նախաձեռնութեան իրականացումը։

Սոֆիա, 1970 Ս. ՓԱԶԱՃԵԱՆ

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ԳՐԻԳՈՐ ԴԱՐԱՆԱՂՑԻ

Այս յիշատակելի մեծ վարդապետը ծնած է Դարանաղեաց գաւառի Կամախ բաղաբը 1576–ին: Ինք բաջարքուն եւ ազգանուէր կղերական ըլլալով Շահ Աբբասի եւ Զալալիներու խժդուժութիւնների ժամանակ միշտ յորդորած ու սրտապնդած է Հայաստանէն դէպի Պոլիս չուող հայ գաղթականները:

1609–էն 1643 Ռոտոսթոյի մէջ առաջնորդական պաշտօն վարած է եւ այդ ժամանակաշրջանին Ռոտոսթոյի մէջ պատահած մի բանի դէպքերը ճշդութեամբ եւ խղճմտօրէն գրի առած է իր «ժամանակագրութեան» մէջ, որմէ օգտուեցանք մենք:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

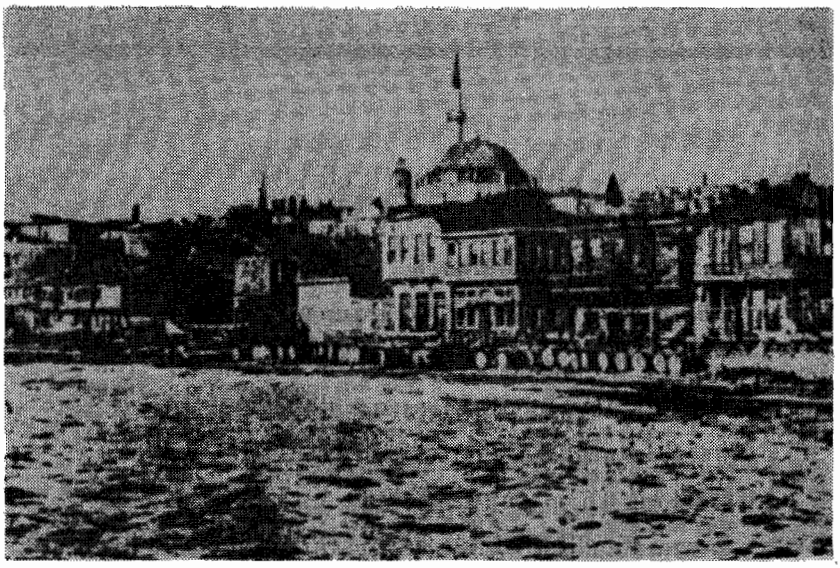

Ռոտոսթոն 1912–ին: Ծովէն դիտուած (կեդրոնական մասը)

Մարմարա ծովը, որ Եւրոպան կը բաժնէ Ասիայէն, հին Աշխարհի պատմական կարեւոր վայրերէն մին կը նկատուի: Այս ծովը, իր Դարդանէլով, Վոսփորով եւ երկու եզերքներուն վրայ կամ մօտերը պտնուող Դրոյա, Բրուսա, Նիկիա, Բիւթանիա, Քաղկետոն, Բիւզանդիոն, Հերակլիա եւ Պիղանթիկ կամ Ռոտոսթօ պատմական քաղաքներով կրնայ համարուիլ մարդկային քաղաքակրթութեան կարեւոր օրրաններէն մին:

Փռիւկիացիները, Արմէնները, Մեծն Աղէքսանդրը եւ Ասիական բանակները այս վայրերէն զացած են մինչեւ Կովկաս, Պարսկաստան, Բազտրիա, Հնդկաստան, Բաբելոն, Երուսաղէմ եւ Եգիպտոս:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՄԱՍՆ Ա.

ՌՈՏՈՍԹՈՅԻ ՏԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՆԱԽՔԱՆ ՀԱՅՈՑ ԳԱԼԸ

Ռոտոսթօ կը գտնուի Մարմարա կամ Պրոպոնտոս ծովուն հիւսիս արեւմտեան եղերքը՝ Կ. Պոլսէն 72 մղոն դէպի Արեւմուտք, իսկ Տարտանէլի նեղուցին ներքին բերանէն մօտաւորապէս 60 մղոն դէպի հիւսիս արեւելք: Այս քաղաքը շատ հին ժամանակ Վիզանթի կամ Պիզանթէ կոչուած է: Ցետոյ Բիւզանդիոնի յոյները Ռէտէսթա կամ Ռէտէսթոն կոչած են, իսկ աւելի վերջը, Ձենովացի նաւորդներն ու Իտալացի հին վաճառականները՝ անոր Ռետեսթոս յունական ձեւը փոխած են իտալական Ռոտոսթօ ձեւին եւ այն անունով ալ ծանօթացուցած են հանուր աշխարհի:

Պրոկոպիոս պատմիչը կը կարծէ թէ Բիւզանդիոնի Ցուստինիանոս կայսրը չինած է այս քաղաքը եւ բարբարոսներու աւարառութեանց դէմ պաշտպանելու համար պարիսպով պատած է զայն: Ամէն պարագայի Ցուստինիանոսի կողմէ չինուած ըլլալու չէ, այլ՝ պարիսպով միայն պատուած: Այդ մասին հետեւեալը կը պատմուի «De Aedificiis»ի («Ցուստինիանոսի Շինարարութիւնները»)ի մէջ.— Իմփերաթորը (557–578) օր մը Հերակլիայէն Տարտանէլի նեղուցը երթալու ատեն կը տեսնէ ծովեզերեայ բնակավայր մը՝ Ռետեսթոս անունով, որ շատ յարմար էր վաճառականութեան համար՝ թրակիայէն դէպի Փոքր Ասիա ապրանք փոխադրելու: Բայց բարբարոս աւազակներ յաճախ կը յարձակէին այդ բնակավայրին վրայ: Ահա, այդ պատահական աւարառութեանց դէմ քաղաքը պաշտպանելու համար, զայն պարսպով պատեց, որպէս զի վտանգի ժամանակ հոն պատսպարուին նաեւ չրջանի գիւղացիները, իրենց ինչքերով եւ կենդանիներով, որովհետեւ Ռոտոսթոսը բաւական մեծ էր: (Տես՝ «Աղբիւրներ Պուլկարական Պատմութեան Համար» հատորը, Գ. հատոր էջ 175):

Ահա, այս պարագան մեզի հիմ կը ծառայէ կարծելու, որ Ցուստինիանոսի օրերէն առաջ Ռէտէսթոսը գոյութիւն ունէր եւ շատ հին ժամանակ կոչուած է Վիզանթի, կամ Պէզանթէ եւ երբեմն ալ՝ Աֆրոտիզիա:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ճուստինիանոսի թագաւորութենէն չուրջ 250 տարի յետոյ, 813–ին, ըստ բիւզանդացի ժամանակագիր Պսեւտօ Սիմէոնի Պուլկարիոյ Քրում Խանը, երբ որ Բիւզանդիոնի պարիսպներուն տակ խարդախօրէն կը վիրաւորուի, յոյներուն կողմէ, վերագարձին բարկութենէն կ'այրէ Թրակիոյ գրեթէ բոլոր քաղաքները, մէջն ըլլալով նաեւ Ռետեսթոսը, որուն պարիսպներն ալ հիմնայատակ կը քանդէ· (տես՝ անդ, հատոր 9· Թ· էջ 171)։

Բայց այդ թուականէն անմիջապէս յետոյ քաղաքին պարիսպները դարձեալ նորոգուած ըլլալու են, որ, ըստ բիւզանդացի պատմիչ Միխայիլ Պսելլի, 1043 թուին Կոստանդին Մոնոմախոս կայսեր դէմ ապստամբող Լէոն Թորնիկը, որ կայսեր զարմիկն էր, Պոլսոյ վրայ արշաւած ժամանակ, փորձեց գրաւել նախ Ռետեսթոսի բերդերը, սակայն չկրցաւ։ Ամենայն դէպս 12–րդ դարու վերջերը դարձեալ քանդուած պիտք է ըլլան Ռոտոսթոյի բերդերն ու պարիսպները, որովհետեւ 1357–ին Օսմանցիներու կողմէ քաղաքը գրաւուած առեն ոեւէ բերդի կամ պարիսպի մասին խօսք չեն ըներ օսմանցի ժամանակագիրները։ Միայն այսքանը կրցանք ճշդել, որ երբ 1357–ին թուրքերը կը գրաւեն քաղաքը, կը գտնուէր՝ այժմեան յունական Սիլիդոսէն մինչեւ Նորաչէն երկաթեայ նաւամատոյցը երկարող ծովափին վրայ, այսինքն՝ Հայոց Փրկիչ Եկեղեցիէն դէպի արեւելք, մինչեւ Ռիւսթէն Փաշա մզկիթին մօտերը։

Թուրքերուն գրաւումէն առաջ, Ռոտոսթօն հակառակ մեծակակ քաղաք մը չըլլալուն, բաւական բարգաւաճ եւ ընդհանրապէս Մարմարայի եղերքները գտնուղ միւս քաղաքներուն հետ առեւտուրով եւ վաճառականութեամբ կապուած էր։ Այս քաղաքը Բիւզանդացւոց առաջին չրջաններուն վարչականօրէն կապուած էր Գումպուղոս քաղաքին, ուր կը նստէր յոյն Թէքֆուրը(1)։ Գումպուղոսն ալ ցամաքի կողմէ պարսպապատ էր։

Քաղաքն ունէր տասնի չափ մեծ ու փոքր եկեղեցիներ(2), որոնք նոյնիսկ թրքական գրաւումէն մէկ երկու դար յետոյ մնացած

1· Թէֆֆուրը թրքական ձեւն է Թէքթուրին (կառավարիչ)։

2· Ըստ Փիէր Թուտէի, որ Խաչակիրներու առաջին բանակի պատմագիրներէն է, 1095–ին, Ռոտոսթօն կը գրաւուի Փրանսացի ասպետ Պոյեմոնտի կողմէ· տես՝ «Աղբիւրներ Պուլկարաց Պատմութեան», հատոր ԺԲ· էջ 59, Սոֆիա, 1965։

Իսկ Լատին պատմագիր Ալբերտիւս Աբենսիս կ'ըսէ թէ երբ Լոմպարտիական բանակը մտաւ Ռոտոսթօ, թէ քաղաքը եւ թէ մօտակայ բանատոս գիւղը շատ հարուստ էին հացով, միսով, իւղով եւ գինիով։ Տես՝ նոյն հատոր, էջ 163։

Կ· Պոլսոյ պալատական անտիպատ եւ դատաւոր Միխայիլ Ատալատ Ռոտոսթոցի էր· ունէր մեծափարթամ տուն եւ ագարակներ՝ շրջակայքին մէջ։ Քաղաքին մէջ շինել տուած էր վանք մը եւ որբանոց, 1077–ին։ Տես՝ անդ, էջ 195։

Այս թուականներէն ետքը 100 տարի յետոյ, 1187–ին Ռոտոսթօն գրաւուեցաւ 4–րդ Խաչակիրներու բանակի առաջնորդ, Գերմանիոյ թագաւոր Ֆրետերիկ Բարբրոսէն, որ երուսաղէմը գրաւելու կ'երթար։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

են։ Հին Ռոտոսթոն եկեղեցականապէս Հէրակլիոյ էրէյլի թեմին կը պատկանէր, վասն զի Հէրակլիան եպիսկոպոսանիստ աթոռ էր, իսկ Ռոտոսթոյի մէջ միայն Մետրոպոլիտ մը կը նստէր։ Բայց աւելի ուշ, Նիկիոյ 7–րդ Տիեզերական ժողովի նիստին (10–րդ դար), Ռոտոսթոյի եպիսկոպոսն ալ կը յիշուի։

ԲԻԶԱՆԴԱՑՈՒՈՑ ՁԵՌՔԷՆ ԹՈՒՐՔԵՐՈՒՆ ՌՈԴՈՍԹՈՆ ԳՐԱԻԵԼԸ

Թուրք Օրխան կազի թագաւորը կէլիպոլուի թերակղզին գրաւելէ յետոյ կը յառաջանայ դէպի հիւսիս եւ կը գրաւէ Մեղալա Ղորաս(1) կամ՝ Մալղարան նոյն տարին, իր որդւոյն՝ Սիւլէյման Փաշայի հետ երկու թեւով կը յարձակի Ռոտոսթոյի վրայ։ Ցոյները քաղաքէն դուրս Բէթանոս(2) դետին եզերքը եւ Մալկարան Ռոտոսթոյի կապոյտ ճամբուն վրայ(3) կռուի կը բռնուին թուրքերուն հետ։ Այս կռուին մէջ յոյները թէեւ հայրենասիրութեամբ եւ քաջութեամբ կը ճակատեն, բայց, ի վերջոյ, կը պարտուին Սիւլէյման Փաշայի ստուարաթիւ բանակին անողորմ եաթաղաններուն տակ, յանձնելով իրենց քաղաքն ու սիրելիները թրքական դաժան լուծին։

Այս պատերազմին մէջ ինկած թուրք զինուորներուն մարմինները կը թաղուին նոյն տեղին վրայ, գայն վերածելով թրքական առաջին եւ մեծ գերեզմանոցի մը(4)։

Թուրքերուն կողմէ գրաւուած Ռոտոսթոն հետեւեալ սահմաններուն մէջ պարփակուած էր.— Արեւելքէն՝ Պոխլուճա Պոսթան կամ՝ Ռիւսթէմ Փաշա Ճամիսին եւ երկաթգործներուն չուկան. Հիւսիսէն՝ Զատրուան Ճաուէսին, Արեւմուտքէն՝ Բէթանոս դետը, իսկ Հարաւէն՝ Մարմարա ծովը։

---

1. Մեղալա Ղորաս՝ Մալկարայի հին անունն է, որ կը նշանակէ մեծ վաճառատեղի։

2. Բէթանոս գետը Հայոց Ս. Փրկիչ եկեղեցին եւ ցունցաց Սիլիդոսին միջեւ գտնուող ձորն է, հին ատեն այդ տեղէն քաւական ջուր կ'անցնէր եւ կը կոչուէր Արղաս գետ։

3. Ցոյներուն եւ թուրքերուն պատերազմի բռնուած տեղը այժմեան փոս ադրիւրին տեղն է։

4. Սոյն գերեզմանոցը ներկայիս փոս ադրիւրին վրայ գտնուող մսավաճառանոցներուն տեւելն է, որուն ճամբուն վրայի երկաթեայ ցանցապատին վրայ զետեղուած կլորիկ մարմարիոնէ բարին վրայ «Մէհմպիրի Շուհետա» նահատակներու գերեզման վերտառութիւնը կը տեսնուի։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՌՈՏՈՍԹՕ (ՌՈՏՈՍՉՈՒՔ) ԹԷՔՖՈՒՐ ՏԱՂ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

Ռոտոսթօ անունը եկած ըլլալ կը կարծուի Հռէդէսթոն բառէն, որ կը նշանակէ իբր վարդագոյն լեռ: Կը թուի թէ այս անունը առած է մօտակայ լեռան լերկ եւ կարմրագոյն ըլլալէն:

Թուրքերը երբ այս քաղաքը կը դրաւեն, անոր Ռոտոսթօ անունը Ռոտոսչուք ձեւին կը փոխեն, որ կը նշանակէ ՓՈՔՐ ՌՈՏՈՍ: Այս անունը բաւական ժամանակ գործածուելէ յետոյ տեղի կուտայ Թէքֆուր Տաղի նոր անունին, որ կը նշանակէ Իշխանաց Լեռ:

Տեղացի հայերը կը կարծեն թէ Թէքֆուր բառը հայերէն Թագուոր բառէն ելած է. եւ կամ, ըստ ոմանց՝ «Թէքֆուր Տաղի» չէ այլ՝ Թագւոր Թաղի: Ասիկա անհաւանական ենթադրութիւն մըն է, վասն զի Թուրքերէնի Թէքֆուր(1) բառը եկած է յունարէն Թէքթուր կամ Թէքթուրոս բառէն, որ կը նշանակէ անկախ իշխան: Աւելին ըլլալով ժամանակագիր Դարանաղցին հետեւեալ լուսաբանութիւնները կուտայ իր 108–րդ էջին մէջ.— Յորժամ եկաք եկաք ի յըռատօզս փոքր, որ այժմ Թաղի ասի Տաղի, վասն փոքր լերինն հուպ լինելոյ —:

Իսկ 574 էջին մէջ՝ Փոքր Ըռատօզըս, որ Թաքիր Տաղի կոչի վասն մերձ ի լերինն: Ահաւասիկ այս տողերն ալ կը հաստատեն թէ Թէքֆուր Տաղի բառը երբեք կապ չունի հայոց Թագաւոր կամ Թագւոր Թաղ բառերուն հետ, քանի որ գաղութին ծագումէն առաջ քաղաքը սկսեր էր կոչուիլ Թէքֆուր Տաղի կամ ռամկօրէն՝ Թաքիր Տաղ: Իսկ թէ ինչու այս լեռը Թէքֆուր Տաղ կամ Իշխանայ Լեռ կոչուեցաւ, անոր ալ պատճառը կը թուի յոյն Թէքֆուրներուն (իշխան) նոյն լեռան փէշերուն վրայ շինուած Գումպաղոս քաղաքին մէջ իբր ամարանոց նստած ըլլալն է:

Կը պատմուի նաեւ թէ՝ Օսմանցի նաւորդները Իսթանպուլէն Ռոտոսճուք երթալու ճամբայ կ'ելլէին, սակայն Ռոտոսճուք անունը կը շփոթէին Ռոտոս անունին հետ եւ կ'երթային Ռոտոս կղզին: Ահա այս շփոթութեան առաջքն առնելու համար էր, որ Թուրքերը Ռոտոսճուք անունը փոխեցին Թէքֆուր Տաղի անունով:

1. Աhմէտ Րասիմ իր ընդարձակ պատմութեան բառացանկին մէջ «էսկի վիզանդիալըլարըն միւսթագիլ վալիսի» բացատրութիւնը տուած է:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՄԱՍՆ Բ·

ՋԱԼԱԼԻՆԵՐՈՒ ԽԺԴԺՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

1574–ին, Սէլիմ Բ·ի մահուընէ յետոյ Օսմանեան գահը բարձրացաւ Սուլթան Մուրատ Գ·ը, որուն օրով երկիրը թէ տնտեսապէս եւ թէ քաղաքականապէս ծանր կացութեան մատնուեցաւ իր վարած զեխ կեանքին եւ երկրի բարօրութեան հանդէպ ցոյց տուած անտարբերութեան հետեւանքով։

Այս պատճառով օսմանեան երկիրը սկսաւ տեսակ մը անտէր ու անպաշտպան տարածութեան վերածուիլ։ Երկիրը մատնուեցաւ կատարեալ անիշխանութեան։ Ամէն կողմ աւազակութեան եւ դողութեան դէպքեր սկսան չատնալ։ Երբ այս թագաւորը մեռաւ եւ անոր յաջորդեց Մէհմէտ Գ·ը, 1594–ին արդէն Անատոլուի, եւ ի մասնաւորի Կարնոյ նահանգին մէջ (Էրզրում) ապստամբած էին Ջալալի կամ Ճելալի կոչուող յեղափոխականներուն պարագլուխները։ Օսմանեան իշխանութիւնները այս ընդդիմադիր ապստամբները ջանացին նեղկայացնել որպէս աւազակներ եւ երկրի խաղաղութիւնը վրդովողներ, ուստի, կատաղի հալածանք սկսեցան անոնց դէմ։

Ամբողջ երկիրը կը մատնուի անստուգութեան եւ ենթակայ կողոպուտի ու սովի։ Մասնաւորապէս ծանր կացութիւն մը կը ստեղծուի Կարնոյ, Երզնկայի, Տիվրիկի եւ Կամախի խաղաղ եւ չինարար հայութեան համար, որ զզուած այլեւս այդ անհանդուրժելի խժդժութիւններէն, կողոպտուած ու հարստահարուած, ելքի ու փրկութեան միջոց մը խորհած ատեն վրայ կը հասնի նաեւ 1599–ի ահռելի սովը։

Աղէտը մեծ էր եւ յուսահատական։ Անօթութենէ հազարաւոր մարդիկ կը մեռնէին։ Փողոցներու մէջ ամէն քայլափոխի մարդկային սովահար ու անչնչացած դիակներ կ'երեւային։

Սոյն դաժան թուականներուն էր որ Պարսից Շահ Աբբաս թագաւորը կը յարձակի Երեւանի վրայ 1604–ին ու կարճատեւ պաշարումով մը կը դրաւէ զայն։ Թուրքերը Շահ Աբբասի դէմ կը ղրկեն Ճըղալի Ջաւէ Սինան Փաշան, որը Սեբաստիա հասնելուն կոչ կ'ուղղէ Ջալալի պարագլուխներուն՝ Օսմանեան բանակին միանալու համար։ Այս վերջինները կ'ընդունին հրաւէրը այն ապահովումով որ պա-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

տերազմի յաղթական վախճանը իրենց համար բարձր եւ պատասխանատու պաշտօններ պիտի ապահովէր ։

Շահ Աբբաս տեսնելով որ Սինան Փաշային բանակը իրմէ գերազանց է, կը սկսի նահանջել եւ իր հետ կը գերեվարէ Երեւանի եւ շրջանի գիւղերուն բազմահազար հայութիւնը, զանոնք մինչեւ Սպահան քշելով, որու ընթացքին Արաքս գետն անցած ատեն հազարաւորներ խեղդամահ կ՚ըլլան ։

ԿԱՄԱԽՑԻՆԵՐՈՒՆ ՓԱԽՈՒՍՏՆ ՈՒ ԳԱՂԹԸ

Սինան Փաշայի բանակի զինուորները, թէ պատերազմի դաշտ մեկնած ատեն եւ թէ վերադարձին անհանդուրժելի չարիքներ կը գործադրեն տեղացի խաղաղ ժողովուրդին վրայ ։

Տեղացի խաղաղ ժողովուրդը որ շատ անգամ տեսած էր Սինան Փաշայի արդարադատութիւնը, այս անգամ ալ արդարութիւն եւ իրաւունք խնդրելու ու փաշային գութը շարժելու նպատակաւ, իր սպաննուածներն ու վիրաւորները սայլերու մէջ լեցուցած կը տանէր անոր առջեւ ։ Սինան Փաշային սիրտը եւ խիղճը կը խոցոտուէր թէեւ, սակայն Ջալալիները իր քովէն չհեռացնելու մտօք ակամայ աչք կը գոցէր եւ կը գոհանար միայն համբերութիւն պատուիրելով զոհերուն ։

1604–*ի անիծապարտ թուականն էր այս, ուր հայ պատմութեան ամէնէն սրտաճմլիկ եւ էն սրտախոց դէպքերը տեղի կ՚ունենային ։ Մէկ կողմէ Շահ Աբբաս իր խժդուժ ու անողորմ քաղաքականութեամբ ամայացուցեր ու դատարկեր էր Արեւելեան Հայաստանի մաս մը չէն ու բարգաւաճ գիւղերը, իսկ միւս կողմէ՝ Ջալալի հրոսակները հուրի ու սուրի, արիւնի ու սարսափի մատներ էին Արեւմըտեան Հայաստանի ղաւակները ։ Խեղճ հայ ժողովուրդը իր հայրենիքին վրայ փչող այս մահաբեր փոթորիկէն շշմած ու ճարահատ, սկսեր էր իր փրկութիւնը փնտռել Օսմանեան կայսրութեան մայրաքաղաքի՝ Կ. Պոլսոյ մօտ եղող կարգ մը քաղաքներուն մէջ ։*

ԿԱՄԱԽԻ ԵՒ ԱՅԼ ԳԱՂԹԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ ՌՈՏՈՍԹՕ ԳԱԼԸ

1605–*ին, Կարնոյ, Երզնկայի, Ակնայ, Տիվրիկի եւ Կամախի ժողովուրդը դառնութեամբ եւ կսկիծով, կը սկսի հեռանալ իր հայրենի դիւղօրայքէն ։ Լքելով իրենց հօրենական դարաւոր օճախը,*

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

տուներն ու տեղերը եւ որպէս գաղթական, մերկ ու բոպիկ, աղքատ ու հարստահարուած ճամբայ կ'ելլնան դէպի արեւմուտք — Կ. Պոլիս եւ Հռումէլի (Թրակիա)։ Այս գաղթականներէն մաս մը կը հասնին Կ. Պոլիս եւ կ'իջեւանին Թօփ Գաբու, Ախոր Գաբու եւ Էյիրնէ Գաբուի Ս. Նիկողոս եկեղեցիին մօտերը, իսկ մաս մըն ալ կ'երթան ապաստան փնտռելու Թրակիոյ զանազան կողմերը, որոնցմէ ստուար բազմութիւն մը՝ «եւ զայլ խառնախաղինջ ժողովուրդսն՝ թէ կամախեցիք, թէ երզնկացիք, թէ Սեբաստացիք, թէ Ղայսերացիք եւ զմեր Դարանաղեցի քաղաքացիք եւ զայլ եւ այլ երկրացիք» կուգան, կ'իջեւանին Ռոտոսթօ։

Եկող գաղթականութեան որոշ թիւը թէեւ յայտնի չէ, սակայն Դարանաղցին, իր ժամանակագրութեան 612–րդ էջին մէջ անոնցմէ բոլոր քահանաներուն եւ երեւելիներուն անունները մի առ մի կը հասցնէ մեզի, որոնք հետեւեալներն են.—

Մեծաշուք իշխանաց իշխան Ռայիս Ներսէսը, Մեծ Սարդիս Մահդասին, Շաղաւարթը, Շահմէլիքը, Մեծ Կուլպանկն Գոլոչն, Ամիրբեկն, Ղազարն, Հազրպետը, Ծաչուկը, Սահանար Փանոսը, զմեր գեղջացի Փանոսը, Ծուսկիը, Ղասանին, Գրիգորը, Նաղարը, դերճակ Պետրոսը, Սեթը, Վռնոսցի Սահակը եւ այլն։

Քահանաներ՝ Մինաս Աբեղայ, Տէր Տիրատուր, Մինաս Քհնյ., Սեբաստացի Տէր Մարտիրոս եւ հօրեղբօրորդին Տէր Յակոբ, Տէր Գրիգոր, Տէր Ղազար, Տէր Մկրտիչ, Տէր Աստուածատուր, Տէր Սոաքել, Տէր Պետրոս, Տէր Ծաչատուր եւ Տէր Յովհաննէս(1)։

Վերոյիշեալ քահանաներէն, աշխարհական երեւելիներէն ու նաեւ զանազան խառնիճաղանճ գաղթականներէ բաղկացած խմբութիւն մը 1606–ին կուգան, կը տեղաւորուին քաղաքին մէջ։ Ասոնցմէ ոմանք վարձքով, իսկ շատեր ալ խիստ աղքատ ըլլալնուն համար որպէս հիւր կ'ընդունուին տեղացի Թուրքերուն տուներուն մէջ, բայց իրենց սեղեակներուն նեղ եւ անձուկ յարկերէ բաղկացած ըլլալուն համար, կը ստիպուին քով քովի, եւ շատ առթիւ երկու երեք ընտանիք մէկ սենեակի մէջ ապրիլ։

---

1. Դարանաղցիի այս յիշատակութենէն պարզ կ'երեւի, որ 22 աշխարհական երեւելիներ եւ 13 քահանաներ կան Ռոտոսթօ եկողներուն մէջ, այսինքն՝ 35 ընտանիք։ Եթէ 5–ական հոգի հաշուենք, կ'ունենանք 175–180 հոգի։ Իսկ եթէ անոնց վրայ ուելցնենք նաեւ «եւ զայլ խառնիճաղանճ ժողովուրդսն եւ զայլ եւ այլ երկրացիքը» որոնք յակաճէ յանուանէ չեն յիշուած, այն ատեն պիտի ունենանք 200–էն ալ աւելի բազմութիւն մը։

Ասկէ զատ, ունինք նաեւ ուրիշ փաստ մը. 1620–ին հայ հալած մը յոյն աղջիկ մը կը փախցնէ ամուսնանալու համար։ Յոյները կը չարանան եւ գիշերանց զաղտնի կ'երթան կը բանդեն նորեկ հայերուն 60–ի չափ այգիները։ Տրամաբանական է որ 60 այգիները 60 ընտանիքի կը պատկանէր։ Այգի չունեցող ընտանիք չկա՞ր։ Անշուշտ կար։ Բայց եթէ 60 ընտանիքը հիմք առնենք, այդ պարագային, 5–ական հոգիէ՝ 300 հոգի եղած կ'ըլլայ Ռոտոսթօ հասածներուն թիւը։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՊՈԼՍԵՑԻ ՆԱՂԱՇ ՔԱՀԱՆԱՅԻՆ ԶՐՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ

Ե Ւ

ՀԱՑ ԳԱՂԹԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ ՔԱՂԱՔԷՆ ՎՐԻՆՏՈՒԻԼԸ

Այսպէս կամ այնպէս գաղթական ու հալածական հայերը յոյներուն եւ Թուրքերուն տան մէջ, տարիի մը չափ ապաստան կը գտնեն: Ցաջորդ տարին չարաբաստիկ դէպք մը կը պատահի, որը դառնութեան եւ կսկիծի կը մատնէ նորեկ հայ գաղթականութիւնը:

Ձատկին աւագ չաբթուն Նաղաշ Ղազար անուն քահանայ մը Կ. Պոլսէն Ռոտոսթօ կուգայ եւ կ'ուզէ գաղթականներուն գլուխն անցնիլ: Եւ որովհետեւ նոյն չաբթուան Ուրբաթ օրը ամէն մարդ դերեզման կ'երթար իր մեռելներու դամբանը օրհնել տալու, Նաղաշ Ղազար քահանան ալ հոն կը փութայ՝ դրամ չահելու: Բայց գաղթականներուն հետ եկող քահանաները արգելք կը հանդիսանան պոլսեցի քահանային, որմէ սուր վէճ մը ծայր կուտայ:

Նաղաշ քահանան մեծամտելով Կ. Պոլսի Պատրիարքական Վէքիլին(1) կողմէ ղրկուած ըլլալը կը յայտնէ, բայց տեղացի քահանաները կարեւորութիւն չեն տար եւ կը վռնտեն:

Նաղաշ Քհնյ. սաստիկ զայրանալով կ'երթայ Ղաւըլին(2) ու սուտ զրպարտութեամբ կ'ամբաստանէ նորեկ եւ գաղթական հայութիւնը: Ղաւըն չի ուզեր հաւատալ այս չարամիտ քահանային խօսքերուն, բայց Նաղաշ կը պնդէ ու կ'ըսէ.

— Ես այս գաղթական հայերուն «Պաշ փափասն» եմ (Աւագ Քհնյ.) եւ մեր ժողովուրդին մէջ օրէնք է, որ էրիկ մարդ թէ կին, մեծ կամ պզտիկ ինչ յանցանք որ գործեն, կուգան, կը խոստովանին ինծի: Մեր հայերը, որ ձեր տաճկներուն տուներուն մէջ հիւրասիրուած են, անբարոյական մարդիկ ըլլալնուն համար տաճիկ կիներուն եւ աղջիկներուն գէշ աչքով կը նային ու նոյնիսկ պղծելու կ'աշխատին, ես որպէս «Պաշ փափաս» ճշմարտութիւնը կը խոստովանիմ ձեզ»:

Դատաւորը, Նաղաշ քահանայի այս խօսքերէն զայրացած, անմիջապէս հրաման կուտայ Թուրքերուն, որ իրենց տուներուն մէջ հիւր եղող հայ գաղթականները դուրս վռնտեն: Ղաւըլին այս հրամանին վրայ Թուրքերը տուն վաղելով հայհոյանքներով ու անարգանքով փողոց կը նետեն տուներուն մէջ գտնուող «գէչ» եւ «ապերախտ» հայերը ու անոնց պատուկներով կրակի վրայ դրուած կիսեփ կերակուրները:

---

(1) Սոյն թուականներուն Կ. Պոլսոյ Պատրիարքը մեռած ըլլալուն համար, Գրիգոր Կեսարացի վարդապետ փոխանորդաբար կը վարէր գործերը:

(2) Այն ժամանակ Քաղաքը դատրյով կը կառավարուէր:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Խեղճ հայերը, բոլորովին անտեղեակ իրենց մասին եղած սուտ ղրպարտութիւններէն, կը պարտաւորուին փողոցներուն մէջ նոյն պահուն երկինքէն տեղացող յորդահոս անձրեւին տակ մնալ: Մէկ կողմէ տեղատարափ անձրեւը, միւս կողմէ չարադործ այլազգիներու թալանը, դոռում դոչումը լաց ու կոծի կը մատնէ թշուառ հայերը:

Հարսներն ու երախաները կը սկսին լալ, մայրեր կ'աւազեն ու կը վայեն, ծերեր՝ ձեռքերնին երկինք բարձրացուցած անէծք կը կարդան քահանայ կոչուող այդ սեւահոգի դահիճին, իսկ երիտասարդներն ու այրերը կը սկսին դանդաղիլ ու դժդոհիլ եւ ըսել· «Բանի որ fահանայ ըսուած եկեղեցական պաշտօնեայ մը մեզ այս վիճակին հասցուց այսպիսի հրաշալի օրուան մէջ, հապա ի՞նչ պէտք է մեզի այսպէս fահանան եւ այսպէս կրօնքը: Առաւօտուն կանուխ կ'երթանք Ղատըյին, կ'ուրանանք հայրենի հաւատքնիս ու միւսլիման ըլլալով գէթ հանգիստ կ'ապրինք»: Ահա, այսպիսի յոռի մտայնութեամբ եւ դէշ տրամադրութեամբ լեցուած ժողովուրդը կը լուսցնէ անձրեւին տակ ու քաղաքէն դուրս: Ցաջորդ առտու իրենց մէջէն կարգ մը խոհեմ ու փորձառու ծերեր կը յորդորեն դայրացած երիտասարդները, որ չըլլայ թէ այդպիսի անպատուաբեր քայլ մը առնեն, այլ՝ երթան կառավարութեան դուռը եւ հասկցնեն խնդիրը:

Մեծ ու պզտիկ, այր թէ կին կ'ելլեն, կ'երթան տաճկաց մեծամեծներուն դռները ու լալով, սղբալով կը յայտնեն իրենց մասին եղած ղրպարտութիւնը: Հայերը թուրք երեւելիներու կաշառք տալու դրամ չունենալնուն համար, կը խոստանան իւրաքանչիւր թուրք աղայի քով քառասունական կամ երեսունական հոգի ստրուկ (քէօյէ) ըլլալ անոնց այգիներուն մշակութեան համար, միայն թէ քաղաքին մէջ մնան ու չվռնտուին:

Թուրք երեւելիները իրենց տրուած այս խոստումներէն յետոյ, քիչ մը դութի գալով, կը դիմեն դատաւորին ու կը հաւաստեն հայ դաղթականներու հասցէին եղած ամբաստանութեան ղրպարտութիւն ըլլալը: Բայց երբ դատաւորը չ'ուզեր իր հրամանը եւս առնել, թուրք երեւելիները, քիչ մը սրտնեղած, հետեւեալ խօսքերը կ'ընեն·— «Ով դատաւոր, Հայերը կ· Պոլսոյ թուրբերու տուներուն մէջ ոչ միայն վստահութեամբ եւ պատուով կ'ապրին, այլ՝ նոյնիսկ թագաւորի տան մէջ կը մտնեն, կ'ելլեն եւ հակառակ այս բոլորին, մինչեւ այսօր այդպիսի չար խօսք մը լսուած չէ անոնց մասին: Դուն ի՞նչպէս մէկ չար ու զրպարտիչ fահանայի խօսքին հաւատալով այս խեղճ ժողովուրդը փողոց թափելու հրաման տուիր: Քանի որ Պոլսոյ մեր թագաւորը ու մեծամեծները իրենց տուներուն մէջ հայեր կ'ընդունին, մենք ալ պէտք է ընդունինք զանոնք մեր տուներուն մէջ: Մի՞թէ չի բաւեր անոնց կրած պանդխտութիւնն ու զրկանքը որ դուն ալ այսպիսի «բասմալիայի մուգատտէս» օրերուն անոնց հացն ու կերակուրը «հարամ» ընել տուիր մեզի»:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Դատաւորը վախնալով թուրք աղաներուն այս սպառնական խօսքերէն տեղի կուտայ եւ տրուած վճիռը ետ կ'առնէ:

Ֆաղաքին թուրք բնակչութիւնը, լսելով դատաւորին կարպադրութիւնը, դարձեալ իրենց տուներուն մէջ կ'առնեն հայ գաղթականները:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

Այս նկարագրութիւններէն յստակօրէն կը տեսնուի, որ Ռոտոսթոհայ գաղութին հիմնադիրներուն ամենաստուար մասը եկած է Կամախէն ու նուազ չափով ալ Երզնկայէն, Սեբաստիայէն ու Կեսարիայէն: Հետեւաբար, Ռոտոսթոյի հայութիւնը կրնանք նմանցնել մարդկային փունջի մը, որուն կազմութեան համար իրենց մասնակցութիւնը բերած են Կամախեցիք, Երզնկացիք, Սեբաստացիք եւ Կեսարացիք իրենց ղանաղան թիփերով, ղանաղան սովորութիւններով, ու այլազան խառնուածքով: Սակայն ժամանակի հոլովմունքով այս բոլոր տեղացիները, չնորհիւ իրենց իրարու հետ ունեցած չփումին եւ խնամիութեանց, ծնունդ տուեր են նոր, առոյգ ու աշխատասէր Ռոտոսթոցիին, որ ծայր աստիճան չարքաշ, յանդուգն ու քաջասիրտ էր: Ան հեռու կը մնար իր ծագումը Անի քաղաքի գաղթականութեան հետ կապելու հին մտայնութենէն եւ ճակատաբաց կ'ըսէր եկեղեաց դաւառէն եկած ըլլալը:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՌՈՏՈՍԹՈՑԻ ՀԱՑՈՑ ՇԻՆԱԾ ԱՌԱՋԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Թուրք աղաներուն քով Ռոտոսթոյի հայերուն ստրուկ գյուղլով քաղաքէն արտաքսուելու վտանգէն ազատուելէ յետոյ Պոլսոյ Ղալաթիոյ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ երբեմն քարոզչութիւն ընող Ուլնեցի Ճակոբ վարդապետ Ռոտոսթոյի հայերուն առաջնորդ կը կարգուի: Ճակոբ վարդապետ օրուան Ենիչէրի Աղասի Ֆալիլ Փաշային(1) մօտիկ ազգականը ըլլալով, անոր միջոցով կը յաջողի Սուլթան Ահմէտէն հրովարտակ մը ձեռք բերել՝ Ռոտոսթոյի մէջ հայկական եկեղեցի մը չինելու համար:

Ուլնեցի վարդապետ, եկեղեցիին հրովարտակն առած 1607-ին կուգայ Ռոտոսթօ եւ կ'ըլլայ Ռոտոսթոցիներուն առաջին առաջնորդը: Ինչ վերջ, տեղւոյն հայութեան պաշտպանն ու մեծ հայրենակիցը եղող Գրիգոր Դարանաղցին, Կ. Պոլսէն Ռոտոսթօ կուգայ՝ տեսնելու համար իր դաղթական հայրենակիցները: Հոն կը հանդիպի նաեւ իր սիրելի բարեկամին՝ Ուլնեցի Ճակոբ վարդապետին: Ողջագուրուելէ յետոյ զոյգ կղերականները, իրենց հետ ունենալով քահանաներ եւս, կ'երթան նոր չինուելիք եկեղեցիին տեղն ու դիրքը աչքի կ'անցընեն:

Ճաշորդ օրը ժողովուրդը կ'երթայ Դարանաղցիին մօտ եւ կը բողոքէ վատանուն Նաղաչ Ղաղար քահանայի արարքին դէմ, պահանջելով որ ան հետապնդուի եւ պատժի ենթարկուի:

Դարանաղցին եօթն օր իր հայրենակիցներուն մէջ մնալով մօտէն կը ծանօթանայ անոնց կեանքին ու կենցաղին հետ: Պոլիս վերադառնալով կը փնտռէ Ղաղար քահանան եւ կը դտնէ Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եկեղեցիին մէջ:

Սակայն անարժան քահանան պատրիարքական փոխանորդ Գրիգոր կեսարացիին մարդն ու կուսակիցն ըլլալով, պատիժէ զերծ կը մնայ:

Ռոտոսթոյի նորահաստատ դաղութը կ'անցնի իր առաջին եկեղեցիին չինութեան, որ կ'աւարտի 1607-ին եւ կը կոչուի Ս. Հրեշտակապետ(2):

Ճաշորդ տարին, Յունիս 18-ին կը վախճանի առաջնորդ Ճակոբ Ուլնեցին:

---

(1) Ֆալիլ Փաշան կեսարիոյ գիւղերէն Մանկաժողովի մը ատեն հաւաքուած հայ մանուկ մըն էր, որ «ենիչէրի Օճախ»ին մէջ մեծնալով փաշայութեան հասաւ: Ցիշեալը մեծնալէ յետոյ իր հայ ծագումը խմանալով բաւական օժանդակութիւններ ցոյց տուած է հայ գաղթականներուն, նոյնիսկ Բիւթանիոյ շրջանին մէջ Պարտիզակի եւ ուրիշ հայկական գիւղերու կազմութեան պատճառն ալ նոյն ինքն՝ Ֆալիլ Փաշան է: Ֆալիլ Փաշային հայ ծագում ունենալու պարագան կը հաստատէ նաեւ Դարանաղցին:

2. Այս եկեղեցին շինուած էր ճիշդ այն տեղը, որուն վրայ յետագային կառուցուեցաւ Ս. Փրկիչը: Այս եկեղեցին Ռումէլիի հայոց եկեղեցիներուն ամենահինն է:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ուլնեցիի մահէն յետոյ քաղաքը տարիի մը չափ կը մնայ առանց առաջնորդի։ Ճայլորդ տարի, 1609–ին, Պոլսոյ Պատրիարքարանի կողմէ առաջնորդ կը կարգուի Դարանաղցին։

Այս կարգադրութիւնը ուրախութիւն կը պատճառէ Ռոտոսթոյի հայութեան, որովհետեւ նորընտիր Հովիւը ճանչցուած էր որպէս քաջարթուն, ժողովրդանուէր եւ ժրաջան կղերական մը, որ յաճախ իր մասնակցութիւնը բերած էր պաղթականներու կարիքներուն։

Դժբախտաբար այս արժանաւոր հովիւը երկար պիտի չկարողանար մնալ իր պաշտօնին վրայ՝ քաղաքական անակնկալ պարագաներու բերումով։

ՀԻՆ ԴԷՊՔԵՐ ՈՒ ԱՆՑՔԵՐ
Ե Ւ
ՀԱՅՐԵՆԻՔ ՎԵՐԱԴԱՐՁՆԱԼՈՒ ԽԻՍՏ ՀՐԱՄԱՆ

Ջալալիներու ապստամբութիւնը ճնշելու նպատակով թուրք կառավարութիւնը պաշտօնի կոչեր էր ղրկած Մուրատ Փաշան, որը, զօրաւոր բանակի մը գլուխ անցած, կը մտնէ Անատոլ ու մէկ ու կէս տարուան մէջ, անողոք խստութեամբ, կը զսպէ ապստամբները։ Ջալալիներու մէջ սարսափ ստեղծելու համար Մուրատ Փաշա ապստամբները ողջ ողջ հորերու մէջ լեցնելով կը թաղէ եղեր, որի համար ալ ստացեր է Գույուճը (հոր փորող) անունը։

Գույուճը երբ Պոլիս կը վերադառնայ, անմիջապէս կայսերական հրովարտակով մը հրաման կը հանէ, որ երկրին ամէն կողմը դտնուող ու Ջալալիներէն փախչող պաղթականներն իրենց տեղերը վերադառնան՝ չէնցնելու համար աւերակ դարձած գիւղերն ու քաղաքները։

Երկիր վերադառնալու հրամանը չատ խիստ ըլլալուն համար Պոլսոյ Ախըր Գաբուի, Սամաթիոյ, Թոփ Գաբուի, Էտիրնէ Գաբուի մէջ ժամանակէ մը ի վեր հաստատուած պաղթականները կը հաւաքեն Իւսկիւտարի մէջ բոնի կերպով Փոքր Ասիա, իրենց գիւղերը վերադարձնելու նպատակով։ Անոնցմէ մաս մը տեղւոյն պաշտօնեաները կաշառելով կը յաջողին փրկուիլ այդ նոր աղէտի հնհնուքէն, իսկ մնացեալները, թիւով չուրջ 7000 անձ, բոլորն ալ չքաւոր դասակարդէն ճամբայ ելլելու կը ստիպուին դէպի իրենց նախկին գիւղերը։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՌՈՏՈՍԹՕ ՀԱՍՏԱՏՈՒԱԾ ԳԱՂԹԱԿԱՆՆԵՐԸ ՃԱՐՊԻԿ ՄԻՋՈՑՈՎ ՄԸ ԿԸ ՓՐԿՈՒԻՆ ԵՐԿԻՐ ՎԵՐԱԴԱՌՆԱԼԷ

Բոլոր գաղթականներուն երկիր վերադառնալու կայսերական անխախտ հրամանը Ռոտոսթօ ալ կը հասնի 1609 թուի ամառը: Հայ գաղթականները հազիւ երեք տարուայ կարճ հանգստութիւն մը առած եւ իրենց պանդխտութեան առեն քաշած տանջանքները չմոռցած, դէչ նախազգացումներով կը լեցուին, մանաւանդ որ այդ օրերուն իրենց տառջնորդը, Դարանաղցին Պօղիս կը դտնուէր: Հայ գաղթականները կաշառք տալու միջոցներէ զուրկ ըլլալնուն համար ուրիչ միջոցի մը կը դիմեն: Կը դիմեն փաշային, խնդրելով որ հրամանի գործադրութիւնը քանի մը ամսով յետաձգուի, մինչեւ որ իրենց ցանած բերքը հաւաքեն եւ այնպէս մեկնին, առանց որի անկարող են ճամբայ իյնալ: Փաշան տրամաբանական կը գտնէ խնդրանքը եւ կը յօժարի մինչեւ աշուն յետաձգել անոնց մեկնումը: Քանի մը ամիս վերջ արդէն հրամանագիրը կը կորսնցնէ իր խստութիւնը եւ յետոյ ալ՝ կը մոռցուի:

Այս օրերուն Սուլթան Ահմէտ Ա. Պոլսոյ մէջ իր անունը մզկիթ մը չինելու ձեռնարկած էր, որուն չինութեան համար կարգ մը հայ վարպետներ ու գործաւորներ ալ կ'աշխատցուէին եւ որոնք դերծ էին Փոքր Ասիա վերադառնալու հարկադրանքէն: Հաւանաբար այդ առաւելութենէն օգտուելու նպատակով է, որ Ռոտոսթոյէն Պօղիս կ'երթան եւ ռահեայ կը գրուին եւ կ'ենթարկուին Ղզլար Աղասի կոչուող ներքինապետի մը հրամանին, որը վերակացու ընտրուած էր Սուլթանէն:

Այս մզկիթին չինութիւնը ռոտոսթոցիք կը չփոթեն եղեր իրենց քաղաքին Բիւսթէմ Փաշա մզկիթին հետ եւ կը կարծէին թէ անոր չինութեան համար հայերը հոն եկած էին, մինչդեռ Դարանաղցիէն կ'իմանանք որ Ռոտոսթոյի Բիւսթէմ Փաշա մզկիթը չինուած է 1557–ին՝ այսինքն՝ հայ գաղութին ծագումէն 49 տարի առաջ(1):

1· Տես Դարանաղցի, էջ 202:

Այս մզկիթին *թեմ* կամ *բայա* գրուելու դժուար գործը յաջողցուցած է հայազգի ճարտարապետ (միմար) Աստուածատուր գալփան, որ Սուլթան Օսմանի օրով սիրելին էր ամբողջ արքունիքին (1618–1622), որովհետեւ եղբայրագիրն էր եպարխոս Օխրիցի Հիւսէյն Փաշային: Արդեօ՞ք Հիւսէին Փաշան ալ ծնունդով հայու զաւակ էր եւ կամ՝ Աստուածատուր Քահանայի մօրմէն կաք կերա՞ծ էր: Այս պարագան հաւանական կարելի է համարել, որովհետեւ այդ քուականներուն Օսմանեան բանակին մէջ կային բաւական քուով հայ ենիչէրիներ, որոնք յաճախ փաշայութեան պաշտօնին կը հասնէին: Ասկէ առաջ տեսանք որ Ռոտոսթօ եկող գաղթականներուն եկեղեցի շինելու արտօնութիւնը ենիչէրի խալիլ Փաշան էր տուողը, որ ծագումով հայ էր եւ Ռոտոսթոյի առաջին Առաջնորդ ցակոբ Վրդ· Ուլնեցիի մօտիկ ազգականը:

Տես՝ Ս. Փրկիչ Ազգային Հիւանդանոցի 1949 թուի Տարեցոյցը. Հ. Պերպէրեանի յօդուածը. էջ՝ 323:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԻ ՄԸ ՅՈՑՆ ԱՂՋԿԱՅ ՄԸ ՀԵՏ ԱՄՈՒՍՆԱՆԱԼՈՒ ՏԽՈՒՐ ՀԵՏԵՒԱՆՔՆԵՐԸ

Քաղաքին նորահաստատ կազուքը թէ հողագործութեամբ եւ թէ այլ զբաղումներով հետզհետէ կը սկսի յառաջդիմել եւ մոռնալ իր դառն անցեալը։ Ամէն ոք կը դառնայ ինքնաբաւ եւ սէրն ու սիրահարութիւնն ալ կը սկսի ծայր տալ։

1620 Թուի Դեկտեմբեր ամսուն մէջ հայ երիտասարդ մը, յոյնի մը տունը կ'երթայ բամպակ գնելու համար։ Այնտեղ զեղեցիկ յոյն աղջիկ մը տեսնելով անոր կը սիրահարի եւ մօր հաւանութիւնը ձեռք բերելէ յետոյ, կ'ուզէ որ Դարանաղցի վարդապետը զիրենք պսակէ։ Դարանաղցին, առ ի ղղուշութիւն, կը թելադրէ որ պսակը ոչ թէ Հայոց եկեղեցիին, այլ՝ աղջկան տանը մէջ կատարել տայ։ Այդպէս ալ տեղի կ'ունենայ այս խառն ամուսնութիւնը։ Թուրքերը երբ այս մասին կ'իմանան, կը սկսին ծաղրել յոյն ծնողքը եւ այսպէս թէ՝ ինչո՞ւ իրենց աղջիկը հայ հալածի մը ամուսնութեան տուած են։ Ծոյները այս ծաղրանքէն ու մեղադրանքէն զայրացած կ'երթան կը բռնանան աղջկան ծնողներուն վրայ պահանջելով որ չեղեալ նկատուի ամուսնութիւնը զոյն նկատելով ազդային արժանապատուութեան հարց։ Երբ մայրը կը յայտնէ թէ ծնողաց կամքէն անկախ եղած է ամէն բան, յոյները կ'երթան եւ հայ երիտասարդին տունէն բռնութեամբ կը յափշտակեն աղջիկը եւ կը տանին Թուրք դատաւորին առջեւ ստիպելով որ աղջիկը Թրքանայ, քան՝ հայ մնայ... Թուրքերը յոյներուն այս պահանջքին վրայ բռնի կերպով կը Թրքացնեն աղջիկը եւ պահ կուտան զոյն իմամի մը, իսկ հայ երիտասարդին ալ լաւ ծեծ մը քաշելէ յետոյ ազատ կ'արձակեն։ Աղջկան լաց ու կոծը, բողոքն ու հացադուլը ոչ մէկ օգուտ կ'ունենան. այն առեն աղջիկը գաղտնի մէկ միջոցով լուր կուտայ ամուսնուն, որ գայ եւ զինքը փախցնէ։ Երկար մտմտուքէ յետոյ հայ երիտասարդը կ'որոշէ ինքն ալ առերես Թրքանալ, որպէս զի կարողանայ վերամուսնանալ իր սիրածին հետ։ Այդպէս ալ կ'ընէ եւ քանի մը օրէն կիւին առնելով կը հեռանայ քաղաքէն՝ հեռու տեղ մը հանդիստ կերպով որպէս քրիստոնեայ ապրելու համար։

Քանի մը օրէն լուրը կը տարածուի քաղաքին մէջ եւ ամբողջ յոյն դաղուքը ոտքի կ'ելլէ՝ վրէժ առնելու համար հայերէն։ Նոյնիսկ անոնք դիչեր մը բազմութեամբ կ'երթան Ներսէս Ռէխսին տունը խուզարկելու, կարծելով Թէ աղջիկը հոն պահուըտած է։ Նոյն դիչերը, պատահմամբ Ռէխսին տունը հիւր դտնուող քանի մը հայեր, չկարենալով հանդուրժել յոյներու այս չարութեան, դուրս կը խուժեն բահերով, բրիչներով կը յարձակին յոյներուն վրայ, լաւ մը կը ծեծեն։ Անոնցմէ մէկ քանին ալ Ռէխսին տունը կը բանտարկեն՝ առաւօտեան տանելու եւ դատաւորին յանձնելու մտադրութեամբ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Այս տեսնող յոյները, վրէժով լեցուած, դիւերանց պաղտնի կ՚երթան հայոց 60–ի չափ նոր տնկած այգիները կը քանդեն եւ յաջորդ օրն ալ քաղաքին թուրք երեւելիներու հետ կը տեսակցին՝ ջանալով զանոնք դրդռել Հայերուն դէմ, թէ՝ «Մենք տեղւոյն հին բնակիչներն ենք, իսկ դուք՝ տէրը այս երկրին. հապա այս դրսեցի հայերը ի՞նչ գործ ունին հոս: Եկեր տիրացեր են մեր արտերուն ու այգիներուն, նոյնիսկ կալուածնուս, եւ հակառակ այս բոլորին, կառավարութեան հարկ ալ չեն վճարեր»:

Այսպէս չարամիտ խօսքերով թուրքերու հետ հանրապրութիւն մը կը ստորագրեն եւ Պոլիս կը ղրկեն, առաջարկելով որ հայերը վտարուին Ռոտոսթոյէն: Հայերն ալ, իրենց կարգին, պատուիրակութիւն մը կը փութացնեն Պոլիս՝ հակազդելու համար չինծու սրբատանութեանց:

Պոլսոյ մէջ յոյները կը շարունակեն իրենց մեղադրանքներն ու ղրպարտութիւնները, սակայն օրուան Վէզիրը, Հասան Փաշան պաշտպան կը կենայ Ռոտոսթոյի հայերուն եւ չի ձգեր որ անոնք վտարուին, որովհետեւ նախ՝ Ռոտոսթոյի հայերէն մեծ թիւով կ՚աշխատէին Սուլթան Ահմէտ ճամիի չինութեան վրայ եւ յետոյ՝ պոլսաբնակ Աստուածատուր Խալիֆա Պոլպոլճին, որ օրուան Վէզիրին, Հասան Փաշային եղբայրադիրն էր, չատ մը տեղեր, նոյնիսկ Սուլթանին ղիմած էր այդ մասին:

ԹՈՒՐՔԵՐԸ ԿԸ ՔԱՆԴԵՆ Ս. ՀՐԵՇՏԱԿԱՊԵՏ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

1629–ին թուրք չավուշ մը, յոյնի մը գեղեցիկ տղան յափշտակելով իր տունը կը տանի: Յոյները կը խռովուին եւ իրար կ՚անցնին: Յոյն եպիսկոպոսը տղան փրկելու գործին մէջ ինքզինք անզօր զգալով, կը դիմէ Հայոց օգնութեան: Հայերը, մոռնալով յոյն աղջկան դէպքին առթիւ յոյներուն ցոյց տուած եպերելի վերաբերմունքը, անյիշաչար կերպով կը միաբանին անոնց հետ եւ միացեալ ջանքերով կը փորձեն տղան փրկել: Միասնաբար կը ներկայանան Ղատըին եւ բողոքի բուռն ցոյցերով կը յաջողին տղան դուրս բերել չավուշին տունէն:

Սակայն այս դէպքը խոր ատելութիւն կը ստեղծէ թուրքերուն մէջ հանդէպ քրիստոնեաներուն, մանաւանդ՝ հանդէպ հայերուն, այնպէս որ, օր մը սիւնիէք տիւյիճի կատարուած առեն, բաղմութեան մէջ կը յուզուի յոյն տղայի դէպքը ջղագրգռելով կրօնամոլ թուրքերը: Հանդէսին ներկայ գտնուող Թավթիչճի անունով զօրական մըն ալ, իր հետեւորդ ղինուորներով կը միանայ թուրք խուժանին եւ հրահրելով անոնց ատելավառ ղէպացումները, կը յարձակին յոյներու եւ հայերու թաղերուն վրայ:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Նախ կը յարձակին յունաց եկեղեցիին վրայ եւ կը սկսին սոսկալի բարբարոսութիւններ կատարել: Եկեղեցիին մէջ գտնուղ սարկաւագը բռնի կերպով կը թրքացնեն: Եանկարակիս կոչուղ յոյն եբեւելին ծառէն կը կախեն. եւ եթէ եպիսկոպոսն ալ երկու օր առաջ մեռած չըլլար, դայն ալ պիտի սպաննէին:

Թուրքերը յոյներէն վրէժ լուծելէ յետոյ միեւնոյն դրոհով, ահաղնադղրդ աղմուկով կը յարձակին նաեւ Հայոց Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցիին վրայ ու այնքան հսկայ կառուցուածքը քանի մը ժամուան մէջ հիմնայատակ կը քանդեն(1):

ՀԱՑԵՐԸ ԿԸ ՓՐԿՈՒԻՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԵՂԱՀԱՆՈՒԹԵՆԷՆ

1635 Թուի Ապրիլ ամսուն մէջ Թուրքերը պատերազմ կը հրոշակեն Պարսից դէմ: Սուլթան Մուրատ Դ. մեծ բանակի մը գլուխ անցած ճամբայ կ'ելլէ դէպի Պարսկաստանի սահմանը: Սեբաստիայէն ու Կամախէն անցած ատեն գիւղերու բնակչութիւնը Թագաւորին ընդառաջ երթալով իրենց վիճակէն կը դանդատին, ըսելով թէ՝ այն օրէն որ այս տեղերէն բնակչութիւնը հեռացաւ, երկիրը աւերակի վերածուեցաւ: Ու կը խնդրեն կամ այն է որ հրամանագրով մը մեկնողները երկիր վերադարձուին եւ կամ ալ՝ մնացողներուն արտօնութիւն տրուի նոյնպէս հեռանալու, որովհետեւ կացութիւնն այլեւս անտանելի դարձած է:

Սուլթան Մուրատ ժողովուրդի փափաքին գոհացում տալու եւ երկիրն ալ վերստին չէնցնելու մտադրութեամբ, կը հրամայէ տեղակալ Պայրամ Փաշային որ մայրաքաղաքին ու չրջակայ գաւառներու մէջ հաստատուած զաղթականները, ինչ ազգի ալ պատկանին, իրենց ինչքերն առնելով դէպի Փոքր Ասիա, իրենց նախկին տեղերը վերադառնան:

Թագաւորին այս հրամանին վրայ Պոլսոյ եւ չրջակայքի Թուրք պաշտօնեաները խստութեամբ եւ բռնի կերպով կը սկսին Թաղերու մէջ պտտիլ եւ տուներէն դուրս Թափել 28 աարի առաջ եկած ու հաստատուած փոքր ասիացի զաղթականները:

Առնցմէ մաս մը, այս անգամ ալ, զրամի ուժով կը յաջողին ղերծ մնալ բռնագաղթէն, իսկ մաս մըն ալ Պոլսէն ճամբայ կը հանուին դէպի Փոքր Ասիա:

Գնացքի ժամանակ երբ Բիւթանիոյ նահանգը կը մտնեն, շատեր փախչելով կ'երթան կը պահուըտին Եալովայի եւ Նիկիոյ Իզնիք չրջակայ գիւղերուն մէջ, ուր տեղ կ'երեւի նախապէս հայեր հաս-

---

1· Սոյն եկեղեցին եկեղեցի ըլլալէ զատ քէ հոգետուն էր, քէ անկելանոց եւ քէ հիւանդանոցի բաժիններ ունի եղեր:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

տատուած էին դեռ առաջին գաղթականութեան օրերուն (1605–1606)։

Թագաւորական այս հրամանը Ռոտոսթոյի Թուրքերուն եւ յոյներուն հաճոյք եւ ցնծութիւն կը պատճառէ, անոր մէջ տեսնելով իրենց վաղեմի փափաքին իրագործումը։ Սակայն այս անգամ եւս անոնք յուսախաբ կ՚ըլլան տեսնելով այդ փափաքին ձախողումը։ Ար–դարեւ, առաջնորդ Գրիգոր Դարանաղցի, Ներսէս Ռէխս, Յոճա Փա–նոս, երիցփոխան Պետրոս եւ Հազարապետ դործին դլուխ կը կանդնին, դրամ կը հաւաքեն եւ իրենցմէ Յոճայ Փանոսն ու Հազարապետը Պո–լիս կ՚ուղարկեն, որոնք հոն կամախի Մարէուց (Մարէք) դիւղէն Լու–սիկ անունով կին մը դտնելով կը յաջողին թագաւորի քրոջմէն՝ Աչա Սուլթանուհիէն մինչեւ դասըմ մնալու արտօնութիւն ձեռք բերել, որ կարենան իրենց այդինները կթել ու ցանած բամպակները հաւաքել(1)։

Այս հրամանագիրը ձեռք բերելու համար մօտ երեք բեռ ստակ (չուրջ 25 օսմ. հնչուն ոսկի) կը ծախսեն ու կը յաջողին վերջապէս փրկուիլ տեղահանութեան այս երկրորդ հրամանէն։

ՀՈՒՆԳԱՐԻՈՑ ՌԱԿՈՑՑԻ ԻՇԽԱՆԸ ՀԱՅՈՑ ԹԱՂԸ ԿԸ ԲՆԱԿԻ

1717–ին, Հունգարիոյ Ֆրանսուա Ռակոցցի պանդուխտ իշխա–նը, որ Աւստրօ–Թուրք երկար պատերազմներուն մէջ տաճկական բա–նակներուն բարոյապէս օժանդակած էր, որպէս հիւր կը բերուի Ռո–տոսթօ, Հայոց Ս. Թագաւոր Թաղին ծայրը մատնաւոր տեղի մը մէջ կը բնակեցուի(2)։ *Իշխանը իր մի քանի հետեւորդներով բնակութիւն կը հաստատէ Սուլթան Ահմէտ Գ.ի կողմէ իրեն չնորհուած այդ հողա–մասին վրայ եւ այդ վայրը կը կոչուի Ֆրէնկ Մահալլէ (եւրոպացոց Թաղ), որը վերջէն ամբողջութեամբ չրջապատուած էր հայոց տունե–րով, որտեղ կը բնակէին եւրոպացի հիւպատոսները։ Իսկ Ռակոցցիի ապրած տունը դնած էր Ռչտունի Փափազեանի հայրը։*

---

1. Աշա կամ Այիշա Սուլթանուհին էր նաեւ օրուան Վէզիր Մուխթար Փա–շային կինը։ Նոր գրաւուած երեւան բաղաքին կառավարիչն եղած ըլլալուն, «խիստ հայասէր է եւ բարեկամ ազգացս հայոց» (Դարաձաղցի, էջ 519)։

2. Յոյն թուականին Ս. Թագաւոր թաղը դեռ շատ պզտիկ էր. սահմաններն էին Ս. Փրկիչ եկեղեցիէն մինչեւ բանկային պայիրը եւ թագաւորին էշօշէյէն մինչեւ Փեշտիմալճիին աղբիւրին բովերը։

Թագաւոր թաղին ծերերը կը պատմէին, թէ իրենց հայրերէն լսած էին, որ Ռակոցցի իշխանը ինքը փափաճած էր ապրիլ հայոց թաղին ծայրը եւ ոչ ցուցաց թաղը։ Արդեօ՞ք նախապէս ծանօ՞թ էր Հունգարիոյ մէջ ապրող հայերուն։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ֆրանց Լէոփոլտ Ռակոցցի 1739–ին կը մեռնի եւ կը թաղուի Յունաց Ծովեզերեայ մատուռին մէջ։ Թուրք պատմիչները կ'ըսեն թէ Սուլթան Ահմէտ Գ. Անատոլուի մէջ ծագած սաստիկ ապստամբութիւն մը զսպելու համար, պարտաւորուեցաւ Աւստրիոյ հետ փասարովիչի դաշնագրով համաձայնութեան դալ։ Այդ դաշնագրին մէջ Աւստրիացիները պայման դրին, որ իրենց թշնամին եղող եւ Թուրքիոյ բարեկամը նկատուող այս իշխանը Աւստրիոյ ոահմաններէն բոլորովին հեռու տեղ մը բնակի։ Իշխանին Ռոտոսթօ բնակութեան չրջանին Մաճառները ծանր վիճակի մատնուած ըլլալով չկրցան հետաքրքրուիլ անոր մասին, սակայն 1802–ին եկան զերեզմանը այցելեցին եւ ի յիշատակ անոր Ռոտոսթոյի մէջ բնակութեան, աղբիւր մը չինեցին քաղաքին արեւմտեան եղերքէն քիչ մը դուրս որ մինչեւ այժմ թէեւ յամաք բայց կանգուն կը մնայ եւ կը կոչուի Մաճառ Չէշմէսի։ Աղբիւրին վրայ կայ հունպարերէն հետեւեալ արձանագրութիւնը.

Ով մարդ, այս աղբիւրը որ ծարաւդ կ'անցնէ՝
Շինած է Ֆրանց Ռակոցցի էրտէլու իշխանը։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՄԱՍՆ Գ.

ՌՈՏՈՍԹՈՑԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԸ

Ս. ՀՐԵՇՏԱԿԱՊԵՏ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Ռոտոսթոցիներուն առաջին եկեղեցին, Ս. Հրեշտակապետը կը շինուի 1607–ին Ուլնեցի Յակոբ Մեծ վարդապետին ջանքերով, բայց 22 տարի յետոյ, 1629–ին կը քանդուի Թուրքերուն կողմէ, որու մասին խօսուեցաւ քիչ վերը:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ռոտոսթոյի հայերուն երկրորդ եկեղեցին կ'ըլլայ ասիկա: Առաջին եկեղեցիին Թուրքերուն կողմէ քանդուիլը խորապէս ազդած էր ամբողջ հայ համայնքին: Այս պարագան Թուրք երեւելիներու ուշադրութիւնը կը դրաւէ եւ կը խոստանան հայերուն նոր եկեղեցի մը տալ՝ յոյներէն առնելով: Արդարեւ, Յոյներն այդ շրջանին Ռոտոսթոյի մէջ ունէին տասը եկեղեցի, որով, Թուրքերու դատումով կըրնային մէկը տրամադրել հայերուն որ իրենց կրօնակից էին: Յոյները կռահելով Թուրք երեւելիներու մտադրութիւնը կը բանակցին հայերուն հետ, հաւաստելով որ իրենց մեռած եպիսկոպոսին տեղ նորը պիտի դայ եւ այն ատեն իրենց եկեղեցիներէն մին կը յանձնեն հայերուն:

Այդ օրերուն իրենց Առաջնորդը, Դարանաղցին՝ երուսաղէմէն վերադարձի ճամբուն Պոլիս կը դտնուէր: Ռոտոսթոցի հայերը կը փութան այս բարի լուրը անոր հաղորդելու: Սակայն Առաջնորդը, լաւ ճանչնալով յոյները եւ անոնց մտադրութիւնը հասկնալով նամակով մը խստիւ կը յանձնարարէ որ ժամանակ չկորսնցնեն նման առտ ու պատիր խոստումներով, որ կրնայ Թուրքերուն մօտ պաղութիւն ստեղծել: Առաջնորդին նախատեսութիւնը կ'իրականանայ. յոյն նոր եպիսկոպոսը Ռոտոսթօ կը հասնի, բայց յոյները կը դրժեն իրենց խոստումը:

Եկեղեցիի չգոյութեան պատճառով հայ քահանաները կը սկսին իրենց տուներուն մէջ եկեղեցական արարողութիւն եւ կարգ կատա-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

րել: Այս պարագան իր յոռի հետեւանքը կ'ունենայ համայնքին մէջ. կարդ մը մարդիկ եկեղեցիին անհրաժեշտութիւնը կը մերժեն եւ անտարբերութիւն կը ցուցնեն նոր մը չինելու համար: Այս մասին երբ Դարանաղցին կ'իմանայ, չատ կը սրտմտի եւ կրկին նամակներով կը յորդորէ որ Ռոտոսթոցիք տեղւոյն կառավարութենէն քանդուած եկեղեցիին տեղ նոր մը պահանջեն, խոստանալով որ ինքն ալ 20·000 սըտակ(1) կը ղրկէ՝ կաշառք տալու համար:

Այս կրկնակ պնդումներուն վրայ Ռոտոսթոցիք քանի մը երեւելիներու պաշտօն կը յանձնեն որ Պոլիս երթան եւ հոն, Դարանաղցիին հետ պէտք եղած դիմումները կատարեն այդ ուղղութեամբ:

Պատուիրակները կը հասնին Պոլիս: Դարանաղցին անոնց զբօսին անցնելով նախ կը դիմէ պէտք եղած տեղերը. յետոյ՝ քալ Հելենապէտ Տէր Գասպար քահանան, որ իր ձեռնասունն էր, կը ղրկէ Ցունաց պատրիարքին պարզելու համար Ռոտոսթոցիներուն առաջին եկեղեցիին քանդուելուն պատճառը որ ուրիշ բան չէր քան՝ յոյները պաշտպանած ըլլալնին թուրքերուն դէմ յոյն տղեկի մը առեւանգման խնդրոյն առեն:

Պոլսոյ Ցոյն պատրիարքը նամակ մը տալով զանոնք կը ղրկէ Հերակլիոյ էրէյլի մեծ Մետրոպոլիտին, որովհետեւ այն ժամանակ Ռոտոսթօն Հերակլիոյ թեմին վիճակն էր:

Գասպար քահանան ճարտար յունարէնով մը կը յայտղի թէ յոյն պատրիարքէն եւ թէ Հերակլիոյ Մետրոպոլիտէն նամակներ առնել՝ Ռոտոսթոյի հայերուն յունական եկեղեցի մը տրուելու համար:

Այս երկու նամակները առնելու համար Ռոտոսթոցիք 5000 ստակ կը ծախսեն իսկ ստակէ ղատ 20·000 ստակ ալ թուրք պաշտօնեաներուն կաշառք կուտան:

Հայերը, այդ նամակներով կը դիմեն օրուան վէզիր Ռէճէպ Փաշային, որ հրամանագիր մը հանէ: Փաշան յունաց պատրիարքին տուած հրամանագիրը տեսնելով կը համոզուի, ընդ հուպ հրաման կուտայ ուր որ անկ է:

Պատուիրակները երբ Ռոտոսթօ կը վերադառնան, անմիջապէս կը դիմեն յունաց պէտք եղած կարգադրութիւնը ընելու համար: Ցոյները, իրենց գլուխ ունենալով իրենց վարդապետը, կը դժկամակին եւ չեն ուզեր ենթարկուիլ Պոլսոյ պատրիարքին հրահանգին. նոյնիսկ հայոց ձեռքը դոնուղ նամակն ալ խաբէութեամբ մը կ'առնեն, վար կը դնեն:

Այս անիրաւութեան վրայ հայ երեւելիներէն Ներսէս Ռէյիս, որ չատ յարգուած մէկն էր նաեւ թուրքերէն, կը դիմէ իր ծանօթ երկու թուրք սպաներու, որպէս զի երթան յոյն վարդապետը վախ-

---

1· 3 ստակը մէկ փարա, իսկ 35 փարան մէկ ղրուշ էր, կ'ըսէ Ահմէտ Բասիմ իր գրքի 743-րդ էջին մէջ:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ցընեն: Աւոնց սպառնալիքին վրայ յոյները տեղի կուտան եւ լուր կը ղրկեն Ներսէս Ռէյիսին, Փեշտիմալճի Փանոս(1) հոճային, եւ Աստուածատուր քահանային, որ դան եւ առնեն իրենց յանձնելիք եկեղեցին:

Հայութեան ներկայացուցիչները կ'երթան յոյն վարդապետին քով, կը հաշտուին, 40 ղուրուշ ալ նուէր կուտան անոր: Ապա յոյն վարդապետը երկու յոյն աբեղաներու ուղեկցութեամբ հայերը կը ղրկէ, որպէս զի ստանձնեն Ս. Յովհաննէս եկեղեցին: Աբեղաները կը պատուիրեն նաեւ Հայերուն, որ ներս մտնելուն պէս պատարագ մատուցանեն, որպէս զի յոյն ժողովուրդը ալ ոտք չկոխէ հոն:

Երկու յոյն աբեղաները կը բանան եկեղեցին ու կը յանձնեն զայն հայոց 1629 թուին:

Այս եկեղեցիին համար Ռէճէպ Փաշային առնուած հրամանագիրը կը տանեն Ռոտոսթոյի զաւրին, որ զայտ ընէ: Ղատլն 50·000 ստակ կ'առնէ այս ձեւակերպութիւնը կատարելու համար: Մէկ քանի օր վերջ զաւրն պաշտօնանկ կ'ըլլայ, անոր յաջորդն ալ 7000 ստակ կ'առնէ, իսկ քաղաքին սալաներու սարտարը (դինուորական հրամանատար) 9000 ստակ: Այս Ս. Յովհաննէս եկեղեցին առնելու համար կը ծախսեն 4 քեռ ստակ(2), որմէ մէկը կը վճարէ Գրիգոր Դարանաղցին իր Աւետարանն ու գիրքերը ծախելով, իսկ մնացեալ երեք քեռը տեղացի հայերը կը վճարեն: Ասկէ զատ Պոլսէն եւ Խերսէնէն ալ նիւթական օժանդակութիւններ կ'ըլլան, նոյնիսկ Սիլայի (հայրենիք — կամախ) Յովհաննէս եպիսկոպոսը 30 մառէիլ կ'ուղարկէ (3): Նիւթական հսկայ զոհողութիւններով յոյներէն ձեռք բերուած այս եկեղեցին, մանկանքի ու նախանձի հետեւանքով, 1864 թուականին կը հրկիզուի յոյներու ձեռքով:

ՍՈՒՐԲ ՓՐԿԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հայոց երրորդ եկեղեցին է այս: Իրենց առաջին եկեղեցիին Ս. Հրեշտակապետաց Թրքաց կողմէ քանդուելէն վերջ Թէեւ Ս. Յովհաննէս եկեղեցին կ'առնեն յոյներէն, բայց կ'երեւի այնքան ալ դոհ չեն եղեր տեղւոյն անյարմարութենէն, այսինքն յունաց թաղին մէջ եւ յոյներով չրջապատուած ըլլալէն: Եւ արդէն, չատ առիթներով հայերուն յունաց փողոցներէն անցնելով եկեղեցի երթալը յոյներուն ջղագրգռութիւն պատճառելուն համար անկարգութիւններն ալ անպակաս կ'ըլլան եղեր: Ահա այս անախորժ դէպքերուն առաջքն

1· Ս· Թ· թաղի Փեշտիմալճիին ազգիւրը չիմացող է:

2· Մէկ քեռը 100·000 ստակ է եւ կամ՝ շուրջ 1000 ղուրուշ:

3· Խոշոր հին արծաթ դրամ մը. թերեւս լատինական փրաճիֆ, որ Մարսիլիոյ մէջ կտրուած ըլլալու է:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

առնելու համար հայերը կը սկսին մաս առ մաս չինել ու չէնցնել Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցիին վայրը՝ կառուցանելով այնտեղ մատուռ մը՝ Ս. Փրկիչ անունով։

Այս մատուռը, յարակից չինութիւններով, հետզհետէ կը չէնցնայ։ 1643 թուին, երբ հայոց երկրորդ առաջնորդը, Գրիգոր Դարանաղցին կը վախճանի, ի յարգանս իր ազգանուէր գործունէութեան, զայն կը թաղեն եկեղեցիին մէջ, գաւիթին ճախակողմեան անկիւնը։

Ի վերջոյ հայերը մանաւոր ջուր բերելով սեփական աղբիւրով մը կ'օժտեն եկեղեցին։ Իսկ 1810-ին, այս աղբիւրին ջուրէն մաս մը եկեղեցիին արտաքին պատէն դուրս հանելով, հոն ալ աղբիւր մը կը չինեն։ Այս գործողութիւնը դիչերանց գաղտնի կը կատարուի, որովհետեւ այդ հողամասը յոյներուն կը պատկանէր, եւ, հետեւաբար անոնք պիտի չթոյլատրէին հայերուն որ այդ տեղ աղբիւր չինեն։ Բայց հայերը մէկ գիչերուան մէջ աղբիւրը չինելով կատարուած իրողութեան առջեւ կը դնեն յոյները։ Աղբիւրին դուրսի մասին վրայ ՌՄԾԹ 1810 թուականը կ'երեւի։

Ս. Փրկիչ եկեղեցին 1881 թուին կ'այրի։ Տարի մը այդպէս մնալէ վերջ 1882-ին Ներսէս եպս. Գէորգեանի առաջնորդութեամբ եւ կարապետ քալֆա Սիլիվրիցեանի ճարտարապետութեամբ կը վերաչինուի։ Եկեղեցիին վերաչինութեան ժամանակ ամենամեծ օժանդակութիւնն ու մասնակցութիւնը կը բերէ այն ժամանակ Ռոտոսթոյի մէջ գոյութիւն ունեցող «ՏԻԿՆԱՆՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ»ը։ Եկեղեցիին արձանագրութիւնն էր։—

... Ցամի նախնական մատուռ մը կար հայոց, յանուն սրբոց հրեշտակապետաց եւ յետ ժամանակաց կցորդեալն նմին Ս. Փրկիչ եկեղեցի։ Զկնի միոյ ամի հրկիզման, վերստին կառուցաւ տրուէ ժողովրդեան եւ բրտնաքոր վաստակաց եկեղեցական դասուն եւ բարեպաշտուհի կանանցն, յառաջնորդութեամբն Տ. Ներսէս Արքեպիսկոպոսի։ Ցամի կենարարին մերոյ 1882։

Ս. Փրկչի աջակողմեան մատուռի արձանագրութիւնն էր։—

Շինեցաւ Ս. Մատուռս առաջնորդութեամբ Գերշ. Վանքեան սրբազանի յամի 1907։

ՀԻՆ ՍՈՒՐԲ ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հայոց չորրորդ եկեղեցին է այս՝ չինուած Ս. Խաչ թաղ, որ նախապէս Զիֆլիկ դեղ կը կոչուէր(1)։

---

1. Այս չիֆլիկը Բիւսքէմ Փաշայի վագփ ըլլալ կը կարծուի, որտեղ որոշ ժամանակ իբր ստրուկ աշխատած են Ռոտոսթօ եկող աղքատ հողագործ գիւղացիները, որոնք հետզհետէ փոքրիկ տուներ չինելով սկսած են հոն տեղաւորուիլ եւ գիւղ մը կազմել, որը տարածուելով միացած է բաղաքին արեւելեան մասին եւ կոչուած է Խաչ թաղ, իսկ թուրքերը Զիֆլիկէօնիւ կը կոչէին այդ թաղը՝ հին չիֆլիկին ազատակ անունով։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ս. Խաչ Թաղի տեղը նախապէս քաղաքէն դուրս չինուած ա-ղարակ մըն էր: Կարգ մը հողագործ հայեր, իրենց արհեստին բե-րումով, հոն կը տեղաւորուին 1700 թուէն առաջ: Այս ագարակին մէջ հաստատուած հայերը բաւական երկար տարիներ առանց եկե-ղեցիի ըլլալնուն համար մերթ ընդ մերթ իրենց տուներուն մէջ կ'ա-ղօթեն, իսկ Կիրակի եւ տօնական օրերուն կ'երթան քաղաքին միւս ծայրը գտնուող Ս. Յովհաննէս կամ Ս. Փրկիչ եկեղեցին: Այս ան-պատեհութեան պատճառով, ի վերջոյ, իրենց Թաղին մէջ եկեղեցի մը կը չինեն:

1804-ին(1) Ս. Խաչ անունով տախտակաշէն եկեղեցի մը կը չինեն, առանց կայսերական հրովարտակ ունենալու:

Ս. Խաչ եկեղեցւոյ տօնին առթիւ
«Զիպլիֆ» սրճարանին առջեւ խրախճանքի տեսարան մը

Եկեղեցին մօտ երեք տարի(2) առանց հրամանագրի մնալէ յե-տոյ 1808-ին Թաղին երեւելիներէն Պօղոս Աղա Տիլանեանի ձեռամբ կայսերական հրաման կ'առնուի:

Տեղական աւանդութիւնը հետեւեալ դեղեցիկ եւ ինքնատիպ պատմութիւնը կ'ընէ: Տիլանեան յիշեալ հրամանագիրը առնելու հա-

---

1. Ահա այս թուականէն սկսեալ երկու թաղին հայութիւնը իր ուրոյն եկե-ղեցին ունենալով կը զատեն իրենց թաղային գործերը, որմէ ծագում կ'առնէ երկու թաղեցիներուն իրար «խորթ» եւ «խաս» գիւղացի անուանելնին:

2. Ս. Խաչ եկեղեցին շինուած է 1804-ին գաղտնապէս. իսկ փերմանը առ-նուած է Սուլթան Մահմուտ Բ.էն որ գահ բարձրացաւ 1807-1808-ին. ասկէ կը հետեւցնենք, որ եկեղեցին առանց փերմանի մնացած է երեք տարի:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

մար Պոլիս կ'երթայ։ Մախաղ մը ուսին, մէջը տապար մը եւ պարան մը, իսկ ձեռքը՝ թագաւորին տրուելիք խնդրագիրը, որուն մէջ դըրուած է եղեր երեք իմաստալից սա տողերը.

Իստէտիկլիմիզ ֆիլիսէ,
Իզին վերիլմէզիսա,
Տարըլըր հազրէթի Իսա։
Ուզածնիս է եկեղեցի,
Եթէ չ'արտօնուի մեզի
Ցիսուս կը վչտանայ ձեզի...

Տիլանեան խնդրագիրը ծնկաչոք թագաւորին ներկայացնելէ յետոյ, մախաղին մէջէն տապարը հանելով թագաւորին առջեւը կը դնէ։ Թագաւորը կը հարցնէ թէ ի՞նչ կը նշանակեն այդ տապարն ու պարանը։ Տիլանեան կը պատասխանէ.— Տէր արքայ, կամ այս տապարով գլուխս կտրել տուր, կամ այս պարանով դիս կախել տուր եւ կամ՝ ուզածս եկեղեցիին ֆէրմանը տուր։

Թագաւորը դոհ կը մնայ Տիլանեանի այս սրամտութենէն եւ կը հրամայէ արտօնութիւնը տալ։ Տիլանեան Պօղոս Աղան հրամանագիրը առնելով գայն վաւերացնել կուտայ Ղատըյին։ Այս ազդանուէր հայը կը վախճանի 1815–ին եւ կը թաղուի Ս. Խաչ եկեղեցիին ալակողմեան գաւիթին առջեւը։

Տապանաքարին արձանագրութիւնը թէեւ անընթեռնելի դարձած էր, սակայն լաւ կ'երեւար հին Ս. Խաչին 1804–ին չինուած ըլլալը ու իր (ՌՄԿԴ) 1815–ին վախճանած ըլլալը։

Այս եկեղեցիին մէջ մինչեւ 1842 թուականը թաղեցիք կ'աղօթեն ու իրենց եկեղեցական արարողութիւնները կը կատարեն։ Բայց 1843–ին Խաչի թաղը բաւական խոչորցած եւ հաւատքիւնը չատցած ըլլալուն համար Ս. Խաչեցիք անոր յարակից Թադէոս Բարթուղիմէոս մատուռին մէկնորմը կը բանան, որպէս զի եկեղեցին ընդարձակուի եւ հաւատացեալներուն տեղ ըլլայ։ Սակայն ատկէ հաղիւ տարի մը անցած, 1843–ին՝ Աւագ Հինգշաբթի օրը եկեղեցական արարողութեան ժամանակ եկեղեցին կը փլի։ Փլատակներուն տակ կը մնան քանի մը հոգի։

Թագեցիք ամբողջ երեք տարի իրենց եկեղեցական արարողութիւնները կը կատարեն դպրոցին մէջ. իսկ մկրտութիւնները՝ փլած եկեղեցիին կնունքի պահարանին տեղին վրայ լարուած վրանի մը տակ(1)։

---

1. Ս. Խաչ թաղի ազգային գերեզմանոցին մէջ գտնուող Փաչաճի Հաճի Օհաննէսի տապանաքարին շուրջը գաղութին վերաբերող բանի մը պատմական թուականներու կարգին յիշուած է նաեւ հին Ս. Խաչ եկեղեցիին 1804–ին շինուած ըլլալը, 1844–ին փլիլը, 1847–ին վերաշինուիլը, օրուան պատրիարքին եւ տեղւոյն առաջնորդին անունները։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Երեք տարի այսպէս առանց եկեղեցիի մնալէ յետոյ Թաղեցիք 1847–ին կը ձեռնարկեն նորի մը չինութեան։ Այս նպատակով Պոլսէն բերել կուտան Մինաս Աղա անուն ճարտարապետը։ Ծիչեալը եկեղեցւոյ յատակագիծը պատրաստելէ յետոյ կը պատրաստուի Պոլիս վերադառնալու, կարծելով որ հիմերը փորելու համար 8–10 օր պէտք պիտի ըլլար, իսկ մինչ այդ ինք ստիպողական դործի մը համար կ'ուղէ Պոլիս երթալ ու վերադառնալ։ Ճարտարապետի մտադրութիւնը տեղացիք հասկնալով մեծ թէ պզտիկ, կին թէ այր դործի կ'անցնին, բահերով ու բիրերով եւ մէկ օրուան մէջ կը վերջացնեն հիմերու փորելը, եւ չեն ձգեր որ ճարտարապետը հեռանայ։ Մէկ տարի վերջը, 1847–ին եկեղեցւոյ չինութիւնը կ'աւարտի։ Շինութեան մեծապէս կը նպաստեն պոլսաբնակ թէքիրտաղցիներ՝ Մունճուսընքցիք եւ Կեսարացիք(1), որոնց անունները յիշուած էին տաճարի հրաչակերտ դրան վրայ։

Ս. Խաչ եկեղեցին ունէր հետեւեալ արձանագրութիւնը.

Ցամին Փրկչի Ցիսուսի 1847 եւ Ապրիլ 23–ի պատրիարքութեամբ Մատթէոս Արհւոյն վեհ. սրբազանին եւ առաջնորդութեամբ տեառն Թադէոսի արքուն քաջ հովուին, կառուցաւ տաճարս յանուն Ս. Խաչին Փրկչին Ցիսուսի, մեծ ճարտարութեամբ վեհ ազնիւ անձին Մինաս Աղայի, եւ առատ պարգեւօք մեծ աշխատութեամբ տեղւոյս հայ ազգին։

Եկեղեցւոյ չինութեան նիւթապէս օժանդակող ազդային բարեբարներէն մին՝ Նիկողոս Աղա Զահրէճեան, թաղուր Զորպաճիին հայրը, թաղուած է եկեղեցիին չրջափակին մէջ, ձախակողմեան պահարանին առջեւ, զանգակատան մօտը։ Ունի գեղեցիկ բարձրադիր տապանաքար մը զետեղուած պատուանդանի մը չորս ծայրերը կանգնած մարմարեայ սիւներու վրայ։

Ս. ԹԱԳԱՒՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Մինչեւ 1840 թուականները թաղեցիք կը յաճախեն եղեր Ս. Փրկիչ եկեղեցին։ Սակայն 1841–ին այլեւս թաղը բաւական խոչորցած եւ թաղեցիք բազմացած ըլլալնուն համար, Ս. Փրկիչ եկեղեցին սկսած է նեղ գալ, նոյնիսկ կիրակի եւ տօն օրերուն եկեղեցասէր հասարակութիւնը եկեղեցւոյ մէջ տեղ չգտնելով դուրսը կը մնայ եղեր։ Այս պատճառով ժողովուրդը սկսած է չինել աւելի մեծ եկեղեցի մը ճիշդ այնտեղ, ուր տակաւին 1800 թուին չինուած էր 80 սենեակնոց

---

1. 1606–ին Ռոտոսթօ հաստատուող գաղթականներուն մէջ կեսարացիներ ալ կային. անոնց պոլսաբնակ ազգականներն ըլլալու են նուիրատուները։ Անկէ կարելի է հետեւցնել որ գաղթական կեսարացիները հաստատուած էին այս քաղին մէջ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

վանք մը՝ տրամադրելու համար ամէն տարի քաղաքս հանդիպող բաղմահազար ուխտաւորներուն։

Ս. Թադէոսի անուան կառուցուելիք եկեղեցիին ճարտարապետութիւնը կը յանձնուի Կ. Պոլսոյ արքունիքի ճարտարապետներէն հայազգի Մինաս Ղալֆայեան։ Հայերը տեղական կառավարութեան արտօնութեամբ կը սկսին չինել եկեղեցին. սակայն, տեղացի յոյները, տեսնելով որ հայոց չինած եկեղեցին աւելի հոյակապ պիտի ըլլայ քան իրենց ունեցած եկեղեցիները, նախանձէ մղուած, անոր անունը եղող ԹԱԳԱԻՈՐ բառը պատրուակ բռնելով, թուրք կառավարութեան մօտ զրպարտութիւններ կ'ընեն։ Այսր վրայ կառավարութիւնը դադրեցնել կուտայ եկեղեցւոյ չինութիւնը։ Սակայն, Ս. Թագաւոր Թադեցիները Կ. Պոլիս պատուիրակութիւն մը ղրկելով այն ատենուան Թուրք արքունիքի սիրելի եղող Տատեան Ամիրաներու միջնորդութեամբ կը յաջողին հրամանագիր ձեռք բերել։

Եկեղեցիի չինութեան ժամանակ առհասարակ բոլոր Թադեցիները կամաւոր աշխատանքի կը լծուին. նոյնիսկ՝ 10–12 տարեկան տղաքն ալ ծովեզերքէն մինչեւ եկեղեցւոյ վայրը սափորներ կը կրեն՝ դմբէթին մէջ գետեղելու համար, որպէսզի արճագանքը աղուոր հնչէ։

Այս եկեղեցին հետեւեալ արձանագրութիւնն ունէր.—

Ցառաջնորդութեամբ արքուն էջ հովուի Ցակոբայ արհւոյն վեհ սրբազանին, ձեռամբ Մինասայ ազնիւ Աղայիին, արբունի գործոց ճարտարապետին։ Իսկ իշխանիճ տեղւոյս եւ այլ գլխովին որ մեծաւ ջանիւճ առաջ աստծին։

1841–3 Օգոստոս 1

ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՈՒՄ

Ս. Թագաւոր եկեղեցին որ վնասուեցաւ խիստ 1912 Յուլիս 27–ի մեծ երկրաշարժէն, վերանորոգուեցաւ ջանիւճ բարեջան առաջնորդ գերապատիւ տեառն Գէորգայ Ծ. վրդ. Ասլանեանի, արդեամբ ժողովրդաց եւ ջանասէր աշխատաւորաց։

1912 Դեկտեմբեր 31

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՌՈՏՈՍԹՈՑԻ ՀԻՆ ՆՇԱՆԱԻՈՐ ԴԷՄՔԵՐ, ՆԱԻՈՐԴՆԵՐ ԵՒ ԾՈՎԱԿԱԼ ՀԱՍԱՆ ՓԱՇԱ

ՍԱՐԳԻՍ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԹԷՔԻՐՏԱՂՑԻ
(1664–1665, 1667–1670)

Սարգիս Պատրիարքը ծնած է Ռոտոսթոյի մէջ 1610–ի եւ 1613–ի միջոցներուն։ Գրիգոր Դարանաղցիի աղգականներէն ըլլալ կը կարծուի։ Թերեւս ալ Դարանաղցիի ձեռքով երուսաղէմ տարուած ըլլայ ուսանելու, որովհետեւ Օրմանեանն ալ կ'ըսէ՝ «Ինքը երուսաղէմի միաբան եղած է եւ աշակերտած՝ Աստուածատուր Պատրիարքին։ (Տես՝ «Ազգապատում» էջ 2555)։

Թէքիրտաղցի հին հայերուն մէջ այն կարծիք–աւանդութիւնը կար, որ Դարանաղցիի մահէն յետոյ, Սարգիս Թէքիրտաղցին եղած է Ռոտոսթոյի երրորդ առաջնորդը, բայց քիչ ժամանակ մնալէ վերջ մեկնած է երուսաղէմ։

Երբ 1659 թուին եղիազար երուսաղէմի Պատրիարք կ'ըլլայ, ամէն կողմ նուիրակներ կը ղրկէ վանքին կարիքներուն համար նուիրատուութիւններ հաւաքելու։ Ատոնցմէ մէկը կ'ըլլայ Սարգիս եպիսկոպոսը, որ Կաֆայի (Ղրիմ) կողմերը կ'երթայ։ Բայց երբ երեք տարի յետոյ երուսաղէմ կը վերադառնայ, քիչ դումար ցոյց կուտայ։ Եղիազար Պատրիարք կը կասկածի եւ Կաֆայէն տեղեկութիւններ բերել կուտայ։ Ցայտնի կ'ըլլայ որ Սարգիս եպս. բաւական մեծ դումար իւրացուցած է։ Դայթակղութենէ խուսափելու համար ան կ'ընդունի իր յանցանքը, բայց ղրամ ցոյց չի տար եւ մուրհակներ կը ստորագրէ։ Եղիազար Պատրիարք, առ ի դիւրութիւն պարտամուրհակները կէս դինով կը ծախէ թուրք մեծաւորներուն։

Սարգիս եպս. Թէքիրտաղցին կը մեկնի Կ. Պոլիս՝ ղրամ ճարելու նպատակով, որպէսզի կարողանայ պարտքը վճարել։ Սակայն չի յաջողիր. պարտատէրերը դինք բանտարկել կուտան։ Իմանալով որ բանտին մէջ նստած մէկը անկարող պիտի ըլլայ երբեւէ պարտք վճարելու, Սարգիս եպիսկոպոսի հետ համախորհուրդ, կը ծրագրեն բանտէն դուրս բերել եւ դաւադրութեամբ պատրիարքական աթոռին բազմեցնել։ Պարտատէր աղղեցիկ թուրք մեծաւորները կը թելադրեն որ երթայ Խոիրնէ եւ մեծ եպարքոս Քէօփրիւլի Փաշային ներկայացնալով անկէ ֆերման մը առնէ՝ պատրիարքութիւնը իրեն յանձնելու իմաստով։ Թուրք մեծաւորներն ալ յանձնարարական նամակ մը տալով Սարգիս եպս.ը կը ճամբեն Խոիրնէ։

Ծրագրուած դաւադրութիւնը կը յաջողի եւ Սարգիս եպս. 1664–ին Պատրիարքական աթոռը կը դրաւէ օրուան Պատրիարք Յովհաննէս Թիւթիւնճիէն։

Սարգիս եպս. Պատրիարք ըլլալուն պէս կը սկսի կանոնաւո-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

բաբար վճարել իր մուրհակները՝ ի մեծ պոհունակութիւն թուրք մեծաւորներուն։

Տարի մը յետոյ դէպքերը բոլորովին այլ կերպարանք կ'առնեն։

Երուսաղէմի եղիազար Պատրիարքն ալ կաթողիկոսական աթոռին վրայ աչք ունի եղեր եւ հետեւելով Սարգիս Եպս.ի օրինակին, ինքն ալ էտիրնէարնակ իր բարեկամ Ալրօ Ջէլէպիի միջոցով, կաթողիկոսական ֆերման կը ստանայ եւ կը բաղմի Լուսաւորչի Գահին վրայ։

Եղիազար կաթողիկոս ըլլալէն յետոյ կը դրկէ Կ. Պոլսոյ պաշտօնական Պատրիարք Յովհաննէս Թիւթիւնճիին, որպէս ղի ինքն ալ էտիրնէ երթալով եւ նոյն ճամբով պատրիարքական ֆերման ձեռք բերելով վերագրաւէ իր բռնապրաւուած աթոռը։ Այս ծրագիրն ալ կը յաջողի, որովհետեւ Յովհաննէս նախկին պատրիարքը ինք անձամբ էտիրնէ կ'երթայ՝ չմոռնալով մեծամեծ նուէրներ տանիլ հետը Քէօփրիւլիի համար։ Յովհաննէս Պատրիարք երկար չի մնար իր պաշտօնին, որովհետեւ էջմիածնի Յակոբ Ջուղայեցի կաթողիկոսը ղինք պաշտօնանկ կ'ընէ, այս անգամ վերջնապէս, որովհետեւ վատնած եւ իւրացուցած էր էջմիածնապատկան մեծ գումար մը։ Եւ որովհետեւ նախկին պատրիարքը, Սարգիս Եպս. Երուսաղէմ ունեցած իր բոլոր պարտքերը վճարած էր, զայն նորէն պատրիարք կը նշանակէ։ Այս կերպով Սարգիս Եպս. Թէքիրտաղցին 1667–ին կրկին անգամ Պոլսոյ պատրիարք կ'ըլլայ մինչեւ իր մահը՝ 1670–ին։ Մեծ պատիւներով կը թաղուի Պոլսոյ էտիրնէ Գափուի հայոց դերեզմանատան մէջ՝ որպէս երախտապիտութիւն իր խաղաղ եւ ձեռներէց պաշտօնավարութեան։

ՌՈՏՈՍԹՈՑԻ ՅՈՎՍԷՓ ԱՄԱՆՕՂԼՈՒ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

(Երուսաղէմի Պատրիարքի Գործակատար)

Ինչպէս ըսուեցաւ, Երուսաղէմի եղիազար Այնթապցին 1659–ին պատրիարք ըլլալէ յետոյ, ամէն կողմ նուիրակներ ղրկեց հանգանակութեան համար։ Իսկ ինքը, եղիազար 1664–ին անձամբ Պոլիս կ'երթայ Յովսէփ Ամանօղլու ռոտոսթոցի վարդապետին հետ, եւ՝ բոպայի կողմն անցնելու եւ մեծ եպարքոս Քէօփրիւլի Փաշան տեսնելու համար, որպէս ղի թրքահայոց կաթողիկոս ըլլալու հրամանագիր առնէ։

Քէօփրիւլի Փաշան Մաճառներուն դէմ պատերազմի մէջ գըտնուելով մինչեւ Ջէմլին գացած էր։ Եղիազար անոր քով կը մեկնի, իսկ իր գործակատարը, Յովսէփ Ամանօղլուն Պոլիս կը ձգէ, իբրեւ իր վստահելի գործակատարը։ (Տես՝ «Ազգապատում», էջ 2553)։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԾՈՎԱՅԻՆ ՆԱԽԱՐԱՐ ՀԱՅԱԶԳԻ ՀԱՍԱՆ ՓԱՇԱՆ ԵՒ ՀԱՅ ՆՇԱՆԱԻՈՐ ՆԱԻՈՐԴՆԵՐ

Եթէ պատմութիւնը լաւ պրպտենք, պիտի տեսնենք որ հայը չատ հին թուականներու մէջ իսկ ծովերով հետաքրքրուած, նաւարկած եւ նոյնիսկ իր լիճերը ԾՈՎ կոչած է։ Յատկանշական է որ իր հզօրագոյն աստուածը՝ Վահագնին «Ծիրանի ծով»էն ծնունդ տուած է։ Իսկ եթէ Փոքր Ասիացի Ստրապոնին հաւատանք, Արմեններու նախահայրը՝ Արմենոսը, նշանաւոր նաւորդ մը եղած է, եւ յոյն Եասոնի հետ ծովու ճամբով եկած է Կողքիս՝ Կովկաս, մինչեւ Կասպից ծով։

Սակայն հայուն իր հայրենիքին ծովերէ հեռու եւ, ընդհանրապէս, ցամաքային սահմաններով չրջապատուած ըլլալը կարելիութիւն չէ ընծայած հայ անհատին՝ իր դէպի ծով ունեցած ըղձանքը իրականացնելու։ Բայց երբ առիթը ներկայացած եւ հայը ծովեզերեայ քաղաքներու մէջ ապրած է, անմիջապէս ցոյց տուած է իր ծովային յատկութիւնն ու ընդունակութիւնը։

Ռոտոսթոցիք երկար տարիներ Մարմարայի մէկ եզերքին վրայ ապրելով հնարաւորութիւն ունեցեր են ապացուցանելու վերեւ յիշուած ընդունակութիւնը։ Անոնք կրցեր են լաւագոյն նաւորդներ եւ նաւավարներ ըլլալ, մրցիլ տեղացի ծովային ժողովուրդին հետ եւ չատ առթիւ գարմացնել զանոնք՝ իրենց յանդուգն նաւարկութիւններով։

Ռոտոսթոյի մէջ յաճախ հանդիպած ենք այդպիսի լաւագոյն նաւավարներու անուններուն, որոնք մեզ կը հասնէին Ռէիս մակդիրներով։ Համբար Ռէիս, Սահակ Ռէիս, Աւազ Ռէիս, Կռճիկ Ռէիս, Ջըչըռնակ (Ծիծեռնակ) Ռէիս, Մարտիրոս Ռէիս, Թօփուզ Ռէիս, Էրամ Ռէիս, Նիկոլ Ռէիս, Հաճի Աբրահամ Ռէիս, եւ այլն։ Անոնք բոլորը ճարպիկ եւ յանդուգն նաւորդ ըլլալով չոգենաւին դեռ գոյութենէն առաջ, յաճախ ճամբորդած են ոչ միայն Մարմարայի եւ Սեւ ծովու մէջ, այլ՝ նաեւ մինչեւ Երուսաղէմ, Եգիպտոս, նոյնիսկ Ալճերիա ճամբորդ կամ ապրանք տարած բերած են։

Անոնցմէ զատ, Ռոտոսթոցիք Օսմանեան բանակին տուած են նաեւ լաւագոյն զինուորներ եւ զինուորականներ, որոնք, ըստ Թուրք պատմիչներուն, ոչ թէ պարտադրեալ, այլ՝ ամսականաւոր եղած են։ Այս վերջիններէն կրնանք նկատել Ս. Խաչ թաղեցի Սարաֆ Օղլուն, Ախալ Մարտիրոսը եւ մանաւանդ Թուիճի Նիկողոս Ջավուշը, որ զանազան ծովային մրցումներու մէջ թնդանօթաձգութեան փորձերու ատեն միշտ առաջնութիւն չահած է եւ ի վերջոյ Ջավուշութեան աստիճանին բարձրանալէն զատ՝ Սուլթանին կողմէ պատուանշանով եւ սուրով մըն ալ պատուուած է։ Սակայն օր մը Պոլսոյ մէջ այդ սուրովը Թուրք մը վիրաւորած է, որովհետեւ Թուրքը, առանց զիտնալու անոր հայ ըլլալը, հայոց հասցէին վիրաւորական խօսքեր ըրած

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

էր։ Այդ դէպքէն յետոյ Նիկողոս Ջավուշին սուրը ետ առնուած է եւ ինքն ալ պաշտօնէ հեռացուած։

Ըստ աւանդութեան ծովային նշանառութեան մրցումը տեղի ունեցած է Սուլթան Մեճիտի փափաքով Խրիմի ծովային պատերազմին մասնակցող Անգլիական, Ֆրանսական եւ Օսմանեան նաւատորմիղներու միջեւ, Մարմարայի մէջ, Թիրախ ունենալով հեռուն կեցած առագաստանաւի մը կայմին վերեւ ծածանող դրօշակը։ Թափճի Ջավուշ Նիկողոսը ճիշդ զարկած է դրօշակին եւ Օսմանեան նաւատորմին առաջնութիւնը շահեցուցած է։

Իսկ ասոնցմէ առաջ, այսինքն Սուլթան Համիտ Ա.ի օրով (1870) ծովային նախարարութեան հասնող Հասան Փաշան ալ Ռոտոսթոյի Ս. Խաչ թաղէն հայ տղեկ մըն էր։

Հասան Փաշայի(1) ծնողքը շատ աղքատ հայ ընտանիք մը ըլլալուն համար, իրենց պզտիկ տղեկը որպէս սարուկ՝ քէօլէ կուտան՝ մեծահարուստ Հաճի Օսման Աղա անուն Թուրք վաճառականի մը քով։ Փոքրիկ հայ պատանին, դեռ շատ պզտիկ տարիքէն, Հաճի Օսման Աղայի մօտ մեծնալով կը սկսի Հասան կոչուիլ։

Բայց Հասան խառնուածքով ըմբոստ եւ անառակ տղայ մը ըլլալուն համար կը սկսի Թաղին Թուրք տղաքները խոշտանգել. այնպէս որ Հաճի Օսման Աղա՝ դրացիներու բողոքներէն զզուած, կ'որոշէ զինքը ուրիշ Թուրքի մը տալ, որուն սակայն իր կինը արգելք կ'ըլլայ, որ Հասանը իր զաւկին պէս կը սիրէ եղեր։

Հայ Հասանը երբ 17–18 տարեկան կ'ըլլայ, կը սկսի աւելի մեծ ոճրագործութիւններ ընել՝ դանակ քաշել, մարդկանց սպառնալ եւ այլն։

Հաճի Օսման Աղա, ճարահատ զինքը տրկութենէ կը հանէ եւ իր վաճառականական առագաստանաւերուն վրայ պաշտօնի կը դնէ։ Կարճ ատենուան մէջ Հասան ծովագնացութեան կը վարժուի եւ հռչակ կը հանէ։ Առագաստանաւերով կը ճամբորդէ մինչեւ Ալճերիա (Ճեզայիր). այնտեղ երկար տարիներ կը մնայ, ուրտեղէն հակառակութեան մը հետեւանքով, կը փախչի Սպանիա։

Սպանիոյ մէջ որոշ ժամանակ մնացող եւ նաւավարութեան մէջ հռչակ շահող Հասան կուգայ Կ. Պոլիս եւ կը կոչուի Ալճերիացի Հասան Նաւապետ։

---

1. Հասան Փաշայի ծնողքին կովկասցի կամ կեսարացի ըլլալու մասին մեծ հաւանականութիւն կայ։ Եւ որովհետեւ 1690–1700 թուականներուն Կարսէն եկող կարգ մը հայ գաղթական ընտանիքներ Ս. Խաչ թաղին մէջ ապրած են, այդ պատճառով Ս. Խաչ թաղեցի գրեցինք զինք։

Կարսեանները կ'ապրէին բողոքականներու ժողովարանին քովը մինչեւ 1915 տարին։ Յիսուսեան վարժարանին մէջ պաշտօնավարող Կարապետ էֆ. Կարսեանը այդ ընտանիքէն էր, որ վերջը ամուսնացաւ Պոլսէն եկած ուսուցչուհի Օր. Սիրանոյշի հետ եւ մեկնեցաւ Պոլիս ու հոն ալ մեռաւ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Նաւավարութեան մէջ անուն հանած «Հասան Գափքան»(1) Պոլսոյ մէջ կը մտնայ պետական նաւատորմին մէջ եւ իրեն յանձնուած մասնաւոր նաւատորմիղով մը կը մասնակցի Մալթա կղզիին պաշարումներուն: Ծովակալ Թոռկուտ Ռէիսին մահուընէ յետոյ, ինքը կը կոչուի ծովակալութեան «Գափթան Փաշա»: Իսկ հուսկ ուրեմն ալ Սուլթան Համիտի օրով Վէզիրութեան պատուին կը հասնի: Ծիշեալը 1780–1782–ին չինած է Գասըմ Փաշայի պինուրներու «Գըշլան»: (Տես՝ «Զորից Մասանց» հատոր Ե· էջ 180):

Ակադեմիկոս Հրաչեայ Աճառեան, որ, ինչպէս յայտնի է, Ռոտոսթոյի ընտանիքի զաւակ է, իր «Կեանքիս Ուշերից» մեծարժէք հատորին մէջ Ռոտոսթոյի հայ նաւավարներու կեանքէն հետեւեալ ուշադրաւ դրուագը կը պատմէ էջ 9–ի մէջ:

— Հայրս պատմում էր, որ Ռոտոսթոյում մի հայ նաւավար (Համբար Ռէիս· Ս· Փ·) իր նաւակը կապելով ծովի եղերքին, ինքը մտնում է նաւակը մաքրելու համար: Քիչ յետոյ ալիքները կամաց կամաց բարձրանում են: Զարամիտ ընկերները, կատակի համար քանդում են չուանը եւ նաւակը առաջանում է դէպի բաց ծով: Ցանկարծ ակսում է ահեղ փոթորիկ: Խեղճ նաւավարը մենակ է նաւակի մէջ· ոչ ոք չունի իրեն օգնական: Օգնութիւն սպասել անհնար է: Բաց է անում առադաստը, վազում է մէկ դէպի ցուռկը, մէկ թիավարում, մէկ ղեկը բռնում ու այսպէս մենակ կառավարելով նաւակը թոյլ է տալիս, որ փոթորիկը քշի նաւակը դէպի առաջ: Մէկ օրուայ ճանապարհը մէկ ժամուայ մէջ կտրելով, հասնում է Կ· Պոլիս նաւահանգիստը, ուր ծովը արդէն խաղաղ էր:

Պետական պաշտօնեաները նաւահանգստի մուտքին առաջ կանգնեցնում են նաւակը եւ պահանջում անցագիր: Հայ նաւավարը պատմում է դէպքը: Պաշտօնեաները չեն հաւատում, որ կարելի լինի այդպիսի ահեղ փոթորիկի ժամանակ մենակ ճամբորդել Ռոտոսթոյից մինչեւ Պոլիս եւ այն էլ՝ մի ժամում: Ներկայացնում են նրան նաւահանգստի տեսուչին, որ իսկոյն հեռադրով Ռոտոսթօ ստուգում է դէպքի ճշմարտացիութիւնը: Նաւավարին տանում են ծովային նախարարին մօտ, որ հիացած նրա խիզախութեան վրայ, իր ձեռքով չքանչան է կախում հայ նաւավարի կրծքին եւ տալիս է առաջին կարգի նաւապետի տիտղոս»:

---

1. Հասան Փաշայի կենսագրական գիծերուն մասին առաւելապէս օգտուած եմ պոլսաբնակ Պրն· Գ· Հնասէրի մէկ անձնական նամակէն, զոր ի գոհացումն իմ խնդրանքիս, յօժարակամ ղրկած էր ինձ:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՄԱՍՆ Դ·

ՌՈՏՈՍԹՈՅԻ ՄԷՋ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱԾ ՎԵՐՋԻՆ ԴԷՊՔԵՐ ՈՒ ԱՆՑՔԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԱԼԷՔՍԱՆՏՐ Բ· ՑԱՐԻՆ ԲԱՆԱԿԸ ՌՈՏՈՍԹՈՅԻ ՄԷՋ

1877–ի ձմեռը, ռուսերը Փլեվէնի մէջ Օսման Փաշայի բանակը դերի բռնելէ յետոյ, կը սկսին յառաջանալ դէպի հարաւ արեւելք, կը դրաւեն Էսկիրնէն ու կ'իջնան Մարմարա ծով՝ Ռոտոսթօ: Եկած առեններին դէմ ձմեռ ըլլալուն, ամբողջ բանակը, հեծեալ եւ հետեւակ, կը ցրուին մաս մը յունաց եւ մեծ մասն ալ հայոց տուներուն մէջ:

Քաղաքի քրիստոնեաները կ'ուրախանան, կարծելով թէ պիտի փրկուին օսմանեան լուծէն: Ռուսերը Պոլսոյ մօտակայ Սան Սթեֆանօ արուարձանին մէջ կը կնքեն հաշտութեան դաշինք, որուն 16–րդ յօդուածով Թուրքիան յանձն կ'առնէր, Ռուսիոյ հսկողութեան տակ բարենորոգումներ ներմուծել Հայաստանի մէջ եւ բարելաւել հայ բնակչութեան վիճակը:

Ռուս եւ Թուրք պատերազմի (1828–29) հետեւանքով Պուլկարիոյ Դանուբեան քաղաքներէն, մանաւանդ Փրովիատիացի ընտանիքներ կուգան, կ'ապաստանին Ռոտոսթօ: Այս վերջիններուը մինչեւ 1915–ի եղեռնի օրերուն պահած էին իրենց քաղաքացիութեան անունը, կոչուելով՝ Փրովիատացիներ, որոնք կը զբաղէին կերպասի եւ մանուֆաքթուրայի գործով:

Իսկ 1877–ի պատերազմի օրերուն, երբ Ռուսերը դրաւած էին Ռոտոսթօն, քաղաքի հայ վաճառականներէն ոմանք կ'երթան մինչեւ Պուքրէշ, Պեսարապիա եւ այնտեղէն առաջին անգամ կը բերեն կենցաղային եւ այլ նորութիւններ՝ քարիւղի լամբար, եւրոպական տարատ եւ բաճկոն, լուցկիի տեսակներ եւ այլն:

Ռուսերը 1878–ին 9 ամիս Ռոտոսթօ մնալէ յետոյ, ըստ Սան Սթեֆանոյի դաշնագրին, կը քաշուին Ռուսիա:

Թէեւ ռուսերուն ներկայութիւնը որոշ բարեշրջում կը գործէ հայ բնակչութեան կենցաղին եւ սովորութիւններուն վրայ, բայց անոնց երթալէն յետոյ հայոց վիճակը կը վատթարանայ եւ Սուլթան Համիտի բռնութիւնները կը սաստկանան:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

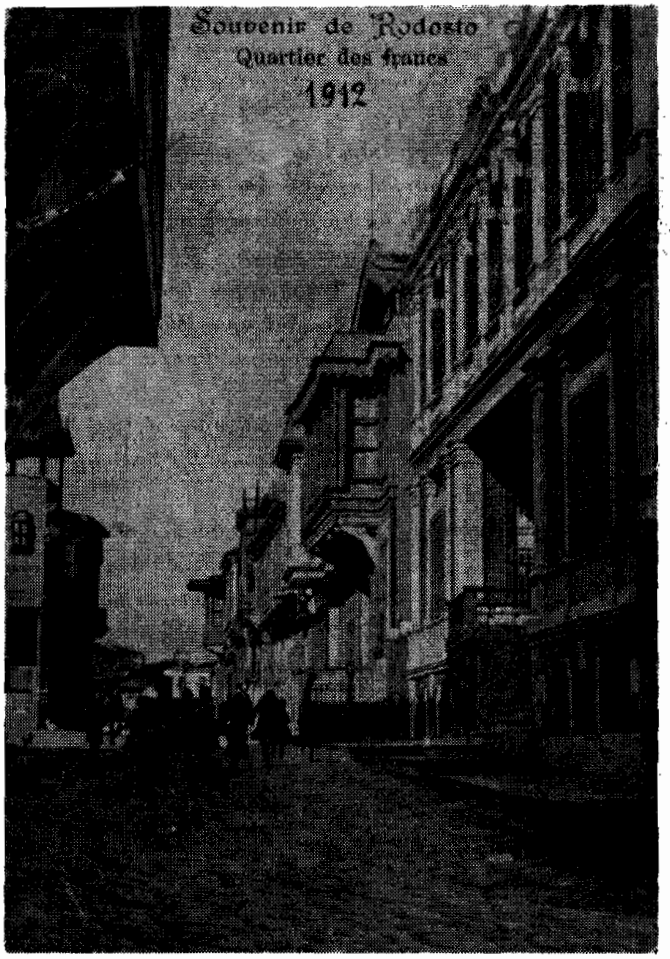

Հայոց Թագաւոր քաղին փողոցներէն մին, որ «Ֆրէնճ Մալլէ» ևս կը կոչուի: Երեւցող տուները բոլորն ալ հայերու կը պատկանին՝ ցակոբովիչներու, Ալեաճաֆեաններու, Գարաճֆիլեաններու եւ այլն: Ցակոբովիչներու այս առաջին հոյակապ շէնքին մէջ 3 օր ու գիշեր ապրեցաւ Պուլկարիոյ ցար Ֆերտինանտը եւ Պորիս ու Քրրիլ գահաժառանգները:

1895–1896–ի ԱՐԻՒՆՈՑ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒ ԱՐՀԱՒԻՐՔԸ

1895–96–ի Հայկական ջարդերու առեն, սոսկալի արհաւիրք մը կը տիրէ նաեւ այս քաղաքին մէջ: Վախն ու զարհուրանքը պատճառ կ'ըլլան որ ազգային վերազարթնումը կասի: Նոյնիսկ, որպէս հայաշատ քաղաք, Չարդի ու Թալանի վտանգի տակ կը գտնուի. սակայն տեղւոյն միւթէսարիֆը հայոց չինարար ու աշխատասէր վարմունքէն հիացած, միշտ բարեացակամ վերաբերում ցոյց կուտայ՝ առանց բարձրէն եկած հրամաններուն չատ կարեւորութիւնը տալու:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Միայն Սուլթան Համիտի մէկ խիստ հրամանին վրայ տեղացի հայերը կ՝արգելափակուին քաղաքին մէջ, առանց կարենալ երթեւեկելու Կ. Պոլիս: Բայց Պոլսոյ կառավարութեան մէկ երկրորդ հրամանով, մխիթարիֆը պաշտօնանկ կ՝ըլլայ, որմէ յետոյ քաղաքի հայ երիտասարդներէն աչքառուները ընդհատ ընդհատ ձերբակալուելով էրզրումէ կամ Պոլիս կը տարուին որպէս հայրենադաւներ յատուկ ատեանի մը կողմէ կը դատուէին եւ կը բանտարկուէին:

Ահա, այս տարիներուն բաւական թուով երիտասարդներ պաղտնի միջոցներով կը մեկնին Պուլկարիա կամ Ռումանիա՝ Պուքրէշ, որտեղ, ընդհանրապէս, կօչակարութեամբ կը զբաղուէին: Ռումանիան ռուսոսթոցի հայ երիտասարդներուն համար Ամերիկան էր այդ օրերուն:

Ռուս եւ Թուրք պատերազմի հետեւանքով քաղաքի եւ հայոց միջեւ ստեղծուած ատելութիւնը հետզհետէ կը նուազի: Կը մոռցուի նաեւ 1895–96-ի ջարդերու արհաւիրքը:

Կ. Պոլսէն կը հրաւիրուին հայ դերասանական խմբեր՝ Մնակեան, Ֆասուլիաճեան, ինչպէս նաեւ Վահրամ Փափազեան, որոնք կը ներկայացնեն «Թովմաս Առաքեալը», «Սանդուխտ կոյս»ը եւ այլ ազգային, կրօնական թատերգութիւններ, որոնց համար, քաղաքին մէջ մասնաւոր թատրոն գոյութիւն չունենալուն, ռուսոսթոցինները իրենց եկեղեցին կը տրամադրէին: Ճառագիմական եւ լայնախոհութեան ազնիւ ժեսթ մը, որ առաջին անգամ ռուսոսթոցին ըրած է հայ թատրոնի պատմութեան մէջ:

Ահաւասիկ այսպիսի ազգային ու հայրենասիրական չարժումի մը մէջ հայ երիտասարդութիւնը կ՝ոգեւորուի. կը ստեղծուին միութիւններ եւ փողային նուագախումբ. ազգային կեանքը կ՝աչխուժանայ:

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՌՈՏՈՍԹՈՑԻՔ

1908–ին տեղի ունեցաւ Իթթիհատ–Թէրաքքը կուսակցութեան կողմէ Թուրքիոյ փոքրամասնութիւններուն տրուած Սահմանադրութիւնը: Աղատարար բանակը, Սելանիկէն ելլելով նախ քան Պոլիս մտնելը, կուսակցութիւնը ամէն քաղաք բրոբականտիսթներ ուղարկած էր ժողովուրդը նախապատրաստելու մտածումով: Այս առթիւ Ռուսոսթօ եկաւ էմրիներեցի Շէրիֆ Պէյը, որ իր գաղափարակիցներով քաղաքը շրջելով ճառեր խօսեցաւ, ձաղկեց Համիտեան բռնապետութիւնը ու փառաբանեց Օսմանեան կայսրութեան բաղկացուցիչ տարրերը՝ հաւասարութեան, արդարութեան, աղատութեան ուստ խոստումներով:

Ինչպէս բոլոր տաճկահայերը, նոյնպէս ալ ռուսոսթոցինները, խանդուեցան Իթթիհատի այս չլացուցիչ խօսքերէն:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

1908–ի Օսմանեան Սահմանադրութեան հռչակումին առթիւ կազմակերպուած միջազգային ցոյցը։

Թուրք բանախօսը լրջենց ուսերուն վրայ կրող միամիտ հայերը եկեղեցիէ եկեղեցի, խորանէ խորան պտըտցուցին զայն՝ քանի մը չողոքորթ խօսքեր լսելու համար։ Ամէն կողմ «եաշասըն հիւրիէթ» բացագանչութիւնները օդը կը թնդացնէին։

Կարգ մը լրջախոհ հայեր, որոնց դլուխը կը գտնուէր օրուան Առաջնորդը՝ Արիստակէս Եպս. Վանքեան, վերապահութիւն յանձնարարելուն համար, խիստ նախատուեցան կարգ մը «հիւրիէթճի» հայերու կողմէ։ Նոյնիսկ Առաջնորդին վերապահ դիրք բռնելէն չախորժող այդ հայերը պոլսէն բերել տուին Մուշեղ Վրդ. Պօղոսեանը, որ քարոզներով փառաբանեց հայ եւ Իթթիհատ «եղբայրութիւնը»։

Նոյն տարին, Յուլիս 11–ին, Պոլսոյ մէջ պաշտօնապէս հռչակուեցաւ Օսմ. Սահմանադրութիւնը եւ կազմուեցաւ Օսմ. Ա. Բառլամենթը։ Բայց Սուլթան Համիտ դեռ գահին վրայ ըլլալով, ուղեց զանազան միջոցներով խեղդել նորածին Սահմանադրութիւնը։ Սուլթանին թաքուն դիտաւորութիւնը կռահող Իթթիհատը, երկրին քրիստոնեայ տարրերուն հետ դաշնակցելով ուղեց գահազուրկ ընել Սուլթանը։ Այս առթիւ Ռուսոսթոյի Ս. Թագաւոր եկեղեցիի բակին մէջ ալ բանախօսութիւններ կատարուեցան քաղաքին ոստիկանական հրամանատար Նիհատ Պէյի եւ Խաչ Թաղի Ցխուսեան դպրոցի տնօրէն Գէորգ Մեսրոպի կողմէ։ Զոյգ բանախօսները կոչ ըրին հայ երիտա-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

սարդներուն, որ կամաւոր արձանագրուելով Պոլիս երթան պաշտպանելու համար յեղափոխութիւնը: Հայ երիտասարդներէն ոմանք կամաւոր արձանագրուեցան եւ մարզանքի հետեւեցան Պոլսէն եկած Պոնափարթեանի եւ ոմն դաշնակ զործիչ Ռուբէնի կողմէ:

Այս կամաւորներուն մինչեւ պատրաստուիլը արդէն Պոլսոյ մէջ ծագեցաւ 1909 Մարտ 31–ի դէպքը, որու հետեւանքով Սուլթան Համիտ Բ. գահէն վար առնուելով տեղը նստեցուցին եղբայրը՝ Սուլթան Մէհմէտ Րէշատ Ե. որ եղաւ Թուրքիոյ Սահմանադրութեան առաջին անկարող ու անատակ թագաւորը:

ԱՏԱՆԱՑԷՆ ՌՈՏՈՍԹՕ ԲԵՐՈՒՈՂ ՀԱՑ ՈՐԲԵՐԸ

Օսմանեան Սահմանադրութեան հռչակումէն հազիւ տարի մը անցած, հայերուն «ազատութիւն» բերող Իթթիհատական ժէօն Թուրքերու կողմէ ծածուկ նպատակով, եւ խժդուժօրէն տեղի ունեցաւ Ատանայի հայոց կոտորածը: Տաճկահայը ըմպած էր արդէն Օսմ. Սահմանադրութեան առաջին բաժակը անմարսելի դառնութեամբ մը: Ռոտոսթոյի մէջ անմիջապէս դադրեցաւ հիւրիէթ երգը, միայն երբեմն տուներուն խոր անկիւններէն եւ պզտիկ տղոց բերնէն, սրտամորմոք ձայնով կը լսուէր՝ «կոտորածն անգութ, հայերը թող լան» երգը, որուն մելամողձոտ եւ յուզիչ եղանակին մէջ կարծես կը պատկերանար Ատանայի մէջ գործուած 20·000 հայերու սրախողխողումը:

Այս դէպքէն մի քանի ամիս յետոյ մաս մը որբեր Պոլիս բերուեցան, որոնցմէ 20 որբ ալ Պատրիարքարանի կողմէ Ռոտոսթօ բերուելով տեղւոյն հայերուն կողմէ որդեգրուեցան: Անոնցմէ ոմանք մինչեւ վերջ մնացին Ռոտոսթօ, ոմանք ալ՝ ի վերջոյ մեկնեցան Կիլիկիա(1):

ԹՈՒՐՔԵՐԸ ՑԱՄԱՔ ՉԵՆ ՀԱՆԵՐ ՀԱՑ ՈՒԽՏԱՒՈՐՆԵՐԸ

1909–ի ամառը Թուրքերը պոյքոթ հռչակեցին յոյներու դէմ կրեռէ կղզիին համար եւ սկսան առեւտուր չընել անոնց հետ: Նոյն–

---

1. Այս որբերէն տղայ մըն ալ հայրս մեր տունը բերաւ եւ ըսաւ. «վառվառ, առ էճի եօթերորդ զաւակ մըն ալ, անունը Գէորգ է, թող մերիններուն հետ մեծնայ»: Մայրս անոր նայեցաւ հարազատ զաւկի պէս: 1915–ին, Հալէպ հասած էինք: Վրանիներու տակ հազարաւոր տարագիրներ կային: Գէորգը եկաւ հօրս, մօրս մեռքը համբուրեց ըսելով. «Հայրիկ, հոյրս գտայ. ան ինձմէ մեծ է. պիտի միանամ անոր. արտօնեցէք ինծի, հէյլալ ըրէք. հարազատ հոյրս է, անոր հետ պիտի երթամ: Հայրս, մայրս փղձկեցան, ճակատէն համբուրեցին՝ «Աստուած հետդ ըլլայ» ըսելով: Հոյրը եկաւ, առաւ տարաւ Գէորգին, 1915–ի Դեկտեմբերին էր: Ալ անկից յետոյ չտեսանք ո՛չ հոյրը եւ ո՛չ ալ Գէորգը:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

իսկ Կ. Պոլսէն կամ ուրիշ տեղերէ եկող չոգենաւերուն ճամբորդները ցամաք չէին հաներ։

Այդ օրերուն Աստուածածնայ տօն էր, Կ. Պոլսէն խումբ մը հայ ուխտաւորներ յունական չոգենաւով քաղաք եկան, բայց նաւը պոյքոթի ենթարկուեցաւ՝ ճամբորդներովը միասին։ Առաջնորդարանը եւ մի քանի ծանօթ հայ վաճառականներ կառավարութեան մօտ դիմումներ ընելով կարողացան դուրս ընել տալ զանոնք։ Ցաջորդ օրը, կիրակի, դարձեալ չոգենաւ մը հասաւ Պոլսէն, այս անգամ աւելի շատ ուխտաւորներով։ Թուրք մակուկավարները կատղեցան եւ որոշեցին երբեք դուրս չհանել յոյն չոգենաւէ մը ճամբորդները։ Կէսօր եղաւ. չոգենաւին մէջէն ժողովուրդը կը պոռար, կը կանչէր, բայց մտիկ ընող չկար։ Թուրք մակուկավարները տեսակ մը զօրպա էին կտրած եւ երբեք չէին թոյլ տար, որ որեւէ հայ կամ յոյն մակուկավար զանոնք դուրս հանելու փորձ ընէր։

Կ. Պոլսէն ճամբայ ելլող այս ուխտաւորները միայն մէկ դիշերուան համար պաշար առած էին, որով՝ յաջորդ օրը սկսեր էին չոգենաւին մէջ ուտեստեղէնի եւ ջուրի պակասէն նեղուիլ։

Նաւապետը ճարահատ խօսքխոսքը վերցնելով սկսաւ ճամբայ ելլել։ Այս միջոցին չոգենաւը Պոլիս ետ պիտի դառնայ կարծելով կարգ մը երիտասարդներ ծովը նետուելով ցամաք ելան։

Շոգենաւը դնաց եւ երկու ժամուայ հեռաւորութեան վրայ գըտնուող Պանադոս յունական գիւղին մօտը եւ սկսաւ իր սեփական մակոյկներով ժողովուրդը ցամաք հանել։ Այս գործողութիւնը տեսնելով կատղած թուրքերը հոն ալ հասնելով բիրերով ու դաշոյններով դարձեալ արգիլեցին ուխտաւորներուն ցամաքահանումը։

Թուրքերուն այս անարդար վարմունքը տեսնող քաղաքի հայերը բարկութեամբ եւ տառելութեամբ լեցուիլ ու ձաղկել սկսան այս անվայել վերաբերմունքը։ Պահ մը կիրքերը այնքան լարուեցան որ մէկ վայրկեանէն միւսը ժողովրդային պոռթկումի մը կը սպասուէր քաղաքին մէջ։

Ինդրին վայրկեան առ վայրկեան բարդ վիճակ մը ստանալը տեսնող ու ինքզինքին անզօր զգացող թուրքերը «տինի իսլամ օլաճ, սիլահընը ալսըն իսկէլէյէ կէլսին»(1) ըսելով թուրք խուժանը կը դրդռէին։ Երկու կողմէ ժողովուրդը դէշ տրամադրութեամբ լեցուած կը սպասէր անխուսափելի ընդհարումի մը։ Իրարանցումը ծայր տալու վրայ էր, երբ ռուս փոխհիւպատոսը հեռագրաւ Պոլսէն միջամտութիւն եւ օգնութիւն կը խնդրէ։

Օրը իրիկուն ըլլալու վրայ էր, երբ բաց ծովուն վրայ երեւցաւ նոր ու անակնկալ չոգենաւի մը սեւ ծուխը։ Ոչ ոք կրնար ճանչնալ անոր ինքնութիւնը. պատահական նա՞ւ մըն էր թէ ոչ՝ նոր ուխ-

1. Իսլամ եղողը զէնք առնելով ցաւամատոյց թող գայ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

տաւորներ կը բերէր, որոնք պիտի ենթարկուէին արդէն իսկ ծովուն վրայ սպասողներու դժխեմ ճակատագրին։

Հետզհետէ մօտեցող նաւը երբ այլեւս պարզ աչքով դիտելի դարձաւ, տեսանք որ պատերազմական նաւ մըն էր։

Թուրքերը սկսան մտահոգուիլ եւ զանազան դուշակութիւններ ընել, երբ օդին մէջ գոռաց թնդանօթի առաջին հարուածը, երկրորդ մը եւ երրորդ մը։ Եւ ահա մէկ երկու վայրկեանի մէջ հրապարակի վրայ վխտացող թուրք խուժանը կրակէն հալող ձիւնի նման անյայտացաւ ու տարտղնուեցաւ «Մոսկով կէտի» ըսելով(1)։ Իսկ թուրք մակուկավարները, անմիջապէս գործի լծուելով, սկսան, կատարեալ կարգապահութեամբ, ցամաք հանել՝ առաւօտուընէ ի վեր ծովուն վրայ սպասող հազարաւոր ուխտաւորները։

ՊԱԼՔԱՆԵԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ ԵՒ ՊՈՒԼԿԱՐՆԵՐՈՒ ՌՈՏՈՍԹՕ ՄՈՒՏՔԸ

1912 թ. Հոկտեմբեր 5–ին, Պուլկարները պատերազմ յայտարարեցին Թուրքիոյ դէմ։ Թուրք բանակը չդիմանալով յարձակման, չուտով քայքայուեցաւ։ Հազարաւոր փախստական զինուորներ սկսան անկարգօրէն լքել ճակատը ու վերադառնալ քաղաք։ Այս փախստական զինուորներուն մէջ հայեր ալ կային, որոնք եկան, տեղաւորուեցան տեղացի հայերուն տուները։

Պատերազմի հռչակումէն 21 օր յետոյ, Հոկտ. 26–ին, Պուլկար 28–րդ հետեւակազօրքի 12–րդ դումարտակը, հակառակ թուրք զրահաւորին ծովէն արձակած թնդանօթի տարափին, կրցաւ գրաւել քաղաքի հայկական թաղամասը։ Քաղաքը գրաւող բանակին պարենաւորումը իրենց հետ հասած չըլլալուն համար, չատ չուտով նեղութեան մատնուեցան։ Հայ կիներ եւ երիտասարդներ դռնէ դուռ ինկած ուտելիք հաւաքելու սկսան ու տարին Պուլկար սպաներուն յանձնեցին, որ իրենց զինուորներուն բաժանէին, որոնք սպաստանած էին Ցիսուսեան քարաչէն վարժարանը եւ Ֆաչ եկեղեցիին մէջ(1)

Քաղաքը գրաւող զօրագունդին ծանր հրետանին ուշ հասնելուն համար թրքական զրահաւորը քանի մը օր լաց ծովէն հսկեց պուլկար զինուորական գործողութեանց վրայ՝ մերթ ընդ մերթ ռմբակոծելով քաղաքի չըլսկայքը եւ երբեմն ալ «սխալմամբ» Թաղաւոր Թաղի բարձրադիր տուները, ինչպէս Քոմպիպիյին Սիմոնի տունը եւ ուրիշներ։

---

1. Ռուսերը եկան։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԵՒ ԻՐ ԿԱՄԱԽՈՐԱԿԱՆ ԽՈՒՄԲԸ ՌՈՏՈՍԹՈՑԻ ՄԷՋ

Պալքանեան պատերազմին, պուլկար բանակին օգնելու համար կամաւորագրուող Զօրավար Անդրանիկ, իր խումբովը ստանձնած էր Ռոտոսթոյի մօտակայ Պանադոս ծովեզերեայ գիւղին եղերապահութիւնը՝ ընդդէմ թրքական հաւանական ցամաքահանումի մը: Անդրանիկ քանի մը անգամներ պուլկար սպաներու հետ քաղաք դալէ յետոյ, Մինունդի առաւօտուն իր չուրջ 300 հայ կամաւորներով Ռոտոսթօ եկաւ որպէսզի իր զինուորները Հաղորդութիւն առնեն: Քաղաքի ամբողջ հայութիւնը եւ Թագաւոր Թաղի Ֆանֆառը, դիմաւորելու համար, ընդառաջ ղացեր էին: Անդրանիկին կ'ընկերակցէր իրենց զօրագունդին հրամանատարը՝ Բրօթօկերօֆ, երկուքն ալ ձիու վրայ հեծած, իսկ կամաւորները հետիոտն:

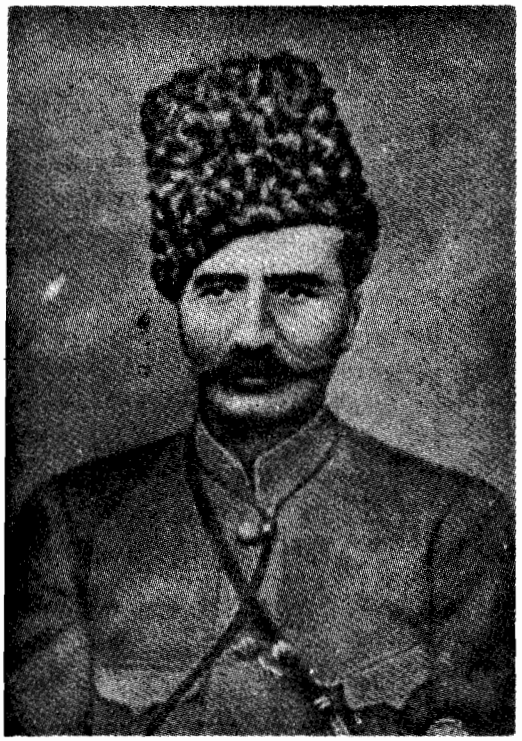

Ա Ն Դ Ր Ա Ն Ի Կ

1· Պուլկար զօրագունդին հրամանատարն էր բոլֆովնիկ (գնդապետ) Յեֆով· իսկ 12–րդ գումարտակին հարիւրապետն էր գաբիթան Բէքէֆ, որ երկու հայ հրիւռասարդներու առաջնորդութեամբ Լօրտէքի Տէրէ կոչուած ձորէն մտած հայոց թաղը, առանց նկատուելու թրքական «Մեսուտիէ» մարտանաւէն: Պուլկարները ամմիջապէս չգրաւեցին նաւամատոյցը, այլ թոյլ տուին որ ամբողջ գիշերը թրքական բանակը մակոյկներով հաշուի դէպի մարտանաւը: Յաջորդ օրը պուլկարները նաւամատոյցն ալ գրաւեցին:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Այս առթիւ յարմար կը նկատենք ստորեւ տալ կամաւորական խումբի անդամներէն Ս. Մարմարեանի յուշերը, ուր կ'ըսէ.

— Վաչտը մօտենալուն պէս նուագախումբը հնչեցուց պուլկարական հիմնը, «Շումի Մարիցա»ն, յետոյ՝ «Մեր Հայրենիք»ը: Դրանից անմիջապէս յետոյ փողոցում երկչոր կանգնած եւ երկար, դեղեցիկ մազերը ուսերին փռած մօտ քսան սպիտակազգեստ փոքրիկ աղջիկներ մօտեցան եւ ծաղկեփնջեր մատուցին Բրոթոկերոֆին, Անդրանիկին, Գարեգինին, Շտաբի անդամներին եւ ծաղիկներով զարդարեցին դրօշակն ու զինուորների կրծքերը:

Չնայած վատ եղանակին, ամբողջ հայ գաղութը հաւաքուել էր փողոցների մէջ քաղաքի մէկ ծայրից մինչեւ եկեղեցին: Մենք, ինչպէս որոշուած էր պէտք է ուղղակի դիմէինք եկեղեցի, Ս. Պատարագին ներկայ գտնուելու համար: Կեցցէներ, ուռռաներ, ծաղիկների եւ անուշահոտ հեղուկների տարափի տակ մենք մի կերպ վերջապէս հասանք մայր եկեղեցու ընդարձակ դաւիթը: Գաւիթը լեցուն էր ահագին բազմութեամբ, որը պատկառանքով ճանապարհ բացեց իշխանաւորներին եւ վաչտի առաջ եւ ազատ հայեացքներով ուղեկցեց մինչեւ եկեղեցու ներսը, ուր առանձին տեղ էր պատրաստուած Բրոթոկերոֆի, Անդրանիկի եւ բրիգադայի բժշկի համար: Վաչտը տեղաւորուեց աջ կողմում, իսկ դրօշակները դրուեցին սեղանի առաջ: Պատարագիչն նոյնինքն Հայր Սուրբն էր, որ մեծ դժուարութեամբ էր առաջ տանում իր գործը, որովհետեւ ժողովրդի հոծ բազմութիւնը ուշքն ու միտքը վաչտի վրայ դարձրած, չէր կարողանում պէտք եղած լռութիւնը պահել:

Վերջապէս ջուրն օրհնուեց եւ եկեղեցական արարողութիւնը վերջացաւ: Եւ մինչ պատարագիչը պատրաստւում էր սեղանից իջնելու, պոպոռուչիկ Գարեգինը թոյլտուութիւն խնդրեց փոխդնդապետից եւ արտասանեց մի ոգեւորիչ կրակոտ ճառ, նախ հայերէն եւ ապա պուլկարերէն:

Երբ հռետորը վերջացրեց իր ճառը, բոլորն էլ խոր զգացուած՝ իրենց դոհունակութիւնը յայտնեցին, իսկ աղջկերանց եւ տղերանց երգչախումբը քանի մը ազգային երգեր երգեց: Դուրս ելանք եկեղեցուց. բակում ամբողջ վաչտը շարուեց կարգով. եկաւ նաեւ Հայր Սուրբը՝ պատարագչի զգեստով եւ կանգնեց վաչտի առաջ: Ամէն աղդերից բաղկացած բազմութիւնը լցրել էր մօտակայ փողոցները, լուսամուտները, պատշգամները: Բոլորն էլ սրտատրոփ սպասում էին տեսնելու թէ ինչով պիտի վերջանար այդ հայկական տօնը: Երբ ամէնքը լռեցին, Բրոթոկերոֆը դառնալով զինուորներին եւ ժողովրդին՝ բարձր բամբ ձայնով հետեւեալ խօսքերն արտասանեց.

«Այսօր ձեր ամենամեծ տօնի օրը ես այստեղ կը բաժանեմ

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

«Քաջուքեան Խաչ»երը։ Դուք, Հայեր, դուք բոլորդ ալ հերոս–ներ էիք եւ բոլորդ էլ կուռում էիք որպէս առիւծներ՝ Ուզուն Հա–միդլերի եւ Պալքան Դերեսիի կռիւներում։ Սակայն «Քաջու–քեան Խաչ»ը հազուագիւտ բան է որ տրւում է ամէնից քաջերին։ Թող այս խաչերը, որ կը ստանան ձեր ընկերները ծառայեն որ–պէս հպարտութիւն ամբողջ հայկական վաշտի համար»։

Ճառին հետեւեց ժողովրդի որոտալից ուռոան, որից յե–տոյ նուագախումբը նորից հնչեցուց Շումի Մարիցա պուլկա–րական հիմնը, որի ընթացքին Բրոքոկերոֆը սկսեց խաչերը անձամբ բաժանել, զարդարելով ստացողների կրծքերը։ Ամէ–նից առաջ նա զարդարեց Անդրանիկի կուրծքը Զինուորական Քաջուքեան ոսկէ խաչով, չնորհաւորեց նրան եւ երեք անգամ համբուրուեց նրան հետ։ Բոլոր բարձրաստիճան մարդիկ հե–տեւեցին նրա օրինակին, իսկ Հայր Սուրբը օրհնեց նրան։ Եր–դեցիկ խումբը սկսեց երգել Անդրանիկին նուիրուած «Իբրեւ Արծիւ»ը։ Օդը թնդում էր կեցցէներից եւ ուռոաններից։

Փոխ–դնդապետ Բրոքոկերոֆը տեսնելով այս ամէնը, չկարողացաւ իրեն զսպել եւ դառնալով դէպի ժողովուրդը՝ յուզուած ձայնով ասաւ.

«Մի ժողովուրդ, որ գնահատում եւ յարգում է իր հե–րոսներին, երբեք չի մեռնի։ Այդպիսի ժողովուրդի ապագան պայծառ է եւ նրա փրկութիւնը՝ մօտ։ Կեցցէ Անդրանիկը»(1)։

Այս մէջբերումը ըրինք որպէս ականատեսի եւ մասնակցող կա–մաւորի վկայութիւն, որ ինքնին շատ խօսուն է։

Ծնունդի յաջորդ կիրակին Անդրանիկ խօսեց Ս. Խաչ եկեղեցի մէջ։ Իր խօսքը եղաւ երիտասարդութիւնը կարգապահութեան եւ պատրաստութեան հրաւիրել, որպէս զի, ի պահանջ հարկին, փութան Հայաստանի ազատագրումի գոյամարտին, որ մօտալուտ կը թուէր, ըստ իրեն։

ՅԱՐ ՖԵՐՏԻՆԱՆՏ ՌՈՏՈՍԹՕ ԵԿԱՒ

Յարը իր երկու դահաժառանգ իշխաններով՝ Պորիս եւ Քիրիլ, Ռոտոսթօ եկաւ եւ իջեւանեցաւ աւստրիահպատակ Մուխէս Պէյ Յա–կոբովիչի ծովահայեաց տունը, որտեղ մնաց երեք օր ու գիշեր։ Յա–րը հիանալով քաղաքին ծովահայեաց տեսքին եւ քաղցր կլիմային, ըսած է. Ռոտոսթօն Մարմարայի մարգարիտն է. պէտք է պուլկա–րական թագին զարդերէն մէկն ըլլայ...

---

1. Տես՝ «ՆԱՅԻՐԻ» շաբաթաթերթ, 15 Նոյեմբեր 1970–ի թիւին մէջ հրատա–րակուած Ա. Մարմարեանի յօդուածաշարքը, «ԻՍԿԱԿԱՆ ԱՆԴՐԱՆԻԿԸ ԵՒ ԻՐ ԳՈՐ–ԾԸ» խորագրին տակ. Պէյրութ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՀԱՑ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐՈՒՆ ԶԻՆՈՒՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ՊՈՒԼԿԱՐ ԲԱՆԱԿԻՆ

1913–ի գարնան պուլկարները կը զինուորագրեն քաղաքին հայ երիտասարդները եւ 21 օրուայ զինուորական մարզանքի ենթարկելէ յետոյ, ազատ կը թողուն, ի հարկին դարձեալ հաւաքելու պայմանով: Բացի այդ, տեղացի հայերէն քաղաքապահ ոստիկաններ ալ կազմեցին:

ՅԱՐ ՖԵՐՏԻՆԱՆՏ ԿԸ ՄԵՐԺԷ ՀԱՑՈՑ ԴԻՄՈՒՄԸ

Պուլկար բանակին Ռոտոսթօ մուտքով Թրակիոյ ամբողջ հայութիւնը ուրախացած էր, խորհելով որ այլեւս պիտի ազատուին թրքական լուծէն: Սակայն քիչ ժամանակ յետոյ սկսան կասկածիլ թէ՝ 1878–ի ռուսերուն պէս պուլկար բանակն ալ կրնայ քաշուիլ ու աւելի վատթար դրութիւն մը ստեղծուի ոչ միայն հայերուն, այլեւ բոլոր քրիստոնեաներուն համար:

Եւ արդէն թուրքերը մեծ ատելութեամբ լեցուած էին մանաւանդ հայերուն հանդէպ, որովհետեւ Անդրանիկ եւ Գարեգին Նժդեհ, իրենց կամաւորական խումբով, օդնած էին պուլկար բանակին՝ Քըրճալըի, Պալքան Դերեսիի, Ուզուն Համիտլերի, Ֆէրէյի, եւ Պոլայըրի կռիւներուն մէջ եւ եկած ատանձնած էին Պանատոս գիւղի պաշտպանութիւնը:

1913–ի գարնան վերջերը, երբ որոշեցին պատերազմիլ իրենց նախկին զինակից Սերպերուն եւ յոյներուն դէմ, զինադադար կնքեցին թուրքերուն հետ, որպէսզի Զաթալճայի իրենց բանակները ետ քաշեն եւ ղրկեն Մակեդոնիա:

Դէպքերու այս անակնկալ փոփոխութիւնը տեսնող Արեւելեան Թրակիոյ հայերու ներկայացուցիչները (Դաշնակցութիւնը) դիմում ըրած էին Ռոտոսթոյի զինուորական կառավարիչ Իւան Տիմիթրովին, որ հայերը տեղական ուժերով բանակ մը կազմեն պաշտպանելու համար պուլկարներուն խոստացուած Միխիա–Ինոս գիծը: Եւ արդիլեն Օսմ. բանակներուն վերատին Թրակիա ներխուժումի առեն քրիստոնեաներու հանդէպ ըլլալիք խժդժութիւններն ու կոտորածը:

«Այս լաւ առաջարկ մըն էր», կ'ըսէ Տօքթ. Իւ. Տիմիթրովը իր յուշերուն մէջ, գրուած 1914–ին, «Նարոտնի Փրաւա» թերթին մէջ, «սակայն Ֆերտինանտի գերմանասէր կառավարութիւնը մերժեց հայոց առաջարկը եւ Թրակիոյ հայոց մտավախութիւնները չուտով իրականացան»: (Տես՝ «Փոխոտ» թերթ 59–60, Սոֆիա 1940):

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՊՈՒԼԿԱՐ ԲԱՆԱԿԸ ԿԸ ՔԱՇՈՒԻ

Ցունիս ամսուան սկիզբները պուլկարները անհամաձայնութեան մը հետեւանքով պատերազմի բռնուեցան իրենց զինակիցներուն՝ Ցունաստանի եւ Սերպիոյ հետ։ Այս առթիւ չչուկ մը սկսաւ տարածուիլ քաղաքին մէջ թէ՝ պուլկար բանակը պիտի քաշուի քաղաքէն՝ զայն յանձնելով թուրքերուն։

Առաջնորդարանը եւ քաղաքի երեւելիները սկսան սրտմտիլ ու վախնալ, բայց երբեք ժողովուրդը տեղեակ չըրին այս անցուդարձերուն։

Ցունիս 18–ին Գէորգ Ծ. Վրդ. Ալանեան եւ Տ. Խորէն Քհնյ. Ճամճեան Մուրատլուի ճամբով մեկնեցան Սոֆիա, պուլկար մայրաքաղաքը, կառավարութեան մօտ դիմում կատարելու որ պուլկար բանակը չքաշուի Ռոտոսթոյէն։ Սակայն այս դիմումը անհետեւանք մնաց, որովհետեւ պուլկարները արդէն իսկ թուրքերու հետ որոշ համաձայնութեան եկած ըլլալով, հրամայեր էին իրենց արեւելեան բանակներուն, Զաթալճայի ճակատն ու Մարմարայի եզերքները ձգելով, քաշուին դէպի Արեւմտեան Թրակիա, յոյներու եւ սերպերու դէմ կռուելու համար։

Սոֆիայի մէջ նախարարաց դռները ձեռք առնող եւ դիմումներ կատարող Գէորգ Ծ. Վրդ. Ալանեան, իր նպատակին չհասնելուն համար չէ ուզեր իր հօտը վերադառնալ. վախնալով որ թուրքերը զինքը կը ձերբակալեն, ուստի Տ. Խորէն Քհնյ. Ճամճեանը Ռոտոսթօ ուղարկելէ յետոյ ինքը, Ռուսճուքի ճամբով կ'անցնի Պուքրէշ։ Պուլկար բանակը ամսու 30–ին, կիրակի դիշեր, վերջնականապէս քաշուեցաւ քաղաքէն։

ԹՈՒՐՔ ԲԱՆԱԿԸ ԿԸ ՎԵՐԱԳՐԱԻԷ ՔԱՂԱՔԸ

Ցուլիս ամսու մէկն էր, օրը՝ երկուշաբթի. առաւօտուն կանուխ ամէն մարդ իր սովորական գործին էր՝ առանց նչմարելու, որ պուլկար բանակը նախորդ դիշերը ամբողջութեամբ քաշուած էր։ Քաղաքին մէջ մնացեր էին քանի մը ոստիկաններ, ոստիկանապետը(1) եւ քաղաքապետը, Իւան Տիմիթրօֆ, որ քաղաքը պաշտօնապէս յանձնեց թուրքերուն։

Թրքական քանի մը նաւերէ բաղկացած նաւատորմը սկսած էր արդէն սլքտալ ծովուն բացերը։ Թուրքերը, ինը ամսուայ լռութենէ մը յետոյ, արդէն իսկ սկսած էին ուրախութեան նչաններ ցոյց տալ

---

1. Ոստիկանապետը Մկրտիչ Թէֆիրտաղեան անունով Թաթար Փազարճըգցի հայ մըն էր, որուն նախահայրը ժամանակին Ռոտոսթոյէն Փազարճըգ հաստատուեր է. այդ պատճառով Թէֆիրտաղցի կը կոչուէր։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

եւ չարժուձեւերով քրիստոնեաներու ուշադրութիւնը հրաւիրել իրենց վրայ։ Քիչ յետոյ Թրքական զրահաւոր մը քաղաքին մօտենալով սկսաւ ղինուոր ցամաք հանել։

Այս լուրը առնող հայերն ու յոյները խանութներնին դոցելով իրենց տուները քաշուեցան։ Ցամաք ելլող ղինուորները, մօտաւորապէս 150 հոգի, Հադդը Փաշայի հրամանատարութեան տակ, ուղղակի ղիմեցին քաղաքապետարան եւ դրաւեցին զայն։ Հոն հաստատեցին առժամեայ դիւան մը, որուն նախագահն էր նոյնինքն՝ Հադդը Փաշան։

Առաջնորդ Գ. Ալանեան Վրդ.ը քաղաքէն բացակայ ըլլալուն համար, առաջնորդական փոխանորդ Տ. Յովէն Քհնյ., իր հետ առնելով քաղաքական ժողովի անդամներ Կարապետ Թաւուշճեանն ու Ասատուր Փափազեանը, դնաց քաղաքապետարան՝ բարի դալուստ մաղթելու համար Հադդը Փաշային։ Այնտեղ կը գտնեն Հադդը Փաշան եւ Պուլկարիոյ քաղաքապետը՝ քաղաքը յանձնելու համար։ Սակայն Հադդը Փաշա քաղաքը յանձնելու պաշտօնական ձեւակերպութիւնը աւելորդ նկատելով, որպէս պատերազմական դերի կը ձերբակալէ Տիմիտրոֆը եւ ղինուորական նաւով կը ղրկէ Պոլիս։

Հադդը Փաշայի այս անարդական վերաբերմունքին ներկայ գտնուող հայ պատուիրակութիւնը չչմաճ տեղերնին կը վերադառնան այն մտավախութեամբ թէ՝ մի գուցէ ձերբակալման հերթը իրենց դայ։

Այս միջոցին քաղաքին մէջ սկսած էր արդէն մերթ ընդ մերթ հրացանաձգութեան ձայներ լսուիլ։

ՀԱԳԴԸ ՓԱՇԱՅԻ ԶԻՆՈՒՈՐՆԵՐԸ ՈՒ ՏԵՂԱՑԻ ԹՈՒՐՔԵՐԸ ԿԸ ՋԱՐԴԵՆ ՀԱՅԵՐԸ

Ցամաք ելլող թուրք ղինուորները, տեղացի թուրքերուն հետ միացած, քաղաքին կեդրոնը ուղղուելով, Օրթա բաղնիքին փողոցին մէջ սպաննեցին պուլկարներու կողմէ նշանակուած ոստիկանապետ՝ Մկրտիչ Թէքիրտաղլեանը, որ պաշտօն ունէր կառավարական արխիւները թուրք ղինուորականութեան յանձնելէ յետոյ, իր մի քանի ոստիկաններով հեռանալ քաղաքէն։

Ոստիկանապետ Մկրտիչի քովը գտնուող եւ անոր սպանուած առենը կեանքը փրկելու համար փախչող ուրիշ պուլկարական ոստիկան մըն ալ սպաննեցին նոյն տեղէն քիչ մը հեռու գտնուող երկաթգործներու չուկային բերնի ջրհորին քով։

Այս երկու սպաննութենէն յետոյ, թուրք ղինուորներն ու տեղացի խուժանը սկսան տարածուիլ հայոց թաղերը՝ սպասելով որ հայերը մի գուցէ փոխ վրէժի կը ղիմեն ու այն ատեն՝ իրենք իրաւունք կ'ունենան քաղաքի ամբողջ հայութիւնը ջարդելու։ Սակայն,

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ժողովուրդը կրցաւ իր պաղարիւնը պահել ու երբեք տեղի չտալ ոեւէ անկարգութեան։

Քաղաքին մէջ իրենց հայակեր զդացումներուն յաղուրդ տալ չկարողացող պինուորներն ու խուժանը կը դիմեն դէպի դաշտերը եւ յարձակելով հոն աշխատող անզէն ու անպաշտպան աշխատաւոր հայերուն վրայ կը սպաննեն բոլորը։ Այս աշխատաւորները առաւօտ կանուխ քաղաքէն հեռացած ըլլալով չէին տեսած Օսմանեան բանակին ցամաքահանումը։

Առաջնորդական փոխանորդը եւ քաղաքի մի քանի հայ երեւելիներ կացութեան վայրկեան առ վայրկեան վատթարանալը նկատելով եւ ընդհանուր կոտորածի առաջքը առնելու նպատակով, սկսեր էին ասդին անդին դիմել եւ օտար հիւպատոսներուս հաղորդել իրենց մտավախութիւնները։

Ռուսոսթոյէն Կ. Պոլիս հեռագրական եւ երթեւեկի յարաբերութիւնները թուրքերու կողմէ արդիլուած ըլլալով, հայերը անկարող էին պատրիարքարան դիմել եւ կացութիւնը պարզել։ Ուստի կը դիմեն Ռուսոսթոյի անգլիական փոխ-հիւպատոս Պ. Սթռիթին, որ յանձնառու եղաւ իր տանեւէրս տարեկան աղջիկը նոյն օրն իսկ չոգենաւով Պոլիս ղրկել, հայոց պատրիարքարանը լուր հասցնելու համար։

Առաջնորդարանի մէջ երկու նամակ գրուեցաւ. մէկը ուղղուած պատր. Արշարունի սրբազանին, իսկ միւսը՝ պոլսաբնակ ռուսոսթոցի պօղոս Գըլըճեանի, որ Բ. Դուռ դիմելով միջամտութիւն եւ հանդարտութիւն խնդրեն Ռուսոսթոյի հայութեան համար։

Անգլիական հիւպատոսին աղջիկը այս երկու նամակները իր վրայ պահելով՝ գաղտնապէս նոյն գիշերն իսկ Պոլիս մեկնեցաւ։

Պոլսոյ պատրիարքը խնդրին ճակատագրական ըլլայ չհասկնալուն համար տհաճ ու դանդաղ վերաբերում ցոյց տուեր էր, սակայն պօղոս Գըլըճեան եւ մի քանի ուրիշ ռուսոսթոցիներ ընդհուպ կ'երթան Գում Գաբու, այնտեղէն պատրիարքն ու ազգային երեսփոխան Մի-հըրդատ Հայկազը կը պարտադրեն ու կը ղրկեն ներքին գործոց նախարար Թալէաթ Փաշային մօտ, որ բողոքին եղած խժդուժութիւններուն մասին։

Թալէաթ Փաշա հանդարտութեամբ մտիկ ընելէ ետք ռուսոսթոցիները, կը խոստանայ անմիջապէս Ռուսոսթօ երթալ ու խնդիրը տեղւոյն վրայ մտիկ ընել եւ քննել։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ԹԱԼԷԱԹ ՓԱՇԱ ՌՈՏՈՍԹՈՑԻ ՄԷՋ

Յուլիս 3–ին մասնաւոր չոգենաւով Ռոտոսթօ եկան ներքին գործոց նախարար Թալէաթ Փաշա, Ռոտոսթոյի նոր միւթէսարըֆը, դոնիսցի Մուհետտին Փաշա, Երուանդ Վրդ. Փերտահճեան եւ ազգ. ե–բեսփոխան Միհրդատ Հայկազ։

Նոյն օրն իսկ քաղաքապետարանին մէջ ժողով մը գումարելով քննեցին քաղաքին ու չրջակայ պարտէզներու մէջ թուրքերու կողմէ սպաննուած չուրջ 60 անմեղ հայերու մահացման պատճառները։ Ե–տոյ, որոշեցին անմիջապէս յանձնախումբ մը ղրկել Մալկարա, դոնէ հոն պատահելիք անկարգութեանց եւ ջարդի առաջքն առնելու համար։ Յանձնախումբին մէջ մտան Իտարէի անդամ Յակոբ Ֆրունճեան, Ե–րուանդ Վրդ. Փերտահճեան, տեղւոյն միւֆթին ու Խալիս պէյերը, որոնք առանց ժամանակ կորսնցնելու, մեկնեցան Մալկարա, որտեղ Հազդը Փաշայի ֆետայի կոչուած զինուորները եւ տեղացի թուրք խուժանը հայոց թաղը մտնելով վեց տեղերէ հրկիզեցին հայոց խա–նութները, որոնց մէջ այրուեցան նաեւ 15–ի չափ հայ խանութպան–ներ։

Թուրք խուժանին նպատակն էր տուներուն մէջ պահուըտած հայերը հրդեհին վայրը բերել՝ ջարդելու համար։ Բայց երբ տեսան թէ հայերը տունէն դուրս չեն ելլեր՝ սկսան կողոպտել չայրած խա–նութները։

Ռոտոսթոյի հայերը, լսելով Մալկարայի հայերուն պատահած աղէտը, անմիջապէս կազմեցին օգնութեան յանձնախումբ մը, գլխա–ւորութեամբ Տ. Խորէն Քհնյ. Ճամճեանի եւ առեւտրական Վահրամ Քիրազեանի, որոնք բաւականաչափ հաց, ալիւր, բրինձ, չաքար, ձի–թախուղ, մոմ, եւ այլ ե կառքերով ուղարկեցին Մալկարա։ Հայ կա–ռավարները, ճանապարհին ստոյգ վտանգը աչքերնին առած, զինուե–ցան եւ կենսամթերքը հասցուցին աղէտեալ հայ մալկարացիներուն։ Յաջորդ օրը ռոտոսթոցիք Մովսէս Պէյ Յակոբովիչի տան մէջ թէյա–սեղան մը տուին ի պատիւ Թալէաթ Փաշայի, ուր ներկայ եղան, ի միջի այլոց, քաղաքապետ Բէմզի Պէյ, Միհրդատ Հայկազ, Տ. Խորէն Քհնյ. Ճամճեան եւ մի քանի հայ վաճառականներ։

Թալէաթ Փաշա կարդ մը փաղաքշական խօսքերով հայերու սիր–տը վերաշահիլ ուզեց եւ եղած դէպքը միայն ցամաք ելլող զինուոր–ներուն համբակութեան վերագրելով երբեք պէտք չզգաց զօրաց հրա–մանատարին ապիկարութեան եւ տեղացի թուրքերու առելավառ զգա–ցումներուն խօսքը ընել, քօղարկելով ծխօն Թուրքերու հայ ժողովուր–դի հանդէպ պատրաստած ցեղասպան ծրագիրները։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

«ՍԷՖԷՐՊԷՐԼԻԿ»(1)

Պալքանեան պատերազմի հետեւանքով տեղի ունեցած այդ ցաւալի կոտորածին կսկիծը մոռցող հայ ժողովուրդը, անյիշաչար կերպով, դարձեալ լծուած էր խաղաղ աշխատանքի՝ չէնցնելու համար երկիրը: Սակայն նշմարելի էր, որ տեղացի թուրքերուն սրտին մէջ բոյն դրած ատելութիւնը դեռ չէր մարած եւ այդ պատճառով Հայերու եւ Թուրքերու միջեւ նախապէս եղած սերտ բարեկամութիւն առերեսս դարձեր էր: Թէեւ անոնք կեղծ քաղաքավարութեամբ մը կը թաքցնէին իրենց չարամտութիւնն ու նենգախոհութիւնը, բայց, այնուամենայնիւ իրենց սնուցած վատ զգացումներուն ի մօտոյ իրականացմանը յատուկ բաներ մը կը մրմնջէին ու խիստ կը նախանձէին հայերու ունեցած տնտեսական բարգաւաճ վիճակին նկատմամբ:

1914 թուին մէջն էինք եւ ահա, ծայր տուաւ համաեւրոպական պատերազմը: Տաճկաստան թէեւ երկընտրանքի մէջ էր, բայց եւ այնպէս մէկ կողմէ ալ խիստ թափով պատերազմի պատրաստութեան լծուած էր: Արդէն երկիրը տեսակ մը պաշարման վիճակի մէջ ըլլալուն համար երիտասարդ տղոց կ. Պոլիս երթեւեկը արգիլուեցաւ: Օրէ օր վատթարացող կացութեան ի տես, կարգ մը երիտասարդներ սկսան դաղտնի կերպով արտասահման անցնիլ եւ Պուլկարիոյ ճամբով մեկնիլ Կովկաս՝ զինուորագրուելու համար հայկական կամաւորական դունդերուն մէջ:

Ցուլիս ամսուան մէջ կառավարութիւնը բոլոր դիւղերու եւ քաղաքի մուխթարներուն կնքեալ պահարաններ բաժնեց խստիւ պատուիրելով անոնց, որ մինչեւ յատուկ հրամանի տրուիլը երբեք չբանան զանոնք: Ոչ ոք դիտէր անոնց բովանդակութիւնը. ինչ որ ալ ըլլար, այդ պոց նամակներուն խորհրդաւորութիւնը վրդովեց հայերու սրտերը:

Ամսու 21–ին, ամէն կողմ եւ ամէն անկիւն Սէֆէրպէրլիկ յայտարարող թուղթեր փակցուեցան: Ժողովուրդը, առանց տղայ եւ դաւանանքի խտրութեան, 20–45 տարեկան զինքի տակ կը կանչուէր: Նախապէս մուխթարներուն բաժնուած պահարաններն ալ նոյն օրը բացուեցան, որոնց մէջ ձիհատ (Սրբազան պատերազմ) կը յայտարարուէր: Ախսը Ասկէրի մասնաճիւղերը տենդագին գործունէութեան մէջ էին. դունդադունդ դիմողներու կարգին Հայերն ալ կ'երթային արձանագրուելու, իսկ կարգ մը «լաւատեսներ» ալ Թուրքին մէկ քանի ամսուան մէջ պարտուիլը մարգարէանալով տուներու մէջ վախըստական կը պահուըտէին:

Քանի մը օրէն 20–45 տարեկան եղողները բոլորն ալ զինուորագրուեցան: Իսկ մաս մը բարեկեցիկներ ալ 44ական հնչուն օսմանեան ոսկի պէտէլ վճարելով առաջին առթիւ զինուորագրուեցան եւ ղրկուեցան գործաւորներու բանակներու մէջ՝ ճամբայ չինելու եւ ծանր աշխատանքներ կատարելու, որոնցմէ չատ քիչեր միայն կրցան ողջ մնալ մինչեւ պատերազմի վերջը:

---

1) Ընդհանուր զօրաշարժ Համաեւրոպական պատերազմի առթիւ:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

«ԹԷՔԷԼԼԻՖԸ ՀԱՐՊԻԷ»(1)

Զօրաշարժէն քիչ յետոյ էր, յայտարարուեցաւ նախ՝ Թէքէլլիֆը Հարպիէ։ Կանուխէն ի վեր Հայերու տնտեսական բարգաւաճ վիճակին նկատմամբ Թուրքերու ունեցած նախանձն ու մախանքը սկըսած էր իրագործուիլ։ Հայերու բոլոր ունեցած ինչքերն ու ապրանքները կառավարութեան կողմէ կը գրաւուէին՝ ի պէտս պատերազմի, փոխան ոչինչ թղթի կտորներու։

Տնտեսական փճացումն էր որ ծայր տուած էր ժողովուրդին մէջ. այս պարագան բացայայտօրէն կը հասկցուէր, բայց տէր ու տիրական չունեցող մեր ժողովուրդը ո՞ւր պիտի դիմէր եւ որո՞ւ պիտի բողոքէր, քանի որ արդէն Թուրք կառավարութիւնը պաշտօնապէս պատերազմի մէջ նետուած եւ մեծ ցնծութեամբ եւրոպական «քարիթիւլասիոն»ներն ալ՝ ջնջած էր, չճանչնալու համար եւրոպական պետութեանց հանդէպ ունեցած յանձնառութիւնները եւ պարտքերը։

Այս օրերուն է երբ բացումը կատարուեցաւ քաղաքին հիւսիսային կողմը գտնուող Նորաշէն հիւանդանոցին, որ «Միւրապպա Համթէհանէսի» կը կոչուի։ Հայեր, որպէս քաղաքացիական պարտականութիւն, պատի խոշոր ժամացոյց մը նուէր տուին Նոր հիւանդանոցին։ Այս առթիւ քաղաքին միւթէսարիֆը, ի ներկայութեան Էտիրնէի կուսակալ Հաճի Ադիլ Պէյի, շողոքորթ ճառ մը խօսելով, վեր հանեց տեղւոյն հայութեան վեհանձն ոգին եւ անոնց ազնիւ քաղաքացի ըլլալը։

Թալէաթ Փաշա հեռագրած էր կուսակալ Ադիլ Ռահմի Պէյին, որ շատ զգոյշ ըլլայ Հայերը տեղահանելու ժամանակ, որովհետեւ ամբողջ Թրակիոյ մեծագոյն հայաքաղաքն է եւ երիտասարդութեան մեծ մասը պուլկարական զինուորութիւն առած են. կըրնան զինեալ բախումներ առեղծել։

1) Զինուորական պիտոյից գրաւում։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Բ Ո Ն Ա Գ Ա Ղ Թ Ը

1915–ի Աչնան սկիզբն էր, թուրքերուն հայոց հանդէպ ծրագրած վատ զգացումներուն իրագործումը ծայր առաւ: Արդէն չարաչուկ տարաձայնութիւններ սկսած էին լսուիլ, բայց ոչ ոք կը հետաքրքրուէր. ամէն մարդ կ'աշխատէր ու կը ճգնէր՝ ղինուոր գացող իր եղբօրը կամ հօրը կիսատ թողած գործը չարունակել ու անզգալի ընել անոն բացակայութիւնը:

Սեպտեմբեր 7–ի երկուշաբթի երեկոյին էր, յանկարծ լսեցինք զասապ Թագուորին տղոցը՝ Նաչիկ, Սարգիս եւ Պետիկ Մահմուզեան–ներուն, Ասատուր Փափազեանի եւ առաղձի վաճառական Փափազեանի իրենց խանութներուն մէջ ձերբակալուելով բանտ առաջնորդուիլը: Այս յեղակարծ իրողութեան առջեւ ամէն մարդ չմորած իրարու երես կը նայէր, հասկնալու համար յանկարծակի ձերբակալութիւն–ներուն չարաթաքոյց նպատակը: Խորամանկ թուրք կառավարութիւնը, հայ ժողովրդի մտքին մէջ կուտակուած յոյզերն ու կասկածները չարթնցնելու եւ զանոնք հանդարտեցնելու մտքով, աչքի զարնող տեղերը հետեւեալ բովանդակութիւնը պարունակող յայտարարութիւններ փակցուց. «Ով ժողովուրդ, գործիդ նայէ. մի հետաքրքրուիր զանազաններու ձերբակալութեամբ: Կառավարութիւնը պիտի պատժէ միայն այն հայերը, որոնք Պալքանեան պատերազմի ժամանակ անկարգութիւններ ըրին ու դիւրացուցին պուլկարներու Ռոտոսթօ մուտքը: Իր գործին ու աշխատանքին նուիրուող խաղաղ ժողովուրդին բան մը չկայ»:

Ահա, այս սուտ ու պատիր յայտարարութիւնները կարդացող հայ հասարակութիւնը ակամայ փորձեց հանդարտեցնել իր խռովայոյզ միտքը, սպասելով որ բացայայտօրէն պարզաբանուի իրողութիւնը:

Ձերբակալուողները ամբողջ գիշեր բանտը մնալով յաջորդ օրը, երեքշաբթի, առաւօտուն կանուխ դուրս ելան եւ կառավարատան առջեւ բերուած իրենց ընտանիքներուն եւ զաւակներուն միանալով, ոստիկաններու հսկողութեան տակ ճամբայ ինկան դէպի Մուրատլը, անկից չոգեկառքով Կ. Պոլիս ու յետոյ ալ Փոքր Ասիոյ ներսերը երթալու:

Քաղաքի հայութիւնը տեսակ մը սուգի մատնուեցաւ. ոչ ոքի ձեռքը առանջ կ'երթար գործ մը լմնցնելու. ամէն մարդ խոր մտածմունքի մէջ էր: Հազիւ օր մը անցած, Չորեքշաբթի երեկոյին, դարձեալ սկսան ձերբակալութիւնները: Կարգով ձերբակալեցին Քէրէմեան եղբայրները, Շուշանեան Գրիգորը եւ փաստաբան Պետրոս Էֆէնտիները, Ճամճեան եղբայրները — Մելիտոս, Մանուկ, Մկրտիչ, եւ այլն, Յովակիմ Գարանֆիլեան, Յովհաննէս Փափազեան, Ղասապ Հաճի Վարդերեսը, որոնք նոյն ձեւով, իրենց ընտանիքներով, հե-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ռացուեցան քաղաքէն, միշտ յորդորելով որ մի քանի ամիսէն պիտի վերադարձուին իրենց տուները․․․

Ձերբակալութիւններուն ոչ թէ մասնակի այլ՝ ընդհանուր բնոյթ ունենալը հասկցուեցաւ ու անկէ յետոյ յաջորդաբար եւ սիստեմաթիք կերպով շարունակուող աքսորանքը տեւեց մինչեւ Հոկտեմբեր 18-ը, որու միջոցին քաղաքէն աքսորուեցան 1544 ընտանիք կամ, մօտաւորապէս 9700 հոգի, իսկ քաղաքին մէջ մնացին մի քանի քահանաներ եւ 405 ընտանիք, մեծ մասամբ՝ զինուորի ընտանիքներ, այրի կիներ եւ կամ ալ՝ վարպետ արհեստաւորներ:

Հոկտեմբեր 28-ի վերջին կարաւանով գաղթականական հոսանքը դադրեցաւ, բայց քաղաքին մէջ մնացող հայերը, մասամբ իրենց ամուսիններուն զինուորագրուելով ամէլէ թապուրիններուն (գործաւորական գունդ) մէջ մացուելէն ու մասամբ ալ իրենց մօտակայ ազգականներուն աքսորուելէն ազդուած, սուգի ու չիւանի մատնուեր էին, մանաւանդ Ս․ Թագաւոր եւ Ս․ Խաչ եկեղեցիներուն կառավարական զինուորներուն կողմէ խուզարկուելէ յետոյ կնքուելով կոցուիլը ալ աւելի սրտաբեկութեան մատներ էր զանոնք: Երեք ամիս յետոյ, Փետր․ 7-ին, Թուրքերը փորձ մը եւս ըրին, քաղաքը մնացողներէն 120 հոգի հաւաքելով, որոնց մէջն էին, ի մէջ այլոց, Տ․ Խորէն քահանան, Վերապատ․ Սարգիս Մանուկեանը եւ Էտիրնէի աւագերէց՝ Տ․ Արսէն Քհնյ․ Դերձակեանը, առագաստանաւի մը մէջ լեցնելով ճամբայ հանեցին դէպի Նիկոմիտիա: Բայց գաղթականական հոսանքները շատոնց ի վեր դադրած եւ հայ գաղթականները արդէն իսկ Արաբիոյ խորերը հասած էին, որով, քսան օր ծովի վրայ պըտտեցնելէ յետոյ այս 120 հոգինոց խումբը կրկին Ռոտոսթօ վերադարձուցին:

Քաղաքէն հեռացուած գաղթականները, աքսորի ճամբուն, տաժանելի չարչարանքներու եւ անլուր խժդուժանքներու ենթարկուելով կը քալէին հանդրուանէ հանդրուան, հասնելու համար Տէր Զօրի կարմիր սպանդանոցը: Երկու երեք ամիս տեւող անհանդուրժելի գնացքի միջոցին թշուառութեան մատնուած գաղթականութիւնը թափթփեցաւ ճամբու երկայնքին: Ողջ մնացողները հասան Սուրիոյ եւ Տէր Զօրի հեղձուցիչ անապատները: Այնտեղ, ինչպէս ամբողջ տաճկահայութիւնը, նոյնպէս եւ ռոտոսթոցիք, ենթարկուեցան հայաջինջ քաղաքականութեան անողորմ զրկանքներուն: Տարիներով շարունակաբար մաշուեցան, կոտորակուեցան, պարտասումի ու տառապանքի այլազան չարչարանքներու տակ հալեցան: Զրկանքի ու բռնութեան անհամար ձեւերուն չկրցող հանդուրժող ծերերը մեռան: Իրենց պատւոյն ու ընտանեկան սրբութեան նախանձախնդիր կիներ, Եփրատ գետի սահանուտ ջրերուն մէջ նետուելով վերջ տուին իրենց կեանքին: Շատ մը օրիորդներ քիւրտերու եւ արաբներու սեփականութիւնը դարձան, լլկուեցան, մաշուեցան եւ, վերջապէս, խաղալիկ դարձան կիսավայրենի Թուրքերու եւ զինուորներու կրքոտ

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

քահանաներուն, իսկ անչափահաս հայորդիները, չոր հացի կտորի մը եւ ումպ մը ջուրի փոխարէն ստրուկ եղան վրանարնակներու քով։

Ահա այս տեսակ սահմռկեցուցիչ եղեռնապատումի մը մէջ փճացող հայութեան բեկորներն ու խլեակները սկսան խոտ ճարակելով ապրիլ, տոկալ եւ սպասել փրկութեան ճաճանչ արեւածագին։

* * *

Համեւրոպական պատերազմը կը չարունակուէր, բայց Թուրքիոյ երբեմնի հուժկու դինակցին՝ Գերմանիոյ դէպի պարտութիւն ընթանալը փոխեր էր նաեւ Թուրքիոյ տրամադրութիւնը եւ ստիպուեր էր 1918 Հոկտ. 30–ին Մուտրոսի դաշնագրով հաշտութիւն կնքել Դաշնակիցներու հետ։

Մինչ այդ՝ Անգլիացիք գրաւած էին Սուրիոյ եւ Տէր Զօրի անապատները ու սկսեր էին հաւաքել այնտեղ տարտղնուած հայ գաղթականութեան մնացորդացը։

1919–ին գաղթականութիւնը սկսաւ վերադառնալ իր տեղը՝ Տէր Զօրիննները ցամաքով, իսկ Սուրիա դտնուողներն ալ ծովու ճամբով Պոլիս եկան ու անկից ալ իրենց տեղերը։

Ռոտոսթոյէն աքսորուած 1544 ընտանիքներէն միայն 665ը վերադարձան, որոնցմէ 115 ընտանիք, առանց քաղաք դալու, հաստատուեցան Պոլիս(1)։

ԻՏԱԼԱՑԻՒ ԿԸ ԳՐԱԻԵՆ ՌՈՏՈՍԹՈՆ

1919–ի Մայիս սկիզբը, Դաշնակից պետութեանց անդամ իտալացիք գրաւեցին Ռոտոսթոն, բայց Թուրք ոստիկանները կը չարունակէին իրենց պաշտօնը։ Թուրքերը, գաղթականութիւնից վերադարձող հայերու ինչքերը վերադարձնելու նպատակով էմվալը Մէքրուխէ (լքեալ գոյք) անունով յանձնախումբ մը կազմած էին քաղաքին մէջ, որ հայ գաղթականներու կորսուած ապրանքները ու ինչքերը դտնելու եւ կամ փոխարժէքը վճարելու պաշտօնն ունէր։ Սակայն վճարումները յաճախ չատ անհամապատասխան ըլլալուն համար վէճեր ու տարակարծութիւններ կը ծագէին հայերուն եւ յիշեալ յանձնախումբին կամ իրերը գրաւող Թուրքերուն միջեւ։

Քանի մը ամիս անցած չչուկներ տարածուիլ սկսան թէ՝ իտալական գրաւման բանակները պիտի քաշուին եւ քաղաքը պիտի յանձնեն Թրքական ուժերուն։ Հայերն ու յոյները սկսան մտահոգուիլ,

1. Քաղաքը մնացող, աքսորէ դարձող եւ Կ. Պոլիս հաստատուղ ռոտոսթոցի ընտանիքներուն թուահամարը առած եմ Ռոտոսթոյի նախկին առաջնորդական փոխանորդ Տ. Խորէն Ա. Քհնյ. Ճամճեանէ, որ չէր աքսորուած։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

մանաւանդ որ իտալացիներու ներկայութենէն օգտուելով կարգ մը չարագործներ ձգտում յառաջ բերած էին հայերու եւ թուրքերու միջեւ։

Յուլիս 4–ին Հայոց Առաջնորդարանին մէջ ժողով մը դուռմարուեցաւ, որուն ներկայ եղան յոյն քաղաքական ժողովի անդամները, (Յոյն մետրապոլիտը այդ օրերուն Պոլիս գացած էր), վերապ. Սարգիս Մանուկեանը մի քանի երեւելիներով։ Սոյն ժողովէն յանձնախումբ մը ընտրուեցաւ որուն մաս կը կազմէին Խորէն Քհնյ. Ձամճեանը, վեր. Ս. Մանուկեանը եւ յոյն քաղաքական ժողովի անդամներէն մին։ Երկու օր յետոյ յանձնախումբը մեկնեցաւ Պոլիս։ Այնտեղ նախ դիմեց Յոյն Պատրիարքարանը, ուր կը գտնուէր Ռոտոսթոյլի մեթրոպոլիտը։ Զայն հետերնին առնելով դիմեցին ամերիկեան ծովային ուժերու հրամանատար Զօր. Պրիսթոլին ու յետոյ ալ՝ անգլիական ուժերու հրամանատարին, խնդրելով որ իտալական ուժերուն Ռոտոսթոյէն քաշուելու առեն քրիստոնեայ բնակչութեան կեանքն ու ինչքերը պաշտպանեն։ Երկու հրամանատարները կը հաւաստեն պատուիրակութեան, թէ՝ իտալական բանակին քաղաքէն մեկնելու պահուն իրենք զրահաւոր մը պիտի ղրկեն՝ քաղաքին կարգ ու սարքին եւ քրիստոնեայ բնակչութեան ապահովութեան հսկելու համար։

Շաբաթ մը վերջ, Յուլիս 16–ին իտալացիք սկսան քաշուիլ եւ, արդարեւ, այդ օրերուն անգլիական զրահաւոր մը եկաւ ու խարիսխ նետեց նաւակայքին մէջ եւ երկու օր քաղաքի անդորրութեան հսկելէ յետոյ, վերադարձաւ Կ. Պոլիս։

ՄԻԼԼԻՃԻ ԹՈՒՐՔԵՐՈՒՆ ԽՐՏՈՒՄՆԵՐԸ

Իտալական բանակին հեռանալէն յետոյ քաղաքը վերստին ենթարկուեցաւ թրքական վարչաձեւին։ Սկիզբները թուրքերը չատ խոհեմութեամբ եւ խաղաղ կերպով վերաբերուեցան հայ բնակչութեան հետ։ Յաջորդ տարուան գարնանը թուրքերը սկսան ստուարացնել եւ կազմակերպել իրենց զինուորական ուժերը, որոնք մինչեւ այդ առեն քայքայուած վիճակ մը ունէին։ Ասոնցմէ զատ, թուրքերու մէջ նոր կազմակերպութիւն մըն ալ ելած էր՝ «Միլլի» (ազգային) անունով, որ կը կազմակերպէր բոլոր թուրք գիւղացիութիւնը։ Միլլի անունը կրող հրոսախումբերը Անատոլուի մէջ սկսեր էին արդէն մեծ իշխանութիւն առաջ բերել՝ ըմբոստանալ զաչնակից գրաւման ուժերուն դէմ ու չճանչնալ եւրոպացոց տիրապետութիւնը թուրքիոյ զանազան մասերուն վրայ։

Այս չարժումը, որ Մուսթաֆա Քեմալի հրամանատարութեան տակ կը գործէր, այնքան մեծցաւ ու տարածուեցաւ, որ նոյնիսկ սկսաւ բռնկեցնել Թրակիոյ հողամասերը։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Մուսթաֆա Քեմալի կուսակիցներուն կողմէ ձաֆէր Թայեար փաշա անունով մէկը ընդհանուր հրամանատար եւ աւագ կազմակերպիչ նշանակուեցաւ Թրակիոյ մէջ գտնուող Թրքական բոլոր կանոնաւոր եւ անկանոն ուժերուն։ Ձաֆէր Թայեար փաշայի գործի դլուխ անցնիլը տեսակ մը եռանդ ստեղծեց քաղաքի Թուրք բնակչութեան մէջ, որոնք սկսան աւելի խստանալ։

Ձաֆէր Թայեար 1920 Մարտ 18–ին Էտիրնէի մէջ մեծ միթինկ մը դումարեց եւ բողոքեց դաշնակից ուժերուն կողմէ Պոլսոյ մէջ ձերբակալուած եւ աքսորուած քեմալական երեսփոխաններուն համար։ Նոյնիսկ՝ աւելի առաջ երթալով Էտիրնէի մէջ ինքն ալ ձերբակալեց տեղւոյն անգլիական գրաւման ուժերու դինուորական ներկայացուցիչ գոլոնէլ Թոմսընը եւ անոր օգնական քափիթէն Լիսթերը։

Ձաֆէր Թայեար Արեւմտեան Թրակիոյ մէջ զօրակոչ յայտարարեց եւ 25–էն 35 տարեկան Թուրքերը դէնքի տակ առաւ։ Բոլոր դինուորներուն հագուստ եւ դէնք տալէ յետոյ տուներնին դրկեց, որ պատրաստ ըլլան առաջին իսկ կոչին անմիջապէս զօրանոց ներկայանալ, որպէս զի արգիլէ Արեւմտեան Թրակիոյ յոյն եւ անգլիական ուժերու կողմէ դրաւումը(1)։

Ձաֆէր Թայեար նոյն օրերուն հրամայեր էր ամրացնել Ռոտոսթոյի ծովեզերքը Թոյլ չտալու համար ոեւէ ցամաքահանում։

ՅՈՑՆԵՐԸ ԿԸ ԳՐԱԻԵՆ ՌՈՏՈՍԹՈՆ

Էտիրնէի մէջ գոլոնէլ Թոմսընի ձերբակալուիլը եւ միլլիճիներու չարժումը իրենց ծանր հակազդեցութիւնը ունեցան Պոլսոյ մէջ գտնուող դաշնակիցներու, մանաւանդ անգլիացիներու վրայ։ Ատոր որպէս հետեւանք՝ հրաման կը տրուի յունական բանակին, որ դրաւէ նաեւ Արեւ. Թրակիան։

1920 Յուլիս 20–ին առաւօտուն յունական եւ անգլիական 17 նաւերէ բաղկացած տորմիղ մը երեւցաւ բաց ծովուն վրայ։ Իսկ միւս կողմէ՝ մաս մը յունական դինուորներ քաղաքին արեւելեան կողմը գտնուող կէտէ մը ցամաք ելեր ու բռներ էին Զօղուլի խճուղին՝ արգիլելու համար Թուրքերուն այդ կողմէն փախուստը դէպի Կ. Պոլիս։

Ծովուն վրայ յածող պատերազմական նաւերէն մին յանկարծ պատերազմի ազդարարը եղող Թնդանօթի առաջին հարուածը արձակեց, որ փոխադարձուեցաւ Թրքական Այազմա Թէփէսի կոչուող ամրոցէն։

Բայց անգլիական եւ յունական պատերազմի նաւերուն դերա–

1. Տես՝ «Քեմալական Ապստամբութիւնը», հրատ. Պուլկար Ակադեմիայի, էջ 97, Սոֆիա 1966։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

1920–22–ի յոյն եւ թուրք պատերազմի շրջանին Պոլիս ապաստանած ռուսոսքոցի երիտասարդներու խումբ մը, Մայիս 1–ի օրը:

1· Սարգիս Փաչաճեան
2· Պետրոս Միսաճեան
3· Սիմոն Գալըպճեան
4· Ստեփան Ծերուճեան
5· Պետրոս Շիրինճեան
6· Թորոս Զորվարեան
7· Պետրոս Մանուկեան
8· Օննիկ Հիւսիմեան
9· Հրանդ Փափազեան
11· Երուանդ Փոմաճեան
12· Կարպիս Գազանճեան
13· Զաւէն Փափազեան
15· Թերզեան
16· Կ. Սահակեան
17· Կարապետեան
18· Վարդերեսեան

կայութիւնն ու իրենց ամրոցներուն անզօր ըլլալը զգացող թուրքերը, չտալ կերպով սկսան նահանջել Մուրատլուի ուղղութեամբ՝ թողլով քաղաքը յոյներու ձեռքը, մանաւանդ որ լուր առեր էին թէ միլլի չարժման թրակիոյ զեկավար ճաֆէր Թայեար զերի ինկած էր Խիրնէի մօտերը եւ տարուած էր Ադէնք՝ իբրեւ զինուորական զերի:

ՀԱՑ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐՈՒ ԶԻՆՈՒՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ՅՈՑՆԵՐՈՒ ԿՈՂՄԷ

Հազիւ տարի մը անցած էր յոյներու կողմէ Ռուսոսքոն գրաւուելէն, 1921–ին ամէն կողմ ընտրութիւն կատարուեցաւ: Հին Ծունաստանցիները արտակարգ ջանք թափեցին եւ յաջողեցան վերստին զահ բարձրացնել Դաչնակիցներու կողմէ երկրէն վտարուած Կոստանդին թագաւորը իբր դերմանոֆիլ: Այս ընտրութեամբ Վենիզելոսի գահլիճը տապալեցաւ ու Ծունաստանի տնտեսական կեանքն ալ սկսաւ վատթարանալ:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Խումբ մը ռուտոսթոցի հայուհիներ. (1920)

Այս օրերէն առաջ քաղաքին մէջ արդէն կազմուած էր յոյն եւ հայ բարձրացման միութիւն մը, որուն կը մասնակցէին հրապարակի վրայ ծանօթ անձնաւորութիւններ եւ քանի մը բժիշկներ։ Հանդիպումներու եւ հաւաքոյթներու ընթացքին հայերէ ոմանք չռայլ խոստումներով կը սիրաբանէին յոյներու հետ, առանց անդրադառնալու որ համայնքի անունով խօսելու ոչ մէկ իրաւասութիւն տրուած էր իրենց. հայ երիտասարդութիւնն ալ զուրկ էր քաղաքական հասունութենէ եւ փորձառութենէ, մինչ դիտէր աչխատիլ ու չարաչար յոգնիլ։ Թէեւ Հնչակեանները հակառակ էին զինուոր տալու խոստումին, որովհետեւ դեռ նոր էր Կիլիկիոյ գրաւման ժամանակ Ֆրանսացիներու փուճ խոստումին պատճառած յուսախաբութիւնը. բայց փոքրամանութիւն ըլլալնուն՝ ձայներնին անլսելի մնաց իբրեւ սոցիալիստ–անքաղաքներ...

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Կոմիտաս երգչախումբ — 1920

Ծուլիս ամսու 3–ին, հայերուն 20–էն մինչեւ 32 տարեկանը զինուորագրութեան հրաւիրող յայտարարութիւնները փակցուեցան: Այս լուրը առնող հայ երիտասարդութիւնը չչմեցաւ ու չուարեցաւ այդ յեղակարծ կարգադրութեան առջեւ: Գանի որ ինք դեռ նոր վերադարձած բռնագաղթի արիւնոտ գնացքէն՝ լծուած էր իր հօր ու մօր նախկին օճախը վերաշինելու գործին: Բայց երկընտրանք չկար, մանաւանդ որ Առաջնորդարանն ու ազգային մարմինները չկարողացան որոշումը փոխել տալ: Միւս կողմէ կարգ մը աղաներ ալ հրահանգիչ խօսքերով կը քաջալերէին երիտասարդները, որ հլու հնազանդ զէնք առնէ՝ մէկդի թողլով բռնագաղթէն իր ուսերուն վրայ բեռ եղած որբերն ու զաւակները եւ երթայ ճակատ՝ կռուելու համար քեմալականներուն դէմ:

Հայ երիտասարդներս ելանք, դացինք Զօռլու՝ զինուորագրուելու: Դիտելին այն էր, որ զինուորագրութեան չատագով մեր աղաները գիշերանց զաղտնի նաւակներով Պոլիս փախցուցեր էին իրենց զաւակները: Զօռլուի մէջ զինուորագրուող տղոց տարիքը ճշդող քննիչները չատ անկանոն եւ յաճախ ծիծաղելիօրէն տարիք կ'որոշէին.

1· Ատրիճէ Մելիճեան
2· Հայկուհի Սագըզեան
3· Նազիկ Պէրպէրեան
4· Փեփրոճէ Ճամճեան
5· Մանճիկ Գերճիչճեան
6· Արմիճէ Սվաճեան
7· Սիրաճուշ Տատիճոզեան
8· Մանճարիկ Շուլճեան
9· Սիրարճի Ամիրաեան
10· Գեղուհի Գլըճեան
11· Շուշան Շուշաճեան
12· Թագուհի Ալեքսանճեան
13· Նազիկ Մանիկեան
14· Եղիա Պաբմազեան
15· Հռիփսիմէ Սագզլեան
16· Ալիս
17· Կատարիկ Թադէոսեան
18· Մարբուհի Միսաճեան
19· Հրաչուհի Ճամճեան
20· Սիրաճուշ Ճամճեան
21· Հերաճուշ Փոստաճեան
22· Սիրաճուշ Տճկոզեան
23· Արմիճէ Մեհբերեան
ԿՈՄԻՏԱՍԻ լուսանկարը բռնող փոքրիկները՝
Արմիճէ եւ Արփիճէ Թեփելիկեաճեր
24· Լուսիճէ
25· Սրբուհի Եաճեալեան
26· Եփրաս Սագըզլեան
27· Եփրաս Եաճեալեան
28· Էպրուհի Զամարեան
29· Ատրիճէ Կիւրեղեան
30· Ատրիճէ Աղեկուկեան
31· Արշալոյս Հիւսիմեան
32· Արմիճէ Մեհբերեան
33· Սրբուհի Տատիճոզեան
34·
35· Արաքսի Մորալեան
36· Արշալոյս Գամեան
37· Ֆիլոր Պատմազեան
38· Ազնիւ Մալաճեան
39· Նեւրիկ Գարաճֆիլեան
40· Թագուհի Փոփազեան
41· Սաթեն Յակորովիչ
42· Աշխէն Ֆիտաճեան
43· Մառի Գալստեան
44· Սիրաճուշ Եփրաճոսեան
45· ՞ ՞
46· ՞ ՞
47· Եփրաս Փափազեան
48· Պէաթրիս Մանիճոֆ
Ա Սարգիս Տ. Ներսէսեան
Բ Միհրան Մալաճեան
Գ Հրանդ Տատուրեան
Դ Եսայի Մանուկեան
Ե Թագուր Թագուրեան
Զ Ասատուր Ատանացի
Է Պետրոս Մանուկեան
Ը Ակոճ Մխիթարեան
Թ Եղիա Սագըզլեան
Ժ Արտաշ Միսաճեան
Ի Օճճիկ Իւթիճեան
Լ Խաչիկ Սագըզլեան
Խ Գրիգոր Պաբմազեան
Ծ Օճճիկ Տատիճոզեան
Կ Սրապ Փոստաճեան
Հ Օճճիկ Դեղիճեան
Ձ Յակոբ Մանիճոֆ
Ղ Կարապետ Փորեաճեան
Ճ Վրդս. Վարդերեսեան
Մ Մարտիկ Տոդրամաճեան
Յ Գրիգոր Փոստաճեան
Ն Գրիգոր Սրճնց
Շ Մկրտիչ Մալաճեան
Ո ՞ ՞
Չ Կարպիս Գլըճեան
Պ Երուաճդ Փոմաճեն
Ջ Օճճիկ Ալեքսանճեան
Ռ Կարպիս Պէրպէրեան
Ս Սիմոն Ճամճեան

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

1920–ի յունական գրաւման խանդավառ օրերուն

երկու եղբայրներէն մեծը պղտիկ, իսկ պղտիկը՝ մեծ հանելով, երկուքն ալ կը գինուորագրէին։

305 երիտասարդներ գինուորագրուեցանք։ Մէջերնիս քիչ թիւով չոռլուցի եւ մալկարացիներ կային։ Երեք ամիս մարզանքի ենթարկուեցանք։ Լաւ անունդ կուտային մեղի, բայց ոչինչ կ'երեւար մեր աչքին... Ամէն օր փրկութեան լուրին կը սպասէինք։ Ծոյս ունէինք որ Առաջնորդարանը կամ մեր մեծերը փրկութեան միջոց մը պիտի գըտնեն։ Առաջնորդարանէն դիտմամբ յուսատու լուրեր կուգար, բայց գրական դործ կատարող չկար։

Դժդոհութեան հոսանքը ծայր տուած էր զօրանոցներէն ներս։ Ծոյն սպաներն ալ հասկցած էին օր ըստ օրէ մեր մէջ բարդուող դըժկամակութեան վտանգաւոր դառնալը։ Անգամ մը դիչերանց մեր բոլորի գէնքերն ու սուրերը դաղտնի կերպով առնելէ յետոյ, գիշեր չորս օր զօրանոցներուն մէջ արգելափակեցին, որմէ յետոյ մեզ խմբակներու վերածելով ուղարկեցին սահմանապահ դունդերու մէջ՝ թուրքերու դէմ, որոնց դի չփախչինք։ Ես եւ ընկերս, Պետրոս Մխքճեան, դրկուեցանք Զիլինկոս, վտանգաւոր կէտ մը, ուրկէ դիշեր առեն թուրք հրոսակներ Թրակիա կ'անցնէին եւ յոյն գիւղերը մտնելով կողոպտաներ եւ սպանութիւններ կ'ընէին։

Անգամ մը Մալկարայէն Խտոսթօ եկող չորս հայ ճամբորդներ եւ հայ կառապանը կողոպտած եւ սպաննած էին բոլորն ալ։ ա-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

տոնց դիակները բերուեցան Թագսար Թաղի գերեզմանատունը որ Թաղեն .— Խորէն Տեփանեան, Մկրտիչ Տրըղեան, Տիկ. Թէֆիկեան, Մութաֆեան եւ Աւետիս Խաչիկեան։

Ռոտոսթոցի հայեր, յուզուած եւ ատելութեամբ լեցուած, ուզեցին փոխվրէժի դիմել եւ Թուրք ոճրագործները ձերբակալել։ Յոյն ոստիկանութիւնը չմորած էր, ինքզինքը անզօր կ՚զգար, իսկ մեր ջոջերը համբերութիւն կը յանձնարարէին՝ չգրգռելու համար Թուրք ամբոխը։

Մենք՝ հայ զինուորներս, շատ դէչ կացութեան մատնուեցանք, իսկ մեր աշխատաւոր երիտասարդութիւնը յունական սահմանապահ բանակներուն մէջ զինուորական ծառայութիւն կատարեց մինչեւ 1922*–ի աշնան սկիզբը, երբ յունական բանակը բոլորովին քայքայուեցաւ եւ սկսաւ նահանջել դէպի Յունաստան։*

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԹՐԱԿԻՈՅ ՊԱՐՊՈՒՄԸ ԵՒ ՌՈՏՈՍԹՈՑԻՆԵՐՈՒ ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԱՀԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

1922*–ի ամառը, Յոյները Կ. Պոլիսը դրաւելու նպատակով, իրենց Փոքր Ասիոյ ճակատներուն վրայ ունեցած ուժերուն մեծ մասը քաշեր բերեր էին Թրակիա։ Ստուարաթիւ բանակ մը, կազմ ու պատրաստ, կը սպասէր տրուելիք առաջին ազդանշանին, որ քալէ Պոլսոյ վրայ։ Բայց, Հելլէններու այս արկածախնդրական քայլը արգիլուեցաւ Պոլսոյ մէջ գտնուող Դաշնակից պետութեանց կողմէ՝ փակելով անոնց առջեւ Պոլսոյ սահմանները։ Մինչ այս մինչ այն Փոքր Ասիոյ Հելլէն ուժերու Թրակիա քաշուիլը լաւագոյն առիթը նկատող Քեմալական ուժերը, ռուս Ճեներալ Ֆրունզէի պատրաստած ընդհանուր յարձակողականի փլանը կիրարկելով, յանկարծակի յարձակումով մը պարտութեան մատներ էին յունաց Փոքր Ասիական բանակը։ Քեմալականներու այս անակնկալ յաջողութեան առջեւ չուարող յոյն զինուորները արդէն իսկ պատերազմներէն պարտասած ու երկար սպասումներէ ձանձրացած, սկսեր էին ճակատը լքելով խուճապահար փախչիլ։*

Յոյն բանակին նահանջը տեսնող Փոքր Ասիոյ քրիստոնեայ բընակչութիւնը, անակնկալի եկած, ինքն ալ սկսեր էր, առանց բան մը կարենալ առնելու, փախչիլ ու ապաստանիլ Անատոլուի ծովեզերեայ քաղաքները՝ անցնելու համար Թրակիա կամ Յունաստան։ Քեմալականները սկսեր էին արդէն կոտորել յոյն եւ հայ խաղաղ բնակչութիւնը։ Ահա այս ձախողանքի հետեւանքով Մարմարայի ափակողմեան եզերքները խճողուած քրիստոնեաները, չողենաւերու մէջ լեցուած, սկսան դալ եւրոպական եզերքներու քաղաքները, ի մասնաւորի՝ Ռոտոսթօ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

1919-ին, Անդրանիկի Կամաւորական բանակէն եւ «Լէժիոն Արմենիէն»էն վերադարձող Ռոտոսթոցի երիտասարդներ՝ լուսանկարուած Տէր Զօրէն վերադարձած իրենց ազգականներուն ու ընկերներուն հետ:

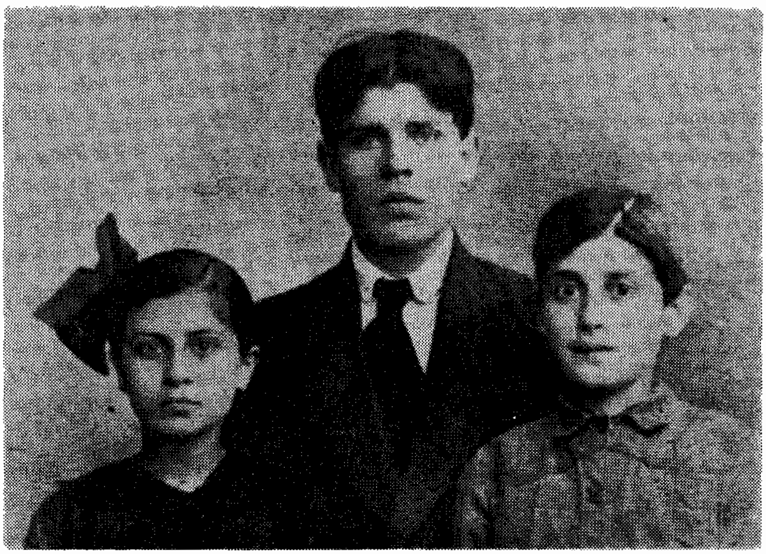

Փաչաճեան Գէորգի 8 հոգինոց ընտանիքին ողջ վերադարձած մնացորդացը, 1920-ին Կ. Պոլսոյ մէջ: Մէջտեղը՝ Սարգիս (գրքիս հեղինակը), եղբայրը՝ Օննիկ եւ քոյրը՝ Անահիտ:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Մարդկային տեղատարափ մըն էր, որ կը թափէր Ասիայէն դէպի Եւրոպա։ Քաղաքը լեցուած էր արդէն տարի մը առաջ, Բիւթանիոյ չրջանէն փախած հայ եւ յոյն գաղթականներով, որոնք ոչ միայն ղետեղուած էին Թագաւոր եւ Ալաչ Թաղերուն մէջ, այլ նաեւ քաղաքին գօրանոցներուն մէջ(1)։

Այս անդամ նոր եկող գաղթականները, տեղի չդոյութեան պատճառով, փողոցներուն մէջ բոլորովին անպատսպար մնացին ու սկսան դիշերը բացօթեայ անցընել, ենթարկուելով թշուառութեան։

Հացին ու ջուրին պակասը, փողոցներուն մէջ մնացած գաղթականներուն անտանելի վիճակը, յոյն փախստական դինուորներուն համազգեստին հանելով ժողովուրդին խառնուիլը, անոնցմէ ոմանց անվայել պոռչտուքները եւ ըրած անկարգութիւնները, դիշեր ժամանակ բոլոր հայերու եւ մաս մըն ալ յոյներու խանութներուն փեղկերն ու դռնները խորտակելով մէջի ապրանքներուն աւարի տրուիլը, խլական Բաբելոնի խառնակութեան վերածած էին քաղաքը։ Այդ օրերուն Թոտոսթօ եկող եւ Մուտանիոյ բրոթոքոլին համաձայն Թրակիոյ պարպումին հսկելու պաշտօն ունեցող Անգլիացի սպաներ, որոնց գլխաւորը, կարծեմ, գնդապետ Թոմսըն, որ Խոիրնէի գրաւման Անգլ. ներկայացուցիչն էր, պաշտօնապէս ազդարարեցին ժողովուրդին՝ որ քաղաքէն հեռանան նախքան Քեմալականներուն գալը, որպէսզի ապատին հաւանական սպանութիւններէ կամ կոտորածէ։

Շուարած էր քրիստոնեայ բնակչութիւնը. չէմած էին նաեւ պաշտօնական մարմինները։ Ամէն մարդ իր կեանքը փրկելու մասին կը խորհէր եւ կ'ուզէր ժամ առաջ հեռանալ քաղաքէն։ Թէեւ Անգլիացիները բնակչութեան խուճապը հանդարտեցնելու համար խրախուսիչ խօսքեր ալ կ'ընէին, ըսելով թէ՝ երեք ամիսէն պիտի վերադառնային իրենց տուները, բայց եւ այնպէս, քրիստոնեաներուն կեանքն ու ինչքը քեմալականներուն դէմ պաշտպանելու տրամադրութիւն չէին ցուցներ։

Հայոց Առաջնորդական Փոխանորդին արտօրանքով քաղաքէն հեռանալը եւ որեւէ պաշտօնական մարմնի չդոյութիւնը պատճառ եղեր էր, որ խեղճ ժողովուրդը իր ճակատագրին ձգուի այս ճգնաժամային վայրկեաններուն։

Կարաւանները սկսեր էին ճամբայ իյնալ. խուճապահար ժողովուրդին մէջ սրտամօրմոք տեսարաններ կը պարզուէին։ Իսլայելացիներու Եզիպտոսէն ելքն էր կարծես, որ կը կրկնուէր՝ առանց Մովսէսի պէս քաջարթուն առաջնորդ մը ունենալու։

Ցուզիչ էր տեսնել թէ ինչպէս ամէն ոք իր արտօրանքին մէջ

---

1. Թագաւոր թաղի մէջ գետեղուած էին 322 տնուոր, Ս. Խաչ թաղի մէջ 231, Ծովափնեայ գօրանոցին մէջ 261, վերին գօրանոցը 117 տնուոր, ընդամէնը 3434 բիւթանեցի հայեր։ (Ստեփաննոս Սրբազանի մարդահամարէն)։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

1920 – Ապրիլ 24–ի ժողովրդական յիշատակի հանդիսութենէն տեսարան մը

կը ճղնէր իր ճակտի քրտինքով չահած ինչքերէն բան մը աւելի տանիլ իր հետը, որպէսզի իր երթալիք անծանօթ երկրին մէջ ծախէ ու անօթի չմեռնի։

Զանազան փոխադրական միջոցներով Ռոտոսթոյէն առ յաւէտ բաժնուող ռոտոսթոցիներու կարաւանները կը քալէին, որոնց պաշտպանութիւնը ստանձնած էին Կովկասէն եւ Կիլիկիայէն վերադարձած ռոտոսթոցի նախկին կամաւոր քաջարի երիտասարդները։ Արդէն թուրք չէթէները կողոպտեր ու սպաններ էին կարաւանէն ետ մնացած Փոստաճեան Գրիգորը եւ Ճակոր Մալաքեանը։

Ճանապարհին Ցոյն զինուորները չէին երեւնար. եղողներն ալ ղէնքերնին ձգած տուն վերադարձող փախստականներ էին։

Թէեւ Ռոտոսթոյի նաւակայքին մէջ սպասող յունական չոգենաւերը ժողովուրդը ձրի կը փոխադրէին դէպի Ցունաստան, բայց ասպընջական Պուլկարիոյ սահմաններուն հայ գաղթականներու առջեւ ազատ եւ լայնօրէն բացուիլն ու Հայոց կանուխէն ի վեր պուլկար վեհանձն ազգին հանդէպ ունեցած սէրն ու համակրանքը մասամբ պատճառ եղան որ ռոտոսթոցիները, մեծ մասամբ, Պուլկարիա ապաստանին։ Երբ հայ գաղթականներու կարաւանները Ադրիանապոլսէն անցնելով Պուլկարիա կ'ուղղուէին, յոյն սպաներն ու զինուորները, զսպուած կիրքով մը, կը թելադրէին Հայերը՝ Ցունաստան մնալ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Եղեռնի ատեն Տէր Զօրի մէջ ճահատակուածներուն ոսկորները հաւաքող մարմինը: *Ձախէն աջ՝* Ռոտոսթոցի ցարութիւն Տէյիրմէնճեանն է (Արքին):

Կարաւաններով Պուլկարիա մտնող 603 ռոտոսթոցի ընտանիքներ՝ չուրջ 3000 հոգի, նախ իջեւանեցան Սվիլէնկրատ սահմանամերձ քաղաքը, ուսկից տակաւ առ տակաւ ցրուեցան երկրին զանազան քաղաքները՝ ըլլալու համար երկրին հաւատարիմ քաղաքացիները(1):

Ահա, այսպէսով վերջացաւ երեք հարիւր տարիներու պատմութիւն մը ունեցող ռոտոսթոհայ գաղութը: Մարեցաւ այդ պատուականադոյն համայնքը՝ տարտղնելով իր զաւակները Աչխարհի չորս ծագերուն, որոնք, ո՞վ գիտէ, ինչպիսի խառվքով եւ ինչ կարօտով կ'երազեն իրենց սիրեցեալ օճախներուն եւ պապերուն անթառամ յիշատակը եւ անոնց աճիւնները պահող այդ երբեմնի հայաքաղաքը:

1. Պուլկարիա ապաստանող հայերուն նախապէս արգիլուած էր Սոֆիա, Փլովտիւ, Պուրկազ, Վառնա եւ Ռուսճուգ իջեւանիլ, սակայն ջինչ ժամանակ յետոյ հայերը կրցան հաստատուիլ յիշեալ 5 մեծ քաղաքներուն մէջ ալ:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՄԱՍՆ Ե·

ԱԿԱՆԱՒՈՐ ԵՒ ՎԱՍՏԱԿԱՒՈՐ ՌՈՏՈՍԹՈՑԻՆԵՐՈՒ ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆՆԵՐ

Ն· Ս· Օ· Տ· Տ· ՎԱԶԳԷՆ Ա· ՎԵՀԱՓԱՌ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՑՆ ՀԱՅՈՑ

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետ Վազգէն Ա·ի հայրը՝ Աբրահամ Պալճեան, ընիկ ռոտոսթոցի է: Իր նախնական կրթութիւնը ստացած է տեղւոյն ազգային վարժարանին մէջ: Հազիւ պատանեհրիտասարդութեան տարիքը թեւակոխած պատահած են 1895–96–ի արիւնոտ ղէպքերը, որու հետեւանքով ընտանեօք կը զաղթեն Ռումանիա:

1907–ին Աբրահամ կ'ամուսնանայ Էսթրնեցի Օր· Սիրանոյշ Մարգարեանի հետ, որ նախապէս ուսուցչուհի եղած էր Ռոտոսթոյի մէջ:

Աբրահամ Պալճեան ընտանիքը 1908–ին կը բախտաւորուի մանչ զաւակով մը՝ Լեւոն Կարապետ: 1913–ին Պալճեանները կ'անցնին Պոլիս եւ Լեւոնիկը կը յաճախէ Կեդրոնական Փաշայի հայոց մանկապարտէզը, որտեղ իր մայրը ուսուցչուհի էր: Հազիւ մէկ տարի Պոլիս մնալէ յետոյ, Աբրահամ Պալճեան ընտանեօք կը վերադառնայ Պուքրէշ:

Առաջին համաշխարհային պատերազմի հետեւանքով 1916–ին Պալճեան ընտանիքը, ուրիշներու հետ միասին, կը ստիպուի փախչիլ Պուքրէշէն եւ ապաստանիլ Օտեսա (Ռուսաստան):

Պատերազմը վերջանալուն պէս, 1919–ին դարձեալ կը վերադառնայ Պուքրէշ, որտեղ ուսումնատենչ Լեւոն Կարապետը իր նախնական, միջնակարգ եւ բարձրագոյն ուսումը կը ստանայ նախ՝ հայկական, ապա՝ գերմանական ու յետոյ ալ՝ պետական հաստատութիւններուն մէջ:

Մինչեւ 1929 թ· Լեւոն կ'աւարտէ միջնակարգ առեւտրական ճիւղը, կը հետեւի հայ լեզուի, գրականութեան եւ պատմութեան դիդերային դասընթացքներուն եւ կը մտնէ համալսարան:

1929–ին կը նշանակուի քարտուղար եւ օգնական ուսուցիչ

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ն· Ս· Օ· Տ· Տ· ՎԱԶԳԷՆ Ա· ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՑՆ ՀԱՅՈՑ

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Պուքրէչի հայոց վարժարանին, իսկ միւս կողմէ կը չարունակէ հա-մալսարանական ուսումը, մտնելով դրականութեան եւ փիլիսոփա-յութեան ֆաքուլթէթը, ուր նա մեծ սիրով կը զբաղուի մանկավար-ժութեան եւ փիլիսոփայութեան առաջաւոր միտքերու ուսումնասի-րութեամբ։

Ուսանողութեան այս չրջանին Լեւոն գործօն մասնակցութիւն կը բերէ հայ աղգային-հասարակական աչխատանքներուն։

1936-37-ին կ'աւարտէ համալսարանի մանկավարժական բա-ժինը։

Դեռ 1929-էն մինչեւ 1943 թուականը Լեւոն Պալճեան ուսուցչի բեղմնաւոր պաչտօն կը վարէ իբր մանկավարժ։ Այդ չրջանին է որ կը մտերմանայ Թեմ. Առաջնորդ Ցուսիկ Արք. Ջոհրապեանի հետ, եւ իր հոգիին մէջ կ'ամրապնդուի սէր ու պաչտամունք դէպի հայ հաւատքի կեդրոնը՝ Ս. Էջմիածին։

1942-ին կը վախճանի Առաջնորդ Ջոհրապեան Արքեպիսկոպոսը։ Թեմը կը մնայ թափուր։ Սակայն ամէնքին աչքը հաւատաւոր եւ աղ-նուահոգի Լեւոն Պալճեանի վրայ կը կեդրոնանայ։ Եւ ահա, իր ժո-ղովրդի միահամուռ ընտրութեամբ, 1943 թ. Սեպտեմբերին Լեւոն Աթէնքի հայոց Ս. կարապետ եկեղեցիին մէջ, վարդապետ կը ձեռ-նադրուի Տ. կարապետ Արք. Մազլումեանի ձեռամբ, կոչուելով Վազ-գէն Վարդապետ։

Պուքրէչ վերադարձին նորընծայ Տ. Վազգէն Վրդ. 1943-44 տա-րիներուն կը հետեւի պետական համալսարանի աստուածաբանական ֆաքուլթէթին ու կը սկսի քարոզչութեան եւ հովուութեան ու կը չահի մեծ ժողովրդականութիւն որպէս հեղինակաւոր, խոհուն եւ անձնդիր կղերական։

1948-ին Պալճեան Վրդ. կ'ընտրուի Ռումանիոյ Թեմի Առաջ-նորդ։ Այդ տարիներուն հայ եկեղեցւոյ եղբայրական կապը կ'ամ-րապնդուի թէ ռումանական եկեղեցւոյ եւ թէ Էջմիածնի Մայր Աթո-ռին հետ։

Գէորգ Ջ. Կաթողիկոսի կողմէ կը ստանայ ծայրագունութեան, իսկ 1951-ին՝ եպիսկոպոսական աստիճան։

1954-ին Գէորգ Ջ. կը վախճանի։ Թաղման ներկայ կը գտնուի Վազգէն սրբազան եւ մէկ ամիս յետոյ կ'ընտրուի անդամ Էջմիածնի Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդին։

1955-ին Պուլկարահայ Թեմի խնդրանքով եւ Գերագոյն Հոգե-ւոր Խորհուրդի հաստատութեամբ Վազգէն Սրբազան կը ստանձնէ նաեւ Պուլկարահայ Թեմին Առաջնորդական պաչտօնը։ Ցաճախ կ'այ-ցելէ Պուլկարահայ Թեմը եւ կը քարոզէ բոլոր հայկական եկեղեցի-ներուն մէջ՝ առ ի մխիթարութիւն հայ հաւատացեալներուն։

1955-ի Սեպտեմբերին Էջմիածնի մէջ գումարուած Ազգային եկեղեցական ժողովը, աչխարհի ամէն կողմէ հաւաքուած եկեղեցա-կան եւ աչխարհական պատգամաւորներու խանդավառ մասնակցու-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

թեամբ(1) եւ միաձայնութեամբ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս կ'ընտրէ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի անդամ Բարձրաչնորհ Տ. Վազգէն Եպս. Պալճեանը, որուն օծումը տեղի կ'ունենայ Հոկտեմբեր 2–ին, կիրակի օր, մեծ չուքով եւ բազմահազար հաւատացեալներու ներկայութեան:

Նորընտիր հայրապետը, իր համալսարանական կրթութեամբ, անբասիր կենցաղով եւ ժողովրդանուէր ու չինարար գործունէութեամբ կարճ առենուան մէջ իսկ գարձաւ համայն հայութեան կողմէ յարգուած ու սիրուած մեծ հայրապետներէն մին:

Վազգէն Վեհափառը ունեցած է նաեւ գրական չնորհալի աշխատանք՝ բարձր հայրենասիրութեամբ յագեցուած: Օրինակ՝ «ՀԵՐԿ» ամսագրի հրատարակութեան մէջ մեծ բաժին ունեցած է. «Մեր Պատարագը» ուսմանէրէն. «Ինօսք Հայրենիքի Մասին», «Մուսա Լերան Հայերը Ֆրանց Վերֆէլի Վէպին Մէջ». «Խրիմեան Հայրիկ». Անձնաւորութեան պաղպաղարի մասին մտածումներ, եւ այլ բազմաթիւ յօդուածներ:

ՍԻՐԱՆՈՑՇ ՊԱԼՃԵԱՆ

Սիրանոյշ Պալճեան, մայրը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգէն Ա.ի, ծնած է Գուսթի Մարգարեան, Ազրխանապոլսոյ մէջ 1886–ին, ռուսոսթոցի ծնողներէ: Զորս տարեկանին կը կորսնցնէ մայրը եւ կը փոխադրուի Ռուսոսթօ, իր մօրաքրոջ մօտ:

Ռուսոսթոյի մէջ իբրեւ ուսուցչուհի, պաշտօնավարած է Ս. Թաղաւոր Թաղի Ցովնանեան վարժարանին եւ Ս. Խաչ Թաղին Ցիսուսեան վարժարանին մէջ, ունենալով տնօրէն Գալուստ Անդրէասեանը, մչեցի, Միհրան Ամանեանը, ռուսոսթոցի եւ Մխսաք Սուրեանը պոլսեցի:

Իբրեւ պաշտօնակիցներ ունեցած է Նունիկ Տէր Ղուոնդեանը, ռուսոսթոցի, Եպրուհի Քիրազեանը ռուսոսթոցի եւ Մանուկ Թեմուրեանը, նոյնպէս ռուսոսթոցի: Ս. Խաչ Թաղի Ցիսուսեան վարժարանին մէջ պաշտօնավարած է նաեւ Ռուբէն Պալեանի, Թալասցի եւ իր կնոջ՝ Փառանձեմ Պալեանի հետ, բազմամեայ վաստակաւոր ուսուցչուհի, որ մեծ դեր կատարած է եղեռնէն յետոյ՝ փրկելով Տէր Զօրի մէջ հարիւրաւոր բռնի իսլամացուած հայ աղջիկներ:

1907–ին Օրմանեանի օրով Պոլսոյ Պատրիարքարանէն կը ստանայ ուսուցչութեան վկայական: Նոյն տարին կը փոխադրուի Ռումանիա, Պուքրէշ քաղաքը: Հոն կ'ամուսնանայ ռուսոսթոցի Աբրահամ

1. Պուլկարահայ թեմի երկու աշխարհական պատգամաւորներն էին՝ Սոֆիայէն Սարգիս Փաչաճեան եւ Փլովտիվէն՝ Ցովակիմ Ցովակիմեան:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Տիրամայր Սիրանոյշ Պալճեան

Պալճեանի հետ, կօշկակար, որ 1895–ի Պոլսոյ արիւնալի դէպքերու չրջանին, խումբ մը ռուսոսթոցի հայրենասէր երիտասարդներու հետ Պոլսէն փախած էին նախ Վառնա, ապա՝ Պուքրէշ։

1908 թ. Սեպտեմբեր 20–ին ծնած է իր միակ որդին՝ Լեւոն Կարապետը։

Տիրամայր Սիրանուշ չատ գործօն մասնակցութիւն ունեցած է Պուքրէշի նորակազմ հայ փոքրիկ գաղութի կրթական, հասարակական գործունէութեան մէջ։ Իրեն գործակից եղած են այն օրերուն Տիկ. Նեկտար Մանուկեան, Տիկ. Բարակեան եւ ռուսոսթոցի բազմանդամ ընտանիքի երիտասարդ տիկիններները։ Այս խումբին թափած բուռն ջանքերուն հետեւանքով է, որ կը բացուի Պուքրէշի հայոց ազգային դպրոցը, 1909–ին, հակառակ տեղացի հին հայերու ընդդիմութեան, որ չէին ուզեր եկեղեցւոյ եկամուտներէն դումար տրա–

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

մաղրել, այն առարկութեամբ թէ՝ անհրաժեշտ չէին տեսներ ազգային դպրոցի գոյութեան եւ հայերէն լեզուի դասաւանդութեան:

Պուքրէշի հայ վարժարանը բանալու գործին մեծ սատար կը հանդիսանան Ռոտոսթոյի գաղթականները, որոնք կորիզը կը կազմեն ապագային Պուքրէշի զարգացող նոր գաղութին:

1914–16 տարիներուն Տիրամայրը գործօն մասնակցութիւն ունեցած է հայ կամաւորներուն օդնութիւն կազմակերպելու գործին մէջ, իբրեւ Պուքրէշի կարմիր Խաչի վարչութեան անդամ:

1916–ի ձմրան, բազմաթիւ ռոտոսթոյի ընտանիքներու հետ Ռումանիայէն կը փախին Ռուսաստան, Օտեսա, խուսափելու համար զէրման բանակներէն, որոնք քիչ յետոյ գրաւեցին քաղաքը: Այդ օրերուն լուրջ վախ կար, որ թուրքերը կրնային Թուրքիայէն փախած հայերը բռնի Թուրքիա տանիլ եւ աքսորել դէպի մահուան անապատները:

Աբրահամ եւ Սիրանոյշ Պալճեաններր իրենց Լեւոն–Կարապետ զաւկին հետ
Ներկայիս վազգէն Ա. Հայրապետ:

1916–էն 1919 կը մնան Օտեսա՝ խաղաղ ու ապահով: Այդ շրջանին եւս Տիրամայրը կը մասնակցի գաղթական հայերու կրթական գործերուն: Այդ օրերուն է որ հոն կը բացուի մասնաւորապէս գաղթական տղոց համար հայ վարժարան, տնօրէնութեամբ ծանօթ մտաւորական Արմէն Շիտանեանի: Հազիւ վեց ամսեայ կարճ կեանք կ'ունենայ այս դպրոցը, ուր կը պաշտօնավարէ ինք եւ ուր կը յաճախէ նաեւ պատանի Լեւոն Կարապետը:

Զինադադարէն յետոյ Պալճեան ընտանիքը կը վերադառնայ Պուքրէշ, ծովի ճամբով:

1920–30–ի շրջանին առաւելապէս կը նուիրուի իր որդւոյ դաստիարակութեան գործին, չարունակելով իր մասնագիտութիւնը նաեւ հասարակական գործունէութեան եւ երբեմն ալ աշխատակցելով Հայր Մկրտիչ Պոտուրեանի «Երկիր» շաբաթաթերթին:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

1928–էն 30–ի շրջանին հայերէն լեզուի կիրակնօրեայ դասաւանդութիւնը կը ստանձնէ օտար վարժարան յաճախող հայ աշակերտներուն, կազմակերպուած Հայաստանի Օգնութեան Կոմիտէի կողմէ։

1939–ի Ապրիլին Տիրամայրը կը կորսնցնէ իր ամուսինը։ Իր որդւոյն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրուելէն յետոյ կը փոխադրուի ու կը հաստատուի Ս. Էջմիածին։

ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ ՀՐԱՉԵԱՅ ԱՃԱՌԵԱՆ

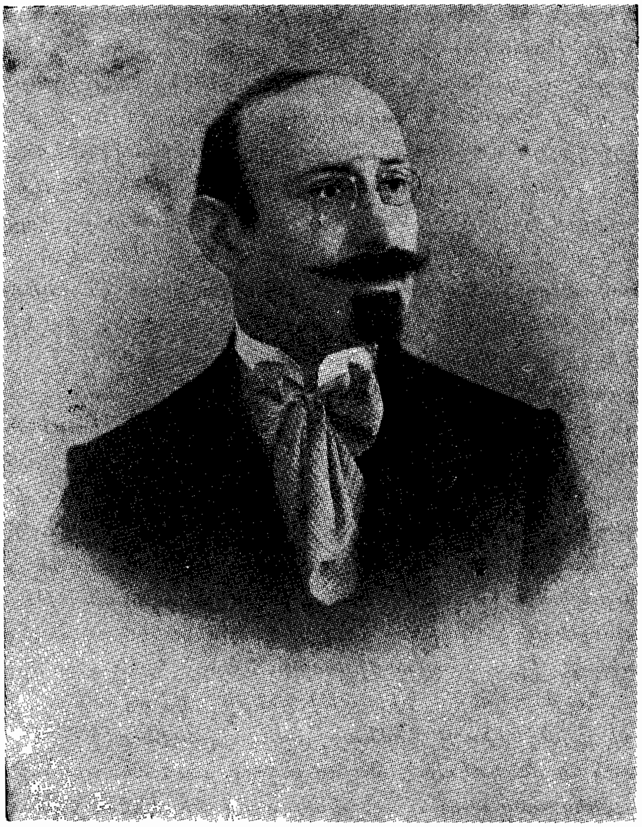

Ակադեմիկոս Հր. Աճառեան, նկարուած՝ 1909–ին

Անուանի լեզուաբան, բազմավաստակ հայագէտ, Հայաստանի Գիտութեան Ակադեմիայի անդամ՝ Հրաչեայ Աճառեան ծնած է ռոտոսթոցի ընտանիքի մը մէջ։ Յետագայ մէջբերումը կ՛ընենք անոր «Կեանքիս Յուշերից» գրքէն, հրատարակուած 1967 թուին Երեւանի մէջ։

«Մեր գերդաստանը Ռոտոսթոյում կը կոչուէր Հիւպրիւք Օղլու

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

անունով: Սրանց վերջին ժառանգն էր կօշկակար Յարութիւնը, որուն տղան իմ հայրն էր, Յակոբը՝ ծնած 1850 թուին, որ իր ծնողների հետ գաղթել է Պոլիս, Սամաթիա թաղը, հայոց եկեղեցու մօտ: Հայրս էլ կօշկակար էր. այս արհեստը գործեց մինչեւ իր մահը»:

Այսպէս ուրեմն, կը հաստատուի որ Աճառեանի ծնողքը ռատոսթոցի են, ծնած 1876, Մարտ 20-ին: Ինը տարեկանին կը մտնէ Սամաթիոյ Սահակեան վարժարանը, որ Պոլսոյ նշանաւոր դպրոցներէն մին էր: Միջնակարգ ուսումը ստացած է Կեդրոնականի մէջ, Մինաս Չերազի տնօրէնութեան շրջանին:

Աճառեան 1895-ին կ'անցնի Փարիզ եւ կը հետեւի Սորպոնի համալսարանի հնդեւրոպական լեզուաբանութեան մեծագոյն ներկայացուցիչներէն մէկուն՝ Անթուան Մէյէի դասընթացքներուն:

1897-ին Աճառեան Փարիզի լեզուաբանութեան ընկերութեան կը ներկայացնէ ուսումնասիրութիւն մը լազերէնի մասին, որ պատճառ կ'ըլլայ որ զինք ընդունեն ընկերութեան անդամ: Նոյն թուականին Փարիզի մէջ կը գումարուի Միջազգային Արեւելագէտներու քոնկրէսը, ԺԳ-րդ, որուն կը մասնակցի նաեւ Աճառեան, ներկայացնելով երկու զեկուցում հայերէնի մասին: Նիստի նախագահը, հայագէտ Հ. Հիւբըշման, լսելէ յետոյ սոյն զեկուցումները, Աճառեանը կը հրաւիրէ Սթրազպուրկ, հետեւելու իր հայագիտական դասախօսութիւններուն: 1898-ին Աճառեան Սթրազպուրկ կ'անցնի եւ կը հետեւի Հիւբըշմանի կիսամեայ դասախօսութեանց շարքին:

Աւարտելով բարձրագոյն կրթութիւնը եւ ստանալով լեզուաբանութեան խոր ու բազմակողմանի կրթութիւն, Աճառեան 1898-ին կ'անցնի Անդրկովկաս եւ կը նուիրուի մանկավարժական եւ գիտական գործունէութեան: Տարբեր ժամանակներու մէջ ան կ'աշխատի Էջմիածին, Շուշի, Թաւրիզ, Նոր Բայազէտ, Նոր Նախիջեւան եւ այլն: Երեւանի համալսարանի հիմնադրութեան ատեն Աճառեան կը հրաւիրուի Հայաստան որպէս համալսարանի լեզուաբանութեան եւ արեւելագիտութեան դասախօս: Այդ թուականներէն սկսեալ Աճառեան կը հրատարակէ իր ուսումնասիրութիւնները: 1943-ին, երբ հիմնադրուեցաւ Հայաստանի Գիտութիւններու Ակադեմիան, Աճառեան կ'ընդունուի Ակադեմիայի հիմնադիրներու թիւին մէջ:

Աճառեան ընդգրկած է հայոց լեզուի ուսումնասիրութեան գրեթէ բոլոր բնագաւառները, հանդիսանալով հայերէնագիտութեան մի քանի ճիւղերու հիմնադիրը: Մեծ է վաստակը Աճառեանի նախ՝ հայ բարբառներու ուսումնասիրութեան մէջ. ան ուսումնասիրած եւ հրատարակած է Ագուլիսի, Մարաղայի, Նոր Ջուղայի, Նոր Նախիջեւանի, Նոր Բայազէդի, Ղարաբաղի, Ատիալի, Վանայ բարբառները:

Աճառեանի հետազօտութիւններու կարեւոր բնագաւառներէն մէկը եղած է հայկական բառաքննութիւնը. ատոր նուիրուած անոր մեծագոյն գործն է 7 հատորներէ բաղկացած «Արմատական Բառա-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

բան»ն է, որ կը հանդիսանայ լիակատար ցանկը հայերէն արմատական բառերու, անոնց ծագման եւ բացատրութեան:

Աճառեանի մեծարժէք գործերէն է անոր «Հայոց Լեզուի Պատմութիւն»ը, ինչպէս նաեւ «Լիակատար Քերականութիւն Հայոց Լեզուի» համեմատութեամբ 562 լեզուներու: Ունի նաեւ «Հայոց Անձնանունները Բառարան»ը, ինչպէս նաեւ հայ գրերու պատմութեան նուիրուած աշխատութիւնը, եւ այլն:

Հայ հին մատենագրութեան, դրականութեան մեղուական աշխատանքի արդիւնք են եւ մանաւանդ տեղ կը գրաւեն այս բոլորը հայոց լեզուի եւ հայկական մշակոյթի ուսումնասիրութեան բնագաւառներու մէջ:

Աճառեան հասցուցած է լեզուաբաններու, հայագէտներու մեծ խումբ մը:

Հայաստանի Գիտութիւններու Ակադեմիայի լեզուի ինստիտուտը կը կրէ Հրաչեայ Աճառեանի անունը: Հայաստանի համալսարանի մէջ հաստատուած են կրթաթոշակներ անոր անունով:

Մեռած է 1953 թ. Ապրիլ 16–ին Երեւանի մէջ:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԿԷԼԻՊՈԼԵԱՆ

Յարութիւն Կէլիպոլեան ծնած է 1857–ին, Ռոտոսթոյի թաղաւոր թաղին մէջ, առեւտրական Յովհաննէս Կէլիպոլեանի ընտանիքին մէջ:

1863–ին Պոլսոյ Համբաւաւոր Տատեան վերդաստանի անդամներէն Ելմանէ Տատեան(1) ուխտի կուգայ Ռոտոսթոյի Ս. Թագաւոր վանքը եւ կը հիւրասիրուի Կէլիպոլեան Յովհաննէսի բնակարանը(2): Կը տեսնէ վեց տարեկան Յարութիւնի կանխահաս ուշիմութիւնը եւ կը յանձնարարէ հօրը որ Պոլիս ուղարկէ՝ ուսման համար:

---

1. Այս Ելմոնէի հայրը, Տատեան Ամիրան, 1842–ին առած էր Ս. Թագաւոր վանք–եկեղեցիին շինութեան փերմանը Ազտիւլ Մեճիտ Սուլթանէն: Այս Ելմոնէն կամ Էրմոնէն է, որ յետոյ եղած է կայսերական ճարտարապետ Կարապետ Պալեանի երկրորդ որդւոյն՝ Գրիգոր Պալեանի կինը եւ մայրը՝ ճարտարապետ Նիկողոս Պալեանի:

2. Յովհաննէս Կէլիպոլեան Ս. Թագաւոր եկեղեցիի քաղաքական խորհուրդի ատենապետ ըլլալուն համար Պոլսէն եկած Էլմոնէ Տատեանը իր տան մէջ հիւրասիրած է:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Քանի մը տարի յետոյ Ցարուխիւնը արդէն գիշերօթիկ աշակերտ կ'ըլլայ Կալաթա Սարայի Լիսէին մէջ։ 1874–ին կ'աւարտի Լիսէն եւ կը դառնայ դասական մշակոյթով երիտասարդ մտաւորական մը, սիրահար՝ Ֆրանսական գրականութեան։

Առաջին առիթով կը պաշտօնավարէ Պոլսոյ Պանկ Օթօմանի մէջ, իբր համարակալ, բայց յետոյ կը ձգէ եւ կ'ընդգրկի ուսուցչական փչոտ այլ նուիրականասպարէզը։ Նախ Կալաթա Սարայի Լիսէին մէջ հսկիչ–ուսուցիչ կ'ըլլայ, երբ եւրոպացի ուսուցիչներ կը դասաւանդէին այնտեղ։ Մի քանի տարի յետոյ կ'անցնի Նարեկեան վարժարանը, որ այժմ Էսայեան կը կոչուի· կը դասաւանդէ Ֆրանսերէն եւ մատենագիտութիւն։ Ակէ զատ, կը ստանձնէ պետական բարձրաստիճան պաշտօնեաներու ընտանիքներու մէջ Ֆրանսերէնի մասնաւոր դասեր։

1882–ին կը վերադառնայ Ռոտոսթօ՝ հօրը խանգարուած տնտեսութիւնը վերականգնելու համար։ Թագաւոր թաղին մէջ կը բանայ անհատական վարժարան մը, որը ոչ միայն հայ, այլ նաեւ թուրք, հրեայ եւ լատին երիտասարդութեան համար կ'ըլլայ օգտաշատ կրթական օճախ մը։ Այս դպրոցէն ելլողները յետագային կ'ըլլան բարձրաստիճան գինուորականներ, պաշտօնատարներ, ուսուցիչներ, բժիշկներ եւ այլն։

Վեց տարի յետոյ կը ստանձնէ թաղին «Ցովհաննեան» վարժարանի տեսչութիւնը, որը հինգ տարի կը չարունակէ՝ հասցնելով վարժարանի կրթական մակարդակը նախանձելի բարձրութեան։

1892–ին դարձեալ Պոլիս կ'երթայ եւ Սարգիս Կիւլպէնկեանի պէս մեծահարուստ ընտանիքներու մէջ մասնաւոր դասեր կուտայ։ Այն չաթաթ գիշերը, երբ 1–2 ժամ յետոյ պիտի նշանուէր, անիրաւ զրպարտութեան մը հետեւանքով կը բանտարկուի։

Երկու ամիս բանտը մնալէ յետոյ, օրուան երեւելի անձնաւորութիւններու միջամտութեամբ կ'արձակուի բանտէն եւ կ'աքսորուի Ռոտոսթօ, ուր դարձեալ կը բանայ իր անհատական վարժարանը եւ աւելի նոր թափով կ'աշխատի հայ եւ օտարազգի իր աշակերտներուն գիտութիւն չամբել։

1910–ին դարձեալ Պոլիս կ'երթայ։ Իր բարեկամները զինքը կ'ուզեն թեկնածու ներկայացնել Օսմանեան Խորհրդարանին երեսփոխան ըլլալու համար· սակայն Կէլիպոլեան չի վստահիր օսմանցիներու անկեղծութեան եւ կը մերժէ(1)։

1911–ին Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքարանի Ուսումնական Գերագոյն Խորհուրդը կեդրոնական վարժարանի տնօրէն կը նշանակէ Կէլիպոլեանին, բայց կուսակցական չըլլալուն համար, իր հակառա–

1· Այդ թուականներուն Իթթիհատականները թունաւորած էին Էնիրնէի ճահանգի հայ երեսփոխան՝ Յակոբ Պապիկեանը, որ Ատանայի ջարդին պատասխանատուութիւնը Իթթիհատին վերագրած էր։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

կորդները կ՚ընդդիմանան։ Կէլիպոլեան մէկ կողմ կը քաշուի ու կ՚ներթայ Սկիւտարի Կարապետեան Վարժարանի տնօրէնութիւնը կը ըստանձնէ եւ մինչեւ 1918 թիւը կը մնայ հոն։

1919–ին կը ստանձնէ Պէզազեան Վարժարանի մէջ ուսուցչական պաշտօն, ուր կը մնայ 15 տարիներ, հասցնելով հարիւրաւոր չքնաղատեսիլներ։

1933–ին, 75 տարեկան հասակին, Պէզազեան Վարժարանի Սանուց Միութիւնը կը նշէ անոր ուսուցչական անբասիր գործունէութեան 55ամեայ յոբելեանը, ուր չքնաղատեսիլ էր ոչ միայն իր կըրտսեր աշակերտներէն, այլեւ աւագ սաներէն, որոնք արդէն ալեհեր մտաւորականներ ըլլալով հանդերձ խոնարհութեամբ համբուրած են իրենց նահապետ ուսուցչին եւ «հայրիկ»ին ձեռքը։ Ի տես այս յուզիչ տեսարանին Կէլիպոլեան տամուկ աչքերով ըսած է. «Կեանքիս մէջ առաջին անգամ է որ կը ճաշակեմ այսպիսի վայելք մը...»։

1934–ին, Կէլիպոլեանի աչքերը այնքան տկարացած կ՚ըլլան, որ կը հարկադրուի լքել իր այնքան սիրած ուսուցչական ասպարէզը։

Կէլիպոլեանի կենսագիրը, Ե. Սիմքէչեան կ՚ըսէ. «Երբ կը հանդիպէր իր մէկ նախկին աշակերտին փողոցին մէջ, թէեւ աչքերը չէին տեսներ, բայց հոգիով կը հաղորդակցէր անոր հետ եւ օրհնութեան սրտաբուխ բառ մը կը նուիրէր, նման այն հին ռազմիկին, որ յաղթանակներ չահած է երիտասարդութեան ժամանակ եւ հիմա այդ հին յաղթանակի փառքովը կը քալէ՝ իր կիսաւեր մարմինը ցուպին կռթնած...»։

Կէլպոլեան 1940 թուի փետրուարին կը մեռնի 83 տարեկան հասակին եւ կը թաղուի Մաքրի Գիւղի հայոց գերեզմանատան մէջ, իր երախտաճանաչ սաներու բարձրացուցած մեծարանքի չիրիմին տակ։

ԱԲՐԱՀԱՄ ՀԱՅՐԻԿԵԱՆ

(Թրխաբան – ուսուցչապետ)

Ծնած է Խաչ Թաղի մէջ 1863 թուին։ Նախնական ուսումը ստացած է Թաղին Ցխուսեան դպրոցին մէջ։ Հայրը, տեսնելով ուսման հանդէպ զուարին ունեցած փափաքը, զայն կ՚ուղարկէ Պոլիս, որտեղ պատանի Աբրահամը նախ խնամեալ եւ լուրջ հայկական դաստիարակութիւն մը ստանալէ յետոյ՝ մտած է պետական Բարձրագոյն վարժարանը, որը յաջողութեամբ աւարտելէ յետոյ վերադարձած է Ռոտոսթօ։

1887–88 թուականներուն արդէն ուսուցչի պաշտօն կը ստանձնէ Խաչ Թաղի Ցխուսեան Վարժարանին մէջ՝ մինչեւ Ցովհաննէս Եկեղեցիի տնօրէնութեան օրերուն 1892։

Աբրահամ Հայրիկեան քալ տաճկաբան ըլլալով իր աշակերտ-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ներուն լաւ թուրքերէն ուսում ջամբած է։ Անոր չրջանին Թպաւոր թաղի Ցովհաննեան վարժարանի աշակերտներէն մաս մը, լաւ թուրքերէն սորվիլ փափաքողներ, սկսած են հոն թաղի վարժարանը յաճախել։

Հայրիկեան 1902–ին կը մեկնի Պոլիս եւ այնտեղ կարգ մը պետական երկրորդական վարժարաններու մէջ ուսուցչութիւն ընելէ յետոյ, 1908–էն սկսեալ կը հիմնէ իր անհատական վարժարանը «Հայրիկեան Երկրորդական Վարժարան» անունով, որեղ երկար տարիներ հայեցի ուսում եւ դաստիարակութիւն կը տանան պոլսեցի եւ գաւառացի աշակերտներ։

Հայրիկեան մեռած է խոր ծերութեան մէջ 1923–ին՝ վայելելով վաստակաւոր ուսուցչի անուն։

ՍԱՐԳԻՍ ՑՈՎՀԱՆՆԷՍ ԳԼՃԵԱՆ

(*ՍՐԵՆՑ*)

(Ուսուցիչ եւ հասարակական գործիչ)

Ծնած է 1875–ին, Թպաւոր Թաղին մէջ։

Նախնական ուսումը առած է Ցովհաննեան դպրոցին մէջ, որմէ յետոյ ուսման ծարաւը դինք մղած է Ֆրանսա, ուր աւարտած է Նիսի Բարձրագոյն վարժարանի մանկավարժական ճիւղը։ Ուսանողութեան չրջանին, ուսուցիչներու թելադրանքով, Թրքաճեւ Գլճեան մականունը փոխած է հայերէն Սրենց ձեւի, եւ այդ անունով ալ ծանօթ էր հասարակութեան. իսկ հայրը կը մնար Գլճեան, որ լուսաւորեալ արհեստաւոր մըն էր եւ քաղաքի առաջին «Ֆրէնկթէրղի»ն (եւրոպական դերձակ), որ իր արհեստը Եւրոպայի մէջ սորված էր։

Սարգիս Սրենց Ֆրանսայէն Ռոտոսթօ վերադարձին նուիրուած է ուսուցչական ասպարէզին։ Դեռ 90ական թուականներուն, երբ Ռոտոսթոյի մէջ նոր կը խմորուէր հայ յեղափոխական չարժումը, Սրենց՝ ինքն ալ, իբրեւ արթնամիտ երիտասարդ, նետուած է այդ

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

շարժումին մէջ։ Իր գաղափարի ընկերները եղած են Լեւոն Շանթ, որ Ցովհաննեան վարժարանի տնօրէն եղած է 1892–1895–ին, Տոքթ. Ցակոբ Նեվրուզեան, Տոքթ. Մովսէս Մալաքեան եւ դեռ մի քանի ուրիշներ, որոնք հիմնած են Հ. Ց. Դաշնակցութեան Ռոտոսթոյի առաջին կոմիտէն։

Մինչեւ 1908–ի Օսմանեան Սահմանադրութեան հռչակումը ուսուցչական եւ տնօրէնի պաշտօններ վարած է Ռոտոսթօ, Խտիրնէ եւ Մալկարայի հայ դպրոցներուն մէջ՝ ներմուծելով կրթական ուսումնական նորութիւններ։

1909–ին անցած է Պոլիս եւ նուիրուեր է կրթական հասարակական գործունէութեան։ 1910–12–ին պաշտօնավարած է Պարտիզակի Ամերիկեան վարժարանին մէջ, իսկ 1913–15–ին այցելու ուսուցչի պաշտօններ վարած է Պոլսոյ Պէզազեան, Հայրիկեան եւ այլ հայկական երկրորդական վարժարաններու մէջ՝ դասաւանդելով Ֆրանսերէն եւ Թրքերէն։Այդ շրջանին աշխատակցած է նաեւ «Ազատամարտ» թերթի խմբագրութեան՝ Թրքերէն թերթերէն թարգմանութիւններ ընելով։ 1914–15–ին, շատ կարճ ժամանակի մը համար եղած է նաեւ ազգային երեսփոխան Օսմ. Խորհրդարանին։

1915–ի Ապրիլեան Եղեռնի օրերուն հայ մտաւորականներու հետ ձերբակալուած է եւ աքսորուած Այաշ։ Հոն անձնանուններու ստուգման ժամանակ, իր անձնագիրը ցոյց տալով պնդած է որ ինք Սարգիս Գըլճեան չէ, այլ՝ Սարգիս Սրենց, որով իր ինքնութիւնը խնդրական մնացած է եւ ոստիկանական հսկողութիւնը մեղմացած։ Եւ օր մըն ալ՝ Սրենց յաջողած է Պոլիս վերադառնալ դաղտնի ճանապարհով։ Պոլսոյ Պէյկոզ հեռաւոր արուարձանին մէկ խուլ փողոցին մէջ սկսած է ածխավաճառութեամբ զբաղիլ, «Քէօմիւրճիւ Սարգիս» ծածկանունով։ Բայց հայ լրտես մը զայն ճանչնալով՝ ձերբակալել տուած է եւ կրկին ճամբայ հանած են դէպի Տէր Զօր։ Գոնիայէն անցած պահուն զտած է իր կինը եւ հարազատները։ Կինը, որ աղջիկն էր պատուելի Տէր Ստեփանեանի, իբր բողոքական փրկուած էր Տէր Զօր երթալէ։ Կինը, իր բողոքականի հանգամանքով կը փրկէ նաեւ իր ամուսինը՝ Սրենցը, որ մինչեւ զինադադար (1918) հոն կը մնայ աննըշմար ու յետոյ կը վերադառնայ Պոլիս, լծուելով ազգային, կրթական եւ քաղաքական գործունէութեան։

Այդ օրերուն Անատոլուէն Պոլիս խուժող հայ որբերու հարցը կար։ Կը կազմուի խնամատարական կեդրոնական յանձնախումբ։ Հայ Բողոքական համայնքի ներկայացուցիչները այդ յանձնախումբին մէջ առնուած չէին։ Սրենցի պնդումով անոնց ներկայացուցիչն ալ մաս կը կազմէ յիշեալ յանձնախումբին։

1919–ին Զաւէն Պատրիարք կը վերադառնայ աքսորէն եւ կը հասնի Պոլիս։ Իր շուրջը կը հաւաքուին բոլոր հոսանքներու ներկայացուցիչները եւ Պատրիարքարանի կողքին կը կազմուի դիւան մը, որուն նպատակն էր յարաբերութիւն մշակել Համաձայնականներու

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

դրաման բանակի քաղաքական բաժնի հետ։ Ս. Սրենց մաս կը կազմէ այդ դիւանին եւ կը պատրաստէ յուշագրեր՝ անգլերէն, ֆրանսերէն լեզուներով։ Դիւանի նախագահութիւնը կը ստանձնէ Զաւէն Պատրիարք։

1922–ի կիսուն՝ Թուրքիոյ մէջ քաղաքական դէպքերը բոլորովին նոր հանգամանք կը ստանան։ Ցոյն բանակը կը պարտուի եւ խուճապահար կը նահանջէ։ Տասնեակ հազարաւոր հայ գաղթականներ եւ որբեր կը սկսին փոխադրուիլ Ճունաստան եւ Ֆրանսա։ Զաւէն Պատրիարքի որոշումով պատուիրակութիւն մըն ալ Ռումանիա կը ղրկուի՝ տեղւոյն հայերուն հետ բանակցելու եւ մաս մըն ալ որբեր հոն փոխադրելու համար։ Պատուիրակութիւնը կը բաղկանար Գնէլ Եպիսկոպոսէ եւ Սարգիս Սրենցէ, որ կը յաջողին հանգանակութիւն մըն ալ ընել ի նպաստ հայ որբերուն, եւ 200 որբեր փոխադրել Ռումանիա, որոնք կը տեղաւորուին Մոլտաւիոյ Սթրունկա որբանոցին մէջ։ Սրենց կը նշանակուի տնօրէն այդ որբանոցին եւ վեց տարի չարունակ կը վարէ որբանոցը։ Ցետոյ տնօրէն կը նշանակուի Կալացի հայկական դպրոցին, իսկ հուսկ յետոյ՝ Պուքրէշի հայկական վարժարանի ուսուցիչ։

1944–ին կը տօնուի Սրենցի ուսուցչական գործունէութեան 40–ամեայ յոբելեանը, իսկ 1955–ի Մայիս 12–ին, խոր ծերութեան մէջ կը վախճանի՝ վաստակաւոր ուսուցչի եւ հասարակական գործիչի անունով։

ԱՂԱՒՆԻ ԵԿԵՆԵԱՆ

(Դատաւոր Ամերիկեան Կաւաւոց Դատարանի)

Ծնած է Խաչ Թաղի եկեղ Օղլուներու գերդաստանին մէջ։ Նախնական ուսումը առած է Թաղին նախակրթարանին մէջ։ Ցետոյ ուղարկուած է Պոլիս եւ յաճախած Ամերիկեան Աղջկանց Գոլէճը, ուրկէ բարձր գնահատականով ստացած է իր վկայականը եւ մեկնած Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները։

Աղաւնին իր բարձրագոյն ուսումը չարունակած է Նիւ Եորքի մէջ։ Եղած է Ամերիկեան Քրիստոնեայ Երիտասարդ Կանանց Ընկերութեան — պորտի անդամ։ Հետեւած է համալսարանի իրաւաբանական ճիւղին եւ անկէ վկայուելով նշանակուած է Նիւ Եորքի միջկանանց հարցերու դատաւոր։ Աղաւնի Եկենեան, իր այդ պաշտօնը վարած է կատարեալ արդարադատութեամբ եւ արժանացած դատական շրջանակներու համակրութեան եւ յարգանքին։

Ան աշխատակցած է Ամերիկեան թերթերուն իրաւաբանական հարցերու վերաբերող յօդուածներով եւ գրած է անգլերէն գիրք մը՝ «կարմիր Դիօչը Արարատի Լերան Վրայ» անունով։ Մեռած է 1962–ին Նիւ Եորքի մէջ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՅԱԿՈԲ ՊՈՅԱՃԵԱՆ

(Երեսփոխան Օսմանեան խորհրդարանին)

Յակոբ Պոյաճեան ծնած է 1854–ին, Թալաւոր Թաղին մէջ։ Նախնական ուսումը Թաղին ազգային դպրոցին մէջ ստանալէ յետոյ՝ ժամանակ մը հետեւած է քաղաքի պետական Իտատիէ վարժարանի դասընթացքներուն, որմէ յետոյ ուղարկուած է Պոլիս, բարձրագոյն ուսում ստանալու։

Պոլսոյ մէջ նախ աշակերտած է նշանաւոր Կալաթա Սերայի Լիսէին, որտեղ եւրոպացի ուսուցիչներ կը դասաւանդէին։ Լիսէին մէջ դպրոցակից եղած է Յարութիւն Կէլլիպոլեանի։ Լիսէէն յետոյ հետեւած է նաեւ երկրաչափական Փաքուլթէթի դասընթացքներուն եւ յաջողութեամբ աւարտած։

1879–80 թուականներուն, շնորհիւ Կալաթա Սերայի Լիսէին, բազմարդիւն տեսուչ պատմաբան Ապտիւլրահման Շէրիֆի բարեխօսութեան, Միւլքիէի (քաղաքական գիտութեանց) բարձրագոյն վարժարանին մէջ երկար տարիներ ամենայն ձեռնհասութեամբ դասախօսած է երկրաչափութիւն, գրահաշիւ (ալճեպրա), տեսական թուաբանութիւն եւ Ֆրանսերէն։

Աւելի ուշ, 1908–ի Օսմանեան կեղծ Սահմանադրութենէն յետոյ, իր բազմակողմանի կարողութիւններուն ծանօթ եղող Թուրք աշակերտները ուզած են զինքը Օսմանեան Փարլամենտի երեսփոխան ընտրել։ Բայց Պոյաճեան չէ ուզած նման պատասխանատու պաշտօն մը ստանձնել։

1909–ին տեղի ունեցած Ատանայի կոտորածի պատասխանատուութիւնը Իթթիհատի վրայ ձգելուն հետեւանքով Էտիրնէի երեսփոխան Յակոբ Պապիկեանը թունաւորելէ յետոյ, որպէս զի ոճիրին հեղինակները չհրապարակուին, Իթթիհատականները անոր տեղ երեսփոխան ընտրեցին Յակոբ Պոյաճեանը։

Պոյաճեան Իթթիհատի կողմէ իրենց պարտադրուած այս պաշտօնը չկրցաւ մերժել, սակայն այս ծանր պարտականութիւնը ան կատարեց ամենայն խոհեմութեամբ եւ ձեռներէցութեամբ, որու համար ալ ան արժանացաւ զինք ճանչցող Թուրք շրջանակներու հիացումին։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

թէ՛ Ա. համաշխարհային պատերազմի տարիներուն եւ թէ՛ անկէ յետոյ, մինչեւ իր մահը (1923) թուրք կրթական նախարարութեան քով բարձրագոյն Ուսումնական Դիւանի անդամ ըլլալով՝ բծախնդրութեամբ եւ ճեռնհասութեամբ պաշտօնավարեց եւ երկրին կրթական-մշակութային գործին անդին ծառայութիւն բերաւ։

Պոյաճեան գրած է ֆրանսերէն եւ թրքերէն լեզուով երկասիրութիւն մը կամուրջներու կառուցման մասին։

Մեռաւ խոր ծերութեան մէջ՝ իր եռեւը թողլով երկրին ծառայածի պատուաւոր անուն եւ համբաւ։

ՄԻՀՐԱՆ ԱՆԱՆԵԱՆ

(Վաստակաւոր ուսուցիչ եւ Տնօրէն)

Ծնած է Թագաւոր Թաղին մէջ 1867-ին։ Նախնական ուսումը առած է Թաղին Ցովհաննեան Վարժարանին մէջ, որմէ յետոյ աւելն մը կը յաճախէ Կալաթա Սարայի Լիսէն։ 1885-էն սկսեալ կը մտնէ ուսուցչական ասպարէզ՝ Զանաք Քալէ, Մաղնիսա եւ Ռոտոսթօ, ուր կ'ըլլայ նաեւ տնօրէն Ցովհաննեան Վարժարանի։

1898-էն յետոյ զինքը կը գտնենք դաստիարակ-ուսուցչի պաշտօնով Սկիւտարի Պէրայէրեան Վարժարանը. յետոյ փոխ-տնօրէն Կարապետեան Վարժարանին մէջ, իսկ 1912-ին՝ Գատը Գիւղի Արամեան Վարժարանին։ 1915-16-ի հայոց համար ծանր տարիներուն եղած է տնօրէն Մեծ Կղզիի հայոց ազգ. վարժարանին, իսկ 1928-35 տարիներուն՝ Առնավուտ գիւղի ազգային վարժարանին։

Մեռած է 1935-ին եւ թաղուած Շիշլիի ազգ. գերեզմանատան մէջ։

Աչխատակցած է հայկական զանազան թերթերու։ Ունի ֆրանսերէնէ թարգմանութիւններ՝ Փիլ Վերնի «Հինգ Շաբաթ Օդապարիկով»ը, «Կրանտ Նաւապետին Զաւակները» եւ Փիէռ Պլնուայի՝ «Ալթանթիտ»ը։

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵԿԵՆԵԱՆ

(Հայկաբան եւ Յիսուսեան վարժարանի Տնօրէն)

Ծնած է Խաչ Թաղի առաջաւոր ընտանիքներէն Եկէն Օղլուի գերդաստանին մէջ 1866-7ական թուականներուն։ Նախնական կրթութիւնը ստացած է Թաղին նախակրթարանին մէջ ու յետոյ մեկնած Պոլիս։ Տեղւոյն հայկական երկրորդական վարժարաններու մէջ հայելի լուրջ դաստիարակութիւն ստանալէ յետոյ մտած է Կալաթա Սարայի պետական բարձրագոյն Լիսէն, որը աւարտելէ յետոյ, իբր

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

վկայեալ ուսուցիչ հայերէնի, հայոց պատմութեան եւ թուաբանութեան, մէկ երկու տարի կը պաշտօնավարէ պոլսահայ երկրորդական վարժարաններու մէջ, որմէ յետոյ կ'անցնի Ռոտոսթօ եւ կը ստանձնէ Թաղին Ճիսուսեան Վարժարանի տնօրէնութիւնը 1890–էն մինչեւ 1896 թուականները, ներմուծելով հին դպրոցին մէջ կրթական նոր սիստեմ ու կարգուսարք:

Եկեղեան եղած է յոյժ հայրենասէր եւ ժողովրդանուէր դաստիարակ մը որ իր հեղինակած դպրոցական երգերով եւ արտասանութիւններով հայրենասիրական ու ազատագրական կրակը վառ պահած է պատանի– երիտասարդ աշակերտներու հոգիներու մէջ: Ռոտոսթոյի հայութիւնը մեծ համակրանք ու սէր տածած է իր հայրենասէր դաստիարակին հանդէպ, որ դժբախտաբար երիտասարդ տարիքին մէջ չէ դիմացած հիւծախտի անպարմանելի հիւանդութեան եւ մեռած է 1896–97–ի ձրջանին:

Իր եղբայրը, Մաթէոս Եկեղեան եղած է երկրաբան ինժինիոր Կ. Պոլսոյ մէջ: Ան իր ձեռնհասութեամբ եւ լրջութեամբ պրաւած է պետական չրջանակներու համակրանքը: Իր մասին աւելի մանրամասնութիւններ չկրցանք ձեռք բերել հակառակ մեր վնտռտուքներուն:

ՍՏԵՓԱՆ ԱՊԱԶԱԵԱՆ

(Ուսուցիչ)

Ծնած է Թաղաւոր Թաղին մէջ 1872 թուականին: Նախնական ուսումը առած է Ծովհաննեան Վարժարանի մէջ Մելքոն Կիւրճեանի (Հրանդ) տնօրէնութեան օրով (1882–86): Հայրը կանուխէն մեռած ըլլալով իր երեք եղբայրները ղինքը ուղարկած են Պոլիս, ժամանակի նչանաւոր Ռոպերթ Գոլէճը, որուն չրջանը յաջողութեամբ աւարտելէ յետոյ մի քանի տարի որպէս ուսուցիչ պաշտօնավարած է նոյն գոլէճին մէջ: Սակայն երբ վրայ հասած են 1895–96–ի Պոլսոյ արհաւիրալից օրերը եւ հայկական կոտորածները, թուրք ոստիկանութիւնը սկսած է հետապնդել երիտասարդ Ապազաեանին՝ իբրեւ յեղափոխականամիտ:

Ապազեանի ընկերները արդէն Եւրոպա փախած ըլլալնուն Ստեփանն ալ, առ ի ղգուչութիւն կ'անցնի Պուլկարիոյ Վառնա քաղաքը: Անգլերէնի եւ ֆրանսերէնի քաջահմուտ ըլլալով ղինք տնօրէն նչանակած են Վառնայի Սիսակեան Վարժարանին: Քանի մը տարի յետոյ Շումէնի հայերը ղինքը հրաւիրած են նոյն պաշտօնին, սակայն վոքրաթիւ դաղութը չէ կրցած նիւթապէս ղինքը դոհացնել:

Ապազեան Ռուսէի մէջ 1900–էն մինչեւ 1905–6 տնօրէնի պաշտօն կը վարէ: Կ'ամուսնանայ Ռուսէ բնակող Սիլիստրացի օրիորդի մը հետ եւ վերջնականապէս կը հաստատուի Ռուսէի մէջ: Հոն յա-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ջորդաբար կը վարէ ազգային հասարակական պաշտօններ, նոյնիսկ, մերթ ընդ մերթ իբր հայ դաղութի ներկայացուցիչ կը մասնակցի քաղաքապետութեան խորհուրդի ժողովներուն:

1919–20–ի Պուլկարահայ Ազգային Միութեան գործունէութեան եռուն շրջանին, երբ պլովտիւաբնակ փաստաբան Ստեփան Հինտլեան Փարիզի խաղաղութեան ժողովին պատգամաւոր երթալու նախօրեակին հրապարակային ժողովներու մէջ կը բանախօսէր ի նպաստ Պուլկարահայ Ազգային Միութեան, Ապաղաեան դործօն մասնակցութիւն կ'ունենար եւ կը նախագահէր այդ ժողովներուն:

Մեռած է 1942–ին Ռուսէի մէջ՝ թողլով վաստակաւոր ուսուցչի եւ ազգային հասարակական գործերու մէջ հայաստանեան ճակատի չատագովի անուն:

ՏԻԳՐԱՆ ՊԱՂՏԻԿԵԱՆ

(Ուսուցիչ եւ Տնօրէն)

Ծնած է Թադաւոր Թաղի մէջ 1869–ին: Նախնական ուսումը առած է Ծովհաննեան նախակրթարանին մէջ, յետոյ հետեւած է Ցարութիւն Կէլլիպոլեանի Ֆրանսերէնի դասընթացքներուն: Աւարտած է նաեւ Թըրքական «Իտատիէ» երկրորդական վարժարանը:

1892 Թուականներէն սկսեալ եղած է ուսուցիչ եւ երկար տարիներ պաշտօնավարած է Ծովհաննեան եւ Ճիսուսեան վարժարաններուն մէջ. իսկ 1899–1904 Թուականներուն եղած է տնօրէն Ճիսուսեան վարժարանին եւ դասաւանդած է հայոց պատմութիւն, Թուաբանութիւն եւ բնագիտութիւն: 1908–էն մինչեւ 1912 Թուականը եղած է այցելու ուսուցիչ Ռոտոսթոյի պետական Իտատիէ վարժարանին մէջ Ֆրանսերէնի եւ բնագիտութեան: Այդ շրջանին Իտատիէ վարժարանի տնօրէնն էր պոլսեցի Սրապ Ապահունին, իսկ Պաղտիկեան փոխ տնօրէնի պաշտօն ունէր:

Պալքանեան պատերազմէն յետոյ, երբ Ռոտոսթոյի հայերուն եւ Թուրքերուն միջեւ ստեղծուած էր փոխադարձ ատելութիւն եւ ձգտուած վիճակ, այդ շրջանին Պաղտիկեան կը մեկնի Պոլիս, որ-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

տեղ այցելու ուսուցիչ կը կարգուի նաեւ՝ Եսայեան եւ յետոյ Մխիթարեան վարժարաններուն մէջ։

Առաջին համաշխարհային պատերազմէն յետոյ Պոլսոյ պելճիքական հանրակառքերու ընկերութեան գլխաւոր տնօրէնութեան մէջ հաշուակալի պաշտօն ալ վարած է կարճ ժամանակ մը։

Մեռած է 29 Նոյեմբեր 1952–ին եւ թաղուած է Շիշլիի ազգային գերեզմանոցը։

Իր վաստակաւոր գործունէութեան համար կատարուած է ազգային յուղարկաւորութիւն՝ Գարեգին Պատրիարք Խաչատուրեանի հրամանով։

ՌՈՒԲԻՆ ՄԱՆԱՒԵԱՆ

(Վաստակաւոր ուսուցիչ)

Ծնած է 1865–ին Թոքաւոր թաղին մէջ։ Նախնական ուսումը առած է թաղին գպրոցին մէջ ու յետոյ ալ հետեւած է Կէլիպոլեանի նորաբաց անհատական վարժարանի դասընթացքներուն։ Վերջէն կը մեկնի Պոլիս եւ հոն հայկական երկրորդական վարժարանէ մը շրջանաւարտ ըլլալով կը վերադառնայ Ռոտոսթօ, եւ 1886–ին պաշտօնի կը կոչուի Ճիսուսեան գպրոցին մէջ ու կը մնայ մինչեւ 1889։

1895–97 կը վարէ Ծովհաննեան գպրոցի տնօրէնութիւնը։ 1897–99 կրկին տնօրէն է Խաչ թաղի մէջ, իսկ 1908–էն 1912 տնօրէն՝ Թոքաւոր թաղին Ծովհաննեան վարժարանին։

Պալքանեան պատերազմի սկիզբը կը փոխադրուի Պոլիս եւ պաշտօնի կը կոչուի Սկիւտարի Կարապետեան գիշերօթիկ գպրոցին մէջ, որուն տնօրէնն էր ռոտոսթոցի Ծարուէիւն Կէլիպոլեանը։ Ճետոյ կը մտնէ Արամեան–Ունճեան վարժարանը, ուր կը մնայ մինչեւ 1920 թուականը, երբ յոյները կը զրաւեն Ռոտոսթօն։ Մանաւեան ընտանիքով կը փոխադրուի Ռոտոսթօ եւ կը ստանձնէ Ծովհաննեան վարժարանի տնօրէնութիւնը, սակայն մէկ տարի յետոյ՝ 1922–ին կը սկսի Արեւելեան Թրակիոյ հայապարպումը։

Ռ. Մանաւեան ընտանիքով կը գաղթէ Պուլկարիոյ Եամպոլ քաղաքը եւ կը լծուի գաղթական հայերու տոհմիկ դաստիարակութեան նուիրական կոչումին։

1928–ին Եամպոլի նորեկ հայութիւնը — մեծ մասամբ ռոտոսթոցիներ — կը տօնէ այս բազմավաստակ կրթական մշակին 40ամեայ ուսուցչական գործունէութեան յոբելեանը արժանավայել չուքով։

Այս թափառահոծ, երկարամեայ կրթական մշակը կը մեռնի Եամպոլի մէջ 1937ին Թողլով զինքը ճանչցողներու քով վաստակաւորի բարի եւ անբասիր անուն։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՄԵԼՔՈՆ ՊԱՐՏԻԶՊԱՆԵԱՆ

(Թէւքիշ Արքին)

Ծնած է 1870–ին։ Սկզբնական կրթութիւնը առած է Թաղին Ցովհաննեան Վարժարանին մէջ. կարճ ատեն մըն ալ մասնաւոր դասերով պատրաստուեր է բարձրագոյն ուսման։ Սակայն հօրը անակընկալ մահուան հետեւանքով ստիպուած է եղեր ստանձնելու քաղաքապետարանի կողմէ իրեն յանձնուած հօրը պաշտօնը՝ քաղաքի բարեկարգման եւ մաքրութեան ընդհանուր քննիչ։

Երեսուն երկար տարիներ, իր հօրը սուրը մէջքին, քաղաքապետարանին մէջ ծառայած է եւ եղած է սիրուած պաշտօնեայ մը հայ եւ թուրք բնակչութենէն։

Հայկական տօնակատարութիւններու, հանդէսներու եւ մասնաւանդ Աստուածածնայ տօնի առթիւ ուխտաւորներու թափօրներուն վանքին շուրջի փողոցները չրջած ատեն, միշտ հսկած է թափօրին խաղաղ եւ օրինաւոր ցոյցին։

1914–ին, Ա. Համաչխարհային Պատերազմի ժամանակ ղինուորագրուած է եւ ուղղարկուած է Զանազ Քալէի ճակատը եւ այնտեղ ալ մեռած է։

ԿԱՐԱՊԵՏ ԷՖԷՆՏԻ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ

(Ուսուցչապետ եւ պետական պաշտօնեայ)

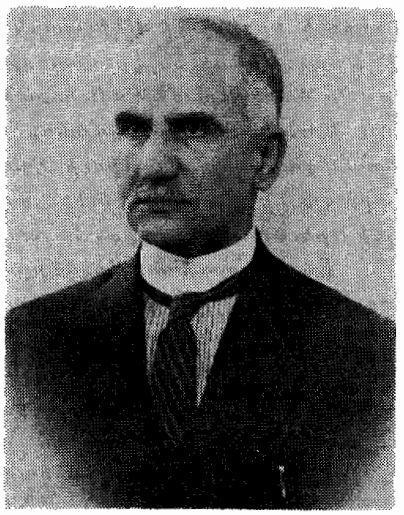

Ծնած է Ռոտոսթոյի Թաղատուր Թաղին մէջ շուրջ 1876 թուին։ Իր նախնական կրթութիւնը ստացած է տեղւոյն Ցովհաննեան Վարժարանին մէջ, զոր աւարտելէ յետոյ նոյն վարժարանին մէջ պաշտօնի կոչուած է իբր երիտասարդ ուսուցիչ 1899–1903–ին։

Ան մեծ հոգ տարած է լինքնաչխատութեան եւ եղած է յառաջադէմ անձնաւորութիւն մը։ Հմուտ էր Թրքերէն, Ֆրանսերէն եւ Պերմաներէն լեզուներուն։ 1906–ին ուսուցիչ կարդուած է Թրքական Իտատիէ վարժարանին մէջ եւ յետոյ եղած է Էմիրնէի Թրք. Լիսէին փոխ–տնօրէն։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

1910 թուականներուն, թրքական ուսուցչական յանձնախումբի մը հետ, ուղարկուած է Գերմանիա. որոշ ժամանակ մնացած է Պերլին եւ ուսումնասիրած է գերմանական ուսումնական կրթական արդիական մեթոտները:

1915–ի Մեծ եղեռնի օրերուն, իբրեւ հայ, աքսորուած է Դամասկոս, ճամբու ընթացքին կորսնցնելով իր մայրն ու եղբայրը:

Դամասկոսի մէջ մնացած է մինչեւ 1917–ի վերջը, երբ մանաւոր հրամանագրով արտօնուած է Պոլիս վերադառնալ, չնորհիւ իր այն խնդրագրին, զոր ուղղած էր իր նախկին աշակերտ Ազիզ Պէյին, որ այդ օրերուն Պոլսոյ մէջ Թրք. Կրթական Նախարարութեան բարձրագոյն պաշտօնատարն էր:

1918–ի զինադադարէն վերջ զինքը կը գտնենք Օսմանեան Բարձրագոյն Դրան մամլոյ դիւանին թարգմանիչի եւ մամուլի դրաքննիչի պաշտօնին վրայ:

1926–ին եղած է տեսուչ Հայոց Ուսումնական Բարձրագոյն Խորհուրդին եւ այցելու ուսուցիչ Պոլսոյ Պէզազեան Վարժարանին:

1928–էն յետոյ վարած է Մայր Եկեղեցւոյ Թաղական Խորհուրդի առենապետութիւնը, նոյն տարին կոչուած է Ս. Փրկիչ Ազգ. Հիւանդանոցի դրասենեակին տեսուչի պաշտօնին եւ որպէս կարող եւ ուղղամիտ պաշտօնատար, 33 տարիներ վարած է այդ պատասխանատու պաշտօնը, մեծ արժանանալով գնահատանքի թէ թրքական եւ թէ հայկական շրջանակներէն:

1961–ի Ապրիլին, 86 տարեկան հասակին, խնդրած է այլեւս հանգստեան կոչուելու՝ նկատի առնելով իր քայքայուած առողջական վիճակը:

Կարապետ Էֆ. Համբարձումեան ունեցած է նաեւ բանասիրական գրական հակումներ: Փորձած է մշակել «Ծոմսեր»ու կատակախառն բայց չինիչ լրագրական սեռը՝ Ս. Փրկիչ հարթաթերթի մէջ, իբր վարիչ խմբագիր:

Մեռած է 1964–ին Պոլսոյ մէջ: Ան իր կեանքի տեւողութեան աշխատած է պատիւ բերել ոչ միայն Թոտոսթոյի հայ գաղութի անուան, այլեւ ողջ հայ ժողովրդի անուան, որպէս անոր հարազատ մէկ զաւակը:

ՊՕՂՈՍ ԳԱԼՓԱ ՃԱՄՃԵԱՆ

(Պետական ճարտարապետ)

Ծնած է Թաւսւոր Թաղին մէջ 1870 թուին: Իր նախնական ուսումը առած է Թաղին ազգային վարժարանին մէջ: Ցետոյ ուղարկուած է Կալաթիոյ Հայոց Կեդրոնական Վարժարանը, ուրկէ իր

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

վկայականը ստանալէ յետոյ մտած է պետական համալսարանի ճարտարապետական երկրաչափական ֆաքուլթեթը։

1897–ական թուականներուն եկած է Ռոտոսթօ եւ եղած է քաղաքապետարանի գլխաւոր ճարտարապետ՝ քաղաքի հանրային շինութեան ճիւղին մէջ։

1912–ին, պալքանեան պատերազմի ժամանակ, ընտանիքով փոխադրուած է Պոլիս, ուրտեղ Ա. Համաչխարհային Պատերազմի ժամանակ չարունակած է իր ճարտարապետի պաշտօնը։

Պոլսոյ մէջ երկար տարիներ հասարակական եւ պետական շէնքերու կառուցման հսկելէ եւ ճեռնհասութեամբ իր պաշտօնը կատարելէ յետոյ, մեռած է 1935–ին։

ԽՈՐԷՆ ՃԱՄՃԵԱՆ

(ելեւմտական բննիչ Պոլսոյ մէջ)

Խորէն Ճամճեան ծնած է Թաղաւոր Թաղին մէջ 1876–ին։ Փոքր եղբայրն էր Ռոտոսթոյի պետ. ճարտարապետ Պօղոս Քալֆայի։ Խորէն Ռոտոսթոյի ազգ. վարժարանը աւարտելէ յետոյ ղրկուած է Պոլիս՝ բարձրագոյն ուսում ստանալու համար։ Այնտեղ նախ կալաթիոյ կեդրոնական վարժարանը յաճախելէ յետոյ, քիչ ժամանակի մը համար ուսանած է Միւլքիյէի վերջին կարգերուն մէջ, իսկ անկից ալ՝ ուղղակի Հալքալըի Գիւղատնտեսական ֆաքուլթէին, որը յաջողութեամբ աւարտելէ յետոյ նշանակուած է Օսմանեան Կայսրութեան Ելեւմըտական Նախարարութեան Ընդհանուր Քննիչ (Մալիյէ Միւֆէթթիշ)։ Իր լաշմամիտ եւ ճեռնհաս պաշտօնավարութեան համար արժանացած է «պէյ»ութեան կոչումին։

Ճամճեան քաջ հաշուադէտ ըլլալէ զատ կը տիրապետէր թրքերէն եւ ֆրանսերէն լեզուներուն։ Այդ պատճառով ալ մի քանի տարիներ պետական Սուլթանիէ Բարձրագոյն Վարժարանի եւ պոլսահայ կրթական հաստատութիւններու մէջ պատասխանատու պաշտօններ վարած է։

Մեռած է 1938–ին եւ թաղուած Շիշլիի հայոց գերեզմանատունը։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՇՈՒՇԱՆԵԱՆ

(Դատախազ)

Մնած է Խաչ Թաղի մէջ 1836–ին։ Նշանաւոր Ցովհաննէս եւ Մարիամ Շուշանեաններու անդրանիկ զաւակն է Ցարութիւնը։ Նախնական ուսումը այն ատենուան նախնական դպրոցներուն մէջ ստացած է յետոյ ուղարկուած է Պոլիս։ Երկրորդական ուսումը հայ վարժարանի մէջ յաջողութեամբ ստանալէ եւ աւարտելէ յետոյ, յաջողած է մտնել պետական համալսարանի իրաւաբանական ֆաքուլթեթը, զոր աւարտած է յաջողութեամբ։

1860–ի Ազգային Սահմանադրութեան հռչակումէն տարի մը յետոյ վերադարձած է իր ծննդավայրը եւ անմիջապէս նշանակուած է դատախազ տեղւոյն բարձրագոյն դատարանին մէջ։ 30–35 տարիներ կատարեալ ձեռնհասութեամբ վարած է այդ պատասխանատու պաշտօնը եւ եղած է նաեւ ազգային կրօնական գործերու պատասխանատու ներկայացուցիչ քաղաքապետարանի խորհուրդին մէջ։

Մեռած է 1900–ին։

ԳԷՈՐԳ ՇՈՒՇԱՆԵԱՆ

(Ճարտարապետ, փրանսագէտ եւ փաստաբան)

Շուշանեան ընտանիքի երկրորդ զաւակն է Գէորգը։ Մնած է Խաչ Թաղի մէջ 1843–ին։ Նախնական ուսումը ստացած է Թաղին նոյնպայց Ցիսուսեան դպրոցին մէջ։ Ցետոյ ուղարկուած է Պոլիս, ուր հետեւած է նախ՝ մի քանի տարի Իտատիի Միւլքիէ Թրքական վարժարանի դասընթացքներուն, ապա յետոյ աւարտած է իրաւաբանական ֆաքիւլթէը։

Կարճ ժամանակ մը աշխատած է Պալոյ նշանաւոր փաստաբաններու քով։ Ցետոյ իբր տաղանդաւոր իրաւագէտ վարած է կարգ մը խրթին դատեր եւ չհաձ՝ ի նպաստ կառավարութեան։ Անգամ մը միջազգային հանգամանք ունեցող պալատական դատ մը վարած է եւ չնորհիւ իր ճարտարախօս ֆրանսագիտութեան, կրցած է չահիլ դատը, որի համար, որպէս վարձատրութիւն Սուլթան Աղիզէն ստացած է խոշոր դրամար մը եւ պատուոյ փոքրիկ սուր մը։

Սուլթան Համիտի գահակալութեան առաջին տարիներուն 1876–77, վերադարձած է իր ծննդավայրը՝ Ռոտոսթօ։

Ռոտոսթոյի մէջ ստատրած է ազգային ուսումնական եւ եկեղեցական խնդիրներու նպաստաւոր կարգադրման։

Գրած է թատերգութիւններ ազգ. պատմական դէպքերու մա-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

սին, որոնք դաղտնի բեմադրուած են դպրոցներու մէջ՝ ի նպաստ աղքատիկ աշակերտներու։

Շուշանեան ընտանիքի այս տաղանդաւոր զաւակը, դժբախտաբար կանուխ մեռած է, 1883–ին, 39 տարեկան հասակին եւ թաղուած է Ֆաչ թաղի դերեզմաննոցը։ Ցուղարկաւորութեան ներկայ եղած են պետութեան ներկայացուցիչներ։ Դագաղին առջեւէն թուրք ղինուոր մը կրած է այն պատուոյ սուրը, զոր հանդուցեալը ստացած էր Սուլթան Ազիզէն։ Մահուընէն քիչ ժամանակ յետոյ Պալատէն մասնաւոր հրամանագիր մը եկած է, որով իր անդրանիկ մանչ զաւակը Պոլիս կը կանչուէր՝ պետութեան ծախքով բարձրագոյն կրթութիւն ստանալու համար։ Բայց, դժբախտաբար Գէորգ Շուշանեանի զաւակները երկուքն ալ աղջիկ ըլլալով չեն կրցած օգտուիլ սուլթանական բարեհնորհումէն։ (Տես՝ Տիկին Շուշանի յուշերը. Սոֆիա)։

Նմոյշ մը Ռոտոսթոցի տիկիններէն
(Մեծ մայրը Վազգէն Շուշանեանի եւ Մ. Երիցեանցի)

ՊԵՏՐՈՍ ՇՈՒՇԱՆԵԱՆ

(Իրաւաբան)

Պետրոս երրորդ զաւակն էր Յովհաննէս եւ Մարիամ Շուշանեան արիւնամիտ ընտանիքին։ Ծնած է 1851 թուին, Ֆաչ թաղի մէջ։ Նախ թաղին նախակրթարանին մէջ ուսում առած եւ յետոյ ուղարկուած է Պոլիս, որտեղ իր մեծ եղբայրներուն նման, նախ Իտաւտիէ

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

յետոյ ալ Պոլսոյ իրաւաբանական համալսարանը աւարտած է եւ ստացած է փաստաբանի վկայական:

1872–73–ին Ռոտոսթօ վերադարձած եւ երկար տարիներ զբաղած է իրաւաբանութեամբ: Վարած է ազգային եւ հանրային լուրջ դատեր եւ վայելած է հմուտ փաստաբանի համբաւ:

1908–ի Օսմանեան Սահմանադրութենէն յետոյ իր դրասենեակին մէջ աշխատած եւ վարժութիւն ըրած է նորաւարտ իրաւաբան Գէորգ Յովհ. Փափազեանն, որ 1921–ին երեսփոխան ընտրուեցաւ Աթէնքի յունական խորհրդարանին:

Իրաւաբան Պետրոս Շուշանեան երկար տարիներ եղած է նաեւ Ռոտոսթոյի Թեմի Քաղաքական ժողովի Նախագահ: Սատարած է թաղաւոր եւ հաչ թաղի վարժարաններու կրթական վարչական գործերու քննականն ընթանալուն:

1915–ի Մեծ Եղեռնի օրերուն ընտանեօք աքսորուած է եւ ճանապարհին նահատակուած 64 տարեկան հասակին:

Այժմ իր զաւակը՝ Օննիկն ու աղջիկը՝ Տիկ. Շուշան կ'ապրին Սոֆիայի արուարձաններէն մէկուն մէջ:

ՅԱԿՈԲ ՇՈՒՇԱՆԵԱՆ

(Փոխ ճահանգապետ Խարբերդի)

Որդին է Ռոտոսթոյի գործակից Յարութիւն Շուշանեանի: Յակոբ ծնած է 1873 թուին: Նախնական կրթութիւնը առած է թաղին աղբ. դպրոցին մէջ: Յետոյ Պոլիս ուղարկուած է բարձրագոյն ուսում ստանալու համար, ուրտեղ աւարտած է Մխիթարեան Բարձրագոյն Վարժարանը: Մինչեւ 1908 թիւը աշխատած է պետական պաշտօնատուներու մէջ, իսկ Օսմ. կեղծ սահմանադրութենէն յետոյ, 1909–ին ուղարկուած է Մամուրէթ իւլ Ազիզ (Խարբերդ) որպէս «վալի Մուավէնի» — օգնական կուսակալ: 15 տարիներ իրեն վստահուած փափուկ եւ խիստ պատասխանատու պաշտօնը վարած է կատարեալ ուղղամտութեամբ եւ բծախնդրութեամբ: Սակայն իր հայ ծագումը միշտ

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ջաղդրդած է Իթթիհատական չրջանակներն ու կրօնամոլ մոլլաները:

1914–ին, փոխնահանգապետ Յակոբ Շուշանեան փորձած է հրաժարիլ իր պաշտօնէն եւ վերադառնալ Ռոտոսթօ, իր հարազատներուն քով, սակայն իր խնդրանքը չէ ընդունուած եւ ահա 1915–ի Հայկական Մեծ Եղեռնի նախօրեակին, Խարբերդի նահանգապետարանի դլխաւոր դրան առաջ կախաղան բարձրացուցած են դինքը, 37 տարեկան երիտասարդ եւ խոստմնալից հասակին մէջ՝ առանց որեւէ յանցանքի կամ օրինազանցութեան:

ՎԱԶԳԷՆ ՇՈՒՇԱՆԵԱՆ

(Բանաստեղծ եւ գրող)

Վազդէն Շուշանեան ծնած է 1903 Փետրուար 9–ին, Խաչ Թաղի մէջ: Աւազանի անունն էր Օննիկ Շուշանեան: Իր հայրը, Գրիգոր Շուշանեան, չորրորդ զաւակն էր Յովհաննէս եւ Մարիամ նչանաւոր ընտանիքին: Օննիկ–Վազդէնի հայրը, Գրիգոր Շուշանեան հարուստ հողատէր էր՝ իրաւաբանական ուսումով, ազնուական դծերով օժտուած, հեղինակաւոր դէմք մը եղած է քաղաքին մէջ, անդամ՝ պետական քաղաքապետական խորհուրդի: Իր ընտանիքին մէջ զաւակներուն հանդէպ եղած է խստամբեր, սակայն մայրը, Ներինէ, լրացուցած է հօրը դուրդուրանքին պակասը իր զաւակներուն հանդէպ: Վազդէն ունեցած է մէկ եղբայր եւ մէկ քոյր, որոնց անդրանիկը եղած է ինքը: Իր երեք եղբայրներէն երկուքը եղած են փաստաբան:

Օննիկ–Վազդէն 1906–11 տարիներուն կը յաճախէ Թաղին Յիսուսեան Վարժարանը, անուանի ուսուցիչ Գէորգ Մեսրոպի տնօրէնութեան օրերուն: Երբ Գէորգ Մեսրոպ 1911–ին հեռացաւ տնօրէնութենէ եւ մեկնեցաւ Ատա Փազարի կեդրոնականը, Վազդէնի հայրը իր զաւակը սկսաւ ղրկել Թաղաւոր Թաղի Յովհաննեան Վարժարանը, մինչեւ 1915 Թուականը, ուրկէ 12 տարեկան հասակին Վազդէն աքսորուեցաւ իր ծնողքին հետ դէպի Տէր Զօրի սպանդանոցը: Մեծ եղեռնի արիւնոտ ճանապարհին՝ Հալէպ չհասած, հայրը կը մեռնի:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Վազգէն կը ստիպուի աշխատիլ երկաթի աշխատանոցի մը մէջ, կարծելով որ իր այդ հանդամանքովը՝ մայրը, քոյրը եւ փոքր եղբայրը պիտի կրնան մնալ Հալէպ, իբր արհեստաւորի ընտանիք եւ պիտի չքչուին Տէր Զօր· բայց անօգուտ... Վազգէն կը մնայ Հալէպ, միւսները կը քչուին Տէր Զօր:

Մէկ տարի յետոյ մայրն ալ կը մեռնի եւ փոքր եղբայրն ալ՝ Համամ ըսուած վայրին մէջ, 1916–ին: Իսկ զեղանի քոյրը կը յափշտակուի ու կը տարուի Թուրքերէն կամ արաբներէն: Վազգէն աւելի ուշ կը լսէ նաեւ քրոջ մահուան մասին: Ատկէ յետոյ Վազգէն կը թողու աշխատանոցը ու կը թափառի զանազան վայրեր· կ'ըլլայ կալի աշխատաւոր, հօտաղ, սեւագործ բանուոր եւ այլն: 1917–ին կը վերադառնայ Հալէպ: Կը մտնէ Թրքական որբանոց մը ուր պատառ մը հացի համար խոհանոցին մէջ պնակ լուալու կը ստիպուի:

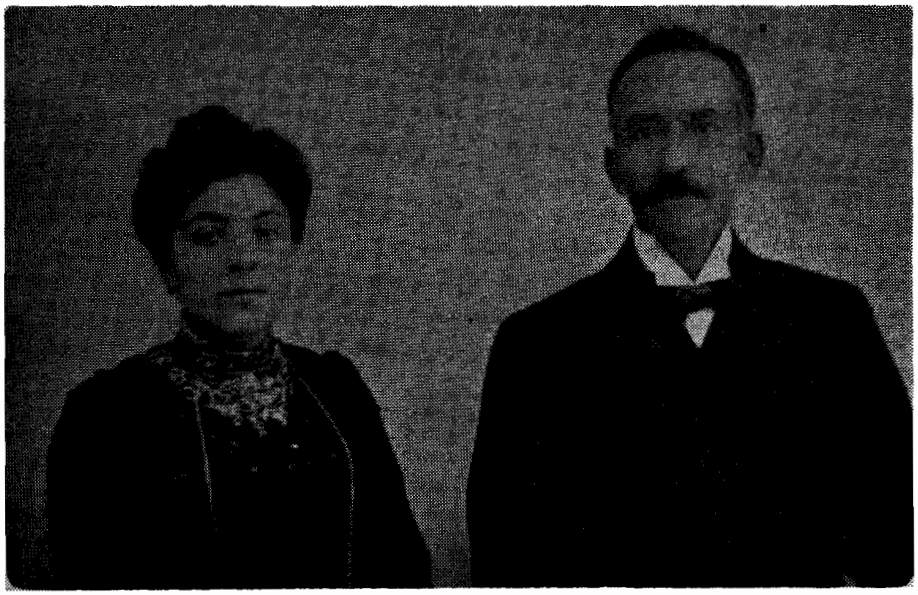

ՆԵՐՔԻՆԷ ԵՒ ԳՐԻԳՈՐ ՇՈՒՇԱՆԵԱՆ
(Վազգէն Շուշանեանի ծնողքը)

Որբանոցի վարչութիւնը կ'որոշէ բոլոր ոչ Թլփատուածները Թլփատել տալ· Վազգէն չ'Թլփատուելու եւ Թուրք չդառնալու համար որբանոցէն կը փախչի եւ բեռնակրութեամբ կ'աշխատի: Աւելի ուշ, 1918–ին Վազգէնը կը դնէն կառապանի ծանր գործին, որուն համար գրած է տեղ մը· «Դեռ մատղաշ հասակիս, կեանքը զարկաւ զիս· այն տարիքին, երբ ուրիշներ փափուկ ու տաք անկողիններու մէջ կը պառկէին եւ մայրական գգուանքով կը մեծնային, ես սալայատակներու բարին ու տիղմին վրայ... փողոցային տղոց հետ եւ մեր ըն-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

կերներն էին բորոտ ու անօթի շուները···»։ (Տես՝ «Վասն Պատրանաթափ Մանկութեան եւ Մնայուն Աղքատութեան», 1933)։

Վազգէն Շուշանեան 1918 Նոյեմբերին կը հասնի Պոլիս, յետոյ՝ ծննդավայր Ռոտոսթօ, ուր կ՚ապրի տխուր, միայնակ ու լքուած։ 1919–ին կը վերադառնայ Պոլիս, մեծ մօր քով եւ ապա՝ կը մտնէ Արմաշի նորաբաց հողագործական վարժարանը, որը աւարտելէ յետոյ Պոլսոյ Հայ Գիւղատնտեսական Միութեան կողմէ 1922–ին կ՚ուղարկուի Նիւ Եորք։ Բայց մի քանի ամիս յետոյ յուսահատ կը վերադառնայ Պոլիս։ Նոյն տարուան վերջերը Փարիզ է Վազգէնը եւ կը թափառի ի խնդիր հացի ու լոյսի···

Մէկ կողմէ կ՚աշխատի, իսկ միւս կողմէ կը հետեւի Վալպարի երկրագործական վարժարանի դասընթացքներուն, զոր կ՚աւարտէ 1926–ին։ Յետոյ Կրընոպլի կաթնատնտեսութեան վարժարանին մէջ ուսանող կ՚ըլլայ։ 1927–ին այս վարժարանէն ալ վկայուած կ՚երթայ Լիոն եւ Փարիզ։ 1928–30–ին կը մտնէ ընկերային Բարձրագոյն ուսմանց վարժարանը եւ Սորպոն։

Վազգէն «փոր մը հացի համար» չփոխեց իր համոզումները․ նախընտրեց անօթի մեռնիլ, քան թէ կաշառուած ակնոցներով սեւ տեսնել վերածնուող Հայաստանի պայծառ իրականութիւնը եւ փայլուն ապագան։

Վազգէն Շուշանեան մեռաւ խեղճ վիճակի մը մէջ, բայց չէ կորսուած ուրիշներու պէս, քանի որ մեզի թողած է գրական հարուստ ժառանգութիւն մը, որը կրնայ սերունդներու սրտերուն մէջ բոցավառել հայ հոգիներու ընդվզումը եւ բողոքի հրավառ կրակը ընդդէմ աշխարհի «մեծ»երուն եւ փոքր ժողովուրդներու արիւնը սակարկողներուն···։

Շուշանեանի գործերն են՝ «Երգեր ու Վէրքեր Շուշանի», «Պատրանաթափ Մանկութիւն», «Գարնանային», «Ամրան Գիշերներ», «Մըթին Պատանութիւն», «Ալեկոծ Տարիներ», «Հմայաթափ Երիտասարդութիւն», «Դէպի Հայրենի Քաղաք», «Ճերմակ Վարսենիկ», եւայլն։

Վազգէն Շուշանեան իր շուրջ 30 տարի տեւող ալեկոծ կեանքի տեւողութեան եկած է այն եզրակացութեան եւ համոզման, որ «Ոչինչ աւելի թանկագին է երկրի վրայ քան հայրենի հողը»։ «Ոչ մէկ ելք այլեւս այս հողերէն։ Հայրենի Ազգ, քայլերդ դուրս մի նետեր այս աւանդականներէն, այս ծործորներէն, այս խոպան հողերէն, վասնզի հասկէ է միայն որ վաղը բոլոր փառքերը կրնան արթննալ եւ ցորենները բարձրանալ գեղուղեշ։ Աւելի լաւ է ամբողջ հասակովդ իյնաս մեր կարմիր հողերուն վրայ, սողաս այստեղ, քան թէ գլուխ ցցես ուրիշի սահմաններուն վրայ», կ՚ըսէ ան։

Տեսէք թէ որքան զգայուն եւ ճշմարիտ հայրենասիրութիւն կայ վաղամեռիկ Վազգէն Շուշանեանի հոգիին խորը···։

Վազգէնի կեանքին եւ ստեղծագործութեան նուիրուած ծաւալուն աշխատասիրութիւն մը լոյս տեսաւ արդէն Հայաստանի ԳԱ–ի

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

դիտաչխատող Գեղամ Սեւանի աչխատութեամբ, որը իր ձեռագիր–ներէն որոչ մասեր մեզ տրամադրեց այնքան ազնուօրէն։

Վազդէն Շուչանեան վախճանեցաւ Բարիզի մէջ, 1941 Յունիս 2–ին, անողոք հիւանդութեան մը հետեւանքով։

ԲԱՐՍԵՂ ԿԱՆԱՉԵԱՆ

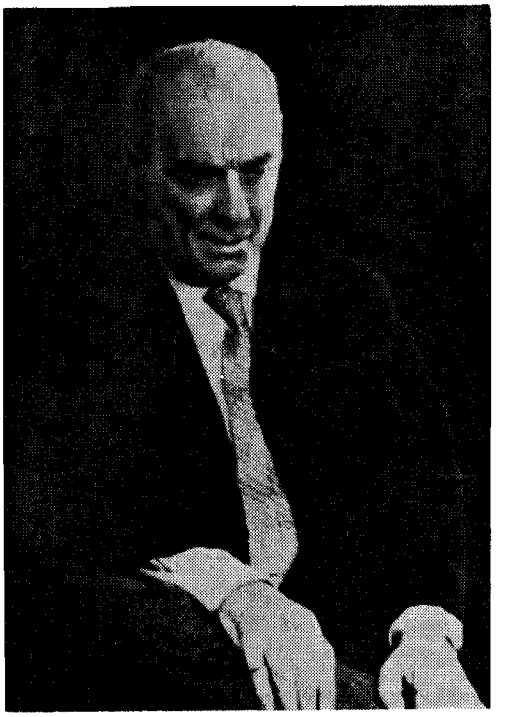

Կոմիտաս Վարդապետի արժանաւոր սաներէն երգա–հան–խմբավար Բարսեղ Կա–նաչեան ծնած է Ռոտոսթոյի Հաչ Թաղին մէջ 1885–ին։

Փոքր տարիքին իր ար–հեստաւոր ծնողքին հետ կը դաղթէ Պուլկարիա եւ նախ–նական ուսումը կը ստանայ Սլիվէնի հայոց դպրոցին մէջ, որմէ յետոյ ընտանեօք կը փոխադրուին Վառնա։ Այնտեղ Բարսեղ 13 տարե–կանին կը սկսի ջութակի դասեր առնել Մեծիկեանէ և քնիաղ Մաթան Ամիրխան–եանէ։ 1905–ին, ընտանեօք կը մեկնին Պուքրէշ եւ հոն ալ կը հետեւի ռումէն երա–ժիչտ Ժորժ Պուլուքի վար–ժարանը, ուր կ'առնէ նաեւ դաշնամուրի դասեր։ Կը մասնակցի տեղւոյն նուագախումբին եւ եկեղեցական երաժչտախում–բին։ Քիչ ատեն յետոյ Կանաչեանը կը տեսնենք Վառնայի մէջ, ուր կը մասնակցի լարաւոր նուագախումբի մը։

1908–ի Օսմանեան Սահմանադրութենէն յետոյ Կանաչեան կը վերադառնայ Պոլիս, Ուսումնական Խորհուրդէն ուսուցչական վկա–յական կը ստանայ եւ կը պաչտօնավարէ հայ դպրոցներու մէջ որ–պէս երգ–երաժչտութեան դասատու։ Այդ չրջանին կ'տիք փաչայի մէջ «Քնար» եւ Խասդիւղի եւ Սամաթիոյ մէջ «Մասիս» նուագախումբերը կը կազմակերպէ։

1911–ին Կոմիտաս Վարդապետ Պոլիս կուգայ եւ համերգներ կը կազմակերպէ։ Կանաչեան առաջիններէն կ'ըլլայ որ կը մտնէ անոր կազմակերպած երգչախումբին եւ 16 հոգինոց դաշնամուրի խումբին

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

մէջ։ Այս խումբը հետզհետէ կը նուազի եւ կը մնան միայն 5 հոգի, որոնց մէջ կ'ըլլայ Կանաչեանը։ Այս խմբակը յետագային կը դործէ «Կոմիտասեան Սաներ» անունով։

1914–ին կը սկսի Ա. Համաշխարհային Պատերազմը։ Պոլսահայ հօրիզոնը կը մթագնի։ Քանի մը ամիս յետոյ պոլսահայ մտաւորականներուն հետ Կոմիտաս եւս Զանդրըը կ'աքսորուի։ Կը դադրի հայ դեղարուեստական կեանքը։ Կանաչեան կը զինուորագրուի եւ կը յաջողի մտնել այդ օրերուն Տարտանէլէն Պոլիս եկող եւ ռուսական ճակատ մեկնող ձաֆէր թայյար փաշայի բանակին նուագախումբին մէջ եւ կը մեկնի Էրզրումի սահմանը։ Ութը ամիս հանդիստ կ'ապրի հոն՝ նուագախումբի սպայինն երաժշտութեան դասեր տալու չնորհիւ։

Երբ հայ զինուորները ռուսական ճակատէն Տիգրանակերտ կ'ուղարկուին, Կանաչեանն ալ, իբր հայ, անոնց հետ կ'ըլլայ եւ չուրջ երկու տարի հոն եւս հանդիստ կ'ապրի՝ քիւրտ պէկերուն տուները ջութակի դասեր տալով։

Սակայն, ի վերջոյ կը հիւանդանայ եւ Հալէպ կը ղրկուի։ Այդ օրերուն Հալէպը կը գրաւուի անգլիական ուժերուն կողմէ (1918–ի աշնան)։ Կանաչեան առիթէն օգտուելով, մէկ կողմ կը նետէ թուրք զինուորականի իր հագուստը եւ կը կազմէ հայկական երգչախումբ մը ու երկու համերգ կուտայ գաղթականներուն ի նպաստ։ Քիչ յետոյ այդ համերգները կը կրկնուին Ատանայի, եւ ապա՝ Պոլսոյ մէջ։

1919–ին Պոլսոյ մէջ Կոմիտասեան Սաները իրար կը գտնեն, երգչախումբ կը կազմեն եւ համերգներ կուտան։ Կը հրատարակեն նաեւ ՀԱՅ ԳՈՒՍԱՆ անունով երգերու տետրակներ։ Կանաչեան կը մեկնի Փարիզ եւ կը հետեւի Ռընէ Լընոռմանի դասընթացքներուն, որմէ յետոյ կը մեկնի Եգիպտոս (1922–ին), ուր երգչախումբեր կը կազմէ եւ համերգներ կուտայ Գահիրէի եւ Աղէքսանդրիոյ մէջ։ Ապա դինքը կը տեսնենք Կիպրոսի մէջ եւ հուսկ ուրեմն՝ Հալէպ, ուր մասնաւոր դասեր ալ կուտայ։

1926–ին Կանաչեան կը հրաւիրուի Կիպրոս՝ Մելգոնեան Կրթական Հաստատութեան կողմէ որպէս երաժշտութեան դասատու, ուր կը մնայ մի քանի տարի։

Կանաչեանի դաշնաւորած եւ ժողովրդականութիւն գտած երգերն են՝ «Օրօր», «Տալիլօ», «Ուռենի», «Ծայգերդ», «Ծով Աչեր», «Գեղջուկ Պար», «Անուշ Հովիկ», «Հոյնար», «Ալվարդի Երազը», «Վարդերի Հետ» եւ այլն, ինչպէս նաեւ բազմաթիւ մանկական երգեր։

Գրած է նաեւ Լ. Շանթի «Հին Աստուածներ» թատերգութեան վրայ օփերային երաժշտութիւն մը՝ «Աբեղայ» անուան տակ։

Ֆրանսական կառավարութեան կողմէ, Լիբանանի գրաւման օրերուն, կը պարգեւատրուի Officier d'Academie տիտղոսով, աւելի յետոյ՝ Լիբանանեան չքանշանով։

Կանաչեան մահացաւ 1967–ի Մայիս 21–ին Պէյրութի մէջ, հե-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ռու հայրենի հողէն, որուն վերելքին ու լուսաւոր ապագային այնքան ջերմ հաւատացող մը եղաւ իր կեանքի վերջին չրջանին։

Իր մահուան առթիւ Սփիւռքահայութեան Հետ Մշակ· կապի կոմիտէի եւ Հայաստանի Երդահաններուն Միութեան կողմէ լոյս տեսաւ ցաւակցական հաղորդագրութիւն մը, որուն մէջ ըսուած էր ի մէջ այլոց՝ — 1962 թուականի Սեպտեմբեր 21–ի ճամակում, իր երգերի հրատարակութեան առիթով, կանաչեանը գրում է· «Ես պիտի փափաքէի որ եթէ հնարաւորութիւն ունիք, Ձեր որոշած երգերէն զատ, տեղ տայիք նաեւ «Հայրենիքի կարօտ» խմբերգին, որովհետեւ անոր մէջ կ'արտացոլուի փոքր տարիքէս ի վեր ունեցած սէրս հայրենիքիս հանդէպ։ Ձեմ գիտեր թէ օր մը պիտի կարենա՞մ յագեցնել այդ կարօտը»։

Որքան, որքան պիտի փափաքէինք ու մաղթէինք իր տունդարձը դեռ բայլող կարաւաններով, իր հանգչիլը հայրենի սուրբ հողին վրայ։

Ոչինչ· թող հանգչի իր մարմինը օտար հողում, բայց այն, ինչ յաւերժ կենդանի է Բարսեղ կանաչեանից իր հայրենասիրական ոգին, իր ազգանուէր երգերը, իր անկատար երազանքների իրականացումը այդ հայրենիքում է, որն իր հեռատարած զաւակների հետ միասին այսօր խոնարհւում է նրա թարմ շիրմի առաջ։

ՊԷՔԻՆԻ ՕՂԼՈՒ ԳՐԻԳՈՐ

(Պալատական նուագածու)

Ծնած է 1835–ական թուականներուն, Թագաւոր Թաղին մէջ։ Դեռ փոքր տարիքէն մեծ հակում եւ սէր ցոյց տուած է դէպի երաժշտութիւնը։ Տօնական օրերու առթիւ հօրը տուած փոքրիկ դուռմարնները հաւաքելով պնած է պարզ սրինդ մը եւ սկսած է նուագել տան մէջ։

Իր հօրմէն լսած ըլլալով թէ Պոլսոյ մէջ կան նշանաւոր նուագուղներ, դաշնի մեկնած է Պոլիս։ Այնտեղ դանազան դործերու լծուելէ յետոյ յաջողած է երթալ ճրի աշխատիլ Մասպիւղի Թուրք մեծամեծներու այն դինեւտան մէջ, որտեղ կը նուագէր ժամանակի ամենանշանաւոր լարային նուագախումբը։

Ձրի աշխատող Գրիդորը իր վարպետին պայման դրած էր, որ կէսօրներէ առաջ ազատ ըլլայ՝ մտիկ ընելու համար նուագախումբին դեկավարին տուած ջութակի եւ ուտի դասերը, Թուրք բարձրաստիճան պաշտօնեաներու տղոց։

Այս կերպով տաղանդաւոր Գրիդորը կը սորվի եւրոպական նոթագրութիւնը եւ նուագելու թէքնիքան։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Իր վարպետէն պաղտնի կը գնէ ուտ մը, լավութա եւ կը սկսի կէս գիշերներէն յետոյ իր ննջասենեակին մէջ նուագել իր յօրինած մէկ փեշրեվը (թրքական եղանակ)։

Դրացիները լուր կուտան սրճարանապետին թէ գիշերները նուագի ձայներ կը լսուին ներսէն։ Սրճարանատէրը կը հետաքրքրուի եւ գիշերանց կուզայ, ներս կը մտնէ յանկարծակի կերպով ու կը տեսնէ Գրիգորը անկողնին վրայ նստած կը նուագէ՝ միս մինակը։ Կը հարցնէ ու կը տեղեկանայ որ Գրիգորի յօրինած մէկ գեղեցիկ եղանակն է եղեր նուագածը։

Ճաշօրդ օրն իսկ Գրիգորը կը միանայ նուագախումբին։ Ումբը այլեւս կը սկսի նուագել անոր յօրինած եղանակները։ Թուրք յաճախորդները, որոնց մէջ բարձրաստիճան պետական պաշտօնատարներ, Գրիգորի համբաւը կը տարածեն մինչեւ պալատ։

Կ'անցնի ժամանակ մը եւ օր մը ոստիկան մը կուգայ եւ Գրիգորը կը հրաւիրէ պալատ։ Գրիգորը կասկածանքով կ'ընդունի հրաւէրը, սակայն սրճարանապետը եւ խմբավարը զինք կը յորդորեն որ չմերժէ հրաւէրը եւ ընկերանայ ոստիկանին։

Պալատին մէջ երգել ու նուագել կուտան իր յօրինած երգերը, որոնք կ'ուկնդրուին նաեւ վանդակապատ դաւիթին մէջ նստած մայր թագուհիին կողմէ։ Բոլորը կը համակրին այդ նրբամարմին եւ վեղարհասակ հայորդիին, որ յուղուած եւ վարանոտ աչքերով կը դիտէր Սուլթան Մեճիտի պալատին ճոխութիւնը։

Պատկան պաշտօնեայ մը իրեն կը յայտնէ որ յետ այսու պիտի նուագէ միայն պալատին մէջ եւ իրեն կը տրուի դումար մը՝ պատշաճ կերպով հագուելու համար։

Գրիգոր կանոնաւորաբար կ'երթայ նուագելու Սուլթանին եւ կանանոցին առջեւ։ Թագաւորամայրը, որ շատ հաւնած էր Գրիգորի ձայնին եւ եղանակին, օր մը վանդակապատ դաւիթէն ձեռքը դուրս հանելով մատանի մը կ'երկարէ Գրիգորին, ըսելով որ նուագած առեն միշտ մատին վրայ ունենայ, առանց որ մէկը գիտնայ թէ ուրկէ՞ է այդ։

Կ'անցնի մի քանի տարի։ Գրիգորի համբաւը կը մեծնայ թէ՛ որպէս երգիչ եւ թէ՛ որպէս նուագող։ Օր մըն ալ եգիպտոսէն պալատական հիւրեր կուգան Պոլիս եւ Սուլթանին հիւրը կ'ըլլան։ Հիւրերն էին՝ Սուլթան Մեճիտի քոյրը եւ անոր ամուսինը՝ եգիպտոսի Խեդիւ Իսմայիլ Հայդը Փաշան։ Գրիգոր մեծ ներշնչումով կ'երգէ ու կը նուագէ հիւրերուն ի պատիւ։ Սուլթանին քոյրը շատ կը հաւնի Գրիգորին եւ կը խնդրէ եղբօրմէն որ Պէքքար Օղլուին եգիպտոս տանի։ Սուլթանը կը համաձայնի, սակայն Սուլթանին մայրը ներքինիի մը միջոցով խորհուրդ կուտայ որ հրաժարի այդ միտքէն։

Գրիգոր մի քանի օր պալատ չերթար՝ հիւանդ ձեւանալով. սակայն Խեդիւին կինը մարդ կ'ուղարկէ եւ Գրիգորը առնելով նաւ կը դնեն ու եգիպտոս կը ղրկեն 1867–ին։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Գրիգոր մի քանի տարի ալ Խոխ Իսմայիլի պալատին մէջ նուա-
զելէ յետոյ, արտօնութիւն կը ստանայ իր ծննդավայրը այցելելու
եւ ծնողքը տեսնելու։

Կուգայ Ռոտոսթօ բանական դրամով։ Կը կառուցանէ հոյակապ
տուն մը, կ'ամուսնանայ եւ մի քանի տարի կը մնայ քաղաքը։ Ճե-
տոյ Եգիպտոս մեկնելու համար Պոլիս կ'երթայ 1876–ին։ Սակայն
այդ օրերուն Սուլթան Ազիզի մահուան հետեւանքով Մուրատի եւ
Համիտի միջեւ գահական ժառանգութեան պայքար ծագած էր, միւս
կողմէ՝ կրետէ կղզին ապստամբած էր ստեղծելով քաղաքական տե-
սակէտէ խառնակ կացութիւն, որով՝ Գրիգոր կը հրաժարի Եգիպտոս
մեկնելու միտքէն։

ԳԷՈՐԳ ՅՈՎՀ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ

(Երեսփոխան Յունական Խորհրդարանին)

Ծնած է Թազաւոր Թաղին մէջ 1888 թուին։ Իր նախնական
կրթութիւնը առած է Թաղին Ցով-
հաննեան Վարժարանին մէջ, որմէ
յետոյ ժամանակ մը յաճախած է
Ցարութիւն Կէլիպոլեանի ֆրան-
սերէնի դպրոցը։

1900–էն քիչ վերջ մեկնած է
Կ. Պոլիս եւ յաճախած է Պէր-
պէրեան Վարժարան, որը աւար-
տելէ յետոյ մտած է պետական
իրաւաբանական (հուգուգ) ին-
ստիտուտը։ 1908–ի Սահմանադ-
րութեան տարիներուն իր վկա-
յականն ստանալով, իբր վկայ-
հալ փաստաբան, վերադարձած
է Ռոտոսթօ, որտեղ մի քանի տարի իրաւաբանական սաւաժ ըրած է
քաղաքի անուանի փաստաբան Պետրոս Շուշանեանի քով։ Ճետապային
սկսած է հանրային եւ ազգային դատեր պաշտպանել ձեռնհասու-
թեամբ, երբ արդէն Ռոտոսթոյի Թեմի Քաղաքական Ժողովին ալ ա-
տենապետն էր։

1915–ի տարագրութեան ժամանակ, եղբօր եւ քրոջ հետ միա-
սին, աքսորուած էր Դամասկոսի մօտակայ Տումա պիւղաքաղաքը,
ուր մնաց մինչեւ Ա. Համաշխարհային Պատերազմի վախճանը։ 1919–ի
վերջաւորութեան վերադարձաւ Ռոտոսթօ եւ լծուեցաւ գործի՝ ազ-
գային, կրթական եւ քաղաքական պաշտօններ վարելով։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

1921-ին, երբ արդէն Ռուսումթօն գրաւուած էր յունական բանակին կողմէ, քաղաքապետարանի անդամ էր, Տոքթ. ՌուբէնՍտեփանեանի եւ Տոքթ. Մովսէս Մալաքեանի հետ։ Այդ օրերուն էր որ Ռուսումթոյի եւ գաւառներու հայութեան կողմէ ընտրուեցաւ Աթէնքի խորհրդարանին (փարլամենտ) անդամ։

1922-ի արտագաղթի ժամանակ ընտանեօք մեկնեցաւ նախ Սելանիկ եւ յետոյ՝ Աթէնք։ Մինչեւ իր մահը, 1960, Գէորգ Փափազեան մնաց Արեւելեան Թրակիոյ հայութեան երեսփոխանի իր պաշտօնին վրայ։

ԳԷՈՐԳ Ս. ՅԱԿՈԲՈՎԻՉ

(Ջրաբաշխական ինժինէոր)

Ծնած է Ռուսումթօ 1880 թուին հանրածանօթ Յակոբովիչներու (Ալխանաք) Հաճի Սարգիսի ընտանիքին մէջ։ Իր նախնական ուսումը ստացած է թաղին Յովհաննեան Վարժարանին մէջ ֆրանսագէտ Յարութիւն Կէլիպոլեանի տնօրէնութեան շրջանին։

Գէորգ բարձրագոյն կրթութիւն ստանալէ յետոյ կը ղրկուի Եւրոպա, նախ՝ Ֆրանսա եւ յետոյ ալ՝ Գերմանիա, ուրեղ կ'աւարտէ պետ. համալսարանի երկրաչափական ֆաքուլթեթը։

1905 թուին կը վերադառնայ Ռուսումթօ, բայց ի տես Օսմանեան բռնակալութեան եւ անշնչելի մթնոլորտին, կրկին կը վերադառնայ Եւրոպա։ (Այդ թուականներուն բազմաթիւ հայ երիտասարդներ չղթայակապ Ետիրնէի զինուորական ատեանին ուղարկուած էին, իբրեւ վտանգաւոր դաշնակցականներ։)

Եւրոպայէն քիչ յետոյ Յակոբովիչ կը վերադառնայ Եգիպտոս, ուր իբր վկայեալ մասնագէտ երկրաչափ անմիջապէս պաշտօնի կը կոչուի՝ Նեղոս գետի Ջրաբաշխական աշխատանքներու տնօրէնութեան կողմէ, իբր գլխաւոր ճարտարագէտ։

Յակոբովիչ երկար տարիներ կ'աշխատի այնտեղ եւ համբաւ կը շահի ընկերութեան գլխաւոր վարիչներուն քով։

Ցիչեալը իր վաստառողջ վիճակէն շատ տառապած ըլլալով ամուրի կը մնայ եւ 1924 թուականին 44 տարեկան հասակին կը մեռնի թողելով ձեռներէց եւ հմուտ երկրաչափի անուն։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՎԵՐԱՊԱՏՈՒԵԼԻ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՏԷՐ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

Ծնած է Խաչ թաղի մէջ 1850ական թուականներուն. որդին է Խաչ եկեղեցւոյ քահանայ Տէր Ստեփանի: Արթնամիտ քահանան ուղած է իր զաւկին տալ խնամեալ դաստիարակութիւն, որուն համար Յովհաննէսը ուղարկած է Պոլիս: Ուսումնատենչ պատանին պոլսահայ վարժարաններու մէջ մի քանի տարի հայերէն սովորելէ յետոյ, մտած է աչխատանքի անգլիացի միսիոնարներու քով եւ ստացած է աւետարանական լուրջ դաստիարակութիւն եւ կատարելագործած է անգլերէն լեզուն:

1873–ին վերադարձած է Ռոտոսթօ եւ եղած է Հայ Աւետարանական Համայնքի քարոզիչ: Ամուսնացած եւ ունեցած է երեք մանչ եւ երկու աղջիկ զաւակներ՝ Յովսէփ, Յարութիւն, Արշակ, Ռեբեկա եւ Քրիստինէ: Այս վերջինը ամուսնացած է Ռոտոսթոցի ուսուցիչ եւ հասարակական գործիչ Սարգիս Սրենցի հետ: Պատուելի Յ. Տէր Ստեփանեան բաւական տարիներ հեղինակաւոր կերպով հովուած է Ռոտոսթոյի Հայ Աւետարանական համայնքը եւ կանոնաւորած է տեղւոյն ժողովարաններու վարչական ու տնտեսական վիճակը:

1900ական թուականներուն Պատուելի Յ. Տէր Ստեփանեան վոխադրուած է Պարտիզակ իր զաւկին՝ բժիշկ Յովսէփ Տէր Ստեփանեանի քով: Հոն չարունակած է իր քարոզչական առաքելութիւնը եւ վախճանած է 1905–ին:

ԲԺԻՇԿ ՅՈՎՍԷՓ ՏԷՐ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

Ծնած է 1874–ին Խաչ թաղի մէջ: Անդրանիկ զաւակն է պատուելի Տէր Ստեփանեանի: Յովսէփ յաջողութեամբ աւարտելէ յետոյ Պոլսոյ Ռոպերտ Գոլեճը մեկնած է Անգլիա ուր կը մտնէ բժշկական ֆաքուլթեթը եւ կ'աւարտէ յաջողութեամբ: Համալսարանի մէջ ուսանողակից եղած է մեծ մարդասէր Տոքթ. Ֆրիտ. Նանսենի հետ:

1897–ին վերադարձած է Պոլիս եւ մեկնած Պարտիզակ՝ միսիոնար Տոքթ. Զէյմպըրսի հրաւէրով իբր բժիշկ տեղւոյն Ամերիկեան Գոլեճին, ուրտեղ միաժամանակ եղած է նաեւ դասախօս ուսուցիչ մինչեւ 1915–ի Մեծ Եղեռնը:

Իբրեւ ընկերական մարդ եւ կարող բժիշկ մեծ համակրութիւն չհաճ է Պարտիզակի ժողովրդական խաւերուն մէջ, որտեղ տեւական բնակութիւն հաստատած է՝ ծնողքն ու քոյրն ալ իր քով առնելով:

Բռնադաղթի օրերուն, իբրեւ կասկածելի մտաւորական, աքսորուած է Գոնիայի Սուլթանիէ քաղաքը, ուրտեղ Տոքթ. Տատի եւ ուրիշ ամերիկեան միսիոնարներու օժանդակութեամբ յաջողած է

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Գոնիայի եւ Էրէյլիի մէջ վար դնել կարդ մը բողոքական ընտանիքներ մինչեւ պատերազմի վերջաւորութեան։

1918–ի աշնան, զինադադարի վերջաւորութեան, վերադարձած է Պոլիս ու եղած է տնօրէն ու բժիշկ Քուլելիի հայկական մեծատուն որբանոցին։

1919–ին մեկնած է Պարսկաստան. Թէհրանի մէջ եղած է պետական հիւանդանոցի բժիշկ։ Աշխատակցած է տեղւոյն հայ շաբաթաթերթերուն։ Ունի նաեւ բժշկա–առողջապահական աշխատասիրութիւնները՝ «Մանչերու Բարեկամ», «Կէս Բժշկական Յօդակցութիւններ»։

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՐ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

(Պետական ատամնաբոյժ)

Ծնած է Ռոտոսթօ։ Միջակ դաւակն է Վերապատուելի Տէր Ստեփանեանին։ Ատամնարուժական իր մասնագիտութիւնը ուսած է Ամերիկայի Ֆիլատելֆիա քաղաքին մէջ, որմէ յետոյ, իբր մասնապէտ ատամնաբոյժ, մեկնած է Լոնտոն եւ մնացած է այնտեղ մինչեւ առաջին համաշխարհային պատերազմի վերջանալը։

Պատերազմի վերջաւորութեան մեկնած է Պարսկաստան իբր բժիշկ հղբօր քով։

Իբր հմուտ ատամնաբոյժ կարճ ատենուան մէջ համբաւ շահած է, որը զինք առաջնորդած է մինչեւ Ռըզա Շահ Փեհլեւիի պալատը, ուր կարգուած է որպէս պալատական ատամնաբոյժ։

ԱՐՇԱԿ ՏԷՐ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

(Ձարտարապետ)

Արշակ Տէր Ստեփանեան կրտսեր զաւակն է Վեր. Տէր Ստեփանեանի։ Ծնած է Ռոտոսթօ. իր նախնական ուսումը առած է իր ծննդավայրին մէջ, որմէ յետոյ մեկնած է Անգլիա՝ իր ատամնաբոյժ հղբօր քով։ Հոն ալ հետեւած է բարձրագոյն ուսման եւ վկայուած որպէս ճարտարապետ։ Ամուսնացած է Լոնտոնի մէջ անգլուհիի մը հետ։

1909–ին իր կնոջ հետ այցելած է Պարտիզակ՝ տեսնելու համար իր հարազատները, որոնք Ռոտոսթոյէն եկած, հաստատուած էին Պարտիզակ։ Թուրքիոյ քաղաքական վիճակը տեսնելով եւ, մանաւանդ, Իթթիհատականներու հակահայ քաղաքականութեան իրագեկ ըլլալով, կրկին կը վերադառնայ Անգլիա եւ վերջնապէս կը հաստատուի հոն։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ԳԷՈՐԳ ՊԷՔԻԱՐԵԱՆ

(Իրաւաբան եւ օգնական դատաւոր)

Ծնած է 1864–ին Թագաւոր Թաղին մէջ։ Զաւակն էր Եգիպտոսի Խտիւ Իսմայիլ Փաշայի երբեմնի երաժշտապետ Պէքիար Օղլու Գրիգորին։

Գէորգ իր նախնական ուսումը Ռոտոսթոյի մէջ առնելէ անմիջապէս յետոյ ուղարկուած է Պոլիս։ Շնորհիւ իր հօրը Եգիպտոսի կառավարական շրջանակներուն մէջ վայելած յարգ ու պատիւին, դիւրութեամբ ընդունուած է նախ Սուլթանիէյի վարժարանը, յետոյ ալ՝ Իրաւաբանական Ֆաքուլթէթը, զոր յաջողութեամբ աւարտելէ յետոյ, 1891–ին, իբր լուսամիտ եւ հեղինակաւոր իրաւագէտ, Օսմանեան պետութեան կողմէ ղրկուած է Ալպանիոյ Շքոտրա քաղաքը՝ դատաւորի օգնականի (քատը մուավինի) պաշտօնով։ Այնտեղ, շնորհիւ իր արդարամտութեան եւ անաչառութեան, շատ սիրուած եւ յարգուած է թէ կառավարական եւ թէ տեղւոյն ալպանացի բնակչութեան կողմէ։

Ամուսնացած է ալպանացի ազնուական օրիորդի մը հետ, որը շուտով հայերէն լեզուն իւրացուցած ըլլալով իր երկու զաւակներուն ալ լաւ հայերէն սորվեցուցած է՝ իբրեւ մայրենի լեզու։

Պալքանեան պատերազմի օրերուն (1912) իրաւաբան Գէորգ Պէքիարեան Ալպանիան թողելով ընտանեօք վերադարձած է Ռոտոսթօ եւ իր խորհուրդներով միշտ օգտակար եղած է ազգ. վարժարանի հոգաբարձութեան եւ եկեղեցական գործերու բարենպաստ կարգադրման։

1915–ին իր կնոջ եւ զաւակներու հետ աքսորուած է Տէր Զօրի կողմերը եւ նահատակուած։

ԳԷՈՐԳ ԿԻՒՐԵՂԵԱՆ

(Իրաւաբան)

Ծնած է 1869–ին Խաչ Թաղի Աղբար Գրիգորի ընտանիքին մէջ։ Նախնական ուսումը ստացած է Թաղին ազգային վարժարանին մէջ։ Բարձրագոյն ուսման հանդէպ իր ունեցած բուռն փափաքը զինք մղած է դէպի Պոլիս, հակառակ հօրը ընդդիմութեան, որուն համեստ միջոցները թոյլ չէին տար դպրոցական բարձր սակեր վճարել։

Ուսումնատենչ Գէորգը, սակայն, մեկնած է Պոլիս 1885ական թուականներուն։ Հոն նախ կը մտնէ հայկական երկրորդական վարժարան մը որպէս հսկիչ–ուսուցիչ, եւ մի քանի տարի չնչին վճարու–

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

մով մը աշխատելէ եւ իր ուսման մակարդակը համալսարան մտնելու աստիճանին հասցնելէ յետոյ քննութիւն կուտայ եւ կը յաջողի մտնել իրաւաբանական ֆաքուլթեթը: 1895–ին համալսարանը կ'աւարտէ՝ իրաւաբան–փիլոսոփայի տիտղոսով:

Նոյն տարին կուգայ Ռուսոսթօ, սակայն այնտեղ իրեն համար փայլուն ապագայ մը չտեսնելուն համար, կը վերադառնայ Պոլիս:

1905–ին, արդէն Պոլսոյ մէջ անուանի եւ յաջողած իրաւաբանի համբաւ կ'ունենայ եւ կ'ամուսնանայ բարեկեցիկ ընտանիքի մը աղջկան հետ, որը նախապէս իր աշակերտուհին եղած էր:

Այդ թուականներուն կարեւոր պաշտօններ ալ ստանձնած է ազգային եւ եկեղեցական կեանքէն ներս: Ժամանակ մը եղած է նաեւ Պատրիարքարանի պաշտօնական փաստաբան: Երուսաղէմի վանքին պարտքերուն խնդիրը քննելու համար Երուսաղէմ մեկնող քննիչ յանձնախումբի անդամ ընտրուած է եւ Օրմանեանի հետ մեկնած է Երուսաղէմ եւ օգտակար եղած է սուր վէճերն ու տարակարծութիւնները հարթելու:

Երուսաղէմէն վերադարձէն յետոյ ալ չարունակած է իր պաշտօնը, մինչեւ իր մահուան թուականը՝ 1928 տարին:

ՏՈՔԹ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵՐԿԱՆԵԱՆ

(Ատամնաբոյժ)

Ծնած է Խաչ թաղի Ուզունեան ընտանիքին մէջ չուրջ 1872 թուականներուն: Նախնական կրթութիւնը թաղին ազգային վարժարանին մէջ առնելէ յետոյ գացած է Պարտիզակի Ամերիկեան Գոլէճը, ղոր յաջողութեամբ աւարտելէ յետոյ վերադարձած է Ռուսոսթօ 1895–ին եւ եղած է ուսուցիչ Ցովհաննեան վարժարանին մէջ:

1895–96–ի Համիտեան ջարդերու արհաւիրալի տարիներուն, Թուրքիայէն հեռանալով մեկնած է Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները: Հետեւած է Նիւ Եորքի ատամնաբուժական ֆաքուլթէթի դասընթացքներուն եւ ստացած է ատամնաբոյժի վկայական:

Ամուսնացած է Իզմիրցի հայ օրիորդի մը հետ, բայց մէկ տարի յետոյ կինը մահացած է ծննդաբերութեան ժամանակ: Երկանեան երկար տարիներ յարդած է իր վաղամեռ կնոջ յիշատակը եւ մնացած է այրի մինչեւ մահ:

Տոքթ. Երկանեան մօտէն հետաքրքրուած է ազգային հարցերով՝ օժանդակելով եկեղեցիին եւ դպրոցներուն: Եղած է Հ.Բ.Ը.Մ.Միութեան Նիւ Եորքի վարչութեան գործօն անդամ:

Մեռած է Նիւ Եորքի մէջ՝ թողելով հարուստ դրադարան եւ պատուաւոր ազգայինի անուն:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՎԱՂԱՐՇԱԿ ՎՐԴ. ՊՕՂՈՍԵԱՆ

(Զէյթունի երբեմնի Առաջնորդ եւ Կիլիկեան Լէգէոնական)

Ծնած է Թագաւոր Թաղին մէջ 1877–ին, արհեստաւոր ընտանիքի յարկին տակ։ Եղբօրորդին է Ռոտոսթոյի երբեմնի Առաջնորդ Ներսէս Եպս. Գէորգեանի, բնիկ ռոտոսթոցի, որը 1888–ին կը հրաժարի առաջնորդութենէ եւ կը մեկնի Երուսաղէմ եւ կ'ըլլայ Պատրիարքական Փոխանորդ։ Երեք տարի յետոյ իր քով կը կանչէ իր կրտսեր եղբօրորդին՝ Վաղարշակը՝ (1891), որը Ժառանգաւորաց Վարժարանի մէջ կը ստանայ կրօնական դաստիարակութիւն եւ վերջաւոր կ'ըլլայ օրուայ լուսարարապետ Սահակ Արք. Խապայեանի քով։ Այս վերջինը երբ Կիլիկիոյ Կաթողիկոս կ'ընտրուի, Վաղարշակը իր հետ կը տանի Սիս ու զայն վարդապետ ձեռնադրելէ յետոյ կ'ուղարկէ Զէյթուն՝ առաջնորդական պաշտօնով։

Զէյթունի քաջ հովիւը չուտով կը վարժուի զէյթունցիներու քաջ ու չարքաշ կեանքին եւ եկեղեցական գործունէութենէն աւելի կը նուիրուի քաղաքական–յեղափոխական ընդյատակեայ աշխատանքի։

Առանձի 1909–ի Ղարդէն յետոյ թուրք Իթթիհատական կառավարութեան աչքի փուշ դարձած Վաղարշակ Վարդապետ 1913–ին թուրքիոյ սահմաններէն դուրս կը հանուի։

Պօղոսեան Վրդ. սրտի մորմոքումով կը հեռանայ իր այնքան սիրած Զէյթունէն եւ անոր քաջարի զաւակներէն ու կը մեկնի Միացեալ Նահանգներ, որպէս Փրավիտենսի հոդեւոր հովիւ։ Սակայն

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

հովուական սահմանափակ ասպարէզը չի գոհացներ հայրենասէր կրօնաւորին ու զինք կը տեսնենք Ա. Աշխարհամարտին ֆրանսական բանակին մէջ քափիթէն Ճիմ Զանքալեանի ու գնդապետ Փորթուգալեանի հետ միասին Կիլիկիա կուգայ եւ կը մասնակցի գրաւման կռիւներուն: Կ'երթայ Զէյթուն. սակայն շատ քիչ թիւով զէյթունցիներ կը վերադառնան Տէր Զօրի գեհենէն: Զէյթունի մէջ կը գտնէ ազգային վարժարանի երբեմնի ուսուցչուհի Օր. Զարուհին, որուն հետ հոգեպէս կապուած էր իր առաջնորդութեան շրջանին: Կ'ամուսնանան, եւ կը տոգորուին Կիլիկեան աշխարհի ապագայի յոյսերով՝ կարծելով որ այլեւս «փախ տուած է ձմեռը, մեր Արմենիոյ չքնաղ երկրէն»: Սակայն, աւաղ, «Դռներն յուսոյ» շուտ կը գոցուին եւ տէր եւ տիկին կը մեկնին Կիպրոս: Այնտեղ Զարուհին ուսուցչութեան կը կոչուի Մելքոնեան Կրթական Հաստատութեան մէջ:

1922-ին Պոլիս կուգան եւ կը հաստատուին. տարի մը մնալէ յետոյ, 1923-ին Վաղարշակ Պօղոսեան կնոջը հետ միասին կուգան Պուլկարիա, իր կրտսեր եղբօր՝ Հայկ Պօղոսեանին այցելութեան, որ 1913-ին Պուլկարական բանակներուն Ռոտոսթոյէն քաշուելու ատեն Փլովտիւ եկած էր: Կարճ ատեն յետոյ Պօղոսեանները կը վերադառնան Պոլիս ու վերջնապէս կը հաստատուին հոն: Պոլսոյ մէջ Վաղարշակ գործօն մասնակցութիւն կ'ունենայ ազգային հասարակական գործերուն ու 1956-ին կը վախճանի խոր ծերութեան մէջ:

Պոլսոյ Պատրիարք Գարեգին Սրբազանի կարգադրութեամբ ազգային յուղարկաւորութիւն կը կատարուի Զէյթունի երբեմնի առաջնորդ եւ Կիլիկիոյ ազատագրութեան արիասիրտ աւագ-սերժանթ Վաղարշակ Պօղոսեանին եւ աճիւնը կ'ամփոփուի Շիշլիի ազգային գերեզմանատան մէջ:

Գրագէտ Սուրէն Պարթեւեանը, իր «ԱՐԱՐԱ» գրքին մէջ, ոգեկոչելով յիշատակը նախկին եկեղեցականին, կ'ըսէ. «Վաղարշակ Վրդ. հայ նորագոյն պատմութեան մէջ նոր Ղեւոնդ Երէց մը եղաւ, որ օրհնեց Արարայի բարձունքին վրայ (Պաղեստին) ինկած մեր անմահ քաջերուն գերեզմանը եւ կնքեց անոնց աճիւնները (1918):

ԹՈՎՄԱՍ ՏԷՐ ՍԱՀԱԿԵԱՆ

(Փաստաբան)

Ծնած է Թագաւոր Թաղի տէր Սահակ քահանայի ընտանիքին մէջ: Իր նախնական ուսումը առած է Թաղին Յովհանեան Վարժարանին մէջ, որմէ յետոյ մեկնած է Պոլիս, ուր մասնաւոր պատրաստութենէ յետոյ, մտած է Օսմ. Իրաւաբանական Ֆաքուլթէթը եւ 1900ական Թուականներուն աւարտելէ յետոյ մի քանի տարի ստաժ

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

կատարած է պոլսահայ մեծանուն դրագէտ եւ վաստաբան Գրիգոր Զոհրապի քով։

Օսմ. Սահմանադրութեան օրերէն մինչեւ Պալքանեան պատերազմի նախօրեակին (1908–1912) ապրած ու գործած է Ռոտոսթոյի մէջ, որմէ յետոյ ընտանեօք մեկնած է Պոլիս եւ հոն աշխատած է մինչեւ 1922 թուականը։ Քեմալական չարժումի հետեւանքով ընտանեօք մեկնած է Ամերիկա եւ հաստատուած Լոս Անճելոս, ուր կը զբաղուէր դրավաճառութեամբ մինչեւ 1930ական թուականները, որմէ վերջ մահացած է։

ՄԿՐՏԻՉ ՉԻՑԱ

(Փաստաբան)

1860–ին Պուլկարիոյ Շումլեն քաղաքը ծնած Մկրտիչ Չիյան իր կեանքի մեծ մասը Ռոտոսթօ ապրած ըլլալով, զայն կը դասենք ռոտոսթոցի փաստաբաններու չարքին։ Նախնական կրթութիւնը ստացած է Շումլէնի ծխական դպրոցին մէջ, յետոյ ուսուցած է թրքական իտատիէ երկրորդական վարժարանը։

1877–78–ի ռուս եւ թուրք պատերազմի վերջաւորութեան եկած, հաստատուած է Ռոտոսթօ եւ սկսած է դատական գործերով զբաղուիլ։ Հոն ամուսնացած է տեղացի օրիորդի մը հետ եւ վերջնապէս հաստատուած է Թաղաւուր թաղին մէջ, որտեղ ունէր իր անձնական գրասենեակը մինչեւ 1912 թուականը։

Պաշտօններ վարած է Թաղաւուր թաղի եկեղեցական վարչութեան եւ քաղաքական ժողովի մէջ։

Մեռած է 1913 թուին։

ԳԷՈՐԳ ԳԱՑՍԵՐԼԵԱՆ

(Փաստաբան)

Ծնած է 1890ական թուականներուն Խաչ թաղի մէջ։ Հայրը՝ Բարսեղ, կեսարիայէն եկած եւ Ռոտոսթոյի մէջ ամուսնացած էր։ Գէորգ նախ յաճախած է թաղին Ճիսուսեան դպրոցը, յետոյ թրքական Իտատիէն որմէ յետոյ մեկնած է Պոլիս եւ յաջողած է մտնել Օսմ. Իրաւաբանական Ֆաքուլթեթը։

Իրաւաբանութիւնը աւարտելէ յետոյ մի քանի տարի աշխատած է պոլսահայ անուանի փաստաբաններու քով, իբր ստաժէր, որմէ յետոյ սկսած է դատական գործեր վարել։ Մնայուն բնակութիւն հաստատած է Պոլսոյ մէջ եւ բնաւ չէ վերադարձած Ռոտոսթօ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԹԱԳԻՈՐԵԱՆ

(Փաստաբան)

Անդրանիկ Թագուրեան

Ծնած է Խաչ Թաղի Զահրեճեան Թաղուր չորպաճիի ընտանիքին մէջ 1891–ին։

Իր նախնական ուսումը առած է Թաղին Ճիուսեան վարժարանին մէջ, յետոյ յաճախած է Թրքական Իտատիէ վարժարանը, որմէ յետոյ մեկնած է Պոլիս եւ մտած է Պետ. Համալսարանի Իրաւաբանական Ֆաքուլթէթը։

Իր փորձառական ստաժը կատարած է պոլսահայ փաստաբաններու մօտ ու հոն ամուսնանալով՝ մնայուն կերպով հաստատուած է Պոլիս՝ առանց Ռոտոսթօ վերադառնալու։ Իր եղբայրն է ճանչցուած բժիշկ՝ Տոքթ. Տօնիկ Թաղուրեան։

Տօքթ. Տօնիկ Թագուրեան

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ԲԱԺԻՆՆԵՐ

ՏՈՔԹ. ԳՐԻԳՈՐ ՔՈՒԶՈՒՔԵՊԱՊԵԱՆ

Ծնած է Թագաւոր Թաղին մէջ 1865ական Թուականներուն։ Սկզբնական ուսումը Թաղին ծխական դպրոցին մէջ ստանալէ յետոյ ուղարկուած է Պարտիզակի Ամերիկեան Գոլեճը, որը աւարտելէ յետոյ մեկնած է Ամերիկա, Միացեալ Նահանգներ հետեւելու համար բժշկութեան։

Որովհետեւ Ռոտոսթոյի մէջ վիրաբոյժ չկար, ինք հետեւած է վիրաբուժական մասնագիտութեան։ Վիրաբոյժի վկայականով 1895–ին կը վերադառնայ Ռոտոսթօ՝ կիրարկելու համար իր մասնագիտութիւնը քաղաքին մէջ։

Տեղացի բնակչութիւնը, հայ կամ օտար, ուրախութեամբ ընդունած են իրենց համաքաղաքացի Քուզուքեպապեանը, քանի որ մինչ այդ քաղաքին մէջ ոչ հիւանդանոց կար եւ ոչ ալ վիրաբուժական սարքաւորում։

Իր կինը պոլսահայ էր։ 1912–13–ի Պալքանեան պատերազմի ժամանակ ընտանեօք կը փոխադրուին Պոլիս ու հոն ալ կը մնան։

ՏՈՔԹ. ՄՈՎՍԷՍ ՏԻՆԱՆԵԱՆ

Ծնած է Ախէ Թաղի մէջ 1855–ին։ Թաղին դպրոցին մէջ մի քանի տարի գրաճանաչ ըլլալէ յետոյ իր հօրեղբայր՝ Թաղէոս Տինան–

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

եանի Յանքերով ուղարկուած է Կ. Պոլիս ուր հայկական դպրոցի մը մէջ չարունակած է իր ուսումը։

Մովսէս հայկական վարժարանը աւարտելէ յետոյ յաջողած է մտնել Օսմ. Համալսարանի բժշկական Ֆաքուլթեթը եւ աւարտած է 1881–ին։

Իր բժշկական գործունէութիւնը սկսած է Պոլսոյ իր անձնական ընդունարանին մէջ եւ իբր այցելու բժիշկ՝ եաի Գուլէի հայկական Ս. Փրկիչ հիւանդանոցը։

Ռոտոսթոյի մէջ իր մասին կը պատմուէր թէ՝ պալատական անձնաւորութեան մը հիւանդութեան ճիշդ ախտանիշները կատարած ըլլալուն համար Տոքթ. Մովսէս վարձատրուած է պատուոյ սուրով, զոր կրած է Ռոտոսթոյի մէջ 1908–ի Օսմ. Սահմանադրութեան առթիւ տեղի ունեցած տօնահանդէսի ժամանակ։

Ինքը Ռոտոսթոյի հնագոյն հայ բժիշկներէն էր եւ ունէր բարի համբաւ հայ եւ օտար բնակչութեան մօտ որպէս մարդասէր ու խըղճամիտ բժիշկ։

1912–ի Պալքանեան պատերազմի ժամանակ կը մեկնի Պոլիս եւ կը մնայ հոն մինչեւ մահ։

ՏՈՔԹ. ՅԱԿՈԲ ՆԵՎՐՈՒԶԵԱՆ

Ծնած է Թադաւար Թաղին մէջ 1870 թուին։ Նախնական ուսումը առած է Թաղին Յովհաննեան վարժարանին մէջ։ Ցետոյ ժամանակ մը յաճախած է Ցարութիւն Կէլիպոլեանի անձնական դպրոցը՝ Ֆրանսերէնը իւրացնելու համար։

1890ական թուականներուն Նեվրուզեան եղած է Փարիզ, որտեղ հետեւած է բժշկական համալսարանի դասընթացքներուն եւ յաջողութեամբ ձեռք բերած է բժիշկի վկայական։ 1893–ին վերադարձած է Ռոտոսթօ։

1896–ի Պոլսոյ հայկական դէպքերու հետեւանքով համիտեան բռնակալութեան հետապնդումներու պատճառով Տոքթ. Յակոբ Ռոտոսթոն ձգած՝ մեկնած է Գահիրէ, որտեղ թէ' իբրեւ բժիշկ եւ թէ' իբրեւ հասարակական գործիչ, աշխատած է Գահիրէի եւ Հելիոպոլսոյ աղքային գործերուն մէջ։

1910–էն յետոյ մեկնած է Զուիցերիա, իսկ 1914–ի սկիզբը, իր ծնողքը Ռոտոսթոյէն առնելով փոխադրած է Ժընեւ։

Տոքթ. Նեվրուզեան 1920–ին մաս կը կազմէր Ազգաղութեան Ժողովի Հայկական Պատուիրակութեան։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՏՈՔԹ. ՄՈՎՍԷՍ ՄԱԼԱՔԵԱՆ

Ծնած է Թադաւոր Թաղին մէջ։ Իր նախնական ուսումը Թաղի Ց. Հոգիհանեան վարժարանին մէջ ստանալէ յետոյ, ժամանակ մը հետեւած է Ց. Կէլէխպոլեանի Ֆրանսերէն դպրոցի դասերուն։ Ապա Մալաքեան կը մեկնի Ֆրանսա եւ Մոնբելիարի բժշկական համալսարանը աւարտելով 1905–ին կը վերադառնայ Ռոտոսթօ, եւ գործօն մասնակցութիւն կ'ունենայ նաեւ ազգային հասարակական գործերուն մէջ։

Լուրջ եւ սակաւախօս անձնաւորութիւն մըն էր՝ եւրոպացիի արտաքինով։ Կ'աշխատակցէր Պոլսոյ Թերթերուն։

Յարգուած բժիշկ մըն էր եւ անչահախնդիր գործիչ։

Ամուսնացած էր յոյն օրիորդի մը հետ։

1922–ի յունական նահանջի ժամանակ ընտանեօք Սելանիկ կը մեկնի եւ հոն կ'ապրի մինչեւ իր կեանքին վերջը։

ՏՈՔԹ. ԲԱՐՍԵՂ ՏԻՆԱՆԵԱՆ

Տոքթ. Բարսեղ Տինանեան որդին է Տոքթ. Մովսէս Տինանեանի։ Ծնած է 1887–ին։ Սկիւտարի Պէրպէրեան Միջնակարդ Վարժարանը աւարտելէ յետոյ դացած է Ֆրանսա եւ բժշկական Ֆաքուլթեթը աւարտած է 1911–ին։ Ռոտոսթօ վերադարձած է 1912–ին եւ Պալքանեան պատերազմի օրերուն մեկնած է Էտիրնէ՝ որպէս զինուորական բժիշկ։

Պատերազմէն յետոյ վերադարձած է Պոլիս եւ 1915–ի հայ

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

մտաւորականներու աքսորանքի օրերուն քչուած է Զանղըրը: Բարսեղ Տինանեան կ'ըլլայ մէկը այն հազուագիւտ բախտաւորներէն, որ Զանղըրըի սպանդանոցէն կը վերադառնայ Պոլիս եւ կը նշանակուի Պուլկարական հիւանդանոցի չէֆը՝ մինչեւ պատերազմի վերջը: Իր բարուք աշխատանքին համար պուլկար թագաւորին կողմէ կը պարգեւատրուի «Կարմիր Խաչ» չքանշանով:

Պոլսոյ հայ թերթերուն մէջ հրատարակած է բազմաթիւ բժշկական յօդուածներ, ինչպէս նաեւ բժշկական դրքոյկներ: Եղած է Պոլսոյ Կարմիր Խաչի առենապետ, իսկ Էսայեան վարժարանի Լիսէի բաժնին՝ ուսուցիչ: Տարիներով եղած է Գարակէօղեան որբանոցին մնայուն բժիշկը:

Մեռած է 1965–ին, Պոլսոյ մէջ:

Ունի երկու դաւակներ՝ Թիրայր, նոյնպէս բժիշկ, մասնագէտ սրտի հիւանդութեանց եւ վկայեալ Փարիզի համալսարանէն, որ նկայիս կը գործէ Փարիզի մէջ եւ Պերճ՝ որ Փարիզի Էքոլ Նորմալէն վկայեալ ջութակահար է:

ՏՈՔԹ. ՊԵՏՐՈՍ ԱՄԻՐԱԵԱՆ

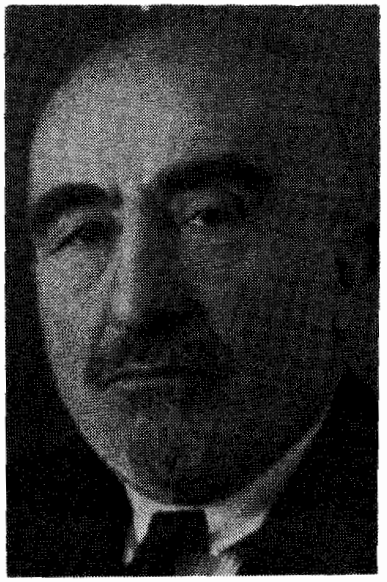

Ծնած է 1870–ական թուականներուն: Իր բժշկական կրթութիւնը ստացած է Պոլսոյ Օսմանեան բժշկական համալսարանին մէջ, որմէ յետոյ դացած է Կելիպոլ (Գալիպոլի): Սակայն 1895–96–ի հայկական կոտորածներու ժամանակ համիտեան ոստիկաններու հետապընդումներէն խիստ նեղուելով՝ եկած է Ռոտոսթօ:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Թագաւոր Թաղի հայ օրիորդի մը հետ ամուսնանալով կազմած է ընտանիք, հաստատուած է Ռոտոսթօ եւ զբաղած է իր արհեստով, որպէս ներքին հիւանդութեանց մասնագէտ:

1922–ի յունական նահանջի ատեն, երբ հայերն ու յոյները կ'արտաղաղթէին, Տօքթ. Ամիրաեանն ալ ապաստանեցաւ Պուլկարիա եւ ընտանեօք հաստատուեցաւ Փլովտիւ ու մնաց մինչեւ իր կեանքի վերջը այս հանդարտիկ ու աղնուաբարոյ ժողովրդական բժիշկը:

ՏՕՔԹ. ՌՈՒԲԷՆ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

Ծնած է Խաչ Թաղի Ստեփան Պոտուրիկեան ընտանիքին մէջ 1891 Թուականին, նախնական ուսումը առած է Թաղին Ճիսուսեան ղպրոցին մէջ: Ժամանակ մըն ալ հետեւած է Կէլիպոլեանի Ֆրանսերէնի մասնաւոր դասերուն, որմէ յետոյ մեկնած է Պէյրութ եւ հոն աւարտած է Ֆրանսական բժշկական Ֆաքուլթեթը:

Համալսարանը աւարտելէ անմիջապէս յետոյ մեկնած է Փարիզ՝ իր մասնագիտութիւնը կատարելագործելու համար:

1913–ին վերադարձած է Ռոտոսթօ եւ խղճմտօրէն ծառայած է հայ եւ օտարազգի բնակչութեան: Ճարպուած եւ ճանչցուած է եղեր որպէս գիտութեան նորագոյն միջոցներուն տիրացած համուտ բժիշկ մը:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ա. Աշխարհամարտին կը զինուորագրուի եւ հարիւրապետի աստիճանով կը ղրկուի Տարտանէլի ճակատը։

Յոյն բանակին կողմէ Ռոտոսթօն գրաւուելէն յետոյ (1920–22) *քաղաքապետարանի խորհուրդի անդամ կ'ընտրուի։ Քաղաքին վերջնական պարպումին ատեն կը մեկնի Յունաստան, իսկ* 1945*–ին ալ՝ Յունաստանէն Պուէնոս Այրէս, ուրտեղ եւ կը մեռնի* 1953*–ին։*

ՏՈՔԹ. ԿԱՐԱՊԵՏ ՔԵՐԵՍԹԵՃԵԱՆ

Ծնած է 1894*–ին Թագաւոր թաղին մէջ։ Ուսումնատենչ պատանին թաղին Յովհաննեան Վարժարանին մէջ ստանալէ յետոյ իր նախնական ուսումը,* 1906 *թուին մեկնած է Պոլիս եւ հետեւած է Պէզազեան Վարժարանի վերջին կարգերուն, զոր աւարտելէ յետոյ յաջողած է մտնել Պոլսոյ բժշկական համալսարանը* 1908*–ին։*

Իբր նորաւարտ բժիշկ ստաժը անցուցած է Ս. Փրկիչ ազգային հիւանդանոցին մէջ։

1914*–ի պատերազմի օրերուն զինքը զինուորագրած եւ սպայի աստիճանով ուղարկած են բանակ, ուրտեղ ծառայած է մինչեւ զինադադար։*

Պատերազմէն յետոյ վերադարձած է Պոլիս, ամուսնացած է եւ հոն հաստատուած։

Անդամ էր Գում Գաւուի Մայր Եկեղեցւոյ Թաղային Խորհուրդին։ Կ'աշխատէր Ս. Փրկիչ հիւանդանոցին մէջ թէ որպէս բժիշկ եւ թէ որպէս վարչական անդամ։

Մեռաւ Պոլսոյ մէջ 1960*–ին։*

* * *

Ռոտոսթոյի մէջ ծնած էին նաեւ հետեւեալ բժիշկները, որոնց կենսագրութիւնը կարելի չեղաւ ձեռք բերել, հակառակ քանիցս եղած մեր դիմումներուն։

ՏՈՔԹ. ՊՈՅԱՃԵԱՆ.— *Բժշկութիւն ուսանած է Փարիզի մէջ։* 1905*–էն յետոյ եղած է Պուլկարիա, իսկ* 1910*–ին հաստատուած է Պոլիս։*

ՏՈՔԹ. ՊԷՔԻԱՐԵԱՆ.— *Աւարտած է Փարիզ. հաստատուած է Եթովպիոյ մայրաքաղաք Ատիս Ապապայի մէջ, ուրտեղ կ'ապրէր նաեւ իր քոյրը՝ Տիկին Անժէլ։*

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՏՈՒԹ. ՏՕՆԻԿ ԹԱԳԻՈՐԵԱՆ.— *Աւարտած էր Պոլսոյ Օսմ. Բժշկական Վարժարանը եւ հաստատուած էր Պոլիս բնակող իր փաստաբան եղբօր՝ Անդրանիկ Թագւորեանի քով։*

ՏՈՒԹ. ՍՏԵՓԱՆ ԳԱՐԱՆՖԻԼԵԱՆ (ԳԱՐԼՕ).— *Մեծ եղեռնի տարիներուն աւարտեց Օսմ. Բժշկական Համալսարանը եւ հաստատուած էր Պէյրութ։ Պատերազմէն յետոյ չվերադարձաւ Ռոտոսթօ եւ մնաց ու մահացաւ այնտեղ։*

ՏՈՒԹ. ԳԷՈՐԳ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ.— *Ծնած է Խաչ Թաղի մէջ 1896–ին։ Նախ աւարտած է Ճիսուսեան ազգային դպրոցը։ Ժամանակ մը յաճախած է Թրքական Իտատիէ Վարժարանը, որմէ վերջ մտած եւ աւարտած է Պոլսոյ բժշկական համալսարանը։*

1919–ին Ռոտոսթոյի Մալկարա զաւառին պետական բժիշկ նշանակուած էր կառավարութեան կողմէ եւ մինչեւ վերջ մնաց այնտեղ։

ՅԱԿՈԲ ԾԵՐՈՒՆԵԱՆ

(Անասնաբոյժ)

Ծնած է Թադաւոր Թաղին մէջ. նախնական ուսումը ստացած է Յովհաննեան դպրոցին մէջ։ Ճետոյ յաճախած է քաղաքին Իտատիէ Թրքական վարժարանը, իսկ անկէ յետոյ՝ մեկնած է Պոլիս եւ աւարտած է անասնաբուժական ինստիտուտը։

Պաշտօնի կոչուած էր Սելանիկի մէջ։ Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի տարիներուն կը մնար այնտեղ։

ՕՆՆԻԿ ԹԵՄԻՆԵԱՆ

Ծնած է Թադաւոր Թաղին Թեմինեան ընտանիքին մէջ։ Նախնական ուսումը Թաղին Յովհաննեան Վարժարանին մէջ առնելէ յետոյ մեկնած է Պոլիս եւ աւարտած անասնաբուժական ինստիտուտը։ Սակայն յետագային Փարիզ մեկնած եւ բժշկութիւն ուսանած է։

Ներկայիս հաստատուած է Զուիցերիոյ Լոզան քաղաքը եւ կը չարունակէ իր մասնագիտութեամբ զբաղիլ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ԿԱՐԱՊԵՏ ՏԻԼԱՆԵԱՆ

(Դեղագործ)

Ծնած է Ռոտոսթօ 1878–ին։ Նախնական ուսումը առած է Յիւսուսեան Ազգ. վարժարանին մէջ եւ յետոյ հետեւած է դեղագործութեան։ 1902–ին եղած է վկայեալ դեղագործ եւ Ռոտոսթոյի մէջ ունեցած է իր անձնական դեղարանը։

Դեղագործ կարապետ Տիլանեան թոռն է Ռոտոսթոյի Ս. Խաչ եկեղեցւոյ հինութեան սուլթանական ֆերմանը առնող Իչհան Տիլանեանի։

Ռոտոսթոյի մէջ կարապետ Տիլանեան եղած է վարժարանի հոգաբարձութեան եւ թեմի քաղաքական ժողովի անդամ։

1915–ի բռնագաղթի ժամանակ աքսորուած է դէպի Արաբիա, բայց հմուտ դեղագործ ըլլալուն համար կանչուած է ծառայելու երուսաղէմի թրքական հիւանդանոցներուն մէջ։

Քաղաքին անդլիացիներուն կողմէ ղրաւումէն յետոյ Սբ. Յակոբայ վանքին դեղարանին պատասխանատու–տնօրէն եղած է։

1919–ին Պոլիս վերադարձած է եւ բացած է անձնական դեղարան, որ յետագային «ՀԱԼԻՔ» անունը կը կրէր։

Մեռած է Պոլսոյ մէջ։ Ունի Նորայր անունով զաւակ մը, որ դեղագործ է եւ կ'աշխատի տեղական դեղերու պատրաստութեան լապորաթուարիայի մէջ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՄԿՐՏԻՉ ԹԱԳԸՄՃԵԱՆ

(ԵՐԻՑԱՆՑ)

Մկրտիչ Երիցանց անունով հանրածանօթ գրագէտ հրապարակագիրը եւ հանրային դործիչը ծնած է Ռոտոսթօ 1891–ին, Թագաւոր Թաղին մէջ։

Նախնական ուսումը ստացած է Թաղին Ազգ. Վարժարանին մէջ եւ ապա՝ ուղարկուած է Պոլիս՝ Վիեննական Մխիթարեան Վարժարանը, որը աւարտելէ յետոյ կը հետեւի իրաւաբանութեան ասպարէզին։

1914–ի պատերազմի ժամանակ Մկրտիչը զինուորական ծառայութիւնը կը կատարէ Թրքական բանակին մէջ իբրեւ ենթասպայ եւ կը ղրկուի Արեւելեան ճակատ։

1918–ի աշնան սկիզբներուն, Թրքական պարտութենէն յետոյ Մկրտիչ Թագըմճեան կռնակէն կը նետէ Թուրք սպայի իր համազգեստը անոր տեղ կրելու համար ուրիշ մը՝ Ֆրանսական բանակի Հայկական Լեգէոնինը։ Այս նոր զինուորական ծառայութեան մէջ ան կը հաւատար գտնել կարելիութիւնները ռոտոսթոցի խիզախ ու հայրենասէր երիտասարդի ազգային պարտականութիւններու կատարման։ Բայց, աւաղ, չուտով յուսախաբ պիտի ըլլար իր հայ լեգէոնական ընկերներուն նման։

Հայկական Լեգէոնի զօրացրումէն յետոյ Մկրտիչ Փարիզ կ'երթայ իր ուսումը բարձրագոյն կրթութեամբ մը լրացնելու նպատակով։ Կը դառնայ ուսանող Փարիզի Իրաւաբանական Համալսարանին։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Այդ օրերուն հայկական կեանքը Փարիզի մէջ եռուղեռի մէջ էր, որովհետեւ Մերձաւոր Արեւելքի քաղաքական նոր դէպքերը հայերուն համար կը ստեղծեն նոր ողբերգութիւն մը՝ տարագրութենէ նոր վերադարձող հայերը կը պարտաւորուին կրկին լքել հայրենի հողն ու տունը: 1922–ին կը սկսի նոր տեղահանութիւնը, որուն հետեւանքով տասնեակ հազարաւորներ կը ցրուին ամէն կողմ՝ ստեղծելով այսօրուան Սփիւռք կոչուած տխուր իրականութիւնը:

Դաղթողներու մեծ հոսանք մը կ'ուղղուի նաեւ Փարիզ, որ կարճ ատենուան մէջ կը դառնայ սփիւռքահայ մտաւորական–ազգային կեդրոն: Կը կազմուին զանազան բարեսիրական, մշակութային միութիւնները, դրական ակումբներ եւ բոլոր հուսակցութիւնները կը վերականգնեն իրենց գործունէութիւնը:

Այդ օրերուն Դաշնակցութիւն հուսակցութեան պատասխանատուութեան հարցին չուրջ ստեղծուած էին տաք ու կրքոտ վէճեր, որոնց մէջ ակնառու դէմք մըն էր Մկրտիչ Երիցեանը, որ հակառակ Փարիզի «Ճառաջ» Դաշնակցական թերթի խմբագիր նշանակուած ըլլալուն, կարգ մը համախոհ ընկերներու հետ պայքար կը բանայ հուսակցութեան ղեկավարութեան դէմ: Շարժումը կը ծաւալի եւ դըժդոհները կը հիմնեն իրենց թերթը՝ «Մարտկոց» անունով, որի համար ալ շարժումը կը կոչուի Մարտկոցական:

Շարժումին կը միանան բազմաթիւ աչքառու դրական հասարակական դէմքեր, որոնց մէջ նաեւ Երիցեանի մօրաքրոջ որդին՝ Վազգէն Շուշանեան, Լեւոն Մոզեան, Լեւոն Զորմխեան եւ այլն:

Մարտկոցական շարժումը պահ մը ցնցեց Դաշնակցութեան հիմերը, մանաւանդ երբ Ամերիկայէն մասնաւորապէս այդ նպատակով Փարիզ կուգան Շահան Նաթալի եւ Զօրավար Սմբատ: Սակայն Պիւրոյի լարած զանազան սադրանքներու հետեւանքով կազմալուծուեցաւ շարժումը:

Մարտկոցական շարժումին լուծարքէն յետոյ Երիցեանց դարձաւ խմբագիր «Նոր Երկիր» օրաթերթին, մինչեւ Երկրորդ Համաշխարհային Պատերազմը:

Ֆրանսայի ազատագրութենէն յետոյ Երիցեանց որոշ մասնակցութիւն կը բերէ «Ազգային Ձակատ»ի աշխատանքներուն եւ կը վարէ «Ձայն Փարիզի» շաբաթաթերթի խմբագրութիւնը: Ֆրանսական կառավարութեան կողմէ այս թերթին փակումէն յետոյ կ'աշխատակցի «Այսօր–Ապագայ» օրաթերթին, մինչեւ անոր ալ փակուիլը: Այնուհետեւ Երիցեանց յամառ կերպով կ'աշխատակցի արտասահմանի «Պայքար», «Լրաբեր», «Ձարթօնք» եւ այլ հայ թերթերուն:

Արտասահմանի այդ չրջանի հայ դրագէտներուն մէջ Մ. Երիցեանց ամէնէն բեղմնաւոր եւ առատ արտադրողներէն մէկը եղած է՝ իր դրական քննադատութիւններով, վէպերով, բանաստեղծական դըրուածքներով: Սակայն Երիցեանցի անունը կը մնայ որպէս գաղափարապաշտ եւ կորովի հրապարակագիր որ մինչեւ վերջ չկրցաւ

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

հաշտուիլ այն միտքին հետ թէ՝ կրնայ գտնուիլ հայ մը կամ հատուած մը որ մասնակցի Հայաստանի դէմ ուղղուած ազգադաւ չարժումին, թէ՝ հատուած մը կրնայ յաւակնիլ մենատէրը ըլլալ ազգային ղեկավարութեան արտասահմանի մէջ, փոխանակ որ հայրենասիրական չարժումը համահայկական ընդհանուր չարժում մը դառնալու։

1953–ին Փարիզի մէջ տպուեցաւ անոր «Երբ Վրէժը Չի Ցագեներ» ստուար հատորը, իսկ իր մահէն յետոյ Հայաստանի մէջ հրատարակուած է «Լոյս Քաղաքի Մարդաճանճերը» հատորը։

Մ. Երիցանց դրեթէ մշտապէս ապրեցաւ նիւթական ծանր պայմաններու մէջ։ Կեանքէն երբեք մեծ բան չ'սպասեց եւ չ'ստացաւ, հակառակ ատոր վայրկեան մը իսկ չմտածեց հայ կեանքէն եւ հայ մտաւորականի բարոյական պարտականութիւններէն խոյս տալու մասին։

Մեռաւ 1960–ի Նոյեմբերին եւ թաղուեցաւ Փարիզի Հայ մտաւորականներու դամբարանին մէջ։ Ունի մի քանի հատոր ճեռագիրներ, որոնք իր մահուընէ յետոյ իր քրոջը կողմէ ուղարկուած են Հայաստան։

ԿԱՐՊԻՍ ԹԱԳԼՄՃԵԱՆ

Ջաւակը Տէր Բարթող Քհնյ. Թագլմճեանի։ Ծնած է Ռոտոսթոյի Թագաւոր Թաղին մէջ։

1910–ին ծնողացը հետ Պոլիս փոխադրուած է եւ ուսումը ստա-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

յած է Խաեան Վարժարանին մէջ։ 1922–ին Թագըմճեան ընտանիքը փարիզ փոխադրուած ժամանակ, Կարպիսն ալ միասին կը մեկնի, ուր, իր քրոջ Դեղուհի Թագըմճեանի հետ միասնաբար Շավիլ Վիրոֆլէյի մէջ կը հիմնեն «Երիտասարդաց Միութիւն»ը, իրենց չուրջը հաւաքելով տեղւոյն եւ չրջակայքի երկսեռ երիտասարդութիւնը։ Միութիւնը իր զանազան ճիւղերն ունէր, թատերախումբ, երգչախումբ, մարզական խումբ (ֆութպոլ), որոնց ունեցած յաջողութիւնները չատախ արձագանգ կը դտնէին ֆրանսական թերթերուն մէջ։ Կարպիսը, մինչեւ Համաչխարհային երկրորդ պատերազմը եղած է միութեան դլխաւոր դեկավարը։ Պատերազմի սկիզբէն իսկ դինուորագրուած ըլլալով ֆրանսական բանակին. հինդ տարի չարունակ Գերմանիոյ մէջ գերի մնացած եւ կրած տառապանքներուն հետեւանքով, ազատագրումէն յետոյ հազիւ վերադարձած իր ընտանիքին քով, մահացած է 40 տարեկանին։

ՍԱՐԳԻՍ ԹԱԴԷՈՍԵԱՆ

(երաժշտագէտ)

Ծնած է թագաւոր թաղին մէջ 1872–ին։ Նախնական ուսումը առած է թաղին Ցովհաննեան Վարժարանին մէջ։ Ցետոյ մեկնած է Պոլիս եւ մօտէն հետեւած է չարականագիտութեան՝ ժամանակի երաժիչտ վարպետներու քով, ինչպէս Պապա Համբարձում Լիմոնճեանի, Կարապետ Պազտատլեանի եւ սովրած է հայկական եւ եւրոպական ձայնագրութիւն։ Իրազեկներ կը հաւաստեն թէ Թադէոսեան եղած է նաեւ Գերմանիա եւ եղած է Կոմիտասի մտերիմներէն։

Իբր մասնագէտ դպրապետ պաշտօնավարած է Իզմիրի Ս. Ստեփաննոս եկեղեցիին եւ յետոյ ալ՝ Ռոտոսթոյի Ս. Թագաւոր եկեղեցիին մէջ, Ցովհաննեան Վարժարանին մէջ եւս երաժշտութիւն դասաւանդելով։

Առաջին համաչխարհային պատերազմի նախօրեակին հաստատուած է Պոլիս եւ այնտեղ ալ մահացած ու թաղուած է Շիշլիի ազգային դերեզմանատունը։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՌՈՏՈՍԹՈՑԻՆԵՐՈՒ ՄՆԱՑՈՐԴԱՑԸ

ՎԵՐՋԻՆ ՌՈՏՈՍԹՈՑԻՆԵՐԸ ՍՓԻՒՌՔԻ ՄԷՋ

ՏՈՔԹ. ՎԱՐԴԳԷՍ ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ

Ծնած է Թուղաւոր Թաղին մէջ 1893–ին արհեստաւոր ընտանիքի մը մէջ։ Նախնական ուսումը առած է Թաղին Յովհաննեան դպրոցին մէջ։ Ցետոյ մեկնած է Պոլիս իր ազգականներուն քով։ Անտեղ ուսումը կը շարունակէ Հայոց կեդրոնական վարժարանին մէջ եւ 1913–ին աւարտելով կը մեկնի Ամերիկա։ Նիւ Եորքի դժուարին պայմաններուն տոկալով եւ ամէն զրկանքն յանձն առնելով իր ուսումը կը շարունակէ, չնորհիւ իր բարձր իմացականութեան եւ զօրաւոր կամքին։

Պահակաւոր Արուեստից տիտղոսով 1919–ին կ'աւարտէ Կառնէյլի համալսարանը, իսկ 1923–ին կը ստանայ Գիտութեան Տոքթորի աստիճան՝ բնական քիմիագիտութեան ճիւղին մէջ։

Պաշտօնի կոչուելով Սայուպամիտ ընկերութեան քիմիական գործարանին մէջ, կ'աշխատի երկրագործական ժանտախտին հակազդող քիմիական նիւթերու վնտռտուքով։ Կը գտնէ բոյսերու եւ սերմերու հիւանդութիւնները դարմանող տասնեակ մը դեղեր, որոնք մինչեւ այսօր օգտակարութեամբ կը գործածուին Ամերիկայի մէջ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ուրիշներու ալ օգտակար ըլլալու բարեացակամութենէն առաջնորդուած՝ 1947–ին լոյս կ'ընծայէ «The Chemistry of Organic Cyanogen Componnos» գիրքը։ Իսկ 1957–ին հրատարակած է «Organic Synthesis» երկը՝ երկու տպագրութեամբ։

Տոքթ. Մկրտիչեան միեւնոյն տեն Հ. Բ. Ը. Միութեան Ամերիկայի կեդրոնի փոխ–նախագահն է եւ իր անունով հիմնած է կրթական կարեւոր ֆոնտ մը, որուն հասոյթներով, 1952–էն ի վեր դանազան երկիրներու մէջ հայ երիտասարդներ կ'ուսանին։

Վարդգէս Մկրտիչեան 1964–ին եղած է Հայաստան եւ դասախօսած է Երեւանի գիտական հրկանակներու առջեւ։

ՅԱԿՈԲ ԱՐՇԱԿ ԱԼԵՔՍԱՆԵԱՆ

Յակոբ Ալեքսանեան ծնած է 1894–ին, Թագաւոր Թաղէն Թերզի Արշակի ընտանիքին մէջ։ Իր նախնական ուսումը ստացած է Ցուվհաննեան վարժարանին մէջ, զոր աւարտած է 1908–ին եւ հետեւած է Կալիպոլեանի գիշերային դասընթացքներուն։

Իբրեւ լուսամիտ երիտասարդ՝ 1912–էն սկսեալ Թաղին հայկական լսարանին մէջ վարած է դրադարանապետի պաշտօն եւ դործօն անդամ եղած է Լսարանի երգչախումբին։ 1915–ին, իր ծնողքին հետ աքսորուած է Սուրիոյ Հալէպ կոչուած կիզիչ անապատը։ Այնտեղ իր հայրն ու մայրը կորսնցնելէ ետք, յաջողած է երկու քոյրերուն եւ փոքր եղբօրը հետ ապաստանիլ Դամասկոս, որտեղ ծանր աշխատանքով յաջողած է ապրեցնել իրմէ փոքրերը։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

1919–ին վերադարձած է Պոլիս եւ անկէ ուղղակի մեկնած է Նիւ Եորք եւ մի քանի տարի յետոյ հոն փոխադրած է նաեւ իր որբ քոյրերն ու եղբայրը։

Ալէքսանեան, իր ջանադիր աշխատանքով, ապրած եւ բարձրացոյն ուսում տուած է իր աղջկան տղուն։ Այս վերջինը, իբր մանկաբժիշկ քաղցկեղի (քանսեր)՝ լայն ճանաչում ունի Ամերիկայի մէջ եւ ներկայիս կը պաշտօնավարէ Նիւ Եորքի պետական հիւանդանոցներէն մէկուն մէջ։

Յակոբ Ալէքսանեան, հակառակ իր յառաջացած տարիքին, կ'աշխատակցի ամերիկահայ հայաստանեան թերթերուն՝ մօտէն հետեւելով Հայաստանի առօրեային՝ որուն ջերմ հաւատաւորներէն մին եղած է միշտ։

Ալէքսանեանի մեծագոյն ցանկութիւններէն մին եղած է աչօք բացօք տեսնել իր եւ իր լիշատակելի ծնողացը այնքան սիրած ծննդավայրին, Ռոտոսթոյի սոյն պատմագրքի հրատարակութեան երազին իրականացումը։

ՏԻՐՈՒՀԻ ՅՈՎՀ. ՍԵՐԻՆԿԻԻԼԵԱՆ

(Ուսուցչուհի եւ հասարակական գործիչ)

Ծնած է Թաղաւար Թաղը, ծանօթ առեւտրական Նիկողոսեանի կամ Սուլթանեանի ընտանիքին մէջ։ Նախնական ուսումը Թաղին Յովհաննեան Վարժարանին մէջ առնելէ ետք յաճախած է Պոլսոյ Նիկողոսեան Աղջկանց Վարժարանը եւ շրջանաւարտ եղած 1915–ին, եւ

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

խակոյն ծնողքին հետ տարագրուած է Տէր Զօր: Սակայն հայրը յաջողած է ճարպիկ միջոցով մը աղջիկը ետ ղրկել Պոլիս, որտեղ նա իբր ուսուցչուհի պաշտօնավարած է Նիկողոսեան Վարժարանին մէջ մինչեւ 1919 թուականը:

Տիրուհին Պոլսոյ մէջ ամուսնացած է Սերինկիւլեան ծանօթ ընտանիքի անդամ Հայկ Սերինկիւլեանի հետ: 1922–ին, Քեմալական թուրքերու դէպի Պոլիս յառաջանալովը, չատերուն հետ, Սերինկիւլեան ամոլը նախ Պանտրմա, յետոյ Ռոտոսթօ փոխադրուած են, փոքր Ասիայէն եւ Բիւթանիոյ Նահանգէն փախչող հազարաւոր հայ եւ յոյն գաղթականներուն հետ:

Ռոտոսթոյի փողոցները ողողող եւ գիշերները բացօթեայ եւ անպատսպար մնացած հայ գաղթականները տեղացի հայերու տուներուն մէջ զետեղելու գործը Պատրիարքարանի կողմէ Հայկ Սերինկիւլեանի վստահուած է: Սակայն չատ չանցած Պոլսոյ Համաճայնական գրաւման բանակներու վերին հրամանատարութեան հրահանգով Ծոյն բանակը Անատոլուէն յետոյ կը սկսի պարպել նաեւ Թրակիան: Այս անգամ Տէր եւ Տիկին Սերինկիւլեանները, գաղթական հայերու հետ, կ'անցնին Տէտէաղաճ, որտեղ եւս երկու տարիի չափ կը հսկեն հայ գաղթականներուն պարենաւորման գործին:

1924–ին Սերինկիւլեանները կը մեկնին Մարսիլիա, ուր աւելի քան 30 հազար գաղթականներու բազմութիւն մը հաւաքուած էր:

1928–ին Մարսիլիոյ մէջ հիմնուած Հայ Կանանց Կարմիր Խաչի առենապետուհի կ'ընտրուի Տիկ. Տիրուհին, զոր ճեռնհասութեամբ կը վարէ մինչեւ 1945 թուականը, որմէ յետոյ կը փոխադրուի Փարիզ: Այնտեղ եւս, մինչեւ վերջերս, խղճամիտ նուիրումով կ'աշխատէր այդ բարեսպատակ հաստատութեան մէջ, իբր պատասխանատու քարտուղարուհի:

Հայ մշակոյթի աղդապահպանման գործին մէջ ունեցած կենսական նշանակութեան ջերմ հաւատաւոր Տիկին Սերինկիւլեան, իր որդւոյն՝ Վազդէնի հետ հաստատած է գրական մրցանակի ֆոնտ մը՝ Անթիլիասի Կաթողիկոսարանի կողմէ նշանակուած երեք հոգիներոց յանձնախումբի մը հսկողութեան տակ: Այդ ֆոնտի տոկոսներով ամէն տարի արժանաւոր գիրք մը կը հրատարակուի:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՕՐ. ԹԱԳՈՒՀԻ ԱՃԷՄԵԱՆ

(Վաստակաւոր ուսուցչուհի)

Ծնած է 1894–ին, Ճակոբ եւ Էրպրուկ Աճէմեաններու ընտանիքին մէջ։ Իր նախնական ուսումը առած է Թաղին Ցովհաննեան Վարժարանին մէջ, ղոր աւարտելէ յետոյ չարունակած է Պոլիս, Դպրոցասէր Տիկնանց Վարժարանին մէջ, որուն նպատակն էր ուսուցչուհիներ պատրաստել դաւառներու հայ դպրոցներուն համար։

Թագուհին 1912–ին, յաջողութեամբ աւարտելով «Վարժուհեաց»ը, առաջին պաշտօնավարութիւնը կատարած է Գասթեմունի, իսկ երկրորդ տարին՝ Օրտու։

Արձակուրդի չրջանին Ռոտոսթօ, իր ծնողքներուն քով ըլլալով՝ աքսորուած է Գոնիա։ Աքսորէ վերադարձին, Տիկ. Ա. Պոյաճեանի առաջարկով, պաշտօն ստանձնած է Դպրոցասէր վարժարանին մէջ, ղոր չարունակած է մինչեւ 1923 թ., երբ Քեմալական չարժման պատճառով վարժարանը փակուած է։ Տարի մը յետոյ սակայն, Օր. Թ. Պալթաղարեանի եւ Տիկ. Ա. Պոյաճեանի ձեռներէցութեամբ, վերստին բացուած է Սելանիկի մէջ, ուր Թագուհի Աճէմեան կրկին հրաւիրուած է պաշտօնի։ Քանի մը տարի յետոյ վարժարանը կը փոխադրուի Մարսիլիա, որուն կը հետեւի նաեւ Թագուհին՝ որպէս աւագ ուսուցչուհի, մինչեւ 1939 թիւը։ Վերջին տարիներուն վարժարանը կը փոխադրուի Փարիզ՝ եւ կը վայելէ Հ. Բ. Ը. Միութեան հովանաւորութիւնը, որ կը չարունակուի մինչեւ այսօր։

1943–ին, պատերազմի թոհ ու բոհի մէջ, Օր. Թագուհին կը մահանայ Փարիզի մէջ՝ իր այնքան սիրած ու վայփած կոչումին մէջ։

Դպրոցասէր Վարժարանի պատմութեան մէջ Օր. Թագուհի

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ա.ճեմեան իր պատուաւոր տեղը ունի որպէս որակեալ եւ վաստակաւոր ուսուցչուհի, որ իր պարտականութեան դիտակցութեամբը վայելած է դպրոցի վարիչներուն եւ աշակերտութեան յարգանքն ու սէրը։

ՕՐ. ՆՈՒՆԻԿ ՏԷՐ ՂԵՒՈՆԴԵԱՆ

(Վաստակաւոր ուսուցչուհի)

Ծնած է 1885 թուականին, Թոփալոր թաղի երբեմնի առաջնորդական փոխանորդ Տէր Ղեւոնդ Պեղիրճեանի ընտանիքին մէջ։ Նախնական ուսումը առած է թաղին Ցովհաննեան Վարժարանին մէջ՝ Լեւոն Շանթի տնօրէնութեան տարիներուն, որմէ յետոյ հետեւած է նաեւ Կէլիպոլեանի Ֆրանսերէնի վարժարանը։

1908–ի Օսմ. Սահմանադրութեան օրերուն մեկնած է Պոլիս եւ իբր ուսուցչուհի պաշտօնավարած է Կեռիկ Փաշայի հայ դպրոցին մէջ։ Մի քանի տարի անց վերադարձած է Ռոտոսթօ եւ պաշտօնավարած է Ցովհաննեան Վարժարանին մէջ։

1922–ին, քաղաքի պարպուելու օրերուն, մեկնած է Ռումանիա եւ Պուքրէշի Հայոց Վարժարանին մէջ պաշտօնի կոչուած է մինչեւ 1927 թուականը։

Նունիկ Տէր Ղեւոնդեան 1928–ին անցած է Ֆրանսա, Մարսէյլի չրջանը, ուր Սէնթ Անթուան արուարձանի հայոց դպրոցին մէջ դասաւանդած է Ֆրանսերէն, մինչեւ իր կեանքի վերջին օրերը։ Փորձած է նաեւ բանաստեղծութիւններ գրել։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՕՐ· ՓԻԼՈՐ ՊԱԹՄԱԶԵԱՆ
(Ապա՝ ՏԻԿ· ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ)

Ծնած է 1895–ին Նիկողոս Պաթմազեանի ընտանիքին մէջ: Իր նախնական ուսումը առած է Ցովհաննեան Վարժարանին մէջ: Շրջանաւարտ ըլլալէ անմիջապէս յետոյ նոյն վարժարանին մէջ նշանակուած է ուսուցչուհի: Մի քանի տարի յետոյ Պոլսոյ Պատրիարքարանի կից ուսումնական դերագոյն խորհրդին առջեւ քննութիւն տալով ստացած է ուսուցչական վկայական՝ իբրեւ մանկապարտիզպանուհի, որմէ յետոյ պաշտօնավարած է Մալկարայի ազգ· վարժարանին մէջ, ուր ուսուցչական փայլուն շրջան մը անցուցած է մինչեւ 1915:

Մեծ եղեռնի օրերուն, երբ հայկական դպրոցները փակուած էին եւ քիչ թիւով հայեր մնացած էին Ռոտոսթոյի մէջ Օր· Փիլոր Պաթմազեան, իր տունը դպրոցի վերածելով, 50–ի չափ հայ մանուկներու հայերէն կը սովրեցնէր: 1918–1920 դարձեալ պարտիզպանուհի էր Ցովհաննեան վարժարանին մէջ՝ նուիրուած հայկակներու դաստիարակութեան:

1920–22 *շրջանին պաշտօնավարեց Ռոտոսթոյի Կէլիպոլ գաւառակի հայկական դպրոցին մէջ: 1922–ի աշնան, իր մօր եւ եղբայրներուն հետ, Պուլկարիա կ'ապաստանի, որտեղ պաշտօնի կը կոչուի Փլովտիւի Մխիթարեաններու Վարժարանին մէջ իբրեւ մանկապարտիզպանուհի: Այստեղ չատ գնահատելի աշխատանք կը տանի՝ կազմակերպելով մանկապարտէզի չքեղ հանդէսներ, ընթերցումներ եւ այլն: Երբ Մխիթարեաններու դպրոցը կը փակուի, Օր· Փիլոր կը մեկնի Փարիզ: Այնտեղ կ'ամուսնանայ իր հայրենակից Կ· Դանիէլեանի հետ·*

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

բայց 1958–ին, տաժանելի հիւանդութենէ մը յետոյ, կը մահանայ, իր հաին թողելով ժողովրդանուէր եւ յառաջդիմական ոգիով տոգորուած ուսուցչուհիի մը անուն։

ՅԱԿՈԲ ՓՐՈՒՆՃԵԱՆ

(1861–1936)

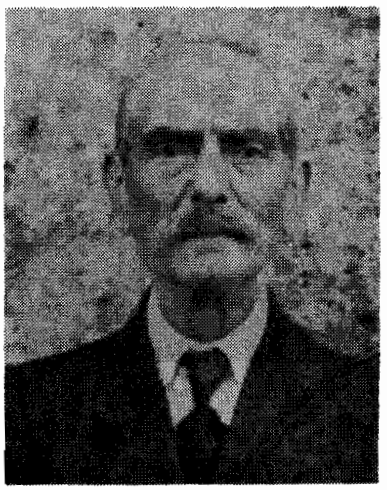

Ծնած է Ռոտոսթոյի Սբ. Խաչ թաղը։ Աշակերտական տարիներուն սորված է դրաբար եւ Թուրքերէն։ Աշակերտած է Քոճալը Սիմոն անուանի կօշիկի վարպետին եւ յետոյ բացած է իր սեփական կօշկակարի արհեստանոցը, որուն յաջորդած են կօշկակարի պիտոյքի եւ մեծաքանակ կօշիկի վաճառքի խանութները։

Գործի յաջողութեան հետ կը քալեն Ռոտոսթոյի հայ համայնքին հանդէպ ունեցած իր նուիրումը։ Մասնակից եղած է Թափաւոր Թաղի «Թանգարան»ին երիտասարդական – բարեգործական չարժումներուն։ Ստանձնած է համայնքի թաղական խորհուրդի եւ այլ վարչական ժողովներու պաշտօններ՝ Սուրբ Խաչ եւ Սուրբ Թադեւոր Թաղերուն մէջ։

Օսմ. Սահմանադրութեան հռչակումէն յետոյ ժողովրդական քուէով ընտրուած է «Մէճլիսը Իտարէ»ի ազգ, այսինքն՝ հայ համայնքին կառավարութեան մօտ ներկայացուցիչ՝ իբր յաջորդը Հաճի Յակոբ ազգ Գալուստեանի։

Յակոբ Փրունճեան, իբր ժողովրդական մարդ, միշտ պատրաստ գտնուած է իր պաշտօնին քերումով, հասնելու օղնութեան ուր եւ երբ որ պէտք եղած է, թէ համայնքին վերաբերող խնդիրներուն

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

եւ թէ անհատ ինդրարկուներուն համար բարձր ժողովին եւ երբեմն ալ պատասուորին մօտ ձայնը լսելի ընելով։

Պուլկարական դրաւման ժամանակ ալ մնացած է նոյն պաշտօնին (1912–13) եւ կատարած է հաշտարար ու աղէտզուտ դեր։ Քաղաքը կը կառավարուէր Պուլկար գինուորական իշխանութեան կողմէ, բայց քաղաքային գործերը հին Մէճլիսը Իտարէի ժողովին մէջ կը ճչդուէին, ուր կը տիրէր ընդհանուր համերաշխութիւն։ Յակոբ Ֆրունճեան այնքան վստահութիւն չհաճ էր, որ այդ օրերուն քաղաքապետարանի մնայուն գործակատար՝ «պաշ քեաթիպ» Ալի Էֆէնտին իր հինգ հոգիանոց ընտանիքը վստահած է իրեն, որ սան դեռնայարկի առանձին բաժինը յատկացուցած է անոնց։

Ամէն հայկական տօներուն կառավարական ներկայացուցիչներ կ'այցելէին իր տունը, ուր կը դոնէին ջերմ հիւրասիրութիւն։ Անոր տունը եղած են նաեւ Զօր. Անդրանիկ եւ Պուլկար բարձրաստիճան գինուորականներ։

1915 Սեպտեմբերին, Ռոտոսթոյի հայութեան տեղահանութեան սկզբնական օրերուն, տեղահանուեցան Յակոբ Ֆրունճեան եւ եղբայրը՝ Եղիա Ֆրունճեան, իրենց ընտանիքներով։ Բռնադպրի տառապանքը ցմրուր քամելով Յակոբ Ֆրունճեան կը հասնի Դամասկոս, ուրկէ 1919–ին վերադառնալով քիչ ժամանակ կը մնայ Ռոտոսթօ եւ վերջապէս իր բնակութիւնը կը հաստատէ Պոլիս։

Վախճանած է 75 տարեկանին եւ թաղուած Շիշլիի հայոց գերեզմանատունը։

ՏՈՔԹ. ՊԵՏՐՈՍ ԵՂԻԱ ՖՐՈՒՆՃԵԱՆ

(Պերլինի Համալսարանի դասախօս)

Ծնած է 1902–ին Ռոտոսթօ։ Նախ յաճախած է Յովհաննեան վարժարանը՝ մինչեւ 1915–ի Սեպտեմբերը, երբ ընտանեօք տեղահան եղած է եւ ուղարկուած է մինչեւ Դամասկոս։ 1918–ի աշնան վերադարձած է Ռոտոսթօ, յետոյ ալ՝ Պոլիս։ Ճաճախած է Պոլսոյ Հինտլեան–Մալաթեան Վարժարանը։ 1922–ին, իր եղբօր Տիրայրի հետ հաստատուած է Պերլին, ուրտեղ կը բնակի մինչեւ այսօր։ Մըտած է Պերլինի Ֆրիտրիխ Վիլհելմ համալսարանը։ Իր աւարտական թէզը եղած է՝ Հայ մամուլի ծագումը եւ զարգացումը եւ անոր ազդեցութիւնը աշխարհաբարի եւ հայ բաղաբական մտքի կազմաւորման վրայ» նիւթը, որ դերմաներէն դիրք մըն է 230 էջնոց եւ տպուած 1961–ին։

Պետրոս Ֆրունճեան վկայուած է «Փիլիսոփայութեան Դոկտոր»ի տիտղոսով եւ 1963–էն ի վեր հայագիտութեան դասախօս կար–

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

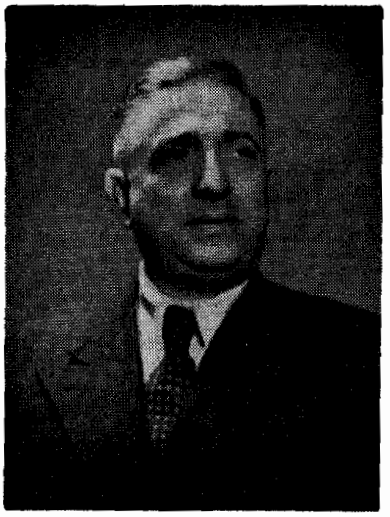

դուած է նոյն համալսարանին մէջ։ Հմուտ է Թրքերէնի, գերմաներէնի, անգլերէնի եւ լատիներէնի, իսկ իր մասնագիտութիւններն են՝ փիլիսոփայութիւն, քաղաքական գիտութիւն, հրապարակագրութիւն, լեզուագիտութիւն եւ պատմութիւն։

Տոքթ. Պ. Ֆրունճեան 40 տարուայ մտաւորական եւ ազգային կեանքի գործունէութեան անցեալ մը ունի իր ետին Պերլինի մէջ, իբր, վարչական ատենադպիր հայ գաղութային միութեան, Գերման եւ Հայ Ընկերակցութեան։ Երկրորդ աշխարհամարտին կազմած է հայ ռազմագերիներու օգնութեան մարմին մը, որը բազմաթիւ ծրարիկներ ղրկած է անոնց։ Մշտապէս կ՝աշխատակցի հայ եւ գերման թերթերու եւ հանդէսներու։ Թարգմանած է Հանրիխ Մաննի «Աղքատները» վիրքը եւ «Ճեմալ Փաշայի Ցիչատակները»։ Աշխատակցած է իր եղբօր՝ Տիրայր Ֆրունճեանի Հայերէն Գերմաներէն բառարանի կազմութեան։ Վերջերս հրատարակեց նաեւ հայերէն համառօտագրութեան հաւաքածոյ մը գերմաներէն լեզուով եւ ունի անտիպ աշխատութիւններ։

Ունի աղջիկ մը եւ մանչ զաւակ մը՝ Պետիկ, որ Պերլինի կէօթէի անուան կիմնազիոնը աւարտելէ յետոյ այժմ կ՝ուսանի պետական երաժշտանոցին մէջ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՏՈՔԹ. ՏԻՐԱՑՐ Ե. ՖՐՈՒՆՃԵԱՆ

(Քիմիագիտութեան ինժիներ)

Ծնած է Ռոտոսթօ 1906 թ. Նոյեմբերին։ Ցաճախած է տեղւոյն Ցովհաննեան Վարժարանը մինչեւ 1915–ի աշունը, երբ տեղահան եղած է իր ընտանիքին հետ մինչեւ Դամասկոս։ 1918–ին վերադարձած է Ռոտոսթօ եւ քիչ յետոյ Պոլիս, ուրտեղ յաճախած է Հինտըլեան–Մալաթեան Վարժարանը, վերջն ալ՝ Կեդրոնական Ֆրանսական Գոլէճը։

1922–ին եղբօր, Պետրոսի հետ պացած է Պերլին եւ աւարտած է «Ֆրիտրիխ Վերներչէ» ռէալական վարժարանը, որմէ ստացած վկայականով մտած է Քայզեր Ֆրիտրիխ Վիլհէլմ Համալսարանը, որմէ յետոյ վոխադրուած է Շարլոթենպուրկի տեխնիքական բարձրագոյն վարժարանը, ուրկէ վկայուած է իբր ինժինիոր քիմիագէտ։

Տարմշթատի տեխնիքական բարձրագոյն վարժարանին դիտական հետազօտութեան ճիւղին մէջ աշխատակից եղած է Փրոֆ. Մէյմի եւ այնտեղ դրած է իր աւարտական թէզը՝ «Herstellung und Eigenshaften partiellmethylierter Zelstoffe erhöhter Hydrophilie» *վերնագրով, տպուած 1940–ին Պերլինի մէջ, որուն պաշտպանութեան համար ստացած է Տոքթոր Ինժինէորի կոչում։*

1940–ին աշխատած է, իբր տնօրէնի օգնական Պերլինի մեծագոյն մանարանին՝ Spinustoffabrik Zehlendorf–*ի մէջ, իսկ աւելի ուշ ինքը հիմնած է անձնական քիմիական գործարան մը։ Երկրորդ աշխարհամարտին անցած է Հայտելպէրկ քաղաքը, ուր մտած է թուղթի եւ խաւաքարտի չինութեան ճարտարարուեստին մէջ՝ իբր քի-*

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

մխական եւ հետազօտութիւններու բաժիններու վարիչ–տնօրէն: Տասը տարի աշխատած է նաեւ Տիւսելտորֆ քաղաքի Հէնքըլ համագործակցական հաստատութեան թուղթի եւ խաւաքարտի գործարանին մէջ, որտեղ կատարած է մասնագիտական գիւտարարութիւններ:

Յանկարծամահ եղած է 1967 թուին Տիւսելտորֆի մէջ եւ մարմինը ամփոփուած է Պերլինի Ցեհլենտորֆ Վալտֆրիտհոֆ գերեզմանատունը, ուր կը հանգչին նաեւ ուրիշ հայեր:

Ինժինէր Տ. Ֆրունճեան, իր ուսանողական օրերէն սկսեալ, շատ գործօն մասնակցութիւն ունեցած է ազգային հասարակական կեանքէն ներս: Անոր ջանքերով կազմուած է Պերլինի «Հայ Երիտասարդ» անունով երիտասարդական միութիւնը, որուն շաբաթական դասախօսն էր: Երկրորդ աշխարհամարտի օրերուն Գերմանիա բերուած հայ գերիներու եւ պարտաւորեալ բանուորներու պաշտպան կանգնելով Գերման իշխանութեանց մօտ, յաջողած է անոնց վիճակը բարելաւել՝ տեղացի բանուորներու նման, մանաւանդ ռուսահայ գերիներու համար, որոնց վիճակը շատ ծանր եղած է:

Տոքթ. Տ. Ֆրունճեան ունի քանի մը հրատարակութիւններ, ինչպէս՝ «Հայ եւ Գերման Մշակութային Յարաբերութիւնները» գերմաներէն լեզուով, որ լոյս տեսաւ Գերման·Ակադեմիայի Տեղեկատու գրքին մէջ (Deutsche Kultur im Leben der Völker, XVII jg. München).

Իր անխոնջ աշխատանքին պտուղն է հայերէն–գերմաներէն բառարանը, 505 էջ, որ տպուեցաւ Գերմ. Ակադեմիայն յանձնարարութեամբ:

Հրատարակած ունի նաեւ ֆրանսերէնէ գերմաներէն բառարանը, 400 երկսիւնակ էջ, որուն հակադիրը՝ լոյս տեսաւ 1970 Թ. Նոյեմբերին:

Նոյն 1970 թուականին Պէյրութի Կ. Տօնիկեան եւ Որդիք Տպարանէն հրապարակ ելաւ Տ. Ֆրունճեանի ոճաբանական մէկ գիրքը՝ «Հազար ու Մէկ Բառ ու Բանք Հայոց Խօսից Բարբառէն» վերտառութեամբ:

Ունի նաեւ անտիպ ուսումնասիրութիւններ եւ ծրագրած էր, որ թոշակառու եղածին պէս երթար Հայաստան՝ իր գիտելիքները եւ փորձառութիւնը ի սպաս դնելու Հայաստանի արդիւնաբերութեան գործին:

Տ. Ֆրունճեան, որպէս հաւատաւոր հայ, իր ելոյթներով եւ յօդուածներով սատարած է հայ եւ գերման մերձեցման գործին եւ հայ ժողովուրդի քարոզչութեան:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՏՈՔԹ. ԱՏՐԻՆԷ ԵՒ ՏԻՐՈՒՀԻ ՃԻՆԿԷՕԶԵԱՆ ՔՈՑՐԵՐ
(կենսագրութիւն)

Ծնած են Ռոտոսթօ, փոսպան Թադէոս Ճինկէօզեանի ընտանիքին մէջ։ Արհեստի կարեւորութեան բերումով հայրերնին տաբաղդուած չէ։ Առաջին Համաշխարհային Պատերազմէն յետոյ 1920-ին Ատրինէն Պոլսոյ մէջ աւարտած է Ամերիկեան Գոլէճը եւ յետոյ մեկնած է Ամերիկա, որտեղ համալսարան մտնելով աւարտած է, ստանալով Biologie M. A. *տիտղոսը։ Ատրինէն յետադային Տիքթոյիթի ամերիկեան վարժարանին մէջ նշանակուած է ուսուցիչ։ Քանի մը տարի յետոյ Թուրքիայէն Ամերիկա բերել կուտայ իր ծնողքը եւ քոյրը։*

1965-ին Biologie Ph. D. *տիտղոսը կը ստանայ եւ կ'աշխատակից դիտական պարբերաթերթերու՝ դրելով՝ կարգ մը կենսաբանական կարեւոր նիւթերու շուրջ։*

Եղած է Եւրոպա, Եգիպտոս եւ Պէյրութի ամերիկեան համալսարանին մէջ երկու տարի կենսաբանութեան դասախօս եղած է։ Տոքթ. Ատրինէն ամուսնացած ըլլալով այժմ կը կոչուի Ատրինէ Մանտոսեան։

Ատրինէի քոյրը, Տիրուհին ալ տոքթորա ըրած է։ Համալսարանը աւարտած է ԱՄՆ-ի մէջ եւ ստացած է Biologie M. A. *տիտղոսը։ Այժմ կը զբաղի իրր դատաւոր-խորհրդատու ընկերային եւ ընտանեկան անհասկացողութեանց բարուոք կարգադրման համար։*

ԱՇՈՏ ՅԱԿՈԲ ՄԱԼԱՔԵԱՆ
կամ
ՀԱՆՐԻ ՎԵՐՆԷՕՅ
(Ֆրանսական շարժանկարի մեծ բեմադրիչներէն)

Աշոտ Մալաքեան ծնած է Թագաւոր Թաղին մէջ 1920-ին։

Թրքական ուժերուն 1922-ի աշնան Արեւելեան Թրակիան եւ Ռոտոսթօն գրաւելու օրերուն, իր հօրն ու մօր՝ Տիկ. Արաքսիի հետ միասին ապաստանած են նախ Յունաստան եւ ապա՝ Մարսիլիա։

Այստեղ փոքրիկն Աշոտ մինչեւ 15 տարեկանը յաճախած է ֆրանսական դպրոց։ Այս ժամանակամիջոցին, իր ծնողքը սակայն, իրր նախանձախնդիր մայրենի լեզուին եւ տոհմիկ աւանդութիւններուն անաղարտ պահպանման, իրենց զաւակը մասնաւոր դասերով վարժեցուցած են հայերէն խօսելու, որուն հետեւանքով Աշոտ, տակաւին փոքր տարիքէն սահուն հայերէն գրել կարդալու կը վարժուի։ Յակոբ Մալաքեան, Աշոտի հայրը, Մարսէյլի հայոց եկեղեցւոյ դպրա-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Աշոտ Յ. Մալաքեան

պետ ըլլալով, իր տան մէջ կը հաւաքուէին հայ արուեստագէտներ եւ ազգային դէմքեր, ստեղծելով հայեցի մտերմիկ մթնոլորտ մը, որուն մէջ կը մեծնայ Աշոտ:

Աշոտ Մալաքեան կը հետեւի Փրովանսի Արուեստից Բարձրագոյն Վարժարանի դասընթացքներուն, ուրկէ շրջանաւարտ կ'ըլլայ 1943-*ին:*

Ահա այս շրջանին է որ Մալաքեան կը ներշնչուի Ռուբէն Մամուլեանի ֆիլմերէն եւ կը նետուի սինեմայի ասպարէզը: Նախ կ'աշխատի որպէս ռատիոյի եւ հեռատեսիլի թղթակից ժապաւէններու քննադատ եւ ապա, իր բուռն փափաքը իրականացնելու նպատակով, կը հետեւի շարժանկարի Ֆրանսացի մեծ վարպետներու աշխատանքին, մինչեւ որ կ'իւրացնէ այդ արուեստը:

Իր նախնական քայլերը կ'առնէ կարճ ժապաւէններ դարձնելով, որոնք լայն ընդունելութիւն կը գտնեն Ֆրանսայի մէջ:

1948-*ին Աշոտ Մալաքեան ընտանեօք կը փոխադրուի Փարիզ եւ* 1951-*էն մինչեւ* 1964 *կը դարձնէ* 22 *մեծ եւ յաջող ժապաւէններ, ուրկէ յետոյ երեք տարուան համար կը պայմանաւորուի Մեթրօ Կոլտուին Մէյէր ամերիկեան ֆիլմի մեծ ընկերութեան հետ, դարձնելու համար երեք մեծ ժապաւէններ, որոնցմէ առաջինը՝ Աֆղանիստանի մէջ եւ ուրիշ տեղեր:*

Մալաքեանի ծրագրին մէջ կայ Ֆրանց Վերֆէլի «Մուսա Լեռան Քառասուն Օրերը» վէպին պատրաստութիւնը: Անոր վերջին գործերէն «Սէն Սեպաստիէնի Կռիւը» ժապաւէնը բացառիկ յաջողութիւն գտաւ ամէն կողմ:

Աշոտ Մալաքեանի յաջողութիւնները պատիւ կը բերեն իր վըրայով մեր ժողովուրդին եւ առաւելապէս ռոտոսթոցիներուն: Միշտ ալ շեշտած է իր հայ ըլլալը եւ ատոր համար հպարտ զգալը:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ԿԱՐՕ ՂԱԶԱՐՕՍԵԱՆ
կամ՝
ԿԱՐՕ ՄԵՀԵԱՆ
(Գրող եւ հասարակական գործիչ)

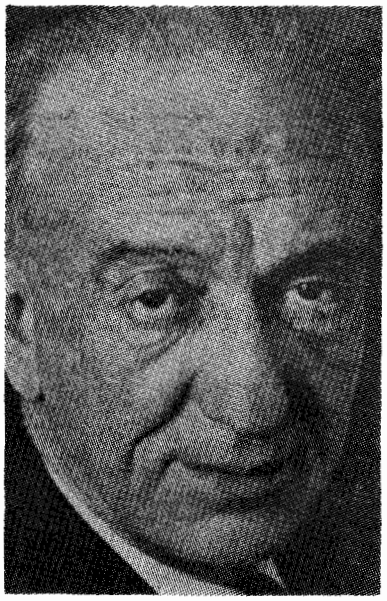

Ծնած է 1898 Յունիս 15–ին Թագաւոր Թաղի Աբիսողոմ Ղազարոսեանի ընտանիքին մէջ։ Նախնական ուսումը առած է Յովհաննեան Վարժարանին մէջ։ Ցաճախած է նաեւ քաղաքին Իտաթիէ Թրքական դպրոցը, յետոյ անցած է Պոլիս, ուր ստացած է երկրորդական կրթութիւն։

1914–ին, երբ կը պատրաստուէր Փարիզ անցնելու իրաւաբանութեան հետեւելու համար վրայ հասած է առաջին համաշխարհային պատերազմը եւ բռնագաղթը, որ զայն նետած է Եփրատի ափունքը՝ անապատ։ Մէկ քանի անդամ Հալէպ փախուստէ եւ կրկին անապատ քշուելէ յետոյ, ընտանեօք անցած են Պերեճիկ, ուր մէկ ու կէս տարի պաշտօնավարած է, իբր քարտուղար, Իսլամ դաղթականներու վարչութեան մէջ, բայց 1918–ին փախած է Պոլիս եւ հոն մնացած է մինչեւ զինադադար։

Քեմալական շարժման հետեւանքով երբ Թրակիան կը լեցուի հայ գաղթականներով, Պատրիարքարանի կողմէ կ'ուղարկուի Սելանիկ՝ փախստականներու պարենաւորման գործով զբաղելու համար։ 1922–ին Պոլիս կը դրաւուի քեմալականներէն։ Կարօ Ղազարոսեան կ'անցնի Պուլկարիա, Փլովտիւ՝ միանալու համար իրեններուն։ Այնտեղ ժամանակ մը իբր ուսուցիչ եւ տնօրէն պաշտօնավարելէ յետոյ ազդ. վարժարանին մէջ, կ'ունենայ նաեւ հասարակական

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

գործունէութիւն Դաշնակցական շարժումին մէջ։ 1945–ին կ'աքսորուի եւ 12 տարի կը մնայ Սովետական Միութեան մէջ ու 1957–ին կը վերադառնայ Փարիզ։ Նեղկայիս ուսուցիչ է Ռէնսիի Դպրոցասէրի եւ Սեւրի Մխիթարեան վարժարաններուն մէջ։

Իր գրական գործերն են՝ «Վերածնունդի Օրերէն», «Պզտիկ Մեղքեր», «Աստրնաղիր–Աքալ», «Վերջալոյսի Տակ» (թատերգ.), «Իմաստութեանց Ուղիով», «Ապագայնացման Վտանգը», «Ի՞նչու Անկոծ է Արուա–Հայաստանը»։

Կարօ Ղազարոսեան կ'աշխատակցի կարգ մը արտասահմանեան թերթերու՝ Կարօ Մեհեան, Սոսեաց Տղայ, Մոնալդն, Դէտ, Վրոյը, Վ. Իշխանեան գրական ծածկանուններով։

ԼՈՒԻԶԱ ՓԱՓԱԶԵԱՆ

Ծնած է Թագաւոր Թաղի Պօղոս Փափազեանի (ոսկերչապետ) ընտանիքին մէջ։ Նախնական ուսումը Թաղին Ցովհաննեան դպրոցին մէջ հաղիւ առած, ծնողացը հետ աքսորուած է 1915–18–ի տարիներուն։

Տարագրութենէ վերադարձին, 1919–ին, Պոլսոյ Էսաեան Վարժարանը յաճախած ու յետոյ ալ Դպրոցասէրը Տիկնանց Վարժարանի Վարժուհեաց բաժինը աւարտած է 1923–ին։ Մէկ տարի յետոյ անցած է Պուլկարիա միանալու համար Սլիվէն հաստատուած իր ծնողքին։

1924–26–ին իբր վարիչ ուսուցչուհի պաշտօնավարած է Սլիվէնի հայկական դպրոցին մէջ, որմէ յետոյ անցած է Փարիզ եւ հաստատուած է Սորպոնի գրականութեան դասընթացքներուն։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

1939–ին Պուլկարիա վերադարձած է եւ մինչեւ 1948 թուականներուն պաշտօնավարած է Փլովտիւի Մխիթարեան Վարժարանին մէջ։

1949–50 տարիներուն, երբ Մխիթարեաններու վարժարանը փակուեցաւ, Լուիզա Փափազեան դարձեալ անցած է Փարիզ եւ Դըպրոցասէրի Լիսէին մէջ հայոց լեզուի եւ պատմութեան դասատու կը նշանակուի։

Սլիվէն եղած տարիներուն կազմակերպած է հայերէնի ձրի դասընթացքներ, գործակցութեամբ սլիվենցի Օր. Արտեմիս Սեպուհեանի։

ԳԱԼՈՒՍՏ ՕՆՆԻԿ ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ

(Պուլկարական խորհրդարանի երեսփոխան)

Ծնած է 1918–ին ռուսոսթոցի Օննիկ Գալուստեանի եւ Արշալոյս Զահրեմճեանի ընտանիքին մէջ՝ Պոլիս։ Նախնական ուսումը ստացած է Պոլսոյ մէջ, սակայն 1930–ին ստիպուած է ընտանեօք Պուլկարիա փոխադրուիլ եւ Պուրկազ քաղաքը հաստատուիլ, որեղ աւարտած է մեքենաթեքնիքական միջնակարգ դպրոցը։ Մի քանի տարի աշխատած է որպէս հաստոցավար եւ մոնթէոր իսկ դիչերները հետեւած է Սոֆիայի ճարտարարուեստափոխադրութեան Ֆաքուլթեթի դասընթացքներուն։

1933–ին անդամագրուած է Պուլկարիոյ երիտասարդ բանուորներու միութեան, իսկ 1944–ին անդամ՝ Պուլկարիոյ Համայնավար Կուսակցութեան։

1950–58–ին աշխատած է իբր թեխնիքական տնօրէն եւ վերահսկիչ Պուրկազի թէլէֆոնի քապէլի գործարանին, որեղ

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

կարգ մը կազմակերպչական եւ թեխնիքական նոր ձեռնարկներով ա-
ւելցուցած է գործարանին տնտեսական ուժն ու արդիւնաբերութիւնը:
Մասնակցած է գործարանի ընդլայնումի նախագծի մրցումին եւ
դերմանական, չեխական միութիւններու ներկայացուցած նախագծե-
րուն մէջ առաջնութիւն չհաած է իր նախագիծը: Իր այս ճարտա-
րամտութեան համար Գ. Գալուստեան երկու տնգամ պարգեւատըր-
ուած է «Էլէքտրաֆիքացիայի Մինիստրութեան Գերազանցիկ»ի պատ-
ուանշանով, իսկ 1944-ի Սեպտեմբեր 9-ի Ազատութեան 15ամեակին
առթիւ կը ստանայ «Աշխատանքային արծաթեայ նշան»:

1959-ին Համայնավար Կուսակցութեան չրջանային կոմիտէի
որոշումով Գալուստեան գործի կ'անցնի ժողովրդ. Կոմիսարներու
Խորհուրդին մէջ (ժողկոմխորհ) իբր գլխաւոր գեկավար արդիւնա-
բերութեան բաժանմունքին, իսկ մէկ տարի յետոյ կուսակցութիւնը
զայն կը նշանակէ Պուրկազի արդիւնաբերութեան մոնթաժային վար-
չութեան պետ: Իր այս նոր պաշտօնին մէջ Գ. Գալուստեան մեծա-
պէս կը նպաստէ վերանորոգմանը Այթոսի Գառնոպատի չաքարի
գործարանին, իսկ Եամպոլի մէջ թէքսթիլի գործարանին, Սլըն-
չեվպրեկի կուրորտային սարքաւորման կառուցման, ինչպէս նաեւ
Եամպոլի եւ Պուրկազի ելեքտրականացման:

1960-61-ին յաջողութեամբ կը գեկավարէ Պուրկազի նաֆ-
թոհիմիքալ կոմպինատի կառուցման աշխատանքները, որմէ յետոյ
պետ կը նշանակուի նոյն հաստատութեան: Ժամկէտէն առաջ լաւա-
գոյն կերպով նոր մեքենաներու սարքաւորումը եւ անոնց կանոնաւոր
կերպով աշխատիլը գլուխ հանելու համար Գալուստեան կը վարձատ-
րուի «Կէորկի Տիմիթրոֆ» չքանչանով:

Շնորհիւ Գալուստեանի յամառ ջանքերուն եւ նոր մեթոտնե-
րուն, յիշեալ կոմպինատը, տարիներ չարունակ, աշխատանքային
մրցումի կարմիր դրօշակը կը ստանայ:

1967-ին Գալուստեան Համայնավար Կուսակցութեան Կ. Կո-
միտէի Քաղաքական Պիւրոյի որոշումով կը բարձրանայ Պուրկազի
նաֆթոհիմիքալ կոմպինատի ընդհանուր լիազօրի աստիճանին: 1969ին
Գալուստեանին կը շնորհուի «Ցաղթանակի Այնցպիր» եւ ոսկեայ
նշանակ եւ կը նշանակուի անդամ Պուրկազի քաղաքային կոմիտէին:

1966-էն ի վեր Պուլկար խորհրդարանի անդամ ընտրուած է
Պուրկազէն, ուրտեղ անդամ ընտրուած է չինարարութեան, ճարտա-
րապետութեան եւ քաղաքաչինութեան մնայուն յանձնաժողովին:

1969 տարուայ 30 Օգոստոսի հրովարտակով Գ. Գալուստեան
արժանացած է «Սոցիալիստական Աշխատանքային Հերոս» կոչումին
եւ ստացած է յոբելինական մետալ Սեպտ. 9-ի ազատութեան 25ամ-
եակին առիթով:

Մեր հայրենակիցը Գալուստ Գալուստեան Պուլկարիոյ մէջ հայ
անունը եւ արժանիքը բարձր պահող բարձրաստիճան անձնաւորու-
թիւն մըն է:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՖԻԼԻՓ ՓԻԼԻՊՊՈՍԵԱՆ

Զաւակը Կիրակոս Փիլիպպոսեան եւ Սիրանոյշ Ճամճեան ամոլին: Կիրակոս ծնած է Խաչ Թաղին Զօպանեան ընտանիքին մէջ 1896–*ին: Նախնական ուսումը առած է Յիսուսեան Վարժարանին մէջ՝ Գէորգ Մեսրոպի անօրէնութեան ժամանակ: Տարագրութեան ժամանակ ընտանիքին հետ քշուած է դէպի Տէր Զօր, ճամբուն ընթացքին ենթարկուելով խոշտանգումի, կողոպուտի, մինչեւ որ ձեւով մը ինքզինք նետած է Ռաքքա: Զինադադարին կը վերադառնայ Պոլիս եւ անկէ ալ՝ Ռոտոսթօ: Քեմալական շարժման օրերուն,* 1922–*ին, գաղթած են Պուլկարիա, ուր ամուսնացած է եւ ունեցած Ֆիլիփ զաւակը:*

1950–*ին Փիլիպպոսեան ընտանիքը կ'անցնի Պէյրութ, ուրտեղ*

Կիրակոս եւ Սիրանոյշ Փիլիպպոսեան (Զօպանեան)

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ֆիլիբ իր ուսումը կը ստանայ Մխիթարեան Վարժարանին մէջ, որը աւարտելէ յետոյ կ'անցնի Ֆրանսա եւ կ'ընդունուի Սորպոնի Համալսարանը։

1967–ին Ֆիլիբ փայլուն յաջողութեամբ կ'աւարտէ Սորպոնի մաթեմաթիքի եւ վիճակագրական ճիւղերը եւ կը ստանայ տոքթորայի վկայական։

Ֆիլիբ Փիլիպոսեան ներկայիս դասախօս է Սորպոնի մէջ նոյն ճիւղերուն եւ կը վայելէ լայն համակրութիւն եւ յարգանք։

ՏՈՔԹ. ԿԱՐՊԻՍ ՓԱՆԻԿԵԱՆ

(Ասիատեճնտ)

Ծնած է 24 Նոյմ. 1915–ին, Թաղաւոր Թաղը հողամշակութեամբ զբաղող Մովսէս Փանիկեանի ընտանիքին մէջ։

1922–ի Աբեւելեան Թրակիոյ հայերուն ընդհանուր արտագաղթի օրերուն, իր ծնողներուն հետ ապաստանած է Պուլկարիա։ Նախնական ուսումը առած է Եամպոլի «Օչական» դպրոցին մէջ՝ վաստակաւոր ուսուցիչ Ռ. Մանաւեանի քով։ 1936–ին փայլուն կերպով աւարտած է տեղւոյն կիմնազիոնը, որմէ ետք մտած է Սոֆիայի պետական բժշկական Ֆաքուլթեթը եւ աւարտած է 1943–ին։

1944–էն մինչեւ 1947 տարին ծառայած է իբր պաւառական չրջանային բժիշկ, որմէ յետոյ մինչեւ 1950 թուականը նշանակուած է Առողջապահական Նախարարութեան հիւանդանոցներու ղեկաւար քննիչ, իսկ 1950–53՝ Շումէն քաղաքի նահանգային խորհրդի կից՝

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ժողովրդական առողջապահութեան եւ ընկերային հոգատարութեան բաժանմունքի պետ։

1953–էն ի վեր կը գործէ իբր ասխատեմնտ բժիշկներու կատարելագործման ինստիտուտի (ԻՄՈՒՀ) կից՝ սրտանօթային պրոֆիլակտիկայի ներքին բուժարանին մէջ։

ԱԿՈՆ ԳՐ. ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ

(Գրող)

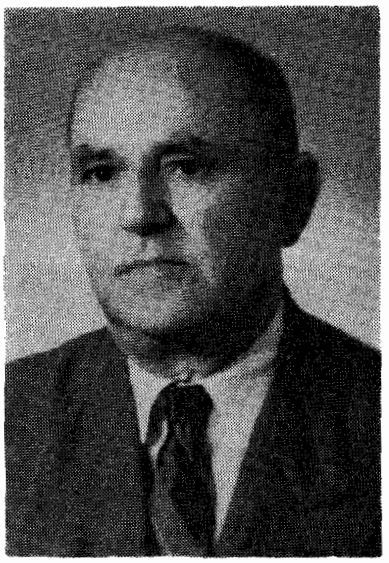

Ծնած է Թաղաւոր Թաղին Գրիգոր Մխիթարեանի ընտանիքին մէջ 1911–ին։ Նախնական ուսումը առած է Թաղին Ցովհաննեան Վարժարանին մէջ։ Բռնագաղթի ժամանակ, ծնողներու հետ աքսորուած է Անատոլուի խորերը։

1919–ին վերադարձած է Թոտոսթօ եւ նշանակուած է ուսուցիչ Թաղին նախակրթարանին մէջ, ուրկէ կը սկսի նետուիլ գրականութեան նորավէպերու աստպարէզը։ 1920–ին վրայ կը հասնի քաղաքին յոյներու կողմէ գրաւումը։ Ակոն կը փոխադրուի Պոլիս եւ կ'ըլլայ ղրասենեակային պաշտօնեայ։ Հոն իր պատմուածքները յաջորդաբար կը հրատարակուին «Ժամանակ» օրաթերթին մէջ, ինչպէս՝ «Հիւկատա», «Թակարդը», «Օձը», եւայլն։

1922–ի Թրքահայոց նոր արտագաղթը Ակոնին ալ կը նետէ օտար ափեր՝ Պելկրատ, Զակրեպ, Նովի Սատ, ուրկէ կը չարունակէ իր աչխատակցութիւնը «Ժամանակ» թերթին, որուն չնորհիւ կը գիտնայ ծնողքին Փլովտիւ ըլլալը եւ չուտով կը վերադառնայ անոնց քով։ Իբր չատագով Թուրքիոթեական չարժման, Փլովտիւի մէջ աչխատակ-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ցած է թուրքիոթական ընկերութեան օրկանին եւ յետագային եղած է «Արծիւ» թուրքիոթական ամսաթերթին խմբագիր։ Նոյն տեսն աշխատակցած է Փարիզ հրատարակուող «ԵՐԵՒԱՆ» Հայաստանեան օրկանին՝ «էյկընթաչ» ծածկանունով։

Իր առաջին թատերդութիւնը բեմադրուած է 1932–ին Փլովտիւի մէջ, ի նպաստ Պուլկարահայ Առաջին Կարաւանին։

1944–ի ժողովրդական յաղթանակէն յետոյ մտած է «ԵՐԵՒԱՆ» Մշակութային Միութեան շարքերուն մէջ։

Պուլկարահայ բեմի վրայ ներկայացուած են Ակոն Մխիթարեանի հետեւեալ գործերը — «Դէպի Նոր Կեանք», «Միսալ Ճանապարհով», «Մնողներ ու Զաւակներ»։

Ա. Մխիթարեան ներկայիս Փլովտիւի մէջ կը շարունակէ աշխատիլ թատերական եւ վիպական գործերու վրայ։

ԿԱՐՕ ԱՐԱՄ ՓԱՓԱԶԵԱՆ

(Դպրապետ)

Ծնած է 1911–ին Թափաւոր Թաղի Դերձակ Արամ Փափազեանի ընտանիքին մէջ։ Նախնական ուսումը առած է Թաղին Ծովհաննեան դպրոցին մէջ։ 1922–ի աշնան Թրակիոյ հայոց արտագաղթի օրերուն, իր ծնողներուն հետ, ապաստանած է Ստարա Զակորա քաղաքը, որտեղ ժամանակ մը հետեւած է ֆրանսական փանսիոնի մասնաւոր դասերուն։ Իբրեւ քահանայի թոռ մասնաւոր հակում եւ համակրանք ունեցած է եկեղեցական երգեցողութիւններուն հանդէպ։ Այս շրջանին սովրած է եւրոպական նոթագրութիւն։

1938–ին փոխադրուած է Սոֆիա եւ հօրենական արհեստով զբաղելով հանդերձ, պուլկարահայոց նախկին առաջնորդ Գուսան

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

եպս. կարապետեանի խնամքին տակ, պատրաստուած է դպրապետութեան։ Կարօ Փափազեան տարիներէ ի վեր, առանց վարձատրութեան, ձեռնհասօրէն կը վարէ Սոֆիայի Հայոց Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ դպրապետի պաշտօնը։

ՀԱՅՐԱՊԵՏ ՓԷՍՃԵԱՆ

Ուսանած է նախ Սէլանիկ, ապա՝ Փարիզ։ Ծանօթ անասնաբոյժ։ 1930–էն 1933 դասախօս եղած է Պոլսոյ Սուլթանիէ։

Հայրապետ Փէսճեան

Պետրոս Տատուրեան

ՊԵՏՐՈՍ ՕՆՆԻԿ ՏԱՏՈՒՐԵԱՆ

Պետրոս Տատուրեան ծնած է Ռոտոսթոյի Խաչ թաղին Տատուրեան ծանօթ ընտանիքին մէջ, որը 1922–ի վերջին տեղահանութեան ժամանակ հաստատուած էր Պուլկարիոյ Պուրգաս քաղաքը։

Պետրոս իր նախնական ուսումը առած է տեղւոյն հայկական դպրոցին մէջ, որմէ յետոյ յաճախած է պետական մեքենագիտական վարժարանը, իսկ 1944–էն յետոյ հետեւած է բարձրագոյն ուսման, որը փայլուն յաջողութեամբ աւարտելէ յետոյ պաշտօնի կոչուած է Պուրգասի վակոնաշինութեան «Կարմիր Դրօշ» գործարանի մէջ, որտեղ կարճ ատենուան մէջ ի յայտ բերած ձեռներէցութեամբ կը բարձրանայ գործարանի գլխաւոր ինժիների եւ ապա՝ տնօրէնի պաշտօնին։ Այդ շրջանին է, որ Պետրոս կը պարգեւատրուի ոսկեայ չքանչանով։

Ան ներկայիս Պուրգաս քաղաքի շրջանի ներքին արտադրական

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

տնտեսութեան եւ հանրային սպասարկութեան պաշտօնին կոչուած է։

Պետրոս Տատուրեան միշտ մօտէն հետեւած է հայկական ազգային կեանքին։ Ան տարիներ շարունակ եղած է «ԵՐԵՒԱՆ» Մշակութային Միութեան Պուրկազի մասնաճիւղի ատենապետ եւ նոյն կազմակերպութեան Կեդր. Վարչութեան անդամ։

Տատուրեան անդամ է նաեւ Պուրկազի Քաղք. Խորհուրդին։

ՆՈՒՐՀԱՆ ԳԵԴԷՈՆ ՉԱՎՈՒՇԵԱՆ

(Մեքենագէտ ասիստենտ)

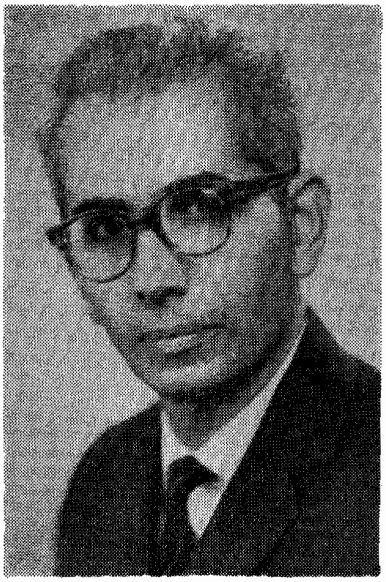

Ծնած է 1921 Յուլիսին Թագաւոր Թաղի մէջ, Օսմանեան Թուրքիոյ հայ գաղութին վերջնական ջրւումի ատեն, ծնողներուն հետ, ապաստանած են Պուլկարիոյ Փլովտիւ քաղաքը։ Այստեղ Նուրհան իր առաջին կրթութիւնը կ՚առնէ Մխիթարեան Վարժարանին (Վիեննական) մէջ եւ յետոյ կը յաճախէ Ֆրանսական Գոլէճը, զոր կ՚աւարտէ 1941 Թուին։ 1945–ին կ՚ընդունուի Սոֆիայի Թեխնիքական Բարձրագոյն Վարժարանը ու կ՚աւարտէ 1951–ին՝ ստանալով մեքենագէտ–ինժինէորի վկայական։

Սոֆիայի մէջ կը նշանակուի Առողջապահութեան Նախարարութեան կից «Զտրավոպրոեքթ» բաժանմունքի մէջ իբր վարիչ մեքենագէտ ինժինէոր։

1956–58–ին այցելու ասիստենտ կ՚ըլլայ մեքենաթեխնիքական ինստիտուտի ամբիոնի փոխադրական հիմնարկութեան մէջ։

1958–էն մինչեւ այժմ ձեռնհասութեամբ կ՚աշխատի եւ կը դասաւանդէ յիշեալ հիմնարկութեան հանքային եւ այլ վերելակներու մեքենայութեան ճիւղին իբր աւագ դասախօս։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՊԱՏՐԻԿ ՊԱՂՏԻԿԵԱՆ

(Մեքենագէտ ինժիներ)

Ծնած է Թաղաւոր Թաղի ծանօթ ուսուցիչ Տիլբան Պաղտիկեանի ընտանիքին մէջ, 1905–ին։ Նախ յաճախած է Թաղին Ցուվհաննեան ղպրոցը, իսկ առաջին աշխարհամարտէն յետոյ աւարտած է Պոլսոյ Կեդրոնական Լիսէն։ Իր բարձրագոյն ուսումը առած է Պելճիքայի Կան քաղաքի համալսարանին մէջ մեքենագէտ ինժինիէրի մասնագիտութեամբ։ Ներկայիս կ'աշխատի Պելճիքայի մէջ իբր մասնագէտ մեքենագէտ։

Պատրիկ Պաղտիկեան

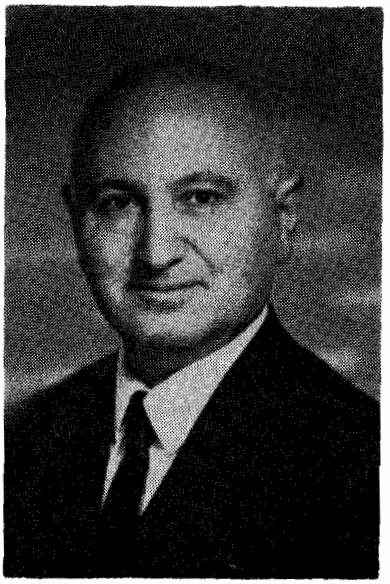

Եդուարդ Տ. Պաղտիկեան

ԵԴՈՒԱՐԴ Տ. ՊԱՂՏԻԿԵԱՆ

(Անուանի ճարտարապետ)

Ծնած է 1911–ին Թաղաւոր Թաղին մէջ։ Երկրորդ զաւակն է վաստակաւոր Տիգրան Պաղտիկեանի։ Փոքր տարիքին, ծնողքին հետ, հաստատուած է Պոլիս եւ իր ուսումը առած է նախ՝ աւարտելով Մխիթարեաններու Պոլսոյ Լիսէն, յետոյ ալ՝ Պետական Գեղարուեստից Ակադեմիան, ուրկէ վկայուած է իբր բարձրագոյն կարգի ճարտարապետ։ Այժմ կը գործէ Պոլսոյ մէջ իբր անուանի ճարտարապետ։ Շինած է չատ մը պետական եւ անհատական դեղակերտ չէնքեր։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՆՈՒՊԱՐ ԱՐ. ՇԱՊՃԵԱՆ

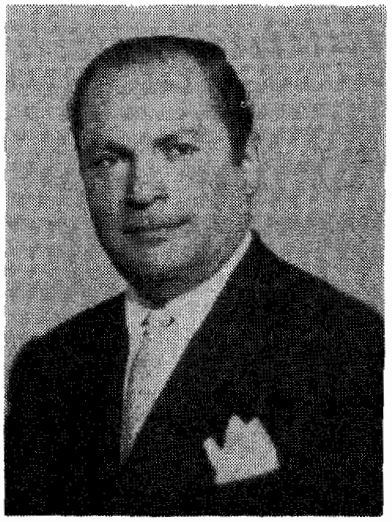

Ծնած է Ռոտոսթոյի Թաղաւոր Թաղին մէջ 1911–ին։ Նախնական ուսումը առած է Թաղին Ճովհաննեան Վարժարանին մէջ։ Հազիւ աւարտած իր նախակրթութիւնը, 1915–ին աքսորուած է, իր ծնողներուն հետ։ Աքսորէն վերադարձին կրկին չարունակած է իր ուսումը Ռոտոսթոյի մէջ։ Սակայն, 1920–ին ընտանեօք փոխադրուած են Իսթանպուլ, ուր սկսած է յաճախել Մեսրոպեան Վարժարանը։

Արտադպրոցական կեանքի մէջ սիրով նուիրուած է դպրութեան եւ Պոլսոյ զանազան հայ եկեղեցիներու մէջ դպրութիւն ըրած է։ Ներկայիս ալ, բաւական տարիներէ ի վեր կը պաշտօնավարէ Քնալը Կղզիի Սբ. Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ իբր երաժշտապետ։

Իսթանպուլահայութեան, մասնաւորապէս ռոտոսթոցիներուն ծանօթ է իբր զանազան հանդիսութիւններու կազմակերպիչ եւ հին Ռոտոսթոյի յիշատակներով ապրող եւ մրրկուող հայորդի մը։

ԱՐՄԵՆԱԿ ՅՈՎԱԿԻՄ ԳԱՐԱՆՖԻԼԵԱՆ

Ծնած է Ռոտոսթօ, Թաղաւոր Թաղին մէջ։ Նախնական ուսումը առած է Թաղին Ճովհաննեան դպրոցին մէջ մինչեւ 1903 Թուականը, որմէ յետոյ յաճախած է Պոլսոյ Պէրպէրեան Վարժարանը, ուրկէ չրջանաւարտ եղած է 1908 Թուին եւ վերադարձած է Ռոտոսթօ։

Մեծ եղեռնի օրերուն աքսորուած է Գոնիա, իսկ զինադադարին վերադարձած է Իզմիր եւ սկսած է աշխատիլ հանրակառքերու տնօրէնութեան մէջ՝ ընդհանուր քննիչի պաշտօնով։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Արմենակ Յովակիմ Գարանֆիլեան

Քեմալական Թուրքերուն Իզմիրը գրաւած օրերուն (1922) *տե-ղի ունեցող աւերածութեան եւ կոտորածի առեն մազապուրծ փախած եւ ապաստանած է Թունուզի Պիղերթ քաղաքը, յետոյ ալ՝ Աթէնք։*

Աթէնքի մէջ, մինչեւ 1942 *թուականը, աշխատած է երկա-թուղիի ընկերութեան մէջ։ Այս շրջանին,* (1932) *հրատարակած է յունարէնէ հայերէն առձեռն բառարան մը ու աշխատակցած է «Սե-ւան», «Նոր Կեանք», «Վերածնունդ» եւ «Արեւելք» թերթերուն։*

Արմենակ Գարանֆիլեան ներկայիս թղթակատու է եւ արտօ-նատէրը «Նոր Աշխարհ» թերթին, որ էջմիածնական հատուածին օր-կանն է։ Գարանֆիլեան ատենապետն է Աթէնքի Փերիսթերի թաղա-մասի Սբ. Աստուածածին Եկեղեցւոյ Հոգաբարձութեան։

1962*–ին, երբ Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետը, Վազգէն Ա. Պոլիս այցելեց, Գարանֆիլեան, իբր պատուիրակ յունահայ թեմա-կան խորհուրդի, մեկնեցաւ Պոլիս եւ տեսակցեցաւ Հայրապետին հետ ազգային եկեղեցական հարցերուն շուրջ։*

ՕՆՆԻԿ ՍԱՀԱԿ ԳԱՐԱՃԱԵԱՆ

Ծնած է 1897*–ին Ռոտոսթոյի Խաչ թաղի աշխատաւոր ընտա-նիքի մէջ։ Նախնական ուսումը առած է թաղին Յիսուսեան դպրոցին մէջ, մինչեւ* 1910 *թուականը, որմէ յետոյ ժամանակ մը յաճախած է քաղաքին Թրքական Իտատիէ վարժարանը, իսկ* 1914*–ի սկիզբը մեկնած է Ամերիկա՝ իր եղբօր Գալուստի քով։*

Ամերիկայի մէջ ցերեկը աշխատած, իսկ գիշերներն ալ կարճ ժամանակ մը հետեւած է անգլերէն լեզուի դասընթացքներուն։

1918*–ի զինադադարէն յետոյ վերադարձած է Ռոտոսթօ, ծը-նողներուն քով։*

1922*–ի Թրակիոյ պարպումի առեն ընտանեօք ապաստանած է*

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Պուլկարիոյ Խասքովօ քաղաքը, որտեղ լծուած է ֆիզիքական աշխատանքի, եւ, ի միջի այլոց, վարած է հոդաբարձութեան քարտուղարի պաշտօն։ Մի քանի տարի յետոյ, 1936–էն 1945 տարիներուն, եղած է տեղւոյն հայկական դպրոցին աւագ ուսուցիչ եւ քաղաքին «ԵՐԵՒԱՆ» մասնաճիւղին հիմնադիրներէն մին։

1946–ին ընտանեօք ներգաղթած է Հայաստան եւ հաստատուած կիրովական քաղաքը։ Այստեղ 11 տարիներ չարունակ եղած է անգլերէնի դասատու թիւ 2 եօթնամեայ դպրոցին մէջ։ Ցետոյ ալ եղած է «ԲԱՆԵՐԻՏ» երկրորդ միջնակարգ դպրոցին մէջ, մինչեւ 1957 տարին, երբ այլեւս թոշակառու եղած է՝ խանգարուած առողջութեան հետեւանքով։

Հակառակ իր առաջացած տարիքին եւ վատառողջ վիճակին, Գարաճաեան տակաւին սիրով կը չարունակէ մասնակցիլ հասարակական աշխատանքներու, անդամ է Թաղային կոմիտէի կազմին։

ՅԱԿՈԲ ՏՕՆԻԿ ՏՕՆԻԿԵԱՆ

Ծնած է 1898 Մարտին Խաչ Թաղի մէջ։ Իր նախնական կրթութիւնը ստացած է Թաղին Ցիսուսեան Վարժարանին մէջ, յետոյ յաճախած է Պոլսոյ մէջ նոր բացուած Աբրահամ Հայրիկեանի եւ Սարգիս Սրինցի Հայրիկեան Վարժարանը։

1915–ին չրջանաւարտ եղած եւ իսկոյն արձանագրուած է Թրքական Պահեստի Սպայից Վարժարանը, որպէսզի թէ ինքը եւ թէ մայրը չ'աքսորուին Տէր Զօր, եւ, ըստ կարելւոյն, օգնէ իր աքսորեալ հարազատներուն։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ծակոբը դեռ պոլիս եղած ժամանակ մտած է Հ. Մ. Ը. Միութեան չարքերուն մէջ եւ ճանչցուած է որպէս լաւ ֆուտպոլիստ թէ Պոլսոյ եւ թէ Ռոտոսթոյի մէջ, որտեղ «Թորփիտո» անունը կուտային՝ չատ արագավազ ըլլալուն համար:

1922–ի Ռոտոսթոյի պարպումի ատեն կ'անցնի Պուլկարիա եւ կը հաստատուի Պուրկազ քաղաքը, որտեղ կը չարունակէ հօրենական ղբաղումը՝ կենդանապահութիւն եւ մսավաճառութիւն:

1944–ի Սոցիալիստական աղատութենէ յետոյ Ծակոբ կը մտնէ պետական ծառայութեան. 22 տարի կ'աշխատի երկրագործական ընդհ. Միութեան կենդանաբուծական հաստատութեան մէջ իբր մասնագէտ: Իր բոլորանուէր աշխատանքին համար 1954–ին կը պարգեւատրուի «Աշխատանքի Գերազանցիկ»ի ոսկէ մետալով:

Այժմ, իբր վաստակաւոր քաղաքացի, պետական թոշակառու է:

ԳՐԻԳՈՐ ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՓՈՍՏԱՃԵԱՆ

Ծնած է Ռոտոսթոյի թագաւոր թաղին մէջ 1909–ին: Դեռ չատ փոքր տարիքին, ծնողներուն հետ կ'աքսորուի Փոքր Ասիոյ Գոնիա քաղաքը, որտեղ առաջին անգամ հայկական այբուբենը կը սովրի Բողոքականներու Կիրակնօրեայ Դպրոցին մէջ:

1918–ին կը վերադառնայ Ռոտոսթօ, ու կը յաճախէ Ծովհաննեան վարժարանը եւ կ'աւարտէ: 1922–ին կրկին կը դաղթէ Պուլկարիոյ Պուրկազ քաղաքը: Հոս եւս դպրոց կը յաճախէ տեղական լեզուն սորվելու համար: 1925–ին կ'երթայ Փլովտիւ, յետոյ ալ՝ Գէորգ Մեսրոպի Սոֆիայի ճեմարանը, որ կ'աւարտէ մրցանակով: Պուրկազ վերադառնալով կ'անցնի աշխատանքի եւ միաժամանակ մշակութային

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

գծով կը դառնայ ԵՐԵՒԱՆ Մշակութային Միութեան Պուրկազի մասնաճիւղի վարչական եւ գրադարանի գրապահ։ Կ'աշխատակցի մի քանի ժամանակ «Երեւան» շաբաթաթերթին պուլկար գրողներու պատմուածքներէն թարգմանութիւններ ընելով եւ երգիծական դրութիւններով։

Մասնակցած է նաեւ թատերական աշխատանքներուն՝ դերեր ստանձնելով եւ թարգմանութիւններ կատարելով պուլկար թատերական հեղինակներէն, ինչպէս՝ Փ. Եավորովի «Վիտոշի Փէչերուն», «Երբ Շանթը Կը Հարուածէ» եւ շատ ուրիշներ։

Գր. Փոստաճեան պուլկարերէնի թարգմանած է նաեւ Յ. Պաւոնեանի «Պաղտասար Աղբարը» որ ներկայացուած է Սոֆիայի մէջ, Հայկական Մշակոյթի Տասնօրեակին առթիւ։ Գրիգորի առօրեայ պայմանները թոյլ չեն տուած որ ամբողջապէս նուիրուի իր սիրած դրական ղբաղումներուն։

ՌՇՏՈՒՆԻ ՓԱՓԱԶԵԱՆ

Ռոտոսթոյի երիտասարդը զերծ չէ մնացած նաեւ յեղափոխական շարժումներէն եւ հերոսական խոյանքներէն։ Անոնց լաւագոյն ներկայացուցիչներէն մին է ռոտոսթոյի Ռշտունի Փափազեան, երէց որդին Արթին եւ Նուրիցա Փափազեաններուն։ Ծնած է 1893–ին, եւ ներկայիս մօտ 80 տարեկան է, կ'ապրի Ամերիկայի Հարթֆորթ քաղաքը։ Մեր խնդրանքին վրայ դրի առաւ իր համառօտ կենսագրութիւնը, որ կուտանք ստորեւ։

«Ա. աշխարհամարտի ժամանակ Ռումանիա կը գտնուէի, երբ օր մը լուր առինք թէ՝ Կովկասի մէջ հայ կամաւորական գունդեր կը կազմուին։ Քանի մը ռոտոսթոցիներու հետ Քիշնեւի եւ Օտեսայի ճամբով հասայ Թիֆլիզ, ուր կը գտնեմ ուրիշ ռոտոսթոցիներ ալ։ Մաս առ մաս կամաւորներուն հետ կը հասնինք Ալէքսանդրապոլ, (այժմ Լենինական), ուր քանի մը շաբաթ մարզուելէ յետոյ, կը ղրկուինք Երեւան՝ լրացնելու համար զինուորական հապճեպ կրթութեան շրջանը, ապա՝ մաս կը կազմեմ Յովհաննէսի արշաւանքին քաջածանօթ մարտիկներէն Վարդանի բանակին եկող Տէր Ալեքսեանի վաշտին։ Վարդանի հրամանատարութեան տակ կը գտնուէին Դրոյի, Համազասպի եւ Քեռիի խումբերը։

1915–ի գարնան մեր խումբը էջմիածնէն ճամբայ կ'ելլէ դէպի ճակատ, Իգդիրի գծով՝ Վանի ուղղութեամբ, ու անմիջապէս կը նետուի կռուի դաշտ։ Այդ շարունակական կռիւներու ատեն է որ, դեռ Վան չմտած, Զէյվայի մէջ զոհուեցաւ ռոտոսթոյի Հայ Քիստորեան, որուն մարմինը տասնեակ մը ուրիշ սպաննուածներու հետ,

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ռիշտունի Փափազեան

տարինք Վան ու Այդեստանի մէջ հողին յանձնեցինք զինուորական պատիւներով։

Վանի մէջ քանի մը օր հանդստանալէ յետոյ մեր խումբը հրաման ստացաւ հետապնդել թշնամին Վանայ լճի արեւելեան եզերքէն դէպի հարաւ, Հայոց Ձոր, Ոստան, Ախթամար, Նարեկ եւ Ս. Յակոբայ վանք։ Սորբի մէջ հինգ օր տեւող կռիւներու ատեն բարեբախտաբար մեզ հետ էր, Անդրանիկ իր բանակով եւ ուր մենք ալ, թէեւ կորուստներ ունեցանք, բայց մեծ յաղթանակ տարինք թշնամին ջախջախելով։ Յաղթական արշաւով հասած էինք Պիթլիսի դռները, երբ բանակը հրաման ստացաւ նահանջելու՝ կամաւորներս եւ մեր հրամանատարութիւնը մատնելով ծանր յուսախաբութեան։

Դէպի Վան նահանջի ճամբուն, Բերկրի բերդին մօտերը ծանր կերպով վիրաւորուեցայ եւ խմբապետ Համազասպի հոգածութեամբ ղրկուեցայ Երեւանի հիւանդանոցը, Պարսկաստանի ճամբով։ Ապաքինումի արտօնութեան իրաւունքէս օգտուելով անցայ Թիֆլիզ՝ ռոտոսթոցի հայրենակիցներ տեսնելու եւ կարօտս առնելու յոյսով։ Աւզաբեւ, հոն կը հանդիպիմ հին եւ նոր եկած ռոտոսթոցիներու, որոնց հետ միացած կը վուժանք մխանալու մեր բանակին, որ Հայոց Ձոր ապաստանած յառաջխաղացումի հրամանի կը սպասէր անհամբեր։ Հոն էր Քեռիի խումբը, որուն մէջ նոյնպէս ռոտոսթոցիներ կա-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

յին: Բանակը կրկին կը չարժի դէպի Պիթլիս եւ Տիգրանակերտ, կը մտնենք Ռչտունեաց երկիրը, Խիզան, Սղերդ: Ծանր կռիւներէ յետոյ Անդրանիկ առաջինը կը մտնէ Պիթլիս: Սակայն, աւաղ, այս յաղթանակին կրկին կը հետեւի նահանջի հրամանը:

Նահանջի հրամանին հետեւանքով կը ստիպուինք չարաթներ չարունակ բանակին հետ կիւղէլ Տէրէ կոչուած վայրին մէջ կանգ առնել: Այս դադարին յաջորդեց ռուս կառավարութեան որոշումը՝ որ վերջ կուտար հայ հրամանատարութեամբ գործող կամաւորական խումբերուն: Կրնայինք միայն մաս կազմել ռուսական բանակին:

Ապագայի նկատմամբ մեր բոլոր յոյսերը խորտակուեցան. իսկ մեր հայրենիքը ամայացած էր: Կամաւորներու մեծամասնութեան հետ ես ալ որոշեցի ձգել ճակատը ու չատ չանցած վճռեցի Սիսկերիոյ եւ Ճաբոնիայի վրայով ինքզինքս նետել Հիւսիսային Ամերիկա:

Երբ Սամարա հասած էի, տեղեկացայ որ Պաքուի հայերը վտանգուած են եւ օգնական ուժերու պէտք ունին: Ցաջողեցայ անձամբ 35 հոգի հաւաքել, զանոնք տեղացի հայերու օժանդակութեամբ հայցնելէ, ղինելէ յետոյ, մեծ դժուարութեամբ Պաքու հասնիլ: Հոն ընկերներովս գործօն մասնակցութիւն բերի ինքնապաշտպանութեան գործին, մինչեւ վերջին օրը, այն է՝ անգլիական սակաւաթիւ ոյժերու վախուստէն յետոյ, մինչեւ թուրք կանոնաւոր բանակին Պաքու մուտքը:

Պաքուի կռիւներու ընթացքին երկու անգամ վիրաւորուելէ ու դարմանուելէ յետոյ կրկին կռուած եմ առաջին դիծերուն վրայ ու խոր յուզումով կը յիշեմ մեր հերոս Մուրատի անչնչացած մարմինը թշնամիէն կորզելու համար թափած երկու օր տեւող ջանքերս՝ քաջին դիակը Սեպուհին յանձնելս ու անոր, ինչպէս նաեւ ուրիշ կորիճներու հանդիսաւոր թաղումը:

Պաքուի դրաւումը զիս ստիպեց Պարսկաստան ապաստանիլ, ուրկէ ապա անցայ Պոլիս՝ միանալու համար աքսորէ վերապրած հարազատներուս, ուրկէ մեկնեցայ Ամերիկա, ուր կը դտնուիմ մինչեւ այսօր»:

ՕՆՆԻԿ ՍՏԵՓԱՆ ՓԱՆԻԿԵԱՆ

Օննիկ Ստ. Փանիկեանը ծնած է Մալկարա 1905 թուի Ցունուար 19-ին: Փոքր տարիքէն ապրած է ռոտոսթոցի իր ազգականներուն քով (Քիլեզեան ընտանիք): Երկու տարի յաճախած է Թադաւոր Թաղի Ցովհաննեան Վարժարանը: 1915-ին, իր ընտանիքին հետ, աքսորուած է Դէպի Տէր Զօր, Միջագետքի կիզիչ անապատին մէջ, անլուր տառապանքներու ենթարկուելէ եւ վոհեր տալէ յետոյ, 1919-ին վերադարձած է Մալկարա եւ չարունակած ուսումը: 1922-ին դաղ-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Օննիկ Ստեփան Փանիկեան

թած է Պուլկարիա։ Եօթը տարի գործաւորութիւն ըրած է, առանց ձգելու ինքնաչխատութիւնն ու ինքնազարգացումը։ 1929 թուին Փլովտիւի հայկական վարժարանին մէջ ուսուցիչ նշանակուած է։ 1932–ին, նոյն պաշտօնով տեղափոխուած է Ռուսէ քաղաքը։

Պուլկարիա գտնուած ժամանակ, Օ. Զարմունի գրական անունով, բանաստեղծութիւններու հինգ գրքոյկ՝ «Մաղիկ կը փետեմ», «Գորշ երկնքի Տակ», «Երգ Ցաւերժական», «Ձոն» եւ «Առանձնութիւն»։ Բանաստեղծութիւններով, պատմուածքներով եւ յօդուածներով աշխատակցած է արտասահմանի հայ մամուլին։

1946–ին կը հաստատուի Երեւան։ 1948–ին կ'աւարտէ Մարքս–Լենինեան Ինստիտուտի գրականութեան եւ արուեստի բաժինը։ Ա–ռաջին մէկ օրէն կը նուիրուի ստեղծագործական աշխատանքի, միա–ժամանակ աշխատելով Հայաստանի Պետական Հրատարակչութեան մէջ։ Հետզհետէ Հայպետհրատը լոյս կ'ընծայէ անոր գիրքերը՝ «Կեան–քից Դէպի Մահ», որ 1915 թուի տարագրութեան վերաբերեալ յու–շագրութիւն է, «Գիւ Մարտիկը Հեքիաթը», «Ցայգերգ» բանաստեղ–ծութիւններու հաւաքածոն, «Հայրն ու Որդին», «Մեղուների Երգը», «Ուրախութեան Մատանին», «Մաղիկների Հեքիաթը» եւ երկրորդ անգամ վերամշակուած ձեւով «Մահից Դէպի Կեանք»։ Այս գրու–թիւններէն ոմանք թարգմանուած են սովետական ժողովուրդներու լեզուներով։ Օննիկ Փանիկեան ինքն ալ թարգմանած է Նատիա Քեհ–լիպարովայի «Գունաւոր Ապակիներ» բանաստեղծութեան հատորը ու Փեթր Պոնեւի «Սատալա Թագաւորի Գանձը» վիպակը։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՕՐԻՈՐԴ ԻՍԿՈՒՀԻ ՍՎԱՃԵԱՆ

Մնած է Ռոտոսթոյի Թագաւոր Թաղին մէջ։ Ուսումը առած է նոյն Թաղի Ցովհաննեան Վարժարանը, ուրկէ չրջանաւարտ եղած է 1910–ին եւ անմիջապէս իբր լաւագոյն աշակերտուհի, ուսուցչութեան կանչուած է նոյն վարժարանին մէջ մինչեւ 1914։

Ընդհանուր տեղահանութեան ժամանակ ինքն ալ ստիպուած ըլլալով հեռանալ քաղաքէն, կը յաջողի սակայն մնալ Պոլիս ուր պաշտօնավարած է Բանկալթիի «Նարկիզ» վարժարանը։

1919–ին Օր. Իսկուհին կը վերադառնայ Ռոտոսթօ եւ պաշտօն կը ստանձնէ Ս. Խաչ Թաղի Ցիսուսեան վարժարանին մէջ պատուելի Մանուկեանի օրով։

Երկրորդ տեղահանութեան ժամանակ հաստատուած է Փարիզ եւ հոն ամուսնանալով դարձած է Տիկին Վելեանեան։ Մահացած է 1961–ին։

ՄԿՐՏԻՉ ՃԱՄՃԵԱՆ

Եղբայրը ճարտարապետ Պօղոս Քալֆայի, մեքենագէտ, ուսած Գերմանիա։ Կը պաշտօնավարէր Քամերուն երթեւեկող գերմանական նաւերուն վրայ։

Ցետոյ անցած է Ամերիկա եւ վախճանած 1920ական թուականներուն։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ԿԱՐՊԻՍ ՄԱՎԱՓԵԱՆ

Տոքթ. Մալաքեանի հօրեղբօր տղան, իտալահպատակ։

ՊԵՏՐՈՍ ՕՆՆԻԿ ՏԱՏՈՒԲԵԱՆ

Պետրոս Տատուբեան ծնած է Ռոտոսթոյի Ֆաչ թաղին Տատուբեան ծանօթ ընտանիքին մէջ, որը 1922–ի վերջին տեղահանութեան ժամանակ հաստատուած էր Պուլկարիոյ Պուրկազ քաղաքը։

Պետրոս իր նախնական ուսումը առած է տեղւոյն հայկական դպրոցին մէջ, որմէ յետոյ յաճախած է պետական մեքենագիտական վարժարանը, իսկ 1944–էն յետոյ հետեւած է բարձրագոյն ուսման, որը վայլուն յաջողութեամբ աւարտելէ յետոյ պաշտօնի կոչուած է Պուրկազի վակոնաշինութեան «կարմիր Դրօշ» գործարանի մէջ, ուր տեղ կարճ տեւողութեան մէջ ի յայտ բերած ձեռներէցութեամբ կը բարձրանայ գործարանի դէխաւոր ինժիների եւ ապա՝ տնօրէնի պաշտօնին։ Այդ շրջանին է, որ Պետրոս կը պարգեւատրուի ոսկեայ չքանշանով։

Ան ներկայիս Պուրկազ քաղաքի շրջանի ներքին արտադրական տնտեսութեան եւ հանրային սպասարկութեան բարձր պաշտօնին կոչուած է։

Պետրոս Տատուբեան միշտ մօտէն հետեւած է հայկական ազգային կեանքով հետաքրքրուելու։ Ան տարիներ շարունակ եղած է «ԵՐԵՒԱՆ» Մշակութային Միութեան Պուրկազի մասնաճիւղի տեսնապետ եւ նոյն կազմակերպութեան կեդր. վարչութեան անդամ։

Տատուբեան անդամ է նաեւ Պուրկազի Քաղաքական Խորհուրդին։

ՕՐԻՈՐԴ ԻՍԿՈՒՀԻ ԱՃԷՄԵԱՆ

Ծնած է Ռոտոսթօ 1881–ին եւ վախճանած է Պուլկարիա։

Երիտասարդ տարիքէն եղած է ուսուցչուհի եւ երկար տարիներ ունեցած է վոքբերու յատուկ մասնաւոր դպրոցը 40–50 աշակերտներով։ Եաքէն տնցած է Ցովհաննեան դպրոցը եւ պաշտօնավարած է մինչեւ 1915 թուականը։

1922–ին ընդհանուրին հետ գաղթած է Ֆիլիպպէ, ուր պաշտօնավարած է Մեսրոպեան Վարժարանին մէջ եւ վախճանած յառաջացած տարիքին մէջ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՏԻԿԻՆ ԱՐՇԱԼՈՑՍ ԱՃԷՄԵԱՆ

Դուստրը Յակոբ Ֆրունճեանի, ծնած է 1896–ին Ռոտոսթոյի մէջ։ Աւարտած է Յովհաննեան վարժարանը եւ Պոլիս մեկնելով աշակերտած է Թպրոցասէր Տիկնանց վարժարանին՝ պատրաստուելով ուսուցչութեան։ 1914–ի չրջանաւարտներուն մէջ առաջնութիւնը չահելով պարգեւատրուած է Մանչեսթրի Տիկնանց կողմէ յատկացուած ոսկի ժամացոյցով։

Իր ծննդավայրը վերադառնալով ձրիօրէն ստանձնած է հայերէնի ուսուցչութեան պաշտօնը, Յովհաննեան Վարժարանի վերին դասարաններուն։

Բռնադաղթի օրերուն յաջողած է Դամասկոս անցնիլ եւ ապա՝ Պոլիս, ուր ամուսնացած է եւ վախճանած 1945–ին, ամուսնուն եւ քոյրերուն խնամքին թողելով երկու անչափահաս զաւակներ։

ԽՈՐԷՆ ՄԵՀԹԵՐԵԱՆ

Պոլսոյ նշանաւոր երաժիշտներուն Ռոտոսթոյի չառաւիղներէն եւ ջութակի վարպետ։ Անուանի էր որպէս չարականագէտ–դպրապետ։ Կը նկատուէր Ռոտոսթոյի ուսումնականներէն, ու միաժամանակ քաջահմուտ էր ֆրանսերէնի եւ յունարէնի։ Ուսուցչական պաշտօն վարած է Յովհաննեան Վարժարանին մէջ եւ ժամանակ մը հոգաբարձու եղած է դպրոցին։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Խորէն Մհեր-Երեան

1915–ին ճողոպրած է Էսքիշեհիրի կայարանին մէջ բռնադատ-
թի ընտանեկան խումբէն եւ յաջողած է քիչ ատեն վերջ Պոլիս վերա-
դառնալ եւ ուսուցչական պաշտօն վարել Իւսկիւտարի Տայեան Վար-
ժարանին մէջ:

1939–ին վերադարձած է Պոլիս եւ հոն ալ վախճանած է 1944 թուին:

ՄԻՀՐԱՆ ՏԱՏԻՔՕԶԵԱՆ

Միհրան ծնած է 1880–ին, Ռոտոսթոյի մէջ: Ընտանեկան նեղ պայմաններու պատճառով ուժը տարեկանէն ծնողքը ղպրոցէն հա-նած եւ ղրած են ղինք կօշկակարի քով, որպէս աշկերտ:

Օժտուած ըլլալով բացառիկ դեղեցիկ ձայնով մը՝ Միհրան ե-ղած է Ս. Թագաւոր եկեղեցւոյ փնտռուած դպիրներէն մին:

Օժտուած ըլլալով նաեւ մասնաւոր սէրով մը դէպի արուեստ-ները՝ Միհրան կը ձգէ կօշկակարութիւնը եւ կը հետեւի լուսանկար-չական արուեստին եւ կարճ ժամանակուայ մէջ մեծ համբաւ կը չահի: Իր այս արուեստին պատճառով կ'ազատէ իր ընտանիքը Տէր Զօրի աք-սորէն ու չարդէն:

Միհրան Տատիքօզեան Ռոտոսթոյի մէջ ճանչցուած էր որպէս անչահախնդիր եւ հայրենասէր արուեստագէտ մը: Իր չորս զաւակնե-րը — Նելլի, Զեփիւռ, Հրայր եւ Քաջազուն — նուիրած է Հայ Բե-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Միհրան Տատիֆօզեան
(Ապէլ)

մին, երգին, Նուագին, որոնք փոքր տարիքէն բոլոր հանդէսներուն իրենց մասնակցութիւնը պիտի բերէին:

Ռոտոսթոյի պարպումէն յետոյ Միհրան ընտանիքով կը փոխադրուի Պէյրութ, ուր եւ կը շարունակէ ազգապահպանման ճամբուն ի սպաս դնել իր բոլոր ջանքերը: Մեծ սիրահար մըն էր երգի եւ երաժշտութեան. կը նուագէր ջութակ, մանտոլին: Տակաւին Ռոտոսթօ եղած ժամանակ կազմած էր լարաւոր նուագախումբ մը: Զրխաբար կը դասաւանդէր հայ դպրոցներու եւ որբանոցներու մէջ: Ունի նաեւ տարեդարձի երգ մը յօրինած, որպէսզի պզտիկները հայերէն երգեն տարեդարձի հանդէսին առեն:

Հրայր Տատիֆօզեան

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Զեփիւռ Տատիքօզեան
(Շանթ)

Իր երեք զաւակները — Նելլի, Զեփիւռ եւ Փալազուն — երեսուն տարիներէ ի վեր մաս կը կազմեն Պէյրութի ծանօթ «Գ. Իփէկեան» թատերախումբին, առանց որեւէ նիւթական ակնկալութեան եւ եղած են այդ խումբին մնայուն սիւները, մանաւանդ Տիկ. Զեփիւռ Շանթ, որ յայտնի է իր տազանդով ու վաստակով:

Իսկ երրորդ զաւակը, Հրայր, միջազգային ճանաչում գտած ցիկան ժաւնրի փնտռուած ջութակահար մըն է, որ կը չրջի եւրոպական կեդրոններ: Ներկայիս հաստատուած է Սթոքհոլմ:

Միհրան Տատիքօզեան ճանչցուած էր Ապէլ անունով, որ էր իր լուսանկարչական տան անունը: Միհրան մահացաւ Պէյրութի մէջ, 1970-ին:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՄԱՍՆ Զ.

ՌՈՏՈՍԹՈՅԻ ԹԵՄԸ

Ռոտոսթոյն առաջին անգամ 1609 թուին է որ կը կազմակերպուի որպէս թեմ՝ Գրիգոր Դարանաղցիի ձեռքով։ Թէեւ այս թուականէն առաջ գաղութը իր առաջին առաջնորդը կ՚ունենայ 1607–ին, յանձին Ուլնեցի Յակոբ Վարդապետին, բայց անիկա միայն Ռոտոսթոյի մէջ դտնուող գաղթական հայերն է որ կը հովուէ եւ երբ քիչ ժամանակ յետոյ ան կը մեռնի, անոր յաջորդը, Գրիգոր Դարանաղցին Ռոտոսթոյի առաջնորդութիւնը կը ստանձնէ «իւր բոլորի հայերովն» ալ յամանով որ տարին 1000 ոսկի վճարել Պոլսոյ Պատրիարքութեան։

1612–ին Գրիգոր կեսարացի Պատրիարքին գահազրկութենէն յետոյ, նոր ընտրութիւն եւ թեմերի բաժանում տեղի կ՚ունենայ ի ներկայութեան Զաքարիա Վարդապետի, Յովհաննէս Խուլի եւ Դարանաղցիի։ Այս վերջինին կուտան Ռոտոսթօն, Նիկոմիդիոյ եւ Պրուսայի չրջանակներով։ Բայց այս կարգադրութիւնը չատ չի տեւեր. տարի մը վերջ Պոլսոյ մէջ գումարուած նոր ժողովի մը մէջ դարձեալ կը փոխեն թեմական բաժանմունքները եւ վիճակները սա ձեւով՝ Կ. Պոլիսը ու Սեբաստիայէն վեր մինչեւ կաֆա կը տրուի Յովհաննէս Խուլին, Սկիւտարէն սկսեալ ասիակողմեան գաղթավայրերը կը տրուի Զաքարիային, իսկ ամբողջ Ռումէլին, Ռոտոսթոյով միասին, Գրիգոր Դարանաղցիին։

Ռոտոսթոյի թեմը, անչուշտ, մինչեւ վերջ այս կարգադրութեամբ չի մնար. ժամանակի հոլովմունքով ան ալ կ՚ենթարկուի նոր փոփոխութիւններու եւ ի վերջոյ կը յանգի հետեւեալ բաժանմունքին, որուն թեմական իրաւասութեան մէջ կը մնային՝ Մալկարա, Զօրլու, Սիլիվրի, Կէլիպոլ, Տարտանէլ, Պիզաչէհիր եւ Էդիրնէ։

Ռոտոսթոյի թեմի դաւառական ժողովն ունէր 36 երեսփոխան, որոնցմէ 30ը աչխարհական եւ 6ը կրօնական, եւ որոնք կ՚ընտրուէին վերեւ յիչուած քաղաքներէն հետեւեալ կերպով.— Ռոտոսթօ՝ 21 երեսփոխան, 10 աչխարհական եւ մէկ կրօնական՝ Ս. Խաչ թաղէն, Մալկարա՝ 2 աչխարհական եւ 1 կրօնական, Զօրլու՝ 2 աչխարհական եւ 1 կրօնական, Սիլիվրի՝ 1 աչխարհական, Կէլիպոլ՝ 2 աչխար–

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

հական եւ 1 կրօնական, Պիղաչէհիր՝ 1 աշխարհական, Էդիրնէ 1 աշխարհական։

Գաւառի կեդրոնական իշխանութեան պիւտճէն ոահմանուած էր տարեկան 36·400 ղրչ· արծաթ դրամ, այսինքն՝ 364 օսմ· հնչուն ոսկի։

Այս դումարէն տարեկան 26·400 ղրչ· առաջնորդի թոշակ, Պատրիարքարանի տուրք 4000 ղրչ· 6000 ղրչ· ալ դիւանական ծախքեր, ընդամէնը՝ 36·400 ղրուչ։

Այս դումարին 10·000 ղրուչը կը դանձուէր տուրքի ձեւով հետեւեալ վիճակներէն·— Ռոտոսթօ՝ 4000 ղրչ·, Մալկարա՝ 1500 ղրչ·, Զօռլու՝ 800 ղրչ·, Սիլիվրի՝ 600, Կէլիպոլ՝ 1000, Տարտանէլ՝ 1200, Պիղաչէհիր՝ 500, Էդիրնէ՝ 400, իսկ մնացեալ մասն ալ կը հայթայթուէր ազգ· կալուածներու հասոյթէն։ Ռոտոսթոյի թեմը տեւական առաջնորդ չպահելուն համար պիւտճէն չատ առթիւ փոփոխութեան կ'ենթարկուէր։

ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐԸ

1·— ՈՒՆԵՑԻ ՅԱԿՈԲ ՎԱՐԴԱՊԵՏ·— Ռոտոսթոյի առաջին առաջնորդը կ'ըլլայ 1607–ին եւ կուգայ հովուելու նորեկ դաղթականները։ Ինք օրուան սատրազամ Խալիլ Փաշային ազդականը ըլլալու հանգամանքովը կը յաջողի հայ նորահաստատ դաղթականութեան եկեղեցի մը չինելու հրովարտակը ձեռք բերել։

Իր օրով կը չինուի Ս· Հրեշտակապետ եկեղեցին, բայց հաղիւ տարի մը պաշտօնավարած 1608 Յունիս 18–ին կը վախճանի։ Զինքը կը թաղեն իր ձեռակերտը եղող եկեղեցիին մէջ։

2·— ԳՐԻԳՈՐ ԴԱՐԱՆԱՂՑԻՆ 1606–ին դաղթական քահանաներով Պոլիս կը դանուէր եւ որովհետեւ նախկին Պատրիարք Գրիգոր Կեսարացին կը հալածէր նորեկ քահանաները, անոնք ալ իրենց պետ նշանակած էին Գրիգոր Դարանաղցին որ երկու տարիի չափ (1607 – 1609) տեսակ մը Պատրիարքի պաշտօն վարեց Պոլսոյ մէջ։ Սակայն Կեսարացին աստիճանով եպիսկոպոս ըլլալուն անոր իրաւունքն էր Պատրիարքական Աթոռը, մանաւանդ որ Պոլսոյ հայ վէքիլները անոր կողմնակից էին· այսպիսով սուր վէճ մը ծագեցաւ պատրիարքական աթոռին չուրջ։ Այս վէճին վերջ մը տալու մտադրութեամբ Դարանաղցին ուղարկեցին Ռոտոսթօ որպէս առաջնորդ, որտեղ հաստատուած էին արդէն անոր ազգականները։ Դարանաղցին երկար տարիներ կը վարէ առաջնորդութիւնը· սակայն այդ ժամանակներու դաղթականական հոսանքներն ու իր հայրենասիրութիւնը զինքը կը ստիպեն որ ընդհանրապէս իր հօտէն հեռու մնայ։ Այսպէս, 1610–ին դործով մը Պոլիս դացած առեն թուրք կառավարութեան հրամանով իրենց հայրենիքը վերադարձող 7000 հոդինոց դաղթական կարաւանի

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

մը գլուխ անցնելով ղանոնք կ՚առաջնորդէ մինչեւ Կամախ, Երզնկա եւ Կարին։ Դարանաղցին երկու տարի հոն մնալէ յետոյ կ՚անցնի Տրապիզոն, անկից ծովու ճամբով Պոլիս եւ յետոյ ալ՝ Երուսաղէմ։

1619-ին վերստին կը վերադառնայ իր թեմը։ Եօթը տարի անընդհատ կը հովուէ։ 1625-ին կը մեկնի Եգիպտոս, տարի մը վերջ կրկին Երուսաղէմ։ 1634-ին նորէն կը դառնայ Ռոտոսթօ՝ ցկեանս վարելու համար առաջնորդութիւնը, մերթ ընդ մերթ այցելելով նաեւ Մարմարայի ափակողմեան եզերքին վրայ գտնուող նորահաստատ գիւղերու հայ բնակչութեան։

1643-ին, 67 տարեկան հասակին կը վախճանի Ռոտոսթոյի մէջ։ Այս թափառայած եւ վաստակաւոր եկեղեցականին մարմինը կ՚ամփոփեն Ս. Փրկիչ եկեղեցիին գաւթի ձախակողմեան անկիւնը, որուն տապանաքարը կը մնար մինչեւ մեր օրերը հետեւեալ արձանագրութեամբ.

Այս տապան հանգստեան Քեմախցի Գրիգոր
Աւագ Վարդապետի, սա ծերացեալ լի
Աւուրք ՌՂԲ ամսոյն Սեպտեմբերի հանգեաւ.
Ջեռամբ սորին բեւեռ պայտին Փրկչական
Ածաւ այս վայր աղբիւր բուժիչ մաքրական
Որ եւ նախորդ հովիւ կարգի քաջարթուն
Հովուել զգաղթեալ զիւր հօտ նորեկ բարեմոյն։

Դարանաղցիի այս տապանաքարի ճիշդ քովը կար նաեւ ուրիշ հին եւ կիսընթեռնելի տապանաքար մը, որուն վրայ արձանագրուած էր Յակոբ Մեծ Վարդապետ անունը։ Այս տապանաքարը, կը թուի, տեղւոյն առաջին առաջնորդ Յակոբ Վարդապետինն է եւ արդէն յիշեալին Ս. Փրկիչ եկեղեցիին մէջ թաղուած ըլլալը Դարանաղցին իր պատմութեան մէջ ալ կը վկայէ։

3.— ՍԱՐԳԻՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԹԵՔԻՐՏԱՂՑԻ.— Գրիգոր Դարանաղցիի մահէն յետոյ, մինչեւ Տ. Աբրահամ Կրետացիի Ռոտոսթօ գալը, շուրջ 60 տարուայ շրջանի մը համար գրաւոր տուեալներ չունինք։ Սակայն տեղացի ծերերուն քով յիշուող աղօտ աւանդութեան մը համաձայն Սարգիս Թեքիրտաղցի անունով վարդապետ մը քանի մը տարուան համար հովուած է Ռոտոսթոյի հայերը։ Ասոր համար կ՚ըսուէր թէ տեղւոյն առաջին քահանաներէն Տ. Աստուածատուրի ղաւակը կամ մօտիկ ազգականը եղած պէտք է ըլլայ, որ վերջէն Երուսաղէմ մեկնած է կուսակրօն ըլլալու համար։

Տէր Աստուածատուրի երիցուհին Դարանաղցիին քոյրն է եղեր։ Յենուելով այս աւանդութեան վրայ, թոյլ կուտանք կարծելու որ այս Սարգիս Թեքիրտաղցի Վարդապետը 1664-ին Պոլսոյ Պատրիարքական Աթոռը բարձրացող Սարգիս Եպիսկոպոսն է, որուն մականունը Թեքիրտաղցի է պատրիարքներու անուանացանկին մէջ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

4.— Տ. ԱԲՐԱՀԱՄ ԱՐՔ. ԿՐԵՏԱՑԻ(1).— *Բաւական ժամանակ* (1709–1734) *վարած է Ռոտոսթոյի թեմի առաջնորդութիւնը, սակայն անոր դործունէութեան չուրջ ոչ մէկ լոյս հասած է մեզի: Միայն այսքանը դիտենք, որ այս արժանայիշատակ առաջնորդը պաշտօնի յաջորդական բարձրացումներով էջմիածնի կաթողիկոսական գահը բարձրացած է 1734–1738:*

5.— ՍԱՐԳԻՍ ԱՐՔ. ՍԱՐԱՖԵԱՆ.— *Ծնած է Խոիրնէ 1669–ին: Հայրը Ակնէն եկած էր: 1758–ին Ռոտոսթոյի Առաջնորդ նշանակուած է նաեւ Պաղտիարքին կողմէ: Սակայն երկար ժամանակ չկրցաւ պաշտօնավարել, որովհետեւ չարած էր կաթոլիկութեան եւ աքսորուեցաւ Քիոս կղզին: Մեռած է Իտալիոյ Լիվոռնօ քաղաքին մէջ եւ հոն ալ թաղուած է:*

6.— ՅԱԿՈԲ ԱՐՔ. ՅՈՎՀԱՆՆԵԱՆ.— *Երկար տարիներ Ռոտոսթոյի առաջնորդութիւնը վարած տիպար եւ սրբակեաց կղերական մը եղած է: Ծիշեալը օր մը Ս. Խաչ եկեղեցիին մէջ քարոզած առեն կը վախճանի: Այս լուրը առնելով Ս. Թագաւորցիք կը փութան եկեղեցին՝ որպէսզի այս սուրբ նկատուող արքեպիսկոպոսին մարմինը առնեն իրենց եկեղեցիին մէջ թաղեն: Սակայն Խաչեցիները կ'ընդդիմանան եւ եկեղեցիին դուռները փակելով հսկեցեք կերպով, դրեթէ առանց պատշաճ արարողութեան, կը թաղեն զայն Ս. Խաչ եկեղեցիին չրջափակին մէջ, մկրտութեան պահարանին առջեւ, որուն վերեմնանը մինչեւ մեր օրերը կը մնար ու ամէն ազգի համար ուխտավայր մըն էր: Տապանաքարին արձանագրութիւնն էր.*

Տապան խաչակիր մեծ Առաջնորդի
Յակոբու արհի Եպիսկոպոսի
Քաջընտիր հովիւ հօտին Քրիստոսի
Որքոց եւ այրեաց տածիչ տնտեսի
Եւ հայկազնեայ թիւ ··· ծնեալ որդի
Եւդոկիացի տէր Յովհաննէսի
Ի Բիւզանդ վարժեալ աշակերտ յարգի
Տեառն Յակոբայ՝ վեհ պատրիարքի
Յորմէ կարգեցաւ դէտ Թէֆիրտաղի
Հարիւր ի մի ամ վարեալ կենցաղի
Արդ հոգին ի լոյս՝ մարմինն աստ թաղի
Կարօտեալ յիշման բարեաց ներքոդի:

---

1. Աբրահամ Արքեպիսկոպոսի հայրը Կեսարացի Արզուման բալիճան էր, որ Սուլթանի հրամանով կրետէ զնաց 1669–1670–ի պատերազմի ժամանակ ուերուած բաղոքները վերաշինելու: Կրետէի մէջ յոյն աղջկայ մը հետ կ'ամուսնանայ, որմէ կ'ունենայ Աբրահամը: Այս պատճառով կոչուեցաւ Կրետացի:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

7.— Տ. ԱՌԱՔԵԼ ԱՐՔ. ՊԱՅԱԶԻՏՅԻ.— *Ինքը Պոլսոյ Պատրիարքական փոխանորդ ըլլալով մէկտեղ, 1816–ին առաջնորդ կը կարգուի Ռոտոսթոյի հայութեան եւ 16 տարի կը հովուէ գաղութը, սակայն 1831–ին քօլերայէն կը մեռնի: Ճիչեալ առաջնորդը թաղուած է Ս. Թագաւոր թաղի ազգային դերեզմանատան մէջ: Արձանագրութենէն կ'իմանանք իր կենսագրութիւնը.—*

Շիրիմ յոգնեպսակ տէր Առաքելի
Արքեպիսկոպոս եւ փայ բարուն
Ծնեալ Պայազիտ քարելից երկրի
Սնեալ եւ վարժեալ Ս. Էջմիածնի
Երբայ ի վանս Սուրբ Թադէոսի,
Մեծ առաքելոյ Փրկչին Յիսուսի
Անտի նուիրակ գայ ի մեծ Պոլիս
Եւ լեալ փոխանորդ վեհ պատրիարքի
Ցորմէ կարգեցաւ դէտ Թէֆիրտաղի
Եւ վիշտասան ամ բարոզող բանի
Եւ յիսուն երեք ի հասակ ամի
Քոլերան ախտիւ կեցաց զրկուի
Որբ հանդիպիդ ի սոյն տապանի
Հայր Մերի միոյ տեսէք արժանի
Ցամի Տեառն 1831 Յուլիս 16

8.— ՅԱԿՈԲ ՍՐԲԱԶԱՆ.— *Որ թուականին առաջնորդ ընտրուիլը ճիշդ չենք դիտեր, սակայն Ս. Թագաւոր եկեղեցիին չինութեան ժամանակ (1841) գինքը կը գանենք Ռոտոսթոյի մէջ, որպէս թեմի առաջնորդ: Նամանաւանդ եկեղեցիի կառուցման առթիւ յունաց կողմէ եղած զրպարտութեան մը առաջքը առնելու համար կ. Պոլիս ուղարկուելիք հայ պատուիրակութեան ջատագով կը հանդիսանայ եւ բոլոյսէս կը քաջալերէ՝ եկեղեցիի կառուցման աշխատող ժողովուրդը: Ինքը քաջալերուն եւ ժողովրդանուէր առաջնորդ մը եղած է եւ մինչեւ 1895 թուականը մնացած է Ռոտոսթօ:*

9.— ԹԱԴԷՈՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ.— *Բնիկ Ռոտոսթոցի. ծնած է 1810–ին: 24 տարեկանին վարդապետ ձեռնադրուած է: 1847–ին առաջնորդական պաշտօնի վրայ կը տեսնենք զինքը. հաւանաբար սոյն թուականէն քանի մը տարի առաջ ընտրուած: Ճիչեալը քաջալերուն եւ ժողովրդասէր կղերական մը ըլլալուն համար չատ սիրուած ու յարգուած է եղեր տեղւոյն ժողովուրդէն եւ 1852–ին եպիսկոպոս ձեռնադրուած է:*

25 երկար տարիներ Ռոտոսթոյի առաջնորդութիւնը խաղաղութեամբ եւ ձեռնհասութեամբ վարելէ ետք, 1870–ին՝ թաղային անհասկացողութեան եւ «մեծ» աղաներու կամայականութեան հետեւանքով անհամաձայնութիւն մը ծագած է եւ սուր վէճ ստեղծուած է,

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

որը հարթելու եւ եկեղեցական սահմանադրութեան կանոնները դրծադրելու համար Պատրիարքարանէն Ռոտոսթօ ղրկուած է Տ. Մարտիրոս Ա. Քհնյ. Նիկողոսեանը, իբր Պատրիարքարանի քննիչ պատուիրակ: Սակայն Ռոտոսթոյի աղանները չեն համաձայնած եւ եկող քննիչը ապարդիւն եւ ձեռնունայն վերադարձած է Պոլիս:

1871–ին Պոլսոյ մէջ վարած է Տ. Մաթէոս եւ Տ. Յակոբ Պատրիարքներու փոխանորդութիւնը: Ունեցած է ժողովրդանուէր գործունէութիւն իբր Պատրիարքական Փոխանորդ: Այս չրջանին է նաեւ որ աղատած է Բանկալթիի աղգային գերեզմանատունը՝ օրուան թուրք կառավարութեան գրաւումէն: Ակէ զատ, ճարպիկ միջոցով մը արտօնութիւն ձեռք բերած է Պալաթու, Կ. Պոլիս, Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցիին զանգակատան չինութեան համար:

Ի յարգանս իր ազգօգուտ եւ բարեկեան ծառայութեան, իր մահուընէ յետոյ գինքը թաղած են Պալաթու Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցիին քովի Ս. Աստուածածին մատրան մէջ: Տապանաքարին արձանագրութիւնն է.

> Աստ հանգչին ոսկերք Տ. Թադէոս Սրբազան Արքեպիսկոպոսի, որ ծնաւ յամի Փրկչին 1810, ձեռնադրուեցաւ Վարդապետ 2 Դեկտ. 1834 զփոխանորդութեան վարեաց զպաշտօն երկուց Պատրիարքացն Կ. Պոլսոյ Տ. Մատթէի եւ Յակովբայ Ս. Արքեպիսկոպոսացն, եւ ի 17 Օգոստ. ամսեանն 1852 ամին ընտրեցաւ Արքեպիսկոպոսութեան Հայրենի երկրին ուր եկաց ամս իբր 25: Եւ ապա հրաժարեալ պանդխտեցաւ ի Պոլիս եւ կարգեցաւ քարոզիչ Ս. եկեղեցւոյս միշտ դնելով զանձն իւր յուրաստ ի շինութիւն Հայաստանեայցս եկեղեցւոյ՝ սատար եղեւ յաջողութեան խրնդրոյն գերեզմանատան Բերայի եւ շինութեան զանգակատան Ս. եկեղեցւոյս:
>
> Հանգեաւ ի Տէր 1875 ամին յ 7 Մարտի

10.— ՄԱՏԹԷՈՍ ԱՐՔ. ԻԶՄԻՐԼԵԱՆ.— Ծնած է Պոլիս 1845–ին: Իր ուսումը ստացած է Գում Գափուի Ազգային վարժարանին մէջ: Վարդապետ ձեռնադրուած է 1865–ին: Իզմիրեանի պատրիարքութեան չրջանին եղած է քարտուղար Ազգային Պատրիարքարանին:

Ռոտոսթոյի Նախորդ Առաջնորդ Թադէոս Արք.ի քաղաքէն հեռացուելէն յետոյ թեմը որոչ ժամանակ մը առանց առաջնորդի մնացած է, որմէ վերջ 1873–ին Պոլսէն Առաջնորդ ղրկուած է Իզմիրլեանը: Սակայն յիշեալը տեսնելով տեղւոյն աղաներուն եւ հասարակ արհեստաւորներուն միջեւ զոյութիւն ունեցող բուռն պայքարները եկեղեցական ու կրթական ընտրութեանց չուրջ, որ նախորդ Առաջնորդ Թադէոս Արք.ի օրով սկսած էր, անել կացութեան մէջ մնացած է եւ չէ կրցած երկար մնալ Ռոտոսթօ. որով՝ արիւն ձեր ի գլուխ ձեր ըսելով հրաժարած եւ 1876–ին վերադարձած է Պոլիս: Նոյն տարին

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Իզմիրլեան Եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի։ 1886–1891՝ Առաջնորդ Եգիպտոսի։

1894–1896 Պատրիարք Կ. Պոլսոյ, 1896–1908 կ'աքսորուի Երուսաղէմ՝ քաղաքական պատճառներով։

1908–ին կ'ընտրուի Պոլսոյ Պատրիարք, իսկ 1908–1910 կը նստի Ս. Լուսաւորչի գահին վրայ, որպէս Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց։ Վախճանած է 1910–ին, Էջմիածին։

Իր հրատարակած գործերն են՝ «Հայրապետութիւն Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ» եւ «Աղթամար եւ Սիս», տպագրուած 1881–ին։ «Ազգային Վարժարանաց Բարեկարգութեան Հարցը»՝ 1883–ին։

11.— ԵԶՆԻԿ Ծ. ՎՐԴ. ԱՊԱՀՈՒՆԻ.— Ծնած է 1843–ին, Պոլիս։ Բուն անունով Իւլիւկճեան։ Իր ուսումը ստացած է Պոլիս, Նուպար Շահնազարեան վարժարանը։ Վարդապետ ձեռնադրուած է 1868–ին։ 1872–ին Առաջնորդ կը կարգուի Ռոտոսթոյի։ Շուրջ 3–4 տարի թեմի խաղաղութեան եւ բարեկարգութեան համար մեծ ջանք թափած է։ Կազմած եւ կազմակերպած է թեմի ազգային վարչական ժողովներու անձնակազմը։ Ընտրութիւններու ժամանակ արհեստաւորներու ալ թեկնածութիւնը ապահոված է, որպէս զի հողագործ եւ աշխատաւոր մարդիկ ալ իրենց օժանդակութիւնը բերեն եկեղեցիին ու դպրոցին։ Սակայն, ի վերջոյ, իր եւ աղաներու միջեւ ծագած նոր տարակարծութեան մը հետեւանքով Թաղաւոր թաղին ջոջերուն կողմէ խիստ անարգուած եւ հեռացուած է Ռոտոսթոյէն։

1878–ին կ'ընտրուի Արաբկիրի Առաջնորդ։ 1892–1895 քաղաքական դէպքերուն կապակցութեամբ կ'աքսորուի Երուսաղէմ։ Յաջորդ տարին ներման արժանացած է։ 1907–ին ընտրուած է Ամերիկայի հայոց Առաջնորդ եւ ապա՝ 1909–1912–ին կը նշանակուի Պոլսոյ Գում Գափուի դուրսի եկեղեցիին քարոզիչ։

1879–ին Եզնիկ Ծ. Վրդ. կը ձեռնադրուի եպիսկոպոս։ Վախճանած է Պոլիս, 25 Փետրուար 1913–ին։

12.— ՆԵՐՍԷՍ ԵՊՍ. ԳԷՈՐԳԵԱՆ ԹԷՔԻՐՏԱՂՑԻ.— Բնիկ Ռոտոսթոցի. ծնած է 1828–ին։ Աւազանի անունով՝ Կարապետ։ Իր ուսումը ստացած է Երուսաղէմի Ս. Յակոբայ վանքը։ Վարդապետ ձեռնադրուած է 1853–ին։

1854–1856 նշանակուած է Պէյրութի երուսաղէմապատկան կալուածներու տեսուչ. իսկ 1856–1863՝ աւագ Թարգման Ս. Յակոբայ վանքին մէջ։

1877–1888 կը կարգուի Ռոտոսթոյի Առաջնորդ։ Ներսէս Եպս. ճանչցուած է որպէս ժողովրդանուէր ու անշահախնդիր եկեղեցական եւ շատ սիրուեր է ժողովուրդէն։ Այս առաջնորդին օրով է որ Ս. Խաչ թաղին եկեղեցին իր ուրոյն քարոզիչը ունեցած է յանձին Հրաշապործ

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Մկրտիչ եպս. Տիգրանեանի: Այս վերջինը Պատրիարքարանի հրամանով չէ որ եկած է իբր քարոզիչ, այլ՝ ինքնակամ եւ ինքնագլուխ կերպով եկած հաստատուած է Ս. Խաչ եկեղեցին, սակայն իր ճարտար եւ հրապուրիչ քարոզներով ժողովուրդը կապած է եկեղեցիին, այնպէս որ՝ Ս. Թագաւորի թաղեցիք իրենց եկեղեցին ձգելով կուգան եղեր Ս. Խաչ եկեղեցին՝ քարոզ մտիկ ընելու: Այս առթիւ լուրջ խընդիր կը ծագի երկու թաղերուն թաղականութեան մէջեւ: Ի վերջոյ, Ս. Թագաւորի թաղականութիւնը կը բողոքէ Պոլսոյ պատրիարքութեան, որ հրաժարեցնէն այս երկրորդ եւ ինքնակոչ առաջնորդը: Պատրիարքարանէն եկած խիստ ու ազդու հրամաններուն վրայ՝ Մկրտիչ եպս. պարտաւորուած կ'ըլլայ հեռանալ քաղաքէն:

Անոր մեկնելէն յետոյ Առաջնորդութիւնը կը մնայ արդէն իսկ հոն գտնուող Ներսէս եպս. Գէորգեանի, որ կը հովուէ երկու թաղերը միասին:

Կը պատմուի թէ Մկրտիչ եպս. Տիգրանեանը քաղաքին մէջ մի քանի հիւանդներ բուժած ըլլալուն համար հրաշագործ կոչուած է: Ինքը քաղաքին մէջ մէկ թաղէն միւսը ձիով կ'երթայ եղեր եւ իր եպիսկոպոսական գաւազանն ալ ժամկոչին ձեռքը տուած՝ ձիուն առջեւէն կը քալեցնէ եղեր:

Բարեյիշատակ Ներսէս եպս.ի օրով է որ քաղաքին երեւելիները ժողովներ գումարելով, իբրեւ կանոն, կը սահմանեն՝ նչանառութեի եւ հարսանեաց հանդէսներու համար պարզութիւն, ինչպէս նաեւ տեղացի ժողովուրդին մէջ սովորութիւն դարձած չոյլութեանց եւ զեխութեանց վերջ տալու գովելի որոշումները: Ներսէս եպս. 1888–ի դարնան կը հրաժարի իր պաշտօնէն եւ կ'երթայ Երուսաղէմ, ուր կը նչանակուի Ս. Յակորայ վանքին դարպասընկալ եւ կը վարէ մինչեւ 1896: Նոյն տարին կը նչանակուի Երուսաղէմի պատրիարքական փոխանորդ, որ կը վարէ մինչեւ իր մահը՝ 1906–ին: Աչխատակցած է «ՍԻՈՆ»ին:

13.— ՀՄԱՅԵԱԿ ԵՊՍ. ԴԻՄԱՔՍԵԱՆ.— Ծնած է Պոլիս, 1839–ին: Ազգանի անունով՝ Այազմալըեան: Իր ուսումը ստացած է Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց վարժարանը: Վարդապետ ձեռնադրուած է Պոլսոյ մէջ, 1869–ին, իսկ եպիսկոպոս՝ 1880–ին:

Դիմաքսեան Սրբազան 1889–ի ամրան քարոզիչ կը նչանակուի Ռոտոսթոյի հայութեան: Ինքը ճարտար բեմախօս մը ըլլալով հանդերձ՝ փափկասէր եւ կենսասէր մարդ՝ չէ հաւներ Ռոտոսթոյի Ս. Թագաւոր եկեղեցւոյ բակին մէջ գտնուող Առաջնորդարանի չէնքը եւ պարտադրեր է այն առենուան քաղաքական ժողովին, որ ծովափնեայ Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ բակին մէջ կոկիկ եւ առողջաւէտ Առաջնորդարան մը չինեն: Քաղաքական ժողովին անդամները՝ Ալիանաք Հաճի Սարգիս, Ղազար աղա, Հաճի Գրիգոր աղա, Օհանէս աղա եւ ուրիշներ, կը հակառակին Առաջնորդի առաջարկին: Ջոջերու այս վար-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

մունքէն զղածուած Հմայեակ Եպս. դիչերանց կը մեկնի Պոլիս։ Երբ լուրը կ'իմանան աղանները՝ յայորդ օրն իսկ պատուիրակութիւն մը դրկելով դարձեալ իր պաշտօնին դլուխը կը բերեն Առաջնորդը եւ կը չինեն անոր ուզած Առաջնորդարանը։

Այս դէպքէն յետոյ Դիմաքսեան սրբազան չինել տուած է նաեւ Ս. Թագաւոր Թաղի աղդային դերեզմանատան պատերը, որմէ յետոյ մի քանի տարի եւս մնալով՝ 1893–ին կը հրաժարի պաշտօնէն ու կը մեկնի Պոլիս, ուր յայորդ տարին կը նշանակուի պատրիարքական տեղապահ։

Ռոտոսթոյէն բացի Հմայեակ Սրբազան առաջնորդական պաշտօն վարած է նաեւ Երզնկա։

Իր գործերն են՝

1· Նոր Տարի եւ Մտաւորական Սնունդ Տղայոց համար· 1867

2· Աստղիկ Հայրենեաց· Պոլիս, 1869

3· Մխիթ Մանունք ի Միջերկրականէ· Պոլիս, 1878

4· Լոյս ամսօրեայ Թերթ· 1874

Հմայեակ Եպս. Դիմաքսեան վախճանած է 1919–ին։

14·— ԲԱՐԹՈՒՂԻՄԷՈՍ Ծ. ՎՐԴ. ՊԱՂՃԵԱՆ·— 1894–1898 Ռոտոսթոյի Առաջնորդութիւնը պահելով հանդերձ՝ եղած է նաեւ պատրիարքական փոխանորդ։ Իր Առաջնորդութեան չրջանը հայ յեղափոխութեան արիւնոտ եւ արհաւրալի տարիներուն հանդիպելուն համար, չէ կրցած, որպէս Առաջնորդ, կարեւոր կարդադրութիւններ ընել թեմին մէջ։

15·— ՅՈՎՍԷՓ Ծ. ՎՐԴ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ·— Ծնած է կարին 1831–ին, Հայ կաթողիկէ ծնողքէ։ Ուսումը ստացած է Վենետիկի Մխիթարեան վանքը։ 1857–ին ձեռնադրուած է վարդապետ։ Եղած է հայ կաթողիկէ համայնքներու քարոզիչ՝ Նիկոմիտիոյ եւ Պարտիզակի մէջ։

1877 Յունուարին, յիսուն կաթողիկէ ընտանիքներու հետ վերադարձած է հայ ուղղափառ մայր եկեղեցին։

1878–ին Կ. Պոլսոյ Պատրիարքարանին կողմէ նշանակուած է քարոզիչ Կէյվէի եւ Զէննկիլէրի։ 1881–89՝ քարոզիչ Ղալաթիոյ մէջ։ 1891–ին Իզմիր եւ 1893–ին՝ վան գացած է Կ. Պոլսոյ Պատրիարքարանի կողմէ իբր հաչտարար։ 1894–1895 եղած է հոդեւոր հովիւ Պանտըրմայի եւ Պալըքէսէրի։ 1896–1900՝ Առաջնորդ Տրապիզոնի եւ Ճանիկի վիճակներուն։ 1898–1900 տարիներուն՝ Առաջնորդ Ռոտոսթոյի։ 1900–ին՝ Առաջնորդ Եդիստոսի։

Վախճանած է 18 Յունիս 1904–ին, Աղէքսանդրիա։ Շիրմաքարին վրայ կայ հետեւեալ արձանագրութիւնը.

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Յովսէփ եպիսկոպոս Այվազեան

ԴԱՄԲԱՐԱՆ
Տ· Յովսէփ Ս· եպիսկոպոսի Այվազեան,
Առաջնորդ Հայոց Եգիպտոսի 1900–1904:
Ծնեալ Կարին, յամի Տեառն 1831, վախճանեալ ի ամիսն 18, 1904,
յԱղէքսանդրիա, 73 ամեայ:

16·— ՆԵՐՍԷՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՍԼԱՆԵԱՆ·— *Բնիկ պոլսեցի· ծնած է 1854–ին: Իբրեւ Առաջնորդ՝ վիճակին մէջ պաշտօնավարած է 1901–էն մինչեւ 1903 թուականը, որմէ ետքը կանչուած է Պոլիս, Պատրիարքարան:*

Այդ օրերուն Ռոտոսթոյի թեմի քաղաքական ժողովի անդամներն էին՝ Աստուր Փափազեան, Գրիգոր Շուշանեան, Հաճի Յակոբ Գալուստեան, Հաճի Յակոբ Փոստաճեան, Յարութիւն Թեմիզեան, Յարութիւն Մեհթերեան եւ Սեդրակ Փափազեան:

17·— ՎԱՀՐԻՃ Ծ· ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՇԱՀԼԱՄԵԱՆ·— *Երիտասարդ եւ ճարտար բեմախօս: 1904–ին Առաջնորդ եղած է: Առաջնորդութեան առաջին տարին, Ս· Խաչ Թաղի նորաշէն աղբ· վարժարանի բացման առթիւ ճարտար թրքերէնով ճառ մը խօսած է եւ չչմեծցուցած է թուրք պաշտօնեաներն ու միւթեսարըֆը: Մօտաւորապէս երկու տարի մնալէ ետք՝ 1906–ին հեռացուած է պաշտօնէն թուրք կառավարութեան առաջարկով՝ որպէս յեղափոխականամիտ կղերական:*

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

18.— ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ ԵՊՍ. ՎԱՆՔԵԱՆ.— *Պաշտօնավարած է 1907 – 1908։ Ժողովուրդը եկեղեցասէր ընելու եւ եկեղեցի յաճախել տալու նպատակով մեծ ճիգ թափած է, նոյնիսկ կառավարութեան միջոցով կիրակի եւ տօնի օրերը մինչեւ կէսօր հայ սրճարաններն ու դիւեանները փակել տուած է։*

Օսմանեան Սահմանադրութեան հռչակման տարին, ինքը Ռոտոսթօ դտնուելով, միշտ չափաւորութեան յորդորներ տուած է տեղւոյն հայութեան, սակայն իր այս վերապահ մնալու յատուկ յորդորներէն չխորժող «սահմանադրասէր» հայերը հակառակելով անարգած են զինքը եւ, ի վերջոյ, պարտադրած են հեռանալ քաղաքէն, իբր պահպանողական կամ հակայեղափոխական։

19.—ԳԷՈՐԳ ԵՊՍ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ.— *Ծնած է 1869–ին, Բինկեան։ Աչխարհական անունը՝ Գարեգին։ Իր երկրորդական ուսումը ստացած է Պոլսոյ կեդրոնական վարժարանը։ 1898–1900 եղած է տեսուչ Տիվրիկ քաղաքի որբանոցին։ 1900 թուի Սեպտեմբեր 10–ին վարդապետ ձեռնադրուած է։ 1901–ին՝ առաջնորդական փոխանորդ Ակնայ թեմին։ 1904–ին՝ Առաջնորդ Մալաթիոյ թեմին։ 1909–ին՝ Խարբերդի Առաջնորդ, իսկ 1910–1914 եղած է Առաջնորդ Թէքիրտաղի։ 1922–ին կը ձեռնադրուի եպիսկոպոս։ 1922–1927 Պոլսոյ պատրիարքական տեղապահ կ'ընտրուի եւ ապա՝ Պատրիարք։ Աչխատակցած է «Բազմավէպ»ի, «Հայաստանի Կոչնակ»ի, «Սիոն»ի, «Հայ Յօսնակ»ի եւ այլ պարբերաթերթերու։ Իր գործերն են՝ «Հայ Պանդուխտին», «Հայ Զինուորին», «Մատենիէ Բանախօսութեանց», «Կեանքի Դասեր», «Ուղեւորութիւն Յերովպիա», «Գիւղական Պատկերներ»։*

1914–էն մինչեւ 1920 Ռոտոսթոյի մէջ Առաջնորդ չէ դտնուած՝ բռնադաղթի պատճառով։

20.— ԵՐՈՒԱՆԴ Ծ. ՎՐԴ. ՓԵՐՏԱՀՃԵԱՆ.— *1920 թուի Օգոստոս ամսուն Առաջնորդ ընտրուած է Թրակիոյ թեմին։ Այն ժամանակ Աղրիանապոլիսն ալ Ռոտոսթոյի թեմին միացուած ըլլալուն՝ Թրակիոյ թեմ կը կոչուէր։ Ամիս մը մնալէ ետք, Սեպտեմբերին մեկնած է Ս. Էջմիածին՝ եպիսկոպոս ձեռնադրուելու համար։ Վերադարձին բանտարկուած է պոլչեւիկներու կողմէ՝ Կովկասի Աղբսթաֆա քաղաքին մէջ։ Ինը ամիս յետոյ, 1921 Յունիսին ազատուելով վերադարձած է իր թեմը, Ռոտոսթօ*(1)։

---

1) Նոյն օրերուն Ռոտոսթօ կը գտնուէր նաեւ Բիւթանիոյ թեմին գաղթական Առաջնորդը՝ Ստեփաննոս Արք. Ցովակիմեան իւր թեմի գաղթական ժողովուրդին հետ միասին, որոնք փախած էին բեմալական բանակին դէպի Պոլսոյ կողմերը առաջանալուն պատճառով եւ եկած ապաստանած էին Ռոտոսթոյի հայոց տուներուն մէջ, մաս մըն ալ թուրք պարապ զօրանոցներուն մէջ։ Այս բիւթանացի գաղթականները բոլորն ալ ռոտոսթոցի հայերուն հետ միասին 1922–ին գաղթեցին Պուլկարիա։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

երուանդ Ծ. վարդապետ Փերտահեեան

Հազիւ տարի մը յետոյ, 1922–ին, Թրակիոյ պարպումին հետեւանքով, իր հօտին հետ միասին, անցած է Պուլկարիոյ Ֆիլիպպէ քաղաքը, ուրկէ նոյն տարւոյն Դեկտեմբերին մեկնած է Մակեդոնիոյ Թեմը՝ Սելանիկ։ 1925–ին հրաժարելով եկած է դարձեալ Ֆիլիպպէ, ուրտեղ կը մնար որպէս պատուակալ քարոզիչ։

1934–ին կ'ընտրուի Պուլկարահայոց առաջնորդ ու այդ պաշտօնին վրայ ալ կը վախճանի 1938–ին։

ՌՈՏՈՍԹՈՑԻ ԿՂԵՐԱԿԱՆՆԵՐ 1670–1920

ԱՆՏՈՆ ՎՐԴ. ԹԵՒԻՐՏԱՂՑԻ.— *Վախճանած է 1715–ին։ Տապանագիրն է՝ «Այս է տապան հանգստի Տէր Անտոն Վրդ.ի, որ է տեղեաւն թեւիրտաղցի ի Ռճկի 1715 թվին. տեսողք տուք ողորմի»։*

ԱՌԱՔԵԼ ՎՐԴ. ՄԱԶԼՈՒՄԵԱՆ, ԹԵՒԻՐՏԱՂՑԻ.— *1862–63 կը վարէ Ռումանիոյ, Մոլտավիոյ եւ Վալաքիոյ պատրիարքական վոխանորդութեան պաշտօնը։ 1868–ին կը մեկնի Վան. 1882–ին կը կարգուի Մանճըլըխի Ս. Թէոդորոս վանքին վանահայր։ 1884–ին կը վերադառնայ Երուսաղէմ։ Եղած է Առաջնորդ Մալաթիոյ եւ քարոզիչ Աղալիոյ մէջ։ 1890–ին կրկին Երուսաղէմ կը վերադառնայ եւ կը վախ-*

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ճանի 1891–ին։ Ծիշատակ թողած է մթերանոց մը երուսաղէմի մէջ։ 1956–ին ընդօրինակած է եգիպտոսի մէջ գարոզագիրք մը, որ ներկայիս կը գտնուի Կիպրոսի վանքին մէջ։

ՍԱՐԳԻՍ ԵՊՍ. ՏԷՐ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ.— Ծնած է 1872–ին, Ռոտոսթոյի մէջ։

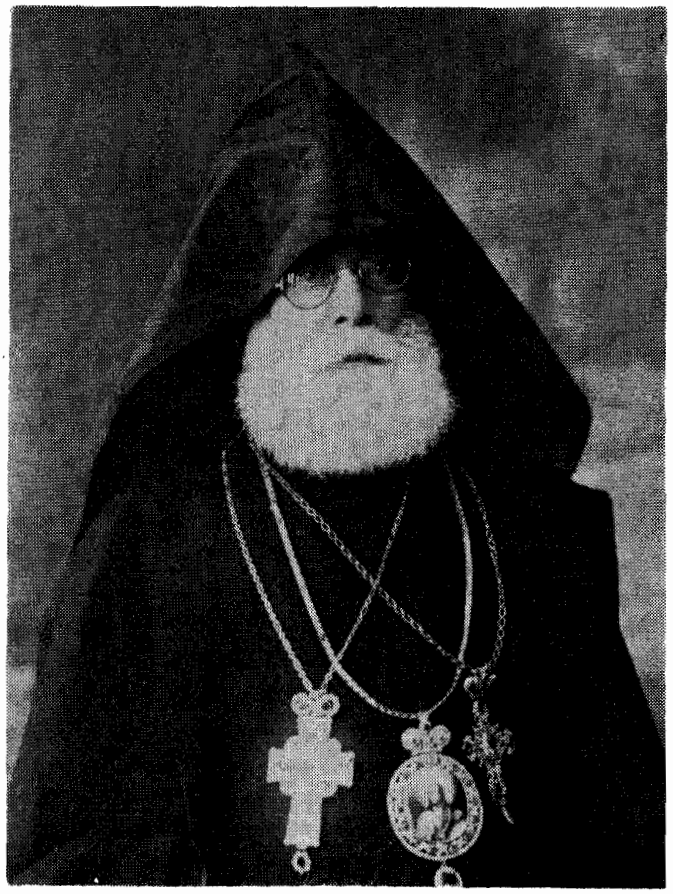

1902–ին վարդապետ ձեռնադրուած է երուսաղէմի մէջ Ցարութիւն Պատրիարքի ձեռամբ եւ եկած է Պոլիս նախ Գում Գափուի դուրսի եկեղեցիին քարոզիչ եղած է, յետոյ՝ Պուրսայի Առաջնորդ։

1922–ին էջմիածին մեկնելով եպիսկոպոս ձեռնադրուած է։ Պոլիս վերադարձին նախ եղած է Կետիկ Փաշայի Ս. Յովհաննէս եկեղեցւոյ քարոզիչ, իսկ աւելի վերջ՝ Գատը Գիւղի Ս. Թագաւոր եկեղեցիին։ Ինքը նախագահն էր նաեւ պատ. կրօնական ժողովին։

1932 Մայիս 8–ին վախճանած է եւ արժանաւայել յուղարկաւորութեամբ թաղուած է Շիշլիի հայոց գերեզմանատան մէջ։

ԳԷՈՐԳ ՎՐԴ. ԹՈՒՐԵԱՆ.— Ծնած է 1872–ին, Ռոտոսթո։ Աչակերտած է երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Ժառանգաւորացին։ Շրջանը

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

աւարտելէ ետք կը մեկնի Զորլու, որպէս Ազգ. Վարժարանի տեսուչ։ 1898–ին կը մեկնի Ամերիկա եւ Պսակաւոր Աստուածաբանութեան տիտղոս կը ստանայ Հարվըրտի համալսարանէն. իր աւարտական դրուածքն է՝ «Հայ Եկեղեցիին Խորհրդապատկերը»։ Նոյն դպրոցի ծախքով կ'ուղեւորուի Էջմիածին՝ ուսումնասիրութիւններ կատարելու համար։

1906–ին Գէորգ Թուրեան ամերիկեան ընկերութեան մը կողմէ կը ղրկուի Եւրոպայի զանազան քաղաքները, ինչպէս նաեւ Երուսաղէմ, հնախօսական պրպտումներ կատարելու համար։ Նոյն թուականին ժառանգաւորաց վարժարանին մէջ կը դասախօսէ եկեղեցական պատմութիւն, եւ քիչ յետոյ կը մեկնի Կալկաթա, որպէս հայերէնի ուսուցիչ՝ Մարդասիրական ճեմարանին մէջ։

Կը վարէ Գահիրէի Գալուստեան վարժարանին տեսչութիւնը, ուրկէ կը մեկնի Պոլիս եւ, ըստ իր փափաքին եւ կրօնական ժողովի որոշման, կ'երթայ Արմաշ եւ կը ձեռնադրուի արեղայ, 1911–ին։ Նոյն տարին քարոզիչ կը կարգուի Կէտիկ Փաշայի եւ Մաքրիքէօյի եկեղեցիներուն։ 1912–ին կ'ընտրուի առաջնորդական փոխանորդ Տրապիզոնի։ Կը նահատակուի 1915–ին։

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ, ՍԻԼԻՍՏՐԵՑԻ.— Ծնողքը՝ Ստեփանոս եւ Սուլթան։ 1699–ին Ս. Յակոբայ վանքին մէջ կ'ընդօրինակէ Կոմիտաս Քհնյ. Քէօմիւրճեանի «Հաւաքումն կարգադրութեանց ըստ Աւուրց Ամսոց» ձեռագիրը, Գրիգոր Վրդ. Համբեցիին համար։

ԽՈՐԷՆ ՎՐԴ. ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆ.— Երուսաղէմի մէջ միաբան կը ձեռնադրուի 1879–ին, ուր եւ կը վարէ հիւրընկալի պաշտօնը 1879–80։

Առաջնորդ Կիպրոսի՝ 1889–97։ Կը վախճանի 1902–ին։ Ի նպաստ Ս. Յակոբի կը թողու Ռումկլի երկաթուղիի արժեթուղթ մը եւ մթերանոց մը Բեթղեհէմի մէջ։

ՂԵՒՈՆԴ ՎՐԴ. ՊԷՔԱՐԵԱՆ.— Ռոտոսթոցի։ Եղած է Երուսաղէմի միաբան. ձեռնադրուած է 1905–ին։ 1911–12 վարած է վանքին հիւրընկալի եւ քարտուղարի ղոյդ պաշտօնները։ 1913–ին կարդաթող եղած է։

ՅԱԿՈԲ ԵՊՍ. ԹԵՔԻՐՏԱՂՑԻ.— Փ. Կ. Ե. 1800–1809։ Եղած է Պոլսոյ պատրիարքական փոխանորդ 1801–ին։ Թէոդորոս Վանեցի Պատրիարքին հետ ունեցած վէճի մը հետեւանքով քաշուած է փոխանորդական պաշտօնէն։ Յօրինած է «Նշանաւոր խօսքեր»ու այբբենական ցանկ մը, որ ընդօրինակուած է Մեկնութիւն Մարգարէութեան եզեկիէլի ձեռագրին մէջ։

ՅԱԿՈԲ ՎՐԴ. ՊՈԼՈՒՑԻ.— Միաբան Երուսաղէմի։ Ձեռնադրուած է 1820–ին։ Եղած է նուիրակ Կեսարիոյ մէջ 1822–24։ Կարդաթող եղած է 1825–ին։ Ամուսնացած է Պէյրութի մէջ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՊՍ· ԹԵՒԻՐՏԱՂՑԻ·— *Միաբան երուսաղէմի։ Եղած է նուիրակ բազմաթիւ քաղաքներու մէջ — 1774–ին՝ Տիգրանակերտի, 1791–ին՝ Թիֆլիզի, Զմիւռնիոյ՝ 1793–ին։ Այդ թուականին ալ հոն կը վախճանի։ Անոր յիշատակին Ս· Խաչ վանքին պատին վրայ խաչքար մը զետեղուած է հետեւեալ արձանագրութեամբ· «Կանգնեցաւ Ս· Խաչս բարեխօս առ Աստուած վասն փրկութեան Հոգւոյ Սըրբոյ Աթոռոյս քնիկ միաբան Թեքիրտաղցի Ծարուքիւն եպս·ին, որ ի գործ նուիրականութեան դնաց ի Զմիւռնին եւ անդ հանգեաւ ի Քրիստոս· ՌՄԽԲ — 1793 — Սեպտ· Լ·ին։*

ՍԱՐԳԻՍ ԵՊՍ· ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ, ԹԵՒԻՐՏԱՂՑԻ·— *Ծնած է 1871–ին։ Կուսակրօն քահանայ ձեռնադրուած է 1902–ին։ Եպիսկոպոս ձեռնադրուած է 1924–ին։ Պոլսոյ մէջ եղած է քարոզիչ եւ վարած է դաւառական զանազան պաշտօններ։*

ՎԱՀԱՆ ՎՐԴ· ՅԱԿՈԲԵԱՆ, ԹԵՒԻՐՏԱՂՑԻ·— *Ծնած է 1849–ին։ Վարդապետ ձեռնադրուած է 1877–ին, երուսաղէմի մէջ։ 1881–ին կը նշանակուի երուսաղէմի կալուածոց քննիչ՝ Հալէպի մէջ։ Միաբանութենէն հրաժարելով Վահան Վրդ· կը մեկնի Պոլիս, ուր կը վարէ ուսուցչական, առաջնորդական եւ քարոզչական պաշտօններ՝ Պոլիս եւ դաւառները։ Վախճանած է Պոլիս, 1920–ին։*

Ծօրինած է Նոր Թուադիտութեան դասագիրք մը՝ Ա· եւ Բ· հատորով՝ տպուած 1881–ին, երուսաղէմ։

ՎԱՂԱՐՇԱԿ ՎՐԴ· ՊՕՂՈՍԵԱՆ, ԹԵՒԻՐՏԱՂՑԻ·— *Ծնած է 1835–ին։ Ձեռնադրուած է 1866–ին, երուսաղէմի մէջ, որպէս միաբան։ 1875–ին կը հրաժարի երուսաղէմի միաբանութենէն եւ կը միաբանի ՍՍոյ վանքին։ Եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի Աբրահամ անունով։ Վարած է առաջնորդական եւ քարոզչական պաշտօններ Պոլսոյ եւ դաւառներու մէջ։*

1895–ին Գապանճեան եւ Նիկողայոս եպիսկոպոսներուն հետ, իրենց հակաեկեղեցական արարքներուն հետեւանքով կը զրկուի եկեղեցական պաշտօնակատարութեան իրաւունքէն։ Իր մեղսակից ընկերները զղջում կը յայտնեն եւ ներման կ'արժանանան։ Աբրահամ եպս· 6–7 տարի կը մնայ յամառ, մինչեւ որ Սահակ կաթողիկոսի կողմէ ներման կ'արժանանայ եւ կը նշանակուի կաթողիկոսական պատուիրակ Կիւրինի։ Կը վախճանի 1905–ին։

ԵՐԵՄԻԱ ՎՐԴ· ԶՈՐԼՈՒՃԻ·— *Ծնած է 1796–ին։ Վարդապետ ձեռնադրուած է 1826–ին, Սկիւտարի Ս· Խաչ եկեղեցիին մէջ՝ իր ուսուցիչ Աղբիանապոլսեցի Պօղոս Պատրիարքէն, ինչպէս կը գրէ իր ինքնակենսագրութեան մէջ։ Երեմիա Վարդապետի հայրը, Մահտեսի Կարապետ, 1792–ին Պօղոսեպիսկոպոսի հետ Զորլուէն երուսաղէմ կը փոխադրուի եւ հոն Պետրոս Պատրիարքէն կը սորվի ծաղկագրութիւն։*

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԻ ՕՐԵՐՈՒՆ ԱՊՐՈՂ (1915)
ՌՈՏՈՍԹՈՑԻ ՀԱՅ ՔԱՀԱՆԱՆԵՐԸ

Ս. ԹԱԳԱՒՈՐ ԹԱՂԻ ԵԿԵՂԵՑԻԻ ՔԱՀԱՆԱՆԵՐԸ

Տ. ԽՈՐԷՆ ՔՀՆՑ. ՃԱՄՃԵԱՆ.— *Ծնած է 1866–ին, Թագաւոր Թաղին մէջ։ Աշակերտած է Յովհաննեան վարժարանի նշանաւոր ուսուցչապետներ Միհրան Ասքանազի, Մելքոն Կիւրճեանի (Հրանդ) եւ Յարութիւն Կելիպոլեանի։*

Քահանայ ձեռնադրուած է Յովսէփ Եպս. Այվազեանի կողմէ 1900–ին, Սիլիվրիի Ս. Գէորգ եկեղեցիին համար։ Տասը տարի հոն պաշտօնավարելէ եւ դպրոց հիմնելէ ետք վերադարձած է Ռոտոսթօ եւ եղած է առաջնորդական փոխանորդ մինչեւ 1922։ Ստացած է լանջախաչ եւ ծաղկաւոր փիլոն։

1913–ին տեղւոյն Առաջնորդ Գէորգ Ծ. Վրդ. Ասլանեանի հետ մեկնած է Պուլկարիա՝ Ֆերտինանտ ցարին ներկայանալու եւ խնդրելու որ Պուլկար բանակը մէկ անգամէն բոլորովին չքաշուի, մաս մը մնայ Ռոտոսթոյի մէջ՝ հայերու եւ յոյներու պաշտպանութեան համար, Թուրք վերագրաւող բանակին Ռոտոսթօ մուտքի առենը։ Բայց չեն յաջողած. որով՝ Ասլանեան Վրդ. Սոֆիայէն Պուքրէշ կը մեկնի, իսկ Տէր Խորէն կը վերադառնայ Ռոտոսթօ եւ դարձեալ կ՚ըլլայ առաջնորդական փոխանորդ։

1915–ի բռնագաղթին քաղաքը կը մնայ մի քանի ընտանիքներու հետ. սակայն 1916–ին, Յունուար ամսուն, 128 հոգիի հետ միասին, որոնց մէջ նաեւ Էտիրնէի Դերձակեան քահանան եւ մի քանի Էտիրնեցի ընտանիքներ, ցռկանաւերու մէջ լեցուած, ճամբայ կը հանուին դէպի Իզմիտ։ Խստաշունչ ձիւնին ու բուքին 22 օր ծովուն վրայ տանջուելէ ետք՝ կրկին կը վերադարձուին Ռոտոսթօ։

1921–ին իբրեւ Թրակիոյ հայոց պատգամաւոր կը մեկնի Աթէնք՝ երեսփոխան Գէորգ Փափազեանի հետ։ 1922–ին Տէր Խորէն կը փոխադրուի Պուլկարիա եւ կը քահանայագործէ Սոֆիայի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ մինչեւ իր վախճանումը՝ 1931։

ՏԷՐ ՄԱՄԲՐԷ ՔՀՆՑ. ՔԻՐԱՋԵԱՆ.— *Ծնած է 1847–ին, Թագաւոր Թաղին մէջ։ 1887–ին քահանայ ձեռնադրուած է Ներսէս Եպս. Գէորգեանէ (բնիկ ռոտոսթոցի, յետոյ՝ պատրիարք Երուսաղէմի)։*

1915–ի բռնագաղթի օրերուն կը յաջողի քաղաքը մնալ իր որդւոյն շնորհիւ, որ Թրքական բանակին մէջ անասնաբոյժի պաշտօն ունէր։ Սակայն մէկ տարի յետոյ երբ Թուրք ոստիկաններ կուգան Ս. Թագաւոր մայր եկեղեցին կողոպտելու՝ զէնք փնտռելու պատրուակին տակ, սարսափահար կ՚ըլլայ եւ կը մահանայ սրտի կաթուածէն։

Երբ ոստիկաններ եկեղեցին խուզարկելու կուգան, Տէր Խորէն

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

եւ Քիրաղեան քահանաները եկեղեցիին դանճարանին մէջ պահուած Սուլթան Մուսթաֆայի ֆերմանը ղլուխնուն վրայ բռնած կը ներկայանան ոստիկանապետ Տերվիչ Պէյին, այս վերջինը կը հեգնէ հայոց միամտութիւնը, ըսելով՝ «Ծոցերնիդ պահեցէք այդ փոշոտած թուղթը, որպէս զի փորերնիդ ցաւած ատեն խաշէք եւ ջուրը խմէք իբրեւ դարման»։

ՏԷՐ ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ ՔՀՆՑ. ՄԱԼԱՔԵԱՆ.— Ծնած է 1856–ին, Թաղաւոր Թաղին մէջ։ Իր նախնական ուսումը կը ստանայ Ցովհաննեան վարժարանին մէջ՝ ուսուցչապետ Թաթարեան եւ Գէորգ Շիրինեանի օրերուն։ Քահանայ կը ձեռնադրուի 1895–ին՝ Զօրլուի Հայոց Ս. Գէորգ եկեղեցիին համար։ Քանի մը տարի հոն քահանայագործելէ եւ եկեղեցիին կից գտնուող սենեակի մը մէջ հայերէնի դասաւանդութիւն ընելէ յետոյ կը վերադառնայ Ռոտոսթօ։

Առաջին համաշխարհային պատերազմի սկիզբը կը մեկնի Սելանիկ՝ իր բժիշկ որդւոյն քով եւ բռնադաղթի օրերուն հոն կը մնայ։ 1918–ի ղինադադարէն յետոյ կը վերադառնայ Ռոտոսթօ եւ Ս. Թաղաւոր եկեղեցիին մէջ կը քահանայագործէ, մինչեւ Ռոտոսթոյի վերջնական պարպումը՝ 22 Սեպտեմբեր, որմէ յետոյ կրկին կը մեկնի Սելանիկ, ուր եւ կը վախճանի խոր ծերութեան մէջ։

ՏԷՐ ԳԵՂԱՄ ՔՀՆՑ. ԵԼԼՏԶԵԱՆ.— Ծնած է 1871–ին, Ռոտոսթոյի Թաղաւոր Թաղին մէջ։ Տեղւոյն Ցովհաննեան վարժարանը աւարտելէ ետք նուիրուած է ուսուցչական ասպարէզին։ 1909–էն սկսեալ պաշտօնավարած է Ցիսուսեան եւ Ցովհաննեան վարժարաններուն մէջ։ Ցետագային եղած է տնօրէն Զօրլուի ազգային դպրոցին։

Առաջին աշխարհամարտէն յետոյ հաստատուած է Կ. Պոլիս եւ 1919–25–ի չրջանին պաշտօնավարած է Պէզալեան դպրոցին մէջ իբրեւ ուսուցիչ։

1925–ի վերջաւորութեան Պատրիարքարանի առաջարկով քահանայ ձեռնադրուած եւ եղած է Եսիփուլէի Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ հովիւ։ Եղած է լուսամիտ հոդեւորական մը եւ չուրջ 15 տարի հովուած է Թաղին հաւատացեալները։

Վախճանած է 1940 Դեկտեմբերին եւ Թաղուած է Շիշլիի հայոց գերեզմանատունը։

ՏԷՐ ԹԱԴԷՈՍ ՔՀՆՑ. ՓՈՐԵԱՃԵԱՆ.— Ծնած է 1879–ին, Թաղաւոր Թաղին մէջ։ Նախնական ուսումը առած է Թաղին Ցովհաննեան վարժարանին մէջ, իսկ 1895–ին Ցարութիւն Կելիսլոլեանի վարժարանին մէջ ուսանած է, որմէ յետոյ Պոլսոյ նշանաւոր Ռոպերտ քոլէճը յաճախած է չուրջ երկու տարի։

Քոլէճէն յետոյ կը մեկնի Զմիւռնիա եւ ժամանակ մը կ'աշխատի հայկական հրատարակչականի մը մէջ եւ այցելու ուսուցիչ հրեաներու դպրոցին մէջ՝ Ֆրանսերէն եւ Թրքերէն լեզուի։

1902–ին կը վերադառնայ Ռոտոսթօ եւ կը նշանակուի Ցովհան–

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

եան վարժարանի մէջ։ 8 տարի յետոյ կը մեկնի Մալկարա եւ տեղւոյն Մամիկոնեան վարժարանին մէջ ուսուցչութիւն կ'ընէ, միեւնոյն ժամանակ ալ՝ դպրապետ եկեղեցւոյ մէջ։ Սակայն հինգ տարի յետոյ, մեծ եղեռնի օրերուն, ընտանեօք կ'աքսորուի Տէր Զօրի կողմերը։ Ճանապարհին ծանր տառապանքներու ենթարկուելէ եւ չարչարուելէ յետոյ, երբ ընտանիքէն բաժնուած կը տարուէր սպաննուելու, եփրատ գետի մօտերը, կամուրջի մը վրայ կը հանդիպի երկանիւ դեսպակի մը մէջ նստած երկու գերմանացի սպաներու։ Փորիաճեան վայրկեանական կը նետուի կառքի ձիերուն վրայ ու կը կեցնէ կառքը եւ կը սկսի աղաչել գերմաներէնն լեզուով, ըսելով՝ թէ ինքը թրքերէն ալ գիտէ, ֆրանսերէն ալ եւ կրնայ օգտակար ըլլալ թէ՛ իբրեւ թարգման եւ թէ իբրեւ ծառայ-կառապան։ Երկու սպաները իրարու նայելէ ետք՝ խղճահարութենէ եւ կարեկցութենէ մղուած՝ կը հրամայեն թուրք ոստիկաններուն որ ետ երթան, իսկ ոտքերը արիւնոտած եւ դէմքը փոշեթաթախ Փորեաճեանը կ'առնեն իրենց կառքին մէջ։ Փորեաճեան մի քանի տարի հաւատարմօրէն կը ծառայէ դերմանացիներուն՝ իբրեւ թարգման եւ ծառայ, կը չահի անոնց վստահութիւնը, որով՝ ոչ միայն կը փրկէ իր կեանքը, այլեւ՝ բազմաթիւ առիթներով թշուառ հայ աքսորեալներ, գորս իբրեւ անկարիաճի (տարապարհակ աշխատողներ) գերմանական նաւակներուն մէջ կ'առնէ ու ցամաք կը հանէ Եփրատի ձախ ափին, ուրկէ դիւրութեամբ անգլիական դրաւման գօտին։

Փորեաճեան 1919-ի սկիզբը վերադարձաւ Ռոտոսթօ եւ անկից ալ՝ Մալկարա եւ սկսաւ, ըստ առաջնոյն, չարունակել իր ուսուցչական պաշտօնը։ Հազիւ քանի մը տարի անց վրայ կը հասնի Թրակիոյ հայատարպումի դէպքը (1922-ի աշնան), որով Փորեաճեան կ'ապաստանի Պուլկարիոյ Սլեվէն քաղաքը եւ կ'ըլլայ ազգ. վարժարանին մէջ, մինչեւ 1928 թուականը, որմէ յետոյ կը փոխադրուի Պուրկաղ եւ Ս. Խաչ եկեղեցիի վրայ կը ձեռնադրուի քահանայ՝ Տէր Թադէոս անունով։

Տէր Թադէոս Ք.Հ.Ն. Փորեաճեան, որպէս մտաւորական եւ լուսամիտ եկեղեցական եւ ուսուցիչ, կը հովուէ ու կը լուսաւորէ տեղւոյն հայերը եւ 1952-ին կը վախճանի 73 տարեկան հասակին մէջ։

ՏԷՐ ԲԱՐԹՈՂ Ա. Ք.Հ.Ն. ԹԱԳԼՄՃԵԱՆ.— Ծնած է 1875-ին։ Իր բարձրագոյն ուսումը առած է Պոլսոյ իրաւաբանական (Հուգուք) հաստատութեան մէջ, որը յաջողութեամբ աւարտելէ ետք իր փաստաբանական սթաժը ըրած է Գրիգոր Զօհրապի հօրը քով։ Եղած է հմուտ թրքագէտ եւ ազգանուէր երիտասարդ։ Թուրք գաղտնի սպասարկութեան կողմէ իրեն եղած առաջարկը՝ մաս կազմել լրտեսական պաշտօնէութեան՝ երբ կը մերժէ, թուրք ոստիկանութիւնը սկսած է հետապնդել զինքը։ Թագլմճեան խոհեմութիւն կը համարէ հեռանալ Պոլսէն ու կ'երթայ Ռոտոսթօ։

Ռոտոսթոյի մէջ չատ ձեռնհասօրէն կը չարունակէ իր ասպա-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

րէգը․ սակայն տեղի տալով տեղւոյն հայ երեւելիներու պնդումներուն, կը յօժարի քահանայ ձեռնադրուիլ Ս․ Թադէոս եկեղեցւոյ վրայ՝ Բարթող անունով, Ներսէս Եպս․ Ասլանեանի ձեռամբ, 1900 *թուականին։*

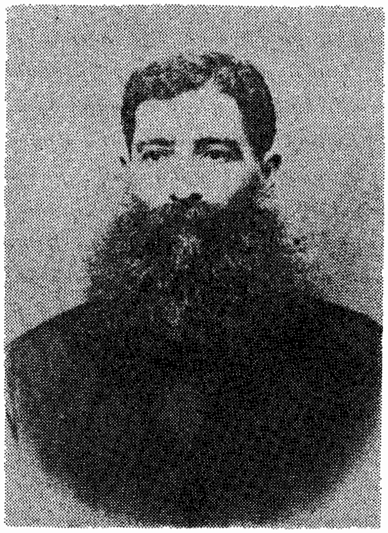

Տէր Բարթող Ա․ Քհնյ․ Թադըմճեան

Տէր Բարթող Քհնյ․ Թադըմճեան, շնորհիւ իր օրէնսգէտ եւ քաջ թրքագէտ ըլլալուն՝ մեծ ձեռներէցութեամբ կը վարէ իր քահանայական եւ առաջնորդական փոխանորդի զոյգ պաշտօնները եւ շատ յարգուած է թուրք բարձրաստիճան պաշտօնատարներէն։

1910*–ին Պոլիս փոխադրուած է եւ եղած Պատրիարքարանի պաշտօնեայ եւ քարտուղար Կրօնական Ժողովի։ Իսկ աւելի ուշ՝ Սամաթիոյ եւ Բերայի եկեղեցիներուն մէջ աւագ քահանայի պաշտօն վարած է մինչեւ* 1922*։*

Այդ թուականին, երբ իր զաւակը, Մկրտիչը հարկադրուած էր Ֆրանսա մեկնելու, ինք եւս կը հետեւի անոր եւ ընտանեօք կը փոխադրուի Փարիզ եւ տեղւոյն հայոց եկեղեցիին մէջ քահանայագործած ու կարճ ժամանակ մըն ալ Ֆրանսահայոց առաջնորդ Վռամշապուհ Եպս․ Քիպարեանի փոխանորդ եղած է։

Այդ շրջանին Բարթող Քհնյ․ Նախաձեռնարկ եղած է կառուցանելու մատուռ մը Փարիզի արուարձաններէն Շավիլ–Վիրոֆլէ, ուր կայ հաւաքուած ստուար թիւով հայութիւն մը եւ ուր քանի մը տարիներ քահանայագործելէ ետք երկարատեւ հիւանդութենէ մը յետոյ վախճանած է 1941*–ին։*

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ս. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻԻՆ ՔԱՀԱՆԱՆԵՐ

ՏԷՐ ՎՐԹԱՆԷՍ ՔՀՆՑ. ԱՇՐԻԿԵԱՆ–ՓԱՇԱԼԵԱՆ.— Ծնած է 1854 ին, Խաչ Թաղին մէջ։ Փոքր տարիքին որբ մնացած է։ Նախնական ուսումը առած է Թաղին Ճխտուսեան ղպրոցին մէջ, որմէ յետոյ իր խնամակալը եղող կնքահայրը՝ Թադէոս Տինանեան զինք կը ղրկէ Պոլսոյ Գալֆաեան որբանոցը որպէս գիշերօթիկ սան։ Վարժարանը աւարտելէ ետք կը վերադառնայ Ռոտոսթօ եւ Թադաւոր Թաղի Ճովհաննեան վարժարանին մէջ Թրքերէնի եւ Ֆրանսերէնի ուսուցիչ կը կարգուի։

1887–ին քահանայ կը ձեռնադրուի Ներսէս Եպս. Գէորգեանէ, Ս. Խաչ եկեղեցիին համար։ Ճետոյ ժամանակ մը, իբրեւ չրջուն քահանայ, ղրկուած է Ռոտոսթոյի Թեմին պատկանող Պիղաչեհիր եւ Էզինէ գիւղաքաղաքները (Մարմարա ծովուն ասիական եզերքին մօտ)։

1896–ին կը վերադառնայ Ռոտոսթօ։ Կարճ ժամանակ մըն ալ Զորլուի Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ մէջ քահանայագործած է։ Եղած է նաեւ Սիլիվրի ու 1900–ին կրկին վերադարձած է Ռոտոսթոյի Ս. Խաչ եկեղեցին, որտեղ մնացած է մինչեւ վերջ։

1915–ին չէ աքսորուած իբր զինուորի ընտանիք։ Սակայն 1922–ին, ռոտոսթոցիներու վերջին արտագաղթին, ընտանեօք եկած է Պուլկարիա, Նովա Զակորա քաղաքը եւ այնտեղ ալ վախճանած է 1923–ին։

ՏԷՐ ՆԵՐՍԷՍ ՔՀՆՑ. ՆԱԶԱՐԵԱՆ.— Ծնած է Թադաւոր Թաղին

մէջ, 1847–ին։ Ան ալ Տէր Թադէոսին գրեթէ տարեկից եւ պաշտօնակից եղած է Ս. Փրկիչ եկեղեցիին մէջ։ Ճետագային Ս. Փրկիչ եկեղեցիին ծուխերը պակսած ըլլալուն, փոխադրուած է Ս. Թադաւոր եկեղեցին։

1915–ին չէ աքսորուած՝ չատ տարեց ըլլալուն համար, մնացած է Ռոտոսթօ, որտեղ վախճանեցաւ քաղաքի պարտէզին առջեւ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ ԱՄՍԱԿԱՆԸ

1915–18 *բռնադաղթէն յետոյ Թեմի հայութիւնը պակսած, Թեմը պղտիկցած ու իր հասոյթի աղբիւրներն ալ նոյնպէս նուազած ըլլալով՝ գաւառի կեդրոնական պիւտճէն, համեմատած հինին, սրոչ չափով սահմանափակուած էր եւ հակառակ անոր որ Խտիրնէի Թեմն ալ Ռոտոսթոյի միացած էր, Թեմին առաջնորդին որպէս ամսական կը վճարուէր 400 յունական տրախմի, որ կ'ընէր շուրջ 40 Թղթադրամ Թրքական ոսկի։*

Միւս կողմէ, արդէն գաւառի կեդրոնական մարմինը տեղւոյն քահանաներուն նիւթական վիճակը բարելաւելու նախանձախնդրութեամբ, 1919 Թուին դումարուած քաղաքական եւ կրօնական խառն ժողովի մը մէջ, 3–ի դէմ 14 ձայնով որոշում կ'առնէ՝ բացի տնօրհնէքի, պնակի եւ այլ նուէրներէ՝ հասարակ քահանաներուն ամսական 10 ոսկի Թղթադրամ(1), իսկ Առաջնորդի փոխանորդութիւնը վարողներուն ալ 15 ոսկի Թոշակ վճարել։

ՔԱՂԱՔԸ ԵՒ ՀԱՑՈՑ ՄԱՐԴԱՀԱՄԱՐԸ

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ռոտոսթոյի արեւելեան ծովեզերը, հակառակ բարձր ժայռերով եզերուած ըլլալուն, ծովածոցին մէջ նաւակայքի ջուրը ընդհանուր առմամբ ծանծաղ է եւ քաղաքը հնուց ի վեր կանոնաւոր քարափ չունենալուն պատճառով՝ եկող ու գացող բոլոր նաւերը կը պարտաւորուէին նաւակայքին բացերը խարսխելով իրենց ճամբորդներն ու ապրանքները մակոյկներու միջոցով քաղաք հանել։

Ծովէն դիտելու առեն՝ քաղաքը դէպի ծովեզերը հակող պառիթափ ձեւ մը ունի· իսկ տուները, կարծես Թէ, կուչ կուչի սեղմուած են։ Փողոցները ծուռ ու մուռ եւ ոչ այնքան կանոնաւոր եւ առհասարակ խորտ ու բորտ քարերով սալայատակուած ու քարիւղի լապտերներով լուսաւորուած են։

Տուները, մեծ մասամբ, տախտակաշէն եւ հին են. նոյնիսկ մինչեւ 200 տարուան հնութիւն ունեցող տուներ ալ կան։ Հին տուները չինուած են ընդհանրապէս կրկնայարկ եւ դեղջկական ձեւով, իսկ նորագոյնները՝ եռայարկ եւ քարուկիր։

Քաղաքին մէջ չատ քիչ կը պատահին հրդեհներ, նոյնիսկ չատ առթիւ 4–5 տարի երբեք հրդեհ չի պատահիր։ Կառավարութիւնը կա-

1) Այդ օրերուն 10 թրքական թղթադրամը հազիւ կ'արժէր մէկ հնչուն ոսկի։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

նոնասւոր հրչէջ խումբ չունենալուն համար՝ ժողովուրդը ստիպուած թաղերու եկեղեցիներու մէջ մասնաւոր հրչէջ ջրհաններ կը պահէ։ Հրդեհները մարելու առեն հակառակ ջուրի խիստ պակասին, հայերու ցոյց տուած յանդգնութիւնն ու ճարպիկութիւնը խիստ գնահատուած էր քաղաքի այլազգիներէն։ 1894–ի հին կառավարատան մեծ հրդեհին առթիւ Ֆաչ թաղեցի Պարոն Րէխսին (ջրհանկիրներու պետ) կ. Պոլսէն պատուանշան եկած է՝ Թուրքերուն թաղը այդ մեծ հրդեհէն փրկած ըլլալուն համար։

Հայերը երկու թաղի բաժնուած են. մին՝ Ս. Թաղաւոր, որ կը գտնուի քաղաքին հարաւ–արեւմտեան կողմը դէպի ծովեզերք, իսկ միւսը՝ Ս. Ֆաչ՝ կը գտնուի քաղաքին դէպի հիւսիս–արեւելեան կողմը։

Քաղաքին մէջ կար 14 մեծ կամ փոքր մզկիթ, 3 Մեվլեվի Թէքէէ եւ մի քանի հատ թիւրպէ, որոնցմէ մէկը, որ առաղձագործներու չուկային մէջ կը գտնուէր, հին առեն Թրքացած Զաքար անուն հայու գերեզմանն էր. Թուրքերը Զաքիր պապա կը կոչէին զայն։ Կար նաեւ 4 մեծ բաղնիք, 45 աղբիւր եւ 4 չաորուան, որոնցմէ 12ը հայերու կողմէ չինուած, մէկ մեծ աշտարակաւոր ժամացոյց, որ օրուան բոլոր ժամերը զանգակի մը միջոցաւ կը զարնէր, եւ որը 1912–ի երկրաշարժին մասամբ փլաւ, յետոյ քանդեցին։ Ժամացոյցը չինուած էր Զէյլէպի Ազա անուն Թուրք բարերարի մը կողմէ՝ Սուլթան Մահմուտի օրով, 1830–ական Թուականներուն։

Հայ բողոքականները երկու Թաղերուն մէջ մէկական ժողովարան ունին 36 տնուոր համայնքով մը։ Ծոյներն ունին 3 եկեղեցի եւ մէկ մատուռ։ Լատին կաթողիկէները՝ մէկ եկեղեցի, Հայոց Թաղաւոր Թաղին մէջ, իսկ հրեաները՝ մէկ սինակոկ–խաւրա։

Հայ կաթողիկէները 3 տնուոր էին, առանց եկեղեցիի։

ՀԱՅԵՐՈՒ ԿՈՂՄԷ ՇԻՆՈՒԱԾ ԱՂԲԻՒՐՆԵՐԸ

Հայերը ի քնէ չինող ու չէնցնող ժողովուրդ մը ըլլալով երբեք անմահն ու անտարբեր չեն մնացած իրենց բնակած քաղաքին բարեզարդման ու բարգաւաճման նկատմամբ, առանց նկատի առնելու թէ ան որո՞ւ կը պատկանի։

Ամբողջ քաղաքը, որ իր մէջ 4 չաորուան եւ 45 աղբիւր կը համբէ, որոնցմէ 12ը չինուած հայերու կողմէ՝ իրենց ծախքով եւ չատ անգամ ալ ժողովուրդի յոգնաջան ճիգերովը։ Ահաւասիկ այդ աղբիւրներուն արձանագրութիւնները.—

Ս. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ԴՐՍԻ ԱՂԲԻՒՐԸ

(Ս. Խաչ թաղ)

Շինուած է 1728–ին, Սարգիս Լալաւեանի ձեռամբ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՓԻԼԻՊՊՈՍ ՕՂԼՈՒ ՓՈՂՈՑԻՆ ԱՂԲԻՒՐԸ

(Ս· Խաչ քաղ)

Յիշատակ է աղբիւրս Տէմիր Օղլու աշըխին,
Բայց ի բազում ժամանակի ցամաքի,
Սակայն ահա, ՌՄԾԹ–ին 1764
Փիլիպպոսեան Մահտեսի Գալուստի որդիքն նորոգեցին
Ի ջրի գլխէն մինչեւ այս աղբիւրս
Եւ իրենց սեփական արարին:
Տէրը լուսաւորէ գիտցին նիչեցելոյն:

Ս· ԹԱԳԱՒՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ԲԱԿԻ ԱՂԲԻՒՐԸ

(Ս· Թագաւոր քաղ)

Կառուցուեցաւ աղբիւրս արդեամբ
Արքունի տպարանի վերակացու Զմիւռնիացի
Միութեամբ Հայոց պատուարժան ամիրայի,
Յովհաննու Մալխասեան եւ նաեւ պասմանի
Ուստա Ասագ Մալխասեանի,
Ի զովացումն այնոցիկ, որք ի հրաշանում
Վասն հանդիպին սրբոյ Թագաւորի եւ
Հոգեւորապէս զմայլումն նոցին կառուցանողացն:
Ցամի Տեառն 1802 Օգոստոս 11
Եւ այժմ փոխեցաւ ի ձեւ չքնաղ· յառաջնորդութեամբ
Վեհապանծ տեառն Թադէոսի Արքեպիսկոպոսի
Արդեամբ բարեջան դպրաց Ս· եկեղեցւոյս,
Որոց Տէր լիցի վարձահատոյց: 1854 Օգոստ· 1

Ս· ՓՐԿԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ԴՐՍԻ ԱՂԲԻՒՐԸ

(Ս· Թագաւոր քաղ)

Այս աղբիւրը ժամանակէ մը ի վեր ցամքած էր եւ որպէս արձանագրութիւն կը կրէր ՌՄԾԹ 1810 թուականը:

(Աղբիւրի պատմութիւնը տես Ս· Փրկիչ եկեղեցւոյ բաժնին մէջ, էջ 37·):

ՖՐԷՆԿ ՄԱՀԱԼԷԻ ԱՂԲԻՒՐԸ

(Ս· Թագաւոր քաղ)

Աղբիւրս այս յիշատակի վաճք էր
Սա հայոց ազգի մահալլէի·
Արդ, նորոգի րոճ նոցին բովանդակի ջանին
Ումիմն բարեսէրի միւքէվէլլի ամիրայի
· · · Գրիգորի հաւատարիմ պաշտօնադրի:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Այս արձանագրութեան տակ Հայատառ Թրքերէնով արձանագրութիւն մը եւս աւելցուած է երկրորդ նորոգողի կողմէ.

Վաքըֆ չեշմէ գալմըշ իքէն վիրան
Թարիխ սէօյլէտի Թադոս վէլէտի քէհիայ
Ռապպի էյլէսին իքի ալէմտէ իխսան վէհիա:
ՌՄԿԶ 1817

ՉԷՔՏԻՐՄԷՆԻ ԱՂԲԻՒՐԸ

(Ս. Թագաւոր թաղ)

Մահտեսի Պետրոսի եւ կողակցին
Մահտեսի Մայրամի:
Թրքական 1240 *թուականը կը կրէ, հաւասար՝* 1824-*ի:*

Ս. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ ՆԵՐՍԻ ԱՂԲԻՒՐԸ

(Ս. Խաչ թաղ)

Աղբիւր զովացուցիչ ծարաւեալ անձանց
Կառուցանեցաւ արդեամբ Թորգոմեան ազանց
Օգնականութեամբ սրբոյ խաչիւս մերազնեայց.
Ի թուին ՌՄՁԳ 1834:

ՋՈՒԼԼՈՒ ԿԱՄ ԳԵՐԵԶՄԱՆԻՆ ԱՂԲԻՒՐԸ

(Ս. Թագաւոր թաղ)

Աստուծով կանգնեցաւ աղբիւրս յիշատակ
Ս. Յովհաննեան եկեղեցւոյն վերակացութեամբ
Քիրէզ Օղլու մահտեսի Մարտիրոսին
Թուին ՌՄՂԲ 1843

ՋՈՒԼԼՈՒ ՓՈՂՈՑ ԿԱՄ ԱՆԱՊԱՏԻՆ ԱՂԲԻՒՐԸ

(Ս. Թագաւոր թաղ)

Արձանագրութիւնը՝ անընթեռնելի. Թուական՝ 1864 Ապրիլ 1

ՔՈՒՌՆԱԼԸԻ ԿԱՄՈՒՐՋԻՆ ՄՕՏԻ ԱՂԲԻՒՐԸ

(Ս. Թագաւոր թաղ)

Ողորմութեամբ տեառն նորոգեցաւ աղբիւրս
Յառաջնորդութեամբ տեառն Յակոբայ Արքեպիսկոպոսի
Եւ ջանիւք աստուածասէր իշխանաց
ՌՄԼԲ հայոց 1783
Եւ այժմ վերստին նորոգեցաւ յառաջնորդութեամբ
Տեառն Թադէոսի Աստուածասէր Արքեպս. Թէքիրտաղցւոյ:
ՌՅԺԷ 1863

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ԳՕՁ ՉԷՇՄԷ

(Ս. Թագաւոր թաղ)

Այս աղբիւրը, որ արձանագրութիւն չունի, կը գտնուէր Զուլլու փողոցին եւ Չէքթիրմէնի պայիրին իրար միացած ծայրը, որ Քուռնալըի փողոցը կ'ելլէ:

ՓԷՇՏԻՄԱԼՃԻԻՆ ԱՂԲԻՒՐԸ

(Ս. Թագաւոր թաղ)

Այս աղբիւրը արձանագրութիւն չունի, սակայն Ս. Թագաւոր Թաղի ամենահին աղբիւրն է եւ, ըստ տեղական աւանդութեան, շինուած է Փեշտիմալճի Փանոս անուն բարերարի մը անհատական ջանքերովը: Յիշեալը ապրած է գաղութին սկզբնաւորութեան շրջանին:

ՀՈՌՈՄ ԿԱԼԵՐԻ ԱՂԲԻՒՐԸ

(Ս. Թագաւոր թաղ)

Արձանագրութիւն չունէր, սակայն գաղութին սկզբնաւորութեան շրջանին եկուոր հայերու կողմէ շինուած ըլլալը կը կարծուէր, որովհետեւ առաջին հայ գաղթականներու տուներն այստեղ շինուած էին եւ առաջին հայկական եկեղեցին ալ՝ Ս. Հրեշտակապետ, որ շինուած էր 1607-ին, այս Հոռոմ Կալերի ծովեզերեայ ծայրն էր:

ԳԵՐԵԶՄԱՆՆԵՐՆ ՈՒ ՆԱՀԱՏԱԿԻ ՈՒԽՏԱՏԵՂԻՆ

Ռոտոսթոյին շատ կանուխէն իսկ սկսեր էր նախանձախնդիր ըլլալ իր վերջին հանգրուանին նկատմամբ եւ զայն դարձնել խորհըրդաւոր սրբավայր մը: Զոյգ ազգային գերեզմաննոցները, թէեւ ոչ այնքան բարեզարդուած, բայց որոշ բաժանմունքներով մասերու բաժնուած էին, որոնց իւրաքանչիւրը «Թաղ» կը կոչուէր եւ սեփականութիւնն էր գերդաստանի մը: Այս թաղերուն սահմանները գըծուած էին ակօսներով եւ կամ իրարմէ կը զատուէին ծառերով, որոնց մէջ առաւելապէս փշատիններու առաւելութիւն կը տրուէր:

Գերեզմանները սրբավայր մը ըլլալով հանդերձ շատ առթիւ խաղի, արբի ու տեսակ մը անշնորհքութիւններու թատր կը հանդիսանար: Այս անհաճոյ երեւոյթներուն մասամբ պատճառ կը նկատուէր ռամիկ դասակարգին տգիտութիւնն ու մասամբ ալ՝ գերեզմաննոցներուն պարսպապատ չըլլալը:

Թէեւ Ս. Թագաւորաց Թաղի գերեզմանատունը դեռ 1890-ական թուականներուն պարիսպով մը պատուած էր, սակայն այդ պարիսպն ալ տարիներու ընթացքին առանց նորոգութեան հինցած ու կիսաւեր վիճակի մը հասած էր:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ս. Թագաւոր Թաղը նախապէս ուրիշ գերեզմանատուն ունեցած է, որ կը գտնուէր այժմեան գերեզմանատան հարաւային կողմը, Ծովահայեաց զառիթափին վրայ(1): Այս վայրը մինչեւ 1800-ական թուականներուն որպէս գերեզման ծառայած է Ս. Թագաւորցիներուն, որմէ ետք Թաղեցիք իրենց գերեզմանը փոխադրած են այժմու պարսպապատ գերեզմանատան տեղը:

Ս. Խաչեցիք ալ նախապէս ունեցած են հին գերեզմաններ մը, որ կը գտնուէր քաղաքին արեւելեան կողմը, Զօրլուի խճուղիին վրայ: Ս. Խաչեցիք մինչեւ 1840 թիւը այստեղ Թաղած են իրենց ննջեցեալները, իսկ քանի մը տարի յետոյ, քաղաքին չատ մօտակայ վայր մը եղող՝ ոմն Պիճոյեան Թովմայի արտը փոխադրած են: Կ'ըսուի թէ յիշեալը կառավարութեան ունեցած մեծադումար պարտքերուն փոխարէն իր արտը աւանդ ձգած է եղեր կառավարութեան մօտ: Ս. Խաչեցիք կը վճարեն անոր պարտքերը եւ արտը առնելով գերեզմաններուն կը վերածեն:

ՆԱՀԱՏԱԿԻ ՈՒԽՏԱՏԵՂԻՆ

1699 թուին, Ցունիս ամսուն մէջ Մտեփան անուն 23 տարեկան ազնիւ եւ բարեպաշտ երիտասարդ մը, միաժամանակ եկեղեցական պաշտօնեայ, օր մը եկեղեցական դործերու չուրջ ծագած տարակարծութեան մը առթիւ բարկանալով կը դիմէ Ղատըլին՝ Թրքանալու համար: Ղատըն հաճութեամբ կ'ընդունի զինքը եւ պէտք եղած կրօնական ձեւակերպութիւնները կատարելէ ետք, կը Թրքացնէ զայն:

Սակայն, չատ ժամանակ չանցած, կրօնափոխ Մտեփանին խիղճը կը սկսի տանջել իր արարքին համար եւ զինքը կը մղէ հրաժարիլ այդ նոր կրօնքէն՝ վերընդունելու համար իր նախկին հաւատքը:

Մտեփան կ'արհամարհէ իսլամութիւնը ուրացողի մը վերապահուած պատիժներու չարքը եւ դատաւորին ներկայանալով հետեւեալ պատկերաւոր խօսակցութիւնը կ'ունենայ անոր հետ.

— Տէր դատաւոր, խաւուբպանէ մը ոսկի կարծելով գնած առարկաս պղինձ ելլելու պարագային ետ դարձնելու իրաւունք ունի՞մ:

— Այո, կը պատասխանէ դատաւորը, առանց կռահելու անոր իմաստը:

— Հետեւաբար, ոսկի կարծելով ընդունած իսլամութիւնս պղինձ ըլլալուն համար, կը վերադարձնեմ, կ'ըսէ ու կը հեռանայ:

Դատաւորը Իսլամութեան դէմ եղած այս անարգանքէն դայրա-

---

1) Այս հին գերեզմանատան տեղին վրայ յետագային շինուած էին Քէշիշեանները, Գասպար Գասպարեանի, Տիգրան Գալֆայի, կարապետ Գումպաղցեանի, Անդրանիկ Մէհբէրեանի, Շաշգընեաններու եւ մի քանի ուրիշներու տուները:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ցած բանտարկել կուտայ ուրացող հայը: Վղին չղթայ, ոտքերուն ալ կոճղ դնելով 17 օր չարաչար կը տանջեն բանտին մէջ Իսլամութիւնը ուրացած ըլլալուն համար եւ վերջն ալ կը դլխատեն՝ տեսնելով անոր յամառ կերպով Քրիստոնէութեան կառչած ըլլալը: Ստեփանին դիակը փողոց կը նետեն, ի տես հասարակութեան:

Երեք օր եւ երեք դիչեր Ստեփանի փողոցը մնացած դիակին վրայ դիչերները լոյս կ'իջնայ: Շուրջի տուներէն լոյսը տեսնող տաճիկները սոսկումով կը դիմեն կառավարութեան եւ կը պատմեն եղելութիւնը: Ասոր վրայ կառավարական պաշտօնեաները կ'ազդարարեն հայերուն որ դան ու վերցնեն նահատակ հայուն դիակը:

Հայերը, զանազան նկատումներով, չեն ուզեր զայն իրենց դիրեզմաննոցը թաղել. սակայն կառավարութեան կրկնակի դիմումներուն վրայ ստիպուած՝ մարմինը կ'առնեն, կը թաղեն դերեզմաննոցէն դուրս արտի մը մէջ:

Ցիչեալին դերեզմանն է, որ ՆԱՀԱՏԱԿ կը կոչուի եւ կը գտնուի Ս. Թազաւոր թաղի այժմու դերեզմաննոցին հիւսիսային պատին կից պարզուկ տաղաւարեայ չէնքի մը մէջ, ուրտեղ ամէն չաբաթ երեկոյ մասնաւոր եկեղեցական արարողութիւն եւ կարդ կը կատարուէր ատենօր հոգւոյն ի հանգիստ:

ՆԱՀԱՏԱԿԻՆ ՇԻՐՄԱՔԱՐԸ

Ստեփաննոս էր ասում սրբոյս,
Այրս այս էր սքանչելի,
Բարեպաշտ ծնողաց որդի,
Միշտ ընթերցասէր սուրբ մատեանի,
Լեաց ամաց երեսուն երեքի,
Ի յ'ազգմանէ դեւի չարին
Վասն հաւատոյ ի բանտ մատնի:
Վիզն ի շղթայ, ոտքն ի կոճղի
Ժէ օր յոյժ չարչարի
Ի փառս Քրիստոսի գլխատի
Երիցս գիշեր մեծ լոյս ծագի,
Ցետոյ բարձրեալ աստ դնի:
Թուին ՌՃԽԸ 1699 Յունիս Իէ 27–ին:

Սոյն չիրմաքարին վրայ կարդ մը հայ ուխտաւորներու կարդին թուրքեր ալ իրենց հիւանդները կը բերէին բուժուելու համար:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՌՈՏՈՍԹՈՅԻ ԹԵՄԻ ՀԱՅԱԲՆԱԿ ԳԱՒԱՌՆԵՐԸ

ՄԱԼԿԱՐԱ

Մալկարան կը գտնուի Ռոտոսթոյի հիւսիս–արեւմտեան կողմը՝ հինգ քիլոմեթր հեռաւորութեամբ։ Բնակչութիւնը այն ատեն 10·000 էր, որուն 3500ը հայեր էին, իսկ մնացեալը՝ թուրքեր եւ յոյներ։

Մալկարայի հայերը դաղթած են Կամախի Բապատիճ պիւղէն 1606–1610 թուականներուն։ Ունէին եկեղեցի մը՝ Ս· Թէոդորոսի անուան, իսկ քաղաքէն դուրս ալ՝ Մովկիմ քահանայ կոչուած սրբատեղի մը՝ այազմա, ուր ամէն տարի Համբարձման տօնին ուխտագնացութիւն կը կատարուէր։

Մալկարան հինէն ի վեր կապուած էր Ռոտոսթոյի թեմին եւ տարեկան կը վճարէր 1500 ղրուշ թեմական տուրք (15 հնչուն օսմ· ոսկի)։

Ունէր Մամիկոնեան անունով տղայոց դպրոց մը, չուրջ 180 աշակերտներով, եւ Հռիփսիմեանց անունով աղջկանց դպրոց մը։ Այս դպրոցներուն մէջ կը պաշտօնավարէին Պոլսէն եւ Ռոտոսթոյէն եկած ուսուցիչներ։ Տեղւոյն հայութիւնը, ընդհանրապէս զարգացած ու գործունեայ մարդիկ էին եւ ունէին մի քանի աչքառու մտաւորական դէմքեր, ընդ որս եւ ծանօթ գրագէտ եւ նահատակ հանրային դործիչ Արտաշէս Ցարուխիւնեանը։

Հայերը ընդհանրապէս կը գրաղէին արհեստներով եւ մանր առեւտուրով։ Հողամշակութիւնը չատ զարգացած չէր թէեւ, բայց արհեստաւորներն անգամ արտ եւ այգի կ'ունենային, ուրկէ կ'արտադրէին իրենց տան պէտք եղած բանջարեղէնն ու ընդեղէնը։

1915–ի Մեծ Եղեռնի օրերուն Մալկարայի հայութիւնը գրեթէ ամբողջութեամբ բերուեցաւ Ռոտոսթօ, ուրկէ առաղաստանաւերու մէջ լեցնելով փոխադրեցին Իզմիտ, ուրտեղէն կը սկսէր այլեւս Տէր Զօրի արիւնոտ ճանապարհը։ Մալկարայի մէջ մնացած էին 20–25 ընտանիք, որոնք բանակի պէտքերուն ծառայող վարպետներ էին։

Եկեղեցւոյ քահանան էր Տ· Գէորգ Դաւիթեան, ռոտոսթոցի, որ բռնադաղթի ատեն չէր աքսորուած, իսկ 1922–ին գաղթեց Ցունաստան։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ԶՈՐԼՈՒ

Զորլուն Ռոտոսթոյէն 4 ժամ հեռաւորութեան վրայ դէպի հիւսիս-արեւելք գտնուող քաղաք մըն է։ Ունի երկաթուղիի կայարան Պոլսէն Խորնէ երկարող գծին վրայ։ Այստեղ կային բռնապաղթէն առաջ 320 հայ ընտանիքներ, չուրջ 1500 հոգի։ Զորլուի հայերը եողկատէն եկած են 1610–1620 թուականներուն։ Մինչեւ 1908-ի սահմանադրութեան օրերը թրքախօս էին, որու մասին կը պատմուի հետեւեալը.— Հին ատեն հայ դերձակ մը չուկայի մէջ բարձրաձայն հայհոյէն կը խօսի։ Անցնող ենիչէրի մը կը լսէ, կը բարկանայ եւ դաշոյնը հանելով դերձակին լեզուն կը կտրէ, որ այլեւս հայերէն չխօսի։ Ատկէց յետոյ է, իրրեւ թէ, որ թրքախօս կը դառնան։

Սահմանադրութենէն յետոյ սկսած էին զարկ տալ հայախօսութեան։

Ունէին Ս. Գէորգ անունով եկեղեցի մը, ուր Ս. Գէորգի տօնին Ռոտոսթոյէն ուխտաւորներ պճնազարդուած սայլերով կ'երթային եւ չուրջ չաբաթ մը հոն կը մնային։ Եկեղեցիին քով ունէին համեստ վարժարան մը, 100–120 աշակերտներով, մանկապարտէզի հետ միասին։

Եկեղեցւոյ քահանան էր նոյն Տէր Գէորգ Դաւիթեանը, որ ետքէն կը փոխադրուի, որուն տեղ Ռոտոսթոյէն կը ղրկուի Տ. Նշան Քհնյ. Անդրէասեանը։

Զորլուցիները ամէն տարի 800 ղրուշ թեմական տուրք կը վճարէին Ռոտոսթոյի Առաջնորդարանին։

Զորլուցիներն ալ 1915-ին Ռոտոսթօ բերուեցան եւ անկից ալ ցռկանաւերու մէջ լեցուելով ուղարկուեցան Իզմիտ եւ անկէ ալ՝ Տէր Զօր, ուր գրեթէ ամբողջութեամբ ջարդուեցան, մէջերնին ըլլալով նաեւ Տ. Նշան Քահանան իր ընտանիքով։

1919-ին Զորլու վերադարձան մաս մը վերապրողներ, որոնք մեծ մասամբ արհեստներով եւ մաս մըն ալ հողագործութեամբ կ'ըզբաղէին։ Բնաւորութեամբ չատ խաղաղ եւ աչխատասէր մարդիկ էին։

1922-ին, երբ յունական բանակը Թրակիայէն քաչուեցաւ, Զորլուի հայերն ալ բոլորը արտագաղթեցին դէպի Պուլկարիա։

Ալպանիոյ նախկին թագաւոր Ահմէտ Զօկուի անձնական բժիշկը՝ Տոքթ. Մ. Փոթուրլեան, բնիկ Զորլուցի էր։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Սիլիվրի

Ռոտոսթոյէն դէպի Պոլիս երթալու ատեն Մարմարա ծովուն եւրոպական եզերքին վրայ դեղեցիկ գիւղաքաղաք մըն է Սիլիվրին, չուրջ 5 ժամ հեռաւորութեան՝ Ռոտոսթոյէն։ Բնակչութեան մեծամասնութիւնը յոյներէ կը բաղկանար. հայերու ընդհանուր թիւը կը հաչուուէր չուրջ 160 ընտանիք կամ՝ 650 հոգի, բռնագաղթէն առաջ։

Ունէին Ս. Գէորգ անունով եկեղեցի մը, որտեղ կը պաշտօնավարէր Տ. կարապետ Քհնյ. Տիշլեան։ Ունէին նաեւ վառվառեան անունով դպրոց մը՝ 85–90 աշակերտներով։ Տեղւոյն հայերը բարեկեցիկ ըլլալնուն համար՝ չատեր Պոլիս կը ղրկէին իրենց զաւակները ուսանելու։

Սիլիվրին ծննդավայրն է տաղանդաւոր բանաստեղծ եւ բժիշկ Ռուբէն Սեւակի, որ նահատակուեցաւ Զանղըրլի մէջ, Դանիէլ Վարուժանի հետ, 26 Օգոստոս 1915–ին։

Մինչեւ 1878–ի Ռուս–Թրքական պատերազմի օրերուն Սիլիվրին ունեցած է նաեւ մօտակայ հայ գիւղ մը՝ Էրմէնիքէօյ, որ ամբողջ Թրակիոյ մէջ միակ հայ գիւղն էր։ Հայ գիւղացիները կը զբաղէին հողագործութեամբ եւ ադարակապանութեամբ, սակայն պատերազմի օրերուն Պալքաններէն եկող թուրք զազթականներ եւ աւազակաբոյ չէրքէզներ չատ նեղեր են հայ գիւղացիները, որոնք ունեցածնին ձգելով փախեր, ապաստաններ են Սիլիվրի, իբրեւ ծովեզերեայ ապահով քաղաք։

Սիլիվրիի հայ գաղութը 600 ղրուշ տարետուրք կը վճարէր Ռոտոսթոյի Առաջնորդարանին։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՄԱՍՆ Ը·

ՀԱՑՈՑ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ռոտոսթոյի բնակչութեան հատատուն վիճակագրութիւնը չը–կար թէեւ, սակայն միօրինակ կերպով ընդունուածն այն էր թէ՝ 1905 թուին քաղաքը ունեցած է 25·000 բնակիչ, իսկ 1910–ին՝ չուրջ 27 հազար: 1915–ին այդ թիւը կը բարձրանայ 30·000–ի, որուն ճիշդ կէ–սը հայեր էին, իսկ միւս կէսը՝ թուրքեր, յոյներ եւ հրեաներ:

ՀԱՑ ԲՆԱԿՉՈՒԹԵԱՆ ՑՈՒՑԱԿԸ

1896–ին	8950 անձ	1905–ին	9890 անձ
1900–ին	9510 անձ	1910–ին	10·270 անձ

Այս թիւերը առած ենք ծանօթ պատմագիր Ա. Ալպոյաճեանի «Ռումելիի Հայերը» ընդարձակ, բայց անտիպ աշխատութենէն, դոր 1905–ին Ռոտոսթօ եկած եւ անձամբ քաղած է Առաջնորդարանի տո–մարներէն: Իսկ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքարանը, մեր հարցումներուն ի պատասխան, իր 3 Յուլիս 1929 թուակիր նամակով խոստովանեցաւ թէ՝ երեք դարէ ի վեր Ռոտոսթոյի մէջ բնակող հայութեան թիւին մասին ճշդրիտ տեղեկութիւն չունի:

ՏԱՍՆԱՄԵԱԿԻ ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱԿ

Տարի	Պսակ	Ծնունդ	Մահ	Աճում
1896		216	131	87
1897		249	110	139
1898		170	116	54
1899		220	119	101
1900	56	153	122	31
1901	52	193	102	91
1902	58	213	118	95
1903	60	151	128	23
1904	70	220	139	81
1905	66	176	118	58
	362	1963	1203	760

Աւելորդ չհամարեցինք մարդահամարի սոյն ցուցակին կցել նաեւ Ս. Թագաւոր եւ Ս. Խաչ Թաղերուս մէջ գտնուող հայոց տուներ–ուն թիւերը, եւ առ այդ լուրջ աշխատանքի մղեցինք Ռոտոսթոյի

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

նախկին հայ մուխթարները(1), որոնք մի առ մի եւ անուններով դրեցին 1910–1914–ին քաղաքին մէջ գոյութիւն ունեցող տուները։

Այս մանրակրկիտ աշխատութեամբ Ս. Թագաւոր Թաղին մէջ գտանք 1182 տուն, իսկ Ս. Խաչ Թաղի մէջ 867 տուն, ընդամէնը՝ 2049 տուն, չուրջ՝ 13·000 հայ բնակչութեամբ։

Ռոտոսթոյի հայ ընտանիքները բազմածին էին. կային 8, 10, մինչեւ 12 զաւակ ունեցող ծնողներ. օրինակ՝ Գրիգոր Քացախեան՝ 8 զաւակ, Հաճի Օհանէս Փաչաճեան՝ 9, Ալիանաք Հաճի Սարգիս՝ 9, Մանուկ Քերեսթեճեան՝ 12, Պազալեան Մարտիրոս՝ 10, Փափազեան Հաճի Նիկողոս՝ 12, Դեղինեան Օհանէս՝ 9, Փաչաճեան Լեւոն՝ 12։

ՌՈՏՈՍԹՈՑԻ ԿԼԻՄԱՆ, ՀՈՂԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ, ԲԱՐՔԵՐԸ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԺԱՄԵՐԸ ԵՒ ՎՃԱՐՈՒՄ

ԿԼԻՄԱՆ.— Բարեխառն. օդը խիստ չոր եւ առողջարար է։ Քաղաքին չուրջ ընդհանրապէս լեռներ եւ անտառներ չգտնուելուն համար օդը խիստ չոր եւ առողջարար է։ Քաղաքին չուրջ ընդհանրապէս լեռներ եւ անտառներ չգտնուելուն համար օդը պատահական փոփոխութիւններ չի կրեր եւ ամբողջ տարուան մէջ չատ քիչ անձրեւ կը տեղայ։ Ամենէն աւելի փչող հովերը՝ առհասարակ հիւսիսայինը եւ հարաւ–արեւմտեան լոդոսն է։

ՋՈՒՐԵՐԸ.— Անհամ եւ ոչ դոհացուցիչ են, սակայն կրախառն ըլլալնուն համար օգտակար յատկութիւններ ունին։ Ամառ առեն ժողովուրդը չատ կը նեղուի ջուրի պակասէն. այս պատճառով իւրաքանչիւր տուն ջրհոր կամ ջրամբար ունի։

Քաղաքին մէջէն դէպի ծով թափող որեւէ գետ չկայ։ Թէեւ մօտակայ դաշտօրայքին մէջ առուակներ չեն պակսիր, բայց անոնք ալ ամառ առեն տօթէն եւ երաշտէն կը ցամքին։

ՀՈՂԸ ԵՒ ՀՈՂԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ.— Դաշտերու հողը փխրուն, է, բայց ոչ այնքան պարարտ։ Ժողովուրդը աշխատութեան արտակարգ միջոցներով է որ կը կարողանար առատ բուսականութիւն մը առեղծել։ Պինդ հողը խորունկ հերկելու համար վեց զոյգ եզներով գութան կը լծէին։ Թէեւ հողագործին կիրարկած միջոցները եւ գոր–

---

1) Ս. Թագաւոր քաղի հայոց տուները համրելու գործին մէջ ինձ օգնեցին Պ. Պետրոս Պզտիկեան, Պ. Մովսէս Բաճիկեան եւ Տ. Խորէն Քհնյ. Ճամճեան։ Իսկ Ս. Խաչինը՝ Պ. Նշան Գարաճեան, Պ. Օննիկ Պէյլէրեան եւ Պ. Յ. Կոճիկեան, որոնց հաշիւով եղաւ 2049 տուն։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ծիքները բնական ու նախնական էին, ժողովուրդը կը ջանար ու կը ճգնէր ուսումնասիրել անոր արդիւնաւորման արդիական ու նոր միջոցները։

Ըստ պետական թախմիճներու, քաղաքին չուրջ կար 63·000 թրքական տէօնիւմ(1) մշակելի հող, որուն չուրջ 49·000–ը հայոց, իսկ 14·000–ը յոյներու եւ թուրքերու կը պատկանէր։

Հայ հողագործը դլուխը կը կրէր կարմիր ֆէս, կոնակը սեւ պրատ մը սալթա, մէջքը՝ կարմիր գօտի, կէսմէջքէն վար սեւ կամ ճերմակ բոթուն, իսկ ոտքերուն՝ մչակին յատուկ հօրենական ու աւանդական տրեխները։

Անոր հողագործական գործիքները հետեւեալներն էին.—

Գութանը, արօրը, բահը, ըրիչը, յօտիչը (չէմէ)(2), տափանը, թին, ուրագը, դերանդին, մանգաղը, սայլը։ Իսկ հաւաստարիմ դրացիը՝ էշը։

Բնակչութեան կէսը հողագործներ էին։ Հողագործին կինը դաշտ պիտի երթայր՝ ամուսինին օգնելու համար եւ երբեմն ալ օրավարձով ուրիշի արտին մէջ աշխատելու համար։ Նոյնիսկ արհեստաւոր դասակարգն ալ իր պարապ ժամերը դաշտի կամ արտի մէջ կ'անցընէր, որտեղէն կ'արտադրէր իր ընտանիքին պէտք եղած բանջարեղէնն ու ընդեղէնը, ձմեռուան էփօնը — ռուփ, չարոց, մալեզ, պուլամա եւ այլն։

Բարեկեցիկ դասակարգի կիները ո՛չ հողագործական աշխատանքի, ո՛չ ալ ուրիչ գործի կ'երթային՝ ամօթ սեպելով աշխատիլը։

Արհեստաւորներու աղջիկները, որոնք ընդհանրապէս երկրորդական կրթութիւնէ դուրս էին, դաշտային աշխատանքէ կը խորշէին. ձմրան, գարնան եւ աշնան տուներու մէջ կտաւ կը գործէին։ Մեծ մասն ալ չուկայի կար կը կարէին՝ թրքական տարազներու, դերձակներու հաղուստներու համար, ինչպէս նաեւ առեղնագործութիւն կ'ընէին մեքենայով կամ ձեռքով։ Այս պատճառով ալ չատ մը տուներու մէջ կարի մեքենան անհրաժեշտութիւն մըն էր։

Օրուայ աշխատանքի միջոցը առաւօտեան արեւածագէն մինչեւ մայրամուտ կը տեւէր։ Այս երկար միջոցին մէջ դարձաւորները երեք անգամ կը ճաշէին։ Առաւօտեան նախաճաշը կը կատարուէր դաշտ հասնելէն անմիջապէս յետոյ. կէսօրուայ ճաշը՝ արեգակին ճիշդ միջօրէականին վրայ եղած ատեն, որմէ յետոյ քիչ մը կը քնանային։ Երեկոյեան ընթրիքը կը կատարուէր արեգակին դէպի մայրամուտ հակելէն քիչ մը առաջ, կարճ տեւողութեամբ։

---

1) Մէկ տէօնիւմը 1600 քառ. արշըն է, կամ՝ 945 քառ. մեթր։

2) Չէմէն կոր սղոց մըն է, մանր ակռաներով, որ մէկ քաշելով կը կտրէ որթատունկի կամ ծառի բարակ ճիւղերը։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՀՈՂԱԳՈՐԾ ԱՇԽԱՏԱՒՈՐՆԵՐՈՒ ՕՐԱՎԱՐՁՔԸ

1910–1912 ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

Աշխատաւոր	Աշխատանքի ժամ	Արծաթ դահեկան
1	12	7–8
Աշխատաւորուհի	12	4–5

1920–1922 ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

Աշխատաւոր	Աշխատանքի ժամ	Թղթադրամ դհկ.
1	12	100–120
Աշխատաւորուհի	12	45–50

ԱՅԳԻՆԵՐԸ.— *Քաղաքը մէկ ժամ տարածութեամբ շրջապատող այգիները այնքան մաքուր եւ այնքան կանոնաւոր էին, որ մարդ մէկ նայուածքով կրնար հասկնալ թափուած մեղուաջան աշխատանքին մեծութիւնը*(1):

Այգիներու որթատունկերը թէեւ շատ բարձր չէին ըլլար, բայց արտադրուած խաղողը դեղին, բարակ կեղեւով եւ շատ քաղցրահամ կ'ըլլար եւ մեծ մասամբ կ'արտածուէր Կ. Պոլիս:

Թոռոսթոցի այգեպանը շատ ճարպիկ եւ հնարամիտ էր. իր որթերը երկար ատեն երիտասարդ պահելով արգասաբեր ըլլալու նպատակաւ չէր յոգնեցներ զանոնք: Ամէն տարի գարնան, յօտելու ատեն, քիչ յօտեր աչքեր կը ձգէր անոնց վրայ, որպէս զի որթերը իրենց բոլոր ոյժը աճողական զօրութեան չվատնեն, այլ՝ արգասաւորումի: Այգիներու լաւագոյն խաղողներն՝ չավուշ *եւ* խափալախ *էին, որոնցմէ մեծաքանակ արտածում կը կատարուէր դէպի Կ. Պոլիս:*

ԱՐՄՏԻՔ.— *Թոռոսթոն որպէս ոչ լեռնային շրջան, իր շուրջ ունի ահագին տարածութեամբ լայն դաշտագետին մը, ուրկէ կ'արտադրուէր մեծ քանակութեամբ ցորեն, գարի, վարսակ, եգիպտացորեն եւ թռչնակեր, որոնք արմտիքի վաճառականներուն կողմէ կ'արտածուէին Եւրոպա:*

ՍՈԽԸ.— *Այստեղի սոխի մշակութեան կերպը կը տարբերի ուրիշ տեղերու մշակութեան ձեւէն: Նախ կը ցանեն սերմը. առաջին տարին այդ հունտէն կը ստանան քիսխան, երկրորդ տարին՝ քիսխան կը տնկեն, որմէ կը ստացուի սոխը:*

Սոխին լաւագոյն տեսակները 2 էին. մին՝ գնդաձեւ կ'ըլլար,

---

1) Ըստ կարգ մը հայ այգեպաններու հաւաստիքներուն՝ հայերու ունեցած այգիներու ընդհ. տարածութիւնը մօտաւորապէս 8750 արտաւար՝ *տէօնիւմ* էր:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

որ կը կոչէին գանթար թօփը, *իսկ միւսը՝ հակթաճեւ էր եւ կը կոչէին* իմրալը, *զոր կ՚արտածէին Պոլիս եւ արտասահման։*

ՁՄԵՐՈՒԿՆ ՈՒ ՍԵԽԸ.— *Ձմերուկը թէեւ այնքան խոշոր չըլլար, բայց իր կեղեւին բարակութեանը եւ քաղցրահամ ըլլալուն համար նշանաւոր էր. իսկ* մէյրի *կոչուող սեխը, իր խիստ քաղցրութեամբը յարգի էր։*

ԾԱՌԵՐԸ.— *Այս մեղմ ու չոր կլիմային ներքեւ կիսարեւադարձային բոլոր պտղատու ծառերը կ՚աճին՝ բացի ձիթենիէն ու նարընջենիէն։ Վայրի ծառեր խիստ քիչ են. միայն սօսի, կնձի եւ ուռենի կը գտնուի։ Քաղաքին չուրջ անտառներ չկան եւ փայտի պակասը զգալի է։ Վառելափայտ Փոքր Ասիայէն կը ստացուի առագաստանաւերով։*

Շերամարուծութիւնը այս քաղաքին մէջ յիշատակութեան դիրքի մը հասած չէր. միայն թէ՝ տեղւոյն հունտերը շատ յարգի էին իրենց որակով կամ շատ նուազ՝ հիւանդութեան ենթակայ ըլլալնուն համար։ Այսուհանդերձ շահաբեր գործ մը ըլլալուն համար տեղացիները սկսած էին մեծ զարկ տալ անոր։

1921–ի(1) ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ՑՈՒՑԱԿ

Ցորեն	Գարի	Վարսակ	Եգիպտ.	Թռչնոկեր
24.000	18.500	7.000	6250	1650

(*Մէկ քիլէն 24 օխա է, կամ՝ 29 քիլոկրամ*)։

	Ծխախոտ	Սոխ	Քիսխա	Լուբիա	Սիսեռ	Բակլ.	Ոսպ
Օխա	48.000	1.320.000	860.250	27.802	125.000	6.800	11.500

Այս արտադրութիւններուն մեծ մասը կ՚արտածուէր դէպի Եւրոպա։ Մանաւանդ թռչնոկերն ու չուչման (սուսամ) շատ յարգի էին։

ՊԵՏԱԿԱՆ ՏՈՒՐՔԵՐ ՄԻՆՉԵՒ 1915 ՏԱՐԻՆ

Դաշտային արտադրութեան	(*աշար*)	*10էն մէկ*
Արտերու եւ հողերու	(*արազի*)	*Մեծութեան համեմատ*
Կալուածի՝ տուն, խանութ	(*էմլաք*)	*Արժէքին համեմատ*
Կենդանիներու	(*աղնամ*)	
Շահու, վաստակի	(*թէմէթթիւ*)	
Ճամբու տուրք	(*թարիք*)	
Կրթական	(*մէարիֆ*)	

1908–*ի Սահմանադրութենէն առաջ կար նաեւ զինուորական տուրք* (պէտէլի ասկէր)։

1) Երկրագործական արտադրութեանց վերի թիւերը առած եմ Ռոտոսթոյի տասնորդական տուրքի պաշտօնատան տետրակներէն։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ

ՀԱՅ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՆԵՐ ԵՒ ԱՐՀԵՍՏԱՒՈՐՆԵՐ

Քաղաքի մը անցեալին մէջ ունեցած տնտեսական վիճակը ներկայացնել՝ այն ալ նոյն քաղաքէն բոլորովին հեռու եւ տարիներ յետոյ, կը նմանի ջուրի չգոյութեան՝ անապատին մէջ աղբիւր մը չինելու: Նամանաւանդ մեր այս տնտեսական վիճակը ներկայացնելու փորձը այնպիսի ժամանակի մը մէջ, երբ այլեւս այդ անտեսական վիճակը ստեղծողներէն շատեր անդարձ մեկնած են, առանց որեւէ հաշուեմատեան կամ տետրակ ձգելու՝ բռնագաղթի հետեւանքով: Իսկ վերապրողներն ալ աշխարհի չորս ծագերուն տարտղնուած ըլլալնուն պատճառով կարելի չեղաւ անոնցմէ ոմանք քով քովի բերել եւ որոշ թիւեր ձեռք բերել: Այսուհանդերձ, ընթերցողը բոլորովին անտեղեակ չ'պահելու նպատակով փորձուեցանք քաղաքի անցեալ տնտեսական վիճակը թռուցիկ կերպով նկարագրել, տալու համար ոչ թէ լրիւ պատկերը, այլ՝ գրեթէ կմախքը:

Ինչպէս ըսուեցաւ, Ռոտոսթոյի հայերուն կէսը հողագործութեամբ կը զբաղէր, քառասուն առ հարիւրը արհեստաւոր եւ հազիւ տասը առ հարիւրը մանր մունր առեւտուրով կը զբաղէր:

ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՆԵՐ

Ռոտոսթոյի հայ վաճառականները մեծ մասամբ արմտիքի, կօշիկի, փայտեղէնի եւ երկաթի վրայ գործ կ'ընէին· իսկ իւղի, պանիրի եւ նպարեղէնի առեւտուրը գրեթէ ամբողջութեամբ յոյներու ձեռքն էր:

ԱՐՄՏԻՔԻ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՆԵՐ ·— *Քաղաքի մէջ գործող արմտիքի վաճառականներուն մեծամասնութիւնը յոյներ էին, թէեւ նկատելի էր որ վերջին ատենները հայերն ալ սկսած էին այդ մարզին մէջ որոշ տեղ գրաւել եւ Եւրոպայի հետ որոշ գործեր ընել: Քաղաքի մէջ արմտիքի գործով զբաղող հայ վաճառականներն էին՝*

Նշան Սագզլեան, Մանուկ Պէրպէրեան, Մովսէս Մալաքեան, Ռուբէն Ճիզմէճեան, Եղբ· Փոստաճեան, Եղբ· Մեհթերեան, Եղբ· Տէմիրեան, Եղբ· Բանիկեան:

ԿՕՇԻԿԻ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՆԵՐ ·— *Քաղաքին մէջ գտնուող արհեստաւորներուն ամենամեծ տոկոսը կօշկակարներ ըլլալուն պատճառով բաւական մեծ քանակութեամբ կօշիկի արտադրութիւն կ'ըլլար Տաճկաստանի զանազան մարդաշատ կեդրոնները, նոյնիսկ մինչեւ Եգիպտոս եւ Արաբիա: Այդ գործով զբաղող նշանաւոր վաճառականները միայն հայերն էին:*

Եղբ· Զէփէթեան, Եղբ· Ճամճեան, Եղբ· Ֆրունճեան, Հաճի

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Օննիկ Գասպարեան, Գր. Մխիթարեան, Ազասի Սառաճեան, Մանուկ Թադոսեան:

ԱՏԱՂՁԻ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՆԵՐ.— *Քաղաքին եւ մօտակայ դիւղերուն անհրաժեշտ ատաղձն ու փայտեղէնը ամբողջութեամբ դուրսէն կը ներածուէր հետեւեալ հայ ատաղձավաճառներուն կողմէ՝*

Եղբ. Փոստաճեան, Մելիտոս Ճամճեան, Ռուբէն Փափազեան, Գէորգ Գափուքսըզեան, Մանուկ Քերեսքեճեան եւ Եղբ. Փափազեան:

ՄԱՆԻՖԱՔԹՈՒՐԱՅԻ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՆԵՐ.— *Ամբողջ քաղաքին մէջ 26 մանիֆաքթուրայի խանութներ կային, բացի Արխթի Փարթալ անունով յոյնէ մը, մնացեալ բոլոր խանութները հետեւեալ հայերուն կը պատկանէին.*

Հաճի Մեսրոպ Աղա, Պօղոս Ճամճեան, Ընկ. Տօնապետեան, Տընկըզեան, Յովակիմ Գարաճֆիլեան, Ստեփան Թէֆիկեան, Յովհաննէս Գարաճֆիլեան, կարպիս Թադէոսեան Ընկ., Զենոր Կառավարեան, եղբ. Զաքարեան, Ալեքսան Կիւրեղեան, Երեմիա Ստեփանեան, Կարապետ Նեվրուզեան, Գրիգոր Աճէմեան Ընկ., Պօղոս Գլըճեան, Հաճի Նիկողոս Երէցեան, Սարգիս Ղազարոսեան, Ստեփան Թարաբճեան, Միհրան Թաշճեան, Վարդերես Զիլինկիրեան, Գրիգոր Փիլիպպոսեան, Յարութիւն Գավաճեան, Աբիսողոմ Ղազարոսեան, Արշակ Ալեքսանեան, Յարութիւն Իզմիրլեան եւ Գէորգ Քերովբէեան:

ԵՐԿԱԹԻ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՆԵՐ.— *Երկաթեղէնը ուղղակի Եւրոպայէն կը ստացուէր հետեւեալ հայ վաճառականներու ձեռամբ.*

Եղբ. Պալըճեան, եղբ. Քէրէմեան, Համբարձում Փավլիեան եւ Քրիստաթոր Թաթոնեան:

Ա Ր Հ Ե Ս Տ Ն Ե Ր

ԿՕՇԿԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ.— *Քաղաքի արհեստաւորներուն 90 առ հարիւրը հայեր էին: Արհեստներու առաջին գծին վրայ կ'իյնար կօշկակարութիւնը, որ ամբողջութեամբ հայերու ձեռքն էր:*

Կար 163 կօշկակարի բանկո եւ 28 եմէնիճիի թէզկեահ, որոնցմէ միայն 5 բանկօն յոյներուն եւ 3 բանկօն հրեաներուն կը պատկանէին:

1903-ին քաղաքին մէջ գոյութիւն ունեցող հայ կօշկակարներու միութիւնը օրական չուրջ 2000 զոյգ (մեծ եւ պզտիկ) կօշիկ պատրաստուիլը կը հաստատէ, որոնք կը ղրկուէին Թուրքիոյ զանազան քաղաքները:

ԵՐԿԱԹԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ.— *Ռոտոսթոյի երկաթագործները ղբեթէ ամբողջութեամբ հայեր էին, որովհետեւ քաղաքին մէջ եղած 51 երկաթագործի խանութներէն միայն 5ը Թուրքերու կը պատկանէր: Այս արհեստը թէեւ կանուխէն առաջացեալ վիճակի մէջ էր, սա-*

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

կայն ի վերջոյ եւրոպական գործերու քաղաք մուտքը դժուարացուց վերնասեց այս արհեստաւորներուն, որոնք հետզհետէ նուազեցան։

ԿԱՀԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՈՍԿԵՐՁՈՒԹԻՒՆ.— *Այս արհեստներն ալ հայերու ձեռքն էին. քաղաքի այլազգիները չէին զբաղեր այս տեսակ գործերով։ Նոյնպէս նաեւ մեքենագէտները բոլորը հայեր էին։ Ոսկերիչներուն մէջ նշանաւոր էր Պօղոս Փափազեանը՝ ադամանդի եւ թանկագին քարերու վաճառական, որ հայթայթիչն էր նաեւ պետական հեռադրային եւ հեռախօսային անհրաժեշտ իրեղէններու եւ նիւթերու։*

Կային նաեւ ֆանֆառի նուագարաններ նորոգող Տօնապետեան եղբայրները։

ԱԼԻՒՐԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐ.— *Ռոտոսթոյի մէջ կային եօթը ալիւրի գործարանները, որոնք բոլորն ալ հայերու կը պատկանէին։ Ահա այդ գործարաններու տարողութիւնը եւ աղցած ալիւրին քանակը.*

Անուն	Վալց	Քար՝	Մէկ ժամէն՝ ֆիլօ
Միմիէոյի	16	2	2500
Ղազար Աղայի	1	4	750
Փափազեանի	2	2	260
Պոյաճեան Ասատուրի		2	180
Այրճեանցներու		2	160
Սիոլճեանցներու		2	150
Հաֆըզ Օննիկի		1	140

Ուրեմն՝ բոլորը միասին օրական 12 ժամ աշխատելով չուրջ 50·000 քիլօ արմտիք կ'աղային։

ՓԱՍՏԱԲԱՆՆԵՐ

Գէորգ Շուշանեան, Պետրոս Շուշանեան, Գէորգ Պեհարեան, Գէորգ կիւրեղեան, Մկրտիչ Զիա, Թովմաս Տէր Սահակեան, Գէորգ Փափազեան, Գէորգ Գայսերլեան եւ ուրիշներ։

(*Մանրամասնութիւնը տեսնել կենսագրականներու բաժնին մէջ*)։

ԴԵՂԱՐԱՆՆԵՐ ՈՒ ԲԱՒՇԿՆԵՐ

Քաղաքը ունէր եօթ դեղարան, որոնցմէ չորսը հայերու կը պատկանէին.

Միշէլ Աւետիսեանի, կարպիս Տիւնեանեանի, Թադէոս Տէր Ղեւոնդեանի եւ Սեդրաք Փիւլիճեանի. իսկ մնացեալ երեքը յոյներու կը պատկանէին։

Հայ բժիշկներն էին՝

Տոքթ. Մովսէս Տիւնեանեան, Տոքթ. Ղուգուբեպապեան, Տոքթ.

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Յակոբ Նեվրուզեան, Տոքթ. Պետրոս Ամիրաեան, Տոքթ. Մովսէս Մալաքեան, Տոքթ. Բարսեղ Տիւնեան, Տոքթ. Ռուբէն Ստեփանեան, *որոնք բոլորն ալ անուանի եւ հմուտ բժիշկներ էին։*

(Մանրամասնութիւնը տեսնել կենսագրականներու բաժնին մէջ)։

Բժիշկներու այցելութիւնը ընդհանուր պատերազմէն առաջ 10 ղրուշ արծաթ դրամ էր, իսկ պատերազմէն յետոյ՝ 100 ղրուշ թղթադրամ։

Քաղաքի միակ ատամնաբոյժն էր Յարութիւն Պէրպէրեան, որ իր մասնագիտութիւնը ուսած էր Պոլսոյ մէջ։

ՀԱՅ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՆԵՐ

Քաղաքին մէջ «ֆալֆա» անունով նշանաւոր ճարտարապետներ էին Պօղոս քալֆա Ճամճեան, Կիրակոս քալֆա, որդին՝ Տիգրան քալֆա, Սարգիս քալֆա Թոփիկեան, Ղազարոս քալֆա Հիւսիմեան եւ Յակոբ քալֆա Տիւլկերեան։

Առնցմէ առաջինը քաղաքապետարանի ճարտարապետն էր, իսկ մնացեալները բնակարանային եւ հանրային շինութեանց վրայ աշխատողներ ու վերահսկիչներ։

ՔԱՂԱՔԻՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ, ՏՆԱՅԻՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐ, ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐ ԵՒ ՏԵՍՈՒԶՆԵՐՈՒ ՑԱՆԿԸ

Ռուսոսթոցիներու կրթական–ուսումնական գործը չատ կանուխէն սկսած ըլլալ կը կարծուի, քանի որ Գրիգոր Դարանաղցիի նման քաջարթուն եւ ժողովրդանուէր կղերական մը նորեկ գաղթականութեան գլուխ կանգնած էր եւ չուրջ 35 տարիներ վարած է Ռուսոսթոցի թեմի առաջնորդութիւնը։ Դարանաղցին չէր կարող անտարբեր մնալ վոքքաւորներու եւ ձեռնասուններու ուսման գործին նկատմամբ, պատրաստելու համար գաղթական հայութեան ծառայող ուսեալ կրօնաւորներ, մանաւանդ որ իր մերձաւոր աղգականները, իր հետ միասին, Ռուսոսթօ հաստատուած էին։

Եւ արդէն 1664–ին Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Սարգիս Եպիսկոպոս Թէքիրտաղցիի մասին կ'ըսուէր թէ Դարանաղցիին քրոջ որդին է եղեր, Տ. Աստուածատուր քահանային զաւակը։ Այդ նոյն թուականներուն Աման Օղլու անունով վարդապետի մըն ալ հանդիպեցանք ասկէ առաջ, նոյնպէս ռուսոսթոցի, իբր եղիազար Կաթողիկոսի պօծակատարը։ Ուրեմն կարելի է ենթադրել որ ռուսոսթոցիք եկեղեցւոյ սպասաւորներ պատրաստելու համար, առաջին օրերէն իսկ մասնաւոր սենեակի կամ եկեղեցւոյ կից սենեակի մը մէջ ուսման վարժոցներ պէտք է ունեցած ըլլան։ Բայց ասոնք կրօնական վարժոց–

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ռոտոսք-ոյի Ցովհաննեան դպրոցի 1895–96 տարուայ ուսուցիչները եւ աշակերտները: Ձախէն աջ.– Ռուբէն Մանավեան (տնօրէն), Ղազարոս Ղազարոսեան, Պետրոս Տատիճոզեան, Սարգիս Թադէոսեան, Խաչիկ Էֆէնտի: Ոտքի վրայ՝ Մկրտիչ Պէհեարեան (Հոգաբարձու), բանալիները բռնողը՝ յուսարար Մխսին:

Ս. Խաչ Թաղի Յիսուսեան Վարժարանի ուսուցչուհի Տիկին Ագապի խումբ մը աշակերտուհիներով (20 Դեկտ. 1915)

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ներ էին. աշխարհիկ դպրոցները 1800–էն յետոյ պէտք է սկսած ըլլան, երբ Սուլթան Սելիմ Գ. (1788–1807) հրահանգեց նախակրթարաններ բանալ Թուրքիոյ մէջ, մանաւանդ Պոլսոյ մէջ: Ռոտոսթոցկիները, իբրեւ Պոլսոյ մերձ դաղուէթ, այս հրահանգէն օգտուած ըլլալու են: Եւ արդէն 1834–ին Կ. Պոլսոյ Պատրիարքարանի կատարած հայկական դաւառական դպրոցներու ցանկին մէջ կը տեսնենք նաեւ Ռոտոսթոյի հայկական դպրոցին անունը: Ռոտոսթոն այդ թուականներուն եւ մինչեւ 1915 Պոլսէն յետոյ ամբողջ Եւրոպական Թուրքիոյ մէջ ամենամեծ եւ կենսունակ հայ դաղուէթն էր՝ 1000–է աւելի հայ տուներով եւ 3 եկեղեցիներով(1):

Ռոտոսթոյի Թաղային ազգային վարժարանները 1800–ական թուականներէն է որ սկսած են գոյութիւն ունենալ: Այդ թուականներէն առաջ թէեւ եղած են տունի դպրոցներ, բայց անոնք աւելի «Տէր Թողիկեան» կամ Վարպետ Տուտուի դպրատուններ ըլլալէ զատ ուրիշ բանի չեն ծառայած: Այդ դպրոցներուն մէջ երախաները հաղիւ պարզ ընթերցանութիւն մը կրնային սորվիլ՝ կարդալու Աւետարան կամ Ճայսմաւուրք, Նարեկ: Մանկութեանս օրերուն ես ալ յաճախած եմ տունի դպրոց, ուրտեղ առաջին անդամ Բնակ կամ Այբենարկին վրայ ծանօթացայ Ս. Մեսրոպեան Ա. Բ. Գ.ին:

Բնակը քառակուսի տախտակ մըն էր, որուն վրայ խոշոր դիրերով Ա.Բ.Գ. դրուած եւ մէկ կողմէն ալ բռնելու յատուկ կոթ մը ունէր: Այբ բէն դիմը կարդալէ վերջ «լինի մէն իմ Աստուած իմ, Աստծու սիրական ծառան իմ» ըսել կուտային մեզի: Իսկ առաւօտուն կանուխ, երբ դպրոց կը հաւաքուէինք, ամէնքս միասին կ'երդէինք «Առաւօտ Լուսոյ»ն: Կէսօրէ յետոյ բոլորս պարտաւոր էինք, առնուազն կէս ժամ քննանալ՝ մեր միջտերներուն վրայ: Քննացողը ձեռ կ'ուտէր վարժուհիէն: Կէսօրէ առաջ եւ յետոյ, ամէն տղայ պարտաւոր էր վարժուհիին կամ վարժապետին քովը երթալ եւ դասը կարդալ՝ ոտքի կեցած:

Երեկոյեան արձակուրդէն առաջ, ամէնքս կարդաւ ոտքի կեցած «Հայր Մեր» կ'երդէինք եւ տուն կը մեկնէինք:

1860–70ական թուականներուն է նաեւ որ բացուած է «Թանզարան» կոչուող կիրակնօրեայ ընթերցանութեան վայրերը, եկեղեցւոյ կալուածներուն կամ թաղային սրճարաններուն մէջ, որտեղ անդրադէտ տարեցները կ'ունկնդրէին թերթ կամ գիրք կարդացողները:

Ինչպէս ըսուեցաւ, Ռոտոսթոյի զոյդ թաղային ազգ. վարժարանները Ազգային Սահմանադրութենէն յետոյ է որ սկսած են կանոնաւորուիլ: Թէեւ այս թուականներէն առաջ, 1834–ին թէ Ս.

1) Էսիրքեճի մէկ եկեղեցի եւ հազիւ 600 տուն ուներ, իսկ Փիլիպպէճի՝ 80 տուն՝ մէկ փոքրիկ եկեղեցիով, Ս. Գէորգ անունով: (Տես Հ. Գ. Ինճիճեանի «Աշխարհագրութիւն»ը, հատոր Զ., էջ 7, 1804):

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ուսուցչուհի Օր. Հայկուհի Ճամճեան խումբ մը աշակերտուհիներով

Թագաւոր Թաղի եւ Թէ Ս. Խաչ Թաղի մէջ, եկեղեցիներու կողքին գտնուած են դպրոցներ, բայց անոնք չեն կրցած լրացնել ժողովուրդի կրթական պահանջքը։

1886 *Մայիս* 2*-ին Ս. Թագաւոր Թաղին մէջ շինուած է Ս. Յովհաննեան ազգային վարժարանը, որ Յովհաննեան անունը տրուելուն պատճառը* 1864*-ին Յոյներուն կողմէ այրած Ս. Յովհաննէս եկեղեցւոյ պատկանող կալուածներէն գոյացած հասոյթին մէկ մասը վարժարանի շինութեան յատկացուած ըլլալն է։*

Նոյնպէս Ս. Խաչ Թաղի Յիսուսեան Վարժարանը նախորդ տախտակաշէն վարժարանին 1893*-էն ի վեր մասամբ այրած եւ Թաղին աշակերտներուն անբաւ դարձած ըլլալուն համար։*

Այս զոյգ ազգային դպրոցները, որ միշտ կը հաւասարէին պետական միջնակարգ ուսումնարաններուն, շատ առթիւ, շնորհիւ տեսուչներուն խղճամիտ եւ ազգանուէր ջանքերուն, կը բոլորէին բեղմնաւոր շրջաններ, տալով ազգին համեստ գրողներ, լաւագոյն դաստիարակներ, նոյնիսկ մանկավարժներ եւ հայագէտներ։

Ս. Թագաւոր Թաղին Յովհաննեան դպրոցի ամէնէն փայլուն շրջանը եղած է մեծանուն կրթական գործիչ Մելքոն Կիւրճեանի տեսչութեան օրով (1881–1886)։

Իսկ Ս. Խաչ Թաղի Յիսուսեան Վարժարանը Միհրան Ասքանազի ուսուցչութեան օրով (1874–1876)։

Այս յիշատակելի ուսուցչի օրով է որ Ս. Թագաւոր Թաղի աշակերտներուն մէկ մասը սկսած է Ս. Խաչ Թաղի ազգային վարժարանը յաճախել. իսկ աւելի վերջն ալ՝ Խաչ Թաղի աշակերտները յաճախած են Թագաւոր Թաղը։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ռոտոսթոյի նշանաւոր դերձակուհի Տիկին Փանկարոդին իր աշակերտուհիներով

Այս ազգային վարժարաններուն մէջ կ'աւանդուէր հայերէն, թրքերէն, ֆրանսերէն, ազգային պատմութիւն, թուաբանութիւն, իրաւիտութիւն, աշխարհագրութիւն, երգեցողութիւն եւայլն։

Ռոտոսթոյի հայոց կրթական չարժումը կրնար շատ աւելի տարածուն եւ բարգաւաճ վիճակ մը ունենալ, եթէ քաղաքի ջոջերն ու աղաները իրենց զաւակները փոխանակ Պոլսոյ հայկական բարձրագոյն վարժարանները ղրկելու, մեծամեծ դումարներ ծախսելով, այդ ծախքերը յատկացնէին տեղւոյն վարժարաններուն մէջ բարձրագոյն դասընթացք մը աւելցնէին, Լիսէ մը, որմէ կրնային օգտուիլ նաեւ աշխատաւոր եւ չքաւոր ընտանիքներու արթնամիտ եւ ընդունակ զաւակները, որոնք նիւթական միջոցներու պակասին հետեւանքով չունկայիկ կեանքի ասպարէզը կը նետուէին եւ դեռ մատղաչ տարիքին մէջ տգիտութեան խորչակէն կը խանձէին։

Քաղաքին հայ բողոքական համայնքն ալ երկու թաղերուն մէջ ունէին մէկական նախակրթարան–ժողովարան, որոնց մէջ երբեմն լաւ ուսուցիչներ եւ պատուելիներ ունեցած են, օրինակ՝ Պատուելի Տէր Սահիանեան, Համբարձում Ղուզուքէպպաեան, Սարգիս Մանուկեան պարտիզակցի։ Բոնադաղթի նախօրեակին 45–50 ընտանիք կը հաշուուէին։ Մեծ եղեռնէն յետոյ Պատուելի Սարգիս Մանուկեան ուսուցիչ եւ տնօրէն էր Ս. Խաչ թաղի Յիսուսեան Վարժարանին մէջ մինչեւ 1922–ի ամառը։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ռոտոսթոյի խաչ Թաղի Յիսուսեան Վարժարանի 1909–ի բարձրագոյն կարգը
կեդրոնը նստած՝ տնօրէն Գէորգ Մխսրոպ

1· Շահէ Գազանճեան (յետագային՝ Տիկին Գ· Մխսրոպ)
† 2· Հայկուհի Ճամճեան (Ափթերեան)
† 3· Վասիլիկ Սաղաթէլեան
4· Եւնիկէ Թուզճեան (ամերիկաբնակ)
5· Շահէ Ծերոնեան (Հայաստան ներգաղթած)
6· Օննիկ Գարաճայեան
7· Արտաշէս Եղիայեան (Պոլսաբնակ)
8· Յակոբ Տօնիկեան
9· Սարգիս Փաչաճեան (գրքիս հեղինակը)
10· Սերուէրէ Մեծիկեան (Սոֆիաբնակ)
† 11· Երուանդ Թոռսունեան (Եղեռնի ատեն մահացած)
12· Գէորգ Մելիտոսեան (Պոլսաբնակ)
† 13· Ասատուր Ճեպիեան (Փլովտիւաբնակ)
† 14· Բիստոր Ղազարեան (հայրենադարձ)
† 15· Միհայէլ Մեխանաճեան (Պոլսաբնակ)
16· Երուանդ եւ Վահան Փափազեան երկուորեակներ· առաջինը մահացած եղեռնը ատեն, իսկ Վահանը՝ Ֆրանսաբնակ
17· Օննիկ Գալուստեան
18· Վարդան (Պուրբեշաբնակ)

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՌՈՏՈՍԹՈՓԻ ՀԱՅ ԱՇԱԿԵՐՏՈՒԹԵԱՆ ԹԻՒԸ 1903–ԻՆ(1)

Թաղ	Վարժարան	Աշակերտուբիւն	Ուսուցչուբիւն
Ս. Թագաւոր	Ցովհաննեան	563	9
Ս. Խաչ	Ցիսուսեան	293	7
Թագ. եւ Խաչ	Բողոքականաց	89	4
Թագ. եւ Խաչ	Տնային դպրոցներ	128	6
		1073	26

Ինչպէս կ'երեւի վերի ցուցակէն, քաղաքը 1903–ին 1073 հայ աշակերտ ունեցած է: Այս թիւը, անշուշտ տարուէ տարի բարձրանալով հաւանաբար 1914–ին 1200–ի հասած է, որմէ յետոյ այլեւս, ինչպէս քաղաքի հայութիւնը, նոյնպէս եւ հայ աշակերտութիւնը բռնագաղթի հետեւանքով երկոտորակուեցաւ:

Ստորեւ կուտանք բռնագաղթի հետեւանքով կոտորակուած հայ աշակերտութեան թիւը:

1921–1922–ԻՆ(2)

Թաղ	Վարժարան	Աշակերտ.–ուհի	Ուսուց.–ուհի
Ս. Թագաւոր	Ցովհաննեան	132 — 93	4 2
Ս. Խաչ	Ցիսուսեան	78 43	5 — 3
		210 136 = 346	9 5 = 14

1919–1922 տարիներուն Թագաւոր եւ Խաչ Թաղերու դպրոցները վերաբացուեցան, ուր հաւաքուած էին բոլոր անկրպակէտ եւ որբ հայկակները Մեսրոպեան լոյս Ա. Բ. Գ.ը սովրելու համար: Լուսաւորութեան այս նուիրական գործը վարողներն էին ուսեալ երիտասարդներ՝ Ակոն Մխիթարեան, Գրիգոր Սրենց, Գրիգոր Փոստաճեան, Ակոբ Ճապարեան եւ ուրիշներ. սակայն չատ չտեւեց եւ վրայ հասաւ 1922–ի ցրումը:

---

1) 1903–ին Ռոտոսթօ այցելող Մխիթարեան Հայրերու մէկ արձանագրութենէն առած եմ այս թիւերը:

2) Այս թուականի հայ աշակերտութեան թիւը ձեռք բերած եմ Ստեփանոս Արք. Ցովակիմեանի յուշատետրէն, զոր գրի առած էր 1921–ին Իսմալականներէն փախչելով՝ Ռոտոսթօ ապաստանած ժամանակ:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՅՈՎՀԱՆՆԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՏԵՍՈՒՉՆԵՐՈՒ ՑԱՆԿԸ	
Հալֆեան	1860–67
Թաթարեան	1867–71
Գէորգ Շիրինեան	1871–76
Պատուելի Կարագեան	1877–80
Մելքոն Կիւրճեան	1881–86
Վահան Վրդ. Ցակոբեան	1886–88
Յարութ. Կէլիպոլեան	1888–92
Լեւոն Շանթ	1892–94
Գալուստ Անդրէասեան	1894–95
Ռուբէն Մանավեան	1895–97
Միհրան Անանեան	1897–99
Սարգիս Սրճից	1899–903
Միսակ Սուրեան	1904–908
Տրդատ Թահմազեան	1908–909
Ժիրայր Պասմաճեան	1909–11
Ռուբէն Մանավեան	1911–13
Մամաս Մամասեան	1913–14
Բռնագաղթ	1915–19
Հրանդ Անդրէասեան	1920–21
Ռուբէն Մանավեան	1921–22

ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՏԵՍՈՒՉՆԵՐՈՒ ՑԱՆԿԸ	
Տէր Ղեւոնդ	1869–71
Գէորգ Պատուելի	1871–73
Տէր Արիստակէս	1873–74
Միհրան Ասմանազ	1874–76
Յովհ. Վրդ. Արշարունի	3 ամիս
Մելքոն Կիւրճեան	1876–77
Արշամ Մուրատեան	1879–80
Ռուբէն Մանավեան	1886–89
Շաւարշ Եսայեան	1889–99
Յովհ. Եկենեան	1890–96
Ռուբէն Մանավեան	1896–99
Տիգրան Պաղտիկեան	1899–904
Ռուբէն Պալեան	1904–906
Երուանդ Գէորգեան	1906–907
Ռուբէն Մանավեան	1907–908
Գէորգ Մեսրոպ	1908–11
Ղազարոս Հալաճեան	1911–12
Պալֆ. Պատ. դպրոցը գոց	
Սարգիս Էմիրգեան	1913–15
Բռնագաղթ	
Սարգիս Մանուկեան	1920–22

Քաղաքին երկու թաղային վարժարաններէն զատ կար նաեւ (Ս. Թագաւոր Թաղ) Ցարուխիւն Կէլիպոլեանի անհատական միջադային վարժարանը, ուրտեղ կը յաճախէին 40–50 հայ, յոյն, լատին եւ հրեայ աշակերտներ։

Ց. Կէլիպոլեան քալ Ֆրանսագէտ էր եւ Ֆրանսական կրթական նախարարութեան կողմէ պատուուած էր չքանչանով։ Իր դպրոցը ճանչցուած էր իբր օտար լեզուի վարժարան։ (Տես՝ կենսագրութիւնը։)

ՌՈՏՈՍԹՈՑԻ ԱԶԳԱՑԻՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ

1860–ի Ազգ. Սահմանադրութեան հռչակումէն մինչեւ 1880–ական թուականները ազգային իշխանութիւնը կը գտնուէր քաղաքի ջոջ աղաներուն եւ կրօնականներուն ձեռքերուն մէջ։ Այդ թուականէն յետոյ, երբ հայ քաղաքական կուսակցութիւնները սկսան հրապարակ իջնել, մանաւանդ Հնչակեանները, որոնք Ռոտոսթոյի մէջ այդ օրերուն մանաւանդ չունենալով հանդերձ բաւական մեծ թիւով երիտասարդներ անդամ էին Պոլսոյ կեդրոնական Փաչայի եւ Դում Գափուի մաս-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

1913 թուին Տառեբու Գիւտին 1500–ամեակին
նուիրուած հանդիսութեան թափօրը :

ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉԻ 1911–15–Ի ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆԸ

1· Տիկ· Վերգին Տատիգոզեան
(Ատենապետուհի)
2· Կատարինէ ..... (Գանձապահ)
3· Կատարինէ Աճէմեան
4· Արաբսի Թէրզիպաշեան
5· Օր· Մանիկ Յակոբովիչ
6· Օր· Հայկանուշ Գէրէմեան
(ետքէն՝ Տիկ· Արաբսի Մալաբեան)
7· Օր· Եպրուկ Բիրազեան
8· Օր· Նուարդ Մարուգեան

Ռոտոսթոյի Յովհաննեան վարժարանի 1921 տարուայ աւարտական դասարանի աշակերտները: Մէջտեղը՝ Տնօրէն Կոստանեան, ետվերը՝ երիտասարդ ուսուցիչներ՝ Ակոռ Մխիթարեան, Գր. Փոստաճեան եւ Գր. Սրճեց:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

նաճիւղերուն, սկսեր էին արթնցնել աշխատաւոր եւ արհեստաւոր հայերը՝ ընտրութեան եւ այլ իրաւունքներու մասին տէր կանգնելու համար։

Ահա, այդ 1890-ական թուականներուն տեղւոյն արհեստաւորներն ու հասարակ դասակարգը սկսան միջամուխ ըլլալ ազգային կրթական գործերուն՝ թաղականական եւ հոգաբարձական ընտրութիւններուն քուէարկելու իրաւունքով։

Ահա, այդ թուականներէն սկսեալ արհեստաւորներն ու ժողովրդական խաւերէն կարգ մը ազգայիններ ալ իրենց եռանդուն ջանքերը չեն խնայեր դաղութին մէջ ուսումն ու կրթութիւնը, ազգային վերազարթնումի նուիրական գործը քաջալերելու, դպրոցներուն եւ եկեղեցիներուն օժանդակելու նպատակով։ Այդ առաջադրանքով մերթ ընդ մերթ կազմուած են կարգ մը տիկնանց ու արանց միութիւններ, որոնց մասին ստորեւ կուտանք կարգ մը հակիրճ տեղեկութիւններ։

Սկաուտական երդումի արարողութիւն։ Քահանան՝ Տ. Խորէն

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՀԱՅՈՒՀԵԱՑ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ.— *Հիմնուած է 1880-ին, Ս. Թադէոս Թաղի տիկնանց կողմէ։ Այս միութիւնը 1882-ին իր աջնաջան եւ առատաձեռն օժանդակութիւնը բերած է Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ նորոգութեան առթիւ։ Իսկ 1890-ին հանգանակութեամբ մը որմնափակած է Թաղին ազգ. գերեզմանատունը, որ չորս կողմէն բաց ըլլալուն պատճառով ոտնակոխ կ'ըլլար եւ նոյնիսկ անասուններ կ'արածէին անոր մէջ։ Այս բարեգործութիւններուն մէջ գործօն մասնակցութիւն կ'ունենան տիկիններ Արմիկ Գալֆաեան (ծնեալ Բանիկեան), եւ աւելի ուշ՝ Զարուհի Փոստաճեան, Մարիամ Զէպէթեան եւ ուրիշներ։*

ԽՆԱՄԱԿԱԼՈՒՀԵԱՑ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ.— *Հիմնուած է 1882-ին, Ս. Խաչ Թաղի տիկնանց կողմէ։ Այս միութեան նպատակն էր խնամք տանիլ ու հոգալ Ս. Խաչ եկեղեցւոյ եւ յարակից Ցիսուսեան վարժարանի պէտքերը։ Միութեան անդամուհիներուն կատարած հանգանակութեամբ ու ճիգերով կանգնուած է Ս. Խաչ եկեղեցւոյ տախտակաչէն զանգակատունը։*

ՀԱՅ ՏԻԿՆԱՆՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ.— *Այս միութիւնը բռնագաղթէն յետոյ 1919-ին հայ տիկնանց կողմէ կազմուեցաւ, որուն նպատակն էր հոգ տանիլ եկեղեցւոյ բարեզարդութեան եւ օժանդակել աղքատ տղոց դպրոցական պիտոյքներու հայթայթման։*

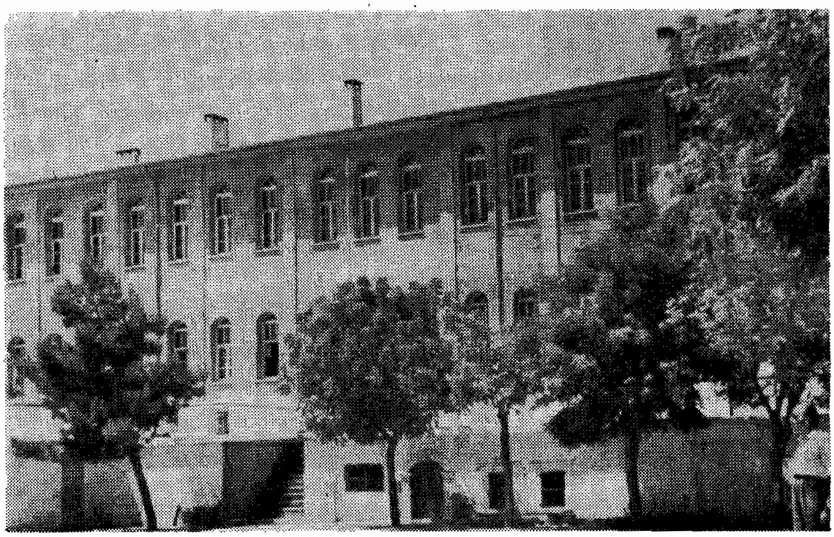

Ռոտոսթօ, Թագաւոր թաղի Յովհաննեան վարժարանը, որ այժմ թուրք աշակերտութեան լոյս կը ջամբէ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉ ՏԻԿՆԱՆՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ.— *Սոյն միութիւնը հիմնուած է 1909–ին, նախաձեռնութեամբ Ցիսուեան վարժարանի տնօրէն Գէորգ Մեսրոպի, երկու թաղերուն մէջ զատ մասնաճիւղերով։*

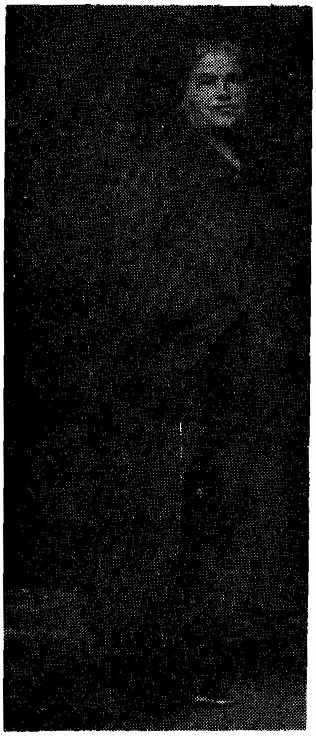

Տիկ Արաքսի Արզումանեան

Այս միութեան առաջին գործը եղաւ անմիջական օգնութիւն հասցնել Ատանայի աղէտեալներուն։ Տուներէն գործածուած հագուստներ հաւաքեցին եւ մասմըն ալ իրենց սարքած «Ազատութեան Ոգին» անուն ներկայացումէն(1) գոյացած 13 հնչուն ոսկիի գումարով նոր կերպաս գնեցին եւ կարելով՝ եօթը հակ հագուստեղէն ղրկեցին Պոլիս Ազգ. Պատրիարքարան՝ հասցնելու համար Ատանա։ Միութեան մասնաճիւղերը կիրակնօրեայ դասընթացքներ ալ ունէին, ուրտեղ մինչեւ 40–45 տարեկան կիներ կարդալ գրել կը սորվէին։ Անկէ զատ, կար նաեւ Ս. Խաչ թաղի մասնաճիւղի արհեստանոցը՝ զանազան ձեռային աշխատանքներու համար, ղեկավարութեամբ Տիկին Վերգին Մսըրլեանի։ Այս աշխատուած ձեռագործները տարին մէկ անգամ, ի նպաստ վարժարանի, վիճակահանութեան կը դրուէին։

Զոյգ մասնաճիւղերը ունէին մօտաւորապէս 180–190 անդամուհիներ, որոնց ամսավճարն էր 4 ղրուշ արծաթ դրամ։

Ս. Թադէոս թաղի մասնաճիւղի ատենապետուհին՝ Տիկ. Վերգին Տատիգոզեան, իսկ ատենադպրուհին՝ Օր. Էպրուկ Քիրազեանն էին։ Իսկ Ս. Խաչ թաղի մասնաճիւղի ատենապետուհին՝ Տիկ. Արաքսի Արզումանեան, ատենադպրուհին՝ Տիկ. Նունիկ Սվաճեան եւ գանձապետուհին՝ Տիկ. Աղաւնի Տօնիկեանն էին։

Այս երկու քոյր մասնաճիւղերը Պալքանեան պատերազմի ժամանակ խառն վարչութիւն մը կազմելով՝ բացին օթեւան–հիւրանոց մը, օգնելու համար Թրքական բանակին քայքայումէն յետոյ Ռոտոսթօ ապաստանող եւ Անատոլուի ճամբան դոցուած ըլլալուն համար քաղաքին մէջ մնացող հարիւրաւոր հիւանդ եւ անկար հայ զինուորներուն։

---

1) Այս ներկայացման առթիւ է որ Ռոտոսթոյի հայ կինն ու օրիորդը, առաջին անգամ ըլլալով բեմ ելած են։ Իսկ այդ թուականէն առաջ տեղացի հայ կիներ բեմ չէին ելլեր։ Այդ պատճառով տեղւոյն երիտասարդ գեղարուեստասէր Կարապետ Թէրզիպաշեան Պոլիս գացած եւ ամուսնացած է Ֆասուլիաճեանի խումբէն դերասանուհի Նեկտարի հետ եւ զայն Ռոտոսթօ բերելով սկսած են այր ու կին ներկայացումներ տալ։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

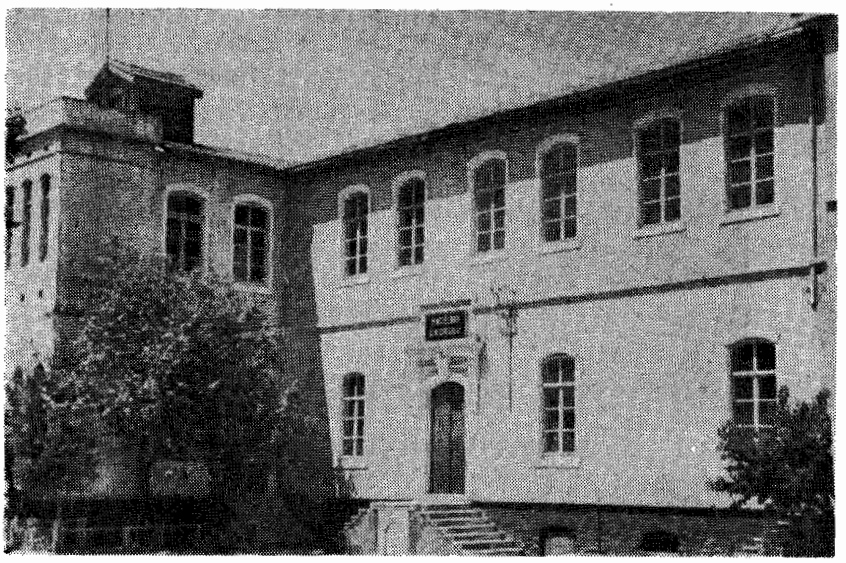

Ռոտոսքոյի Ս. Խաչ քաղի Ցիսուսեան վարժարանը, որ այժմ թուրք տղոց լուսաւորութեան կը ծառայէ:

ԱՐԱՆՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— *Ինչպէս Տիկնանց, նոյնպէս ալ ա-րանց առաջին միութիւնը կը հիմնուի 1880-ական թուականներուն, Ս. Թաղաւոր Թաղին մէջ, խումբ մը պատանիներու կողմէ, որոնք պծագրութիւն ընելով վիճակահանութեանց չարք մը կը բանան, ո-րոնցմէ գոյացած դումարներով նուագախումբի գործիքներ բերել կուտան Պոլսէն եւ առաջին անգամ ըլլալով հիմը կը դնեն ազգային ֆանֆառի մը, 40 հոգինոց, որուն ղեկավարութիւնը կը յանձնեն Տիար Տօնապետեանի: Սոյն նուագախումբը կանոնաւորուելէ ետք մի քանի անգամներ կը մասնակցի Պոլսոյ Ազգ. Հիւանդանոցին պարտէ-զին մէջ կատարուած Ազգային Սահմանադրութեան տարեդարձի տօ-նակատարութեանց, մի քանի անգամ չհաւելով առաջնութիւնը ուրիչ խումբերու մէջէն:*

Այս նուագախումբի գործունէութիւնը, մերթ ընդ մերթ ընդ-հատուելով՝ չարունակուած է մինչեւ 1922:

Թաղաւոր Թաղին մէջ հայերը ունէին երկյարկանի ԱՐԱՐԱՏ ընդարձակ լսարանը, ճոխ դրաղարանով: Իսկ Ս. Խաչ Թաղի մէջ «Պոյաճեան» (Մուրատ) կոչուող համեստ ակումբը:

1889-ին Ս. Խաչ Թաղին մէջ եւս կը կազմակերպուի նուագա-խումբ մը, որուն ղեկավարութեան համար Կ. Պոլսէն բերել կուտան կիւղէ անունով եւրոպացի մասնագէտ մը: Սակայն հազիւ 4-5 տարի անցած եւ խումբը կատարելութեան հասած, վրայ կը հասնին 1896-ի Համիտեան ջարդերը, որուն հետեւանքով առ ի խոհեմութիւն կը դադրեցնէ իր գործունէութիւնը:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

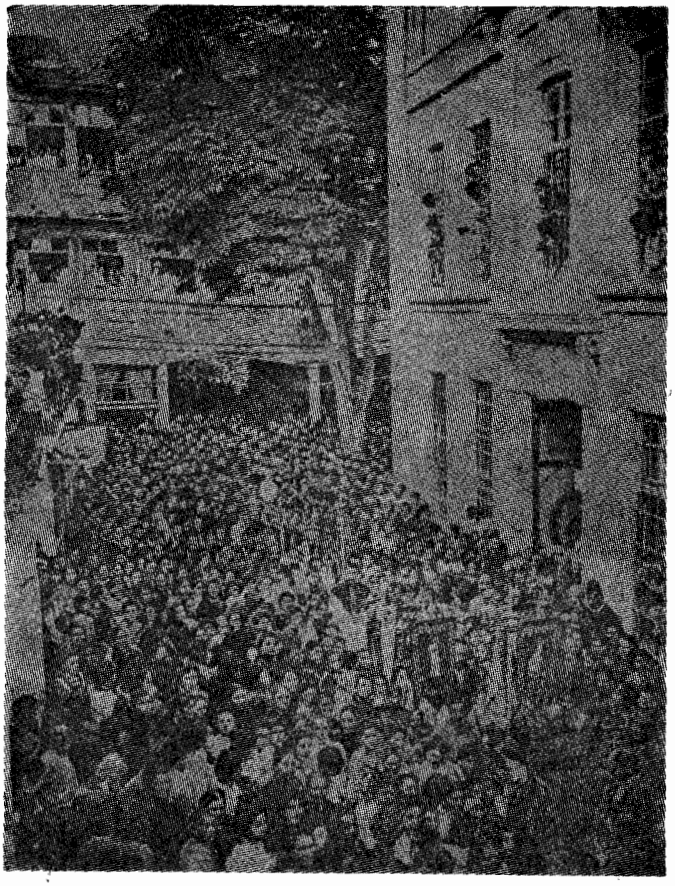

Ս. Թագաւոր եկեղեցիին թափօրը՝ Աստուածածնայ տօնին առթիւ

1920–ին Ս. Թագաւոր Թաղի տղաքը կը կազմակերպեն, ԱՐԱՐԱՏ լսարանի նախաձեռնութեամբ եւ մարզանքի խումբեր, որուն քալչալեր կը հանդիսանայ ուսուցիչ Բ. Կոստանեան, իսկ մարզանքի ուսուցիչ կը նշանակուի Գ. Սրենց: Այսպիսով մարզական կեանքը կը սկսի զօրանալ եւ ի մասնաւորի Ց. Ապազաեանի Թափած ջանքերով, Աստուածածնայ տօնին առթիւ մարզական տողանցք կը կատարուի: Նոյն տարուան մէջ Պոլսէն Ռոտոսթօ պատոյի եկող Հ. Մ. Ը. Մ.ի անհատ անդամներ խթան կը հանդիսանան, որ տեղւոյն մէջ մասնաճիւղ մը հիմնուի: Ս. Յովհաննեան վարժարանի տնօրէն՝ Հրանդ Անդրէասեան խմբապետ կը նշանակուի եւ Ռոտոսթօ կ ըլլայ Հ. Մ. Ը. Մ.ի 24րդ մասնաճիւղը(1): Այս մասնաճիւղը 1921–ին ունէր 2 խմբակ սկաուտ եւ 1 խմբակ գայլիկ, ընդամէնը 35 հագուած սկաուտ:

1) Ծանօթութիւնները առնուած են «կոթող»էն:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆՆԵՐ, ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱԽՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՂ ԿԱՄԱՒՈՐՆԵՐ ԵՒ ԼԵԳԷՈՆԱԿԱՆՆԵՐ

1890–ական թուականներէն առաջ Ռոտոսթոյի մէջ քաղաքական կուսակցութիւններ գոյութիւն չունէին, բացի մի քանի անհատ հնչակեաններէ, որոնք անդամ էին Կէտիկ Փաշայի եւ Գում Գափուի հնչակեան մասնաճիւղերուն։

Առաջին անգամ Դաշնակցութիւնն էր, որ իր տեղական կոմիտէն ունեցաւ քաղաքի Թագաւոր Թաղին մէջ 1894–ին, նախաձեռնութեամբ Տոքթ. Յակոբ Նեվրուզեանի, Լեւոն Շանթի եւ Սարգիս Սրենցի։ Սակայն հազիւ տարի մը անցած կոմիտէն 1895–ի եւ 96–ի արիւնոտ դէպքերու հետեւանքով, պահ մը դադրեցաւ գործելէ։ Թէեւ անհատ կուսակցականներ առանց վախնալու Համիտեան արհաւիրքէն դարձեալ չարունակեցին հաւատարիմ մնալ իրենց իտէալին, բայց երբեք չկարողացան դրական աշխատանքի լծուելով կազմակերպել տեղւոյն երիտասարդութիւնը։

1897–8–ին Դաշնակցութեան տեղական գաղտնի կոմիտէին անդամակցող Յովհ. Նեվրուզեանի անխոհեմ ընթացքի պատճառով քանի մը դաշնակցականներ կը հեռանան կուսակցութենէն որոնց մէջ նաեւ Փիլիպպոս Գուլումճեան, որ կը մտնէ Հնչակեան շարքերու մէջ։ 1908–ի Սահմանադրութենէն յետոյ է որ կը կազմուի Ս. Խաչ Թաղին մէջ Հնչակեան «Մուրատ» մասնաճիւղը։

Այս թուականէն սկսեալ երկու կուսակցութիւնները իրենց ակումբները կ'ունենան զոյգ թաղերուն մէջ, մինչեւ 1915–ի տեղահանութիւնը։

ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆՆԵՐ

ԿԱՐԱՊԵՏ ՄԱՆՏԱՃԵԱՆ.— *Խաչ Թաղեցի, նշանաւոր Հնչակեան տեռորիստ։ Կ. Պոլսոյ մէջ տեռորի ենթարկած է Համիտեան դրօճակալ Փոլիս Մարգարը։ Ապա անցած է Կովկաս եւ զանազան հայաշատ կեդրոններու մէջ ունեցած է բաւական գործունէութիւն, բայց, ի վերջոյ, սպաննուած է Թիֆլիսի մէջ՝ կուսակցական ներքին անհասկացողութեան մը հետեւանքով մղուած կռիւի մը ընթացքին։*

ԿԱՐԱՊԵՏ ՊԱԼՃԵԱՆ.— *Ս. Խաչ Թաղեցի։ Մասնակցած է Սարգիս Կուկունեանի խումբին եւ մղած կռիւներուն։ Սրունքէն վիրաւորուելով Սարգիս Կուկունեանի հետ կը ձերբակալուի ցարական իշխանութեանց կողմէ եւ կ'աքսորուին Սիպիր։ 18 տարի հոն մնալէ յետոյ կ'ազատուի ու քաղաք կը վերադառնայ։ Ցիշեալը բռնագաղթի*

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ժամանակ իր ընտանիքին հետ Տէր Զօր կ'աքսորուի եւ հոն ալ կը մեռնի։

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ·— Այլ անունով՝ Շունբռնէեան. Ս. Խաչ թաղեցի։ Գերմանիոյ Վիլհելմ կայսեր Պոլիս այցելութեան ժամանակ հայ քաղաքական կուսակցութեանց կողմէ պատրաստուած յուշագիր մը կրցած է տալ Վիլհելմ կայսեր ձեռքը՝ անվարան ձեղքելով անոր չուրջ դանուող հարիւրաւոր թուրք սուինաւոր ժանտարմաներու շղթան։

ՄԵԼԻՔ ԿԱՆԱՉԵԱՆ·— Այլ մականունով՝ Զարըշաւթեան, Ս. Խաչ թաղէն։ Մասնակցած է Սարդիս Կուկունեանի կռիւներուն։ Խումբին ձերբակալման ժամանակ յաջողած է օձիքն ազատել ու փախչիլ Օտեսա։

ՆՇԱՆ ՖԱԶԼԵԱՆ·— Ս. Խաչ թաղեցի։ Ճանդուդն կուսակցական մը. աչքառու դործունէութիւն ունեցած է Պապ Ալիի ցոյցի ժամանակ, որու հետեւանքով ձերբակալուած եւ մահուան դատապարտուած է. սակայն նոյն օրերուն եւրոպական դեսպաններուն՝ կախաղաններուն վերջ դնելու համար Սուլթան Համիտի ըրած ազդու դիմումներէն ֆապլեանն ալ օգտուելով, իր կախաղանի պատիժը ցկեանս բանտարկութեան կը վերածուի։ Իսկ հինգ տարի բանտը մնալէ յետոյ քաղաքական ներման մը առթիւ ազատ կ'արձակուի։

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՀԱԼԱՃԵԱՆ·— Ս. Խաչ թաղեցի, դաշնակցական տեսորիստ։ Սպաննած է Գում Գափուի նշանաւոր մատնիչ լուսաբարը, բայց փախած ատեն չուարելով օտարի տուն մը ապաստանած ատեն, տանեցիներուն արձակած աղաղակներէն վրայ հասնող ոստիկանութիւնը դինքը ծեծի տակ կիսամեռ ընելէ յետոյ ոտքին պարան մը կապելով քաշքշելէն ոստիկանատուն տարած են եւ յետոյ մեռցուցած։

ՆԵՎՐՈՒԶ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍ·— Ս. Խաչ թաղեցի, 1897 թուէն յետոյ թուրք կառավարութեան հետապնդումներէն վախչելով Պուլկարիա ապաստանած է։ Ինքը անդամ եղած է Ֆիլիպպէի Հ. Ց. Դաշնակցութեան կոմիտէէ։ Մի քանի տարի այնտեղ մնալէ յետոյ, 1904–ին, կուսակցութեան որոշումով, որպէս խմբապետ, անցած է Կովկաս՝ այնտեղէն Հայաստան մեկնելու համար։ Ռուսական սահմանն անցնելէ յետոյ Տէլի Պապայի եւ Բասենի կռիւներու ատեն ապաննուած է։

ԹԵՐԶԻ ԹՈՐՈՍԻ ՕՆՆԻԿ·— Ս. Թոպալեր թաղեցի եղած է Պետրոս Սերեմճեանի մտերիմ ընկերը։ 1901–ին Պուլկարական սահմանն անցնելով ուղեցին էմիրնէի կուսակալը նեղել ու պարտադրել, որ նոյն քաղաքին մէջ դանուող իրենց մակեդոնացի ընկերները բանտէն ազատ արձակէ։ Սակայն, թրքական սահմաններէն ներս կանոնաւոր

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ջոկատներու հետ կռուի բռնուելով սպաննուեցան՝ մալկարացի Թաթուլ Զայրմարեան, Բէթռօ Սոքոլոֆ, Իվան Քոթքով, իսկ Պետրոս Սերեմճեան, Սլավի Մերճանով եւ Թերզի Թորոս Օննիկ վիրաւոր դերի ինկան թուրքերու ձեռքը։ Երեք ամիս թուրքերը զանոնք խնամելէ յետոյ Դեկտ. 9–ին կախաղան բարձրացուցած են։ Կը կարծուի որ Օննիկ Թորոսեան, որ դեռ 20 տարեկան չկար, դատավարութեան ատեն բերնէն բաներ մը փախցուցած է Թագաւոր Թաղի Դաշնակցութեան կազմակերպութեան մասին, որով քիչ ժամանակ յետոյ թուրք ոստիկանութիւնը Թագաւոր Թաղէն ձերբակալեց առաջաւոր եւ արթնամիտ երիտասարդները՝ Ղասապ Թագուր, Միսքճիի կարապետ, Քիրաճիպաշի Ճակոր, Պզտիկպապայի Գասպար, Մանկէլի Ճակոր, Քիսոտոր, Միծեռնակի Օննիկ, եւ ուրիշներ, որոնք չղթայակապ տարուեցան Խորնէի բանտը, որպէս դաշնակ «քոմիթաճիներ»։ Բայց ի վերջոյ ազատ արձակուեցան։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԱՏԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՒԻՆԵՐՈՒՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՂ ՌՈՏՈՍԹՈՑԻՆԵՐ

1913 Թուի Ճունուար 13–ին, Պալքանեան պատերազմի օրերուն, Ս. Խաչ Թաղի եկեղեցիի աւարտումէն յետոյ, բակին մէջ հաւաքուած երիտասարդներու կրկնակի խնդրանքները չկարողանալով մերժել, Անդրանիկ, որ իր համաւորներով եկեղեցի եկած էր, ստիպուեցաւ հայրենասիրական քանի մը խօսք ընել, մօտաւորապէս հետեւեալ խօսքերով.

«Սիրելի տղաք, կ'ուզէք որ խօսիմ։ Ես բանախօս չեմ. ես հայրենիքի զինուոր եմ։ Գիտեմ ռոտոսթոցի չատ մը տեռորիստներու եւ յեղափոխականներու անուններ։ Լսած եմ նաեւ, որ դուք, յանդուգն հայրերու զաւակներդ ալ զէնք ու դաշոյն գործածելու մէջ չատ վարժ էք։ Սակայն ինձ հաւաստիացուցին թէ ձեր այդ դաշոյնները երբեմն ներկուած են եղբայրական արիւնով։ Մեղք է հայուն արիւնը, այն չատ սուղ է մեզի համար։ Լաւ մտիկ ըրէք ինձ, ձեր այդ զէնքերը պահեցէք հայրենիքի՝ Մայր Հայաստանի ազատագրութեան համար մօտ ժամանակի մէջ ազգը պէտք պիտի ունենայ ձեզի»։

Եւ իսկապէս, հնչեց այդ ժամը 1914–ին։ Կովկասի մէջ սկսեց կազմուիլ կամաւորական դունդեր՝ Հայաստանը ազատագրելու համար դարաւոր գերութենէ։ Ռոտոսթոցի կորիւններ, իրենց ընտանիքներն ու ծնողները Ռոտոսթոյի մէջ թողնելով, խումբ առ խումբ մեկնեցան Կովկաս, որոնցմէ մեզի ծանօթներուն անուններն են.

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ԹԱԳԱՒՈՐ ԹԱՂԷՆ.— *Տատուր Մալաքեան՝ յիսնապետ, Հաճի Օննիկ Շիրինեան՝ յիսնապետ, Վահան Նաղարեան, Ռչտունի Փափազեան, Յակոբ Էօքիւղէօլտիւրենեան, Հայկ Էօքիւղէօլտիւրենեան՝ սպաննուած, Եսայի Պաղտատլեան, Պետիկ Պոյնիկեան, Մարտիրոս Պաղտատլեան՝ սպաննուած, Նիկողոս եւ Երուանդ Թոլիկեան եղբայրներ, Յակոբ Էֆէեան, Երուանդ Պօյաճեան, Օննիկ Հիւսիմեան, Եզեկիէլ Աչճեան, Կարապետ Մոտոյեան, Յակոբ Նեվրուղեան՝ սպաննուած, Պետիկ Շիրինեան, Կարպիս Մալաքեան, Մանուկ Պէնլեան, Միքայէլ Ղարաղըլեան, Թումա Մանկէլեան, Պէկլէր, Վռամշապուհ Թերղեան, Արթին եւ Եղիա Հուլթեան եղբայրներ, Սուքիաս Մախասճեան, Կարապետ Կէվրէկեան, Թադէոս Ժամկոչեան, Կարապետ Մաստիեան, Օննիկ Թուրշճեան, Սարը Քերովբէ, Նիկողոս Կուճուկեան, Վարդան Տիչիեան, Կիրակոս Ֆէսճեան։*

ԽԱՉ ԹԱՂԷՆ.— *Յակոբ Փաչաճեան, Սիմոն եւ Խաչատուր Փափազեաններ, Օննիկ եւ Նիկողոս Աչխարեաններ, Մանուէլ Պըլըճեան, Գրիգոր Տէտէեան, Պօղոս Քիւրամիպաշեան՝ սպաննուած, Ճինկօզ Խաչիկ, Կարապետ Պապաեան, Փիլիպպոս Շէքէրճեան, Աստուր Սիլիվրիցեան՝ սպաննուած, Կարապետ Տայլ՝ սպաննուած, Սարգիս Պապաեան, Գէորգ Մխիրճեան, Վարդերես Մելքոնեան, Մանուկ Հոռոխիկեան, Կարապետ Ճինեան, Մանուկ Զէյնոյեան, Արթին Ռէչէլեան, Գրիգոր Ղայիսեան, Նիկողոս Մճըրեան, Խաչիկ եւ Թագուր Կաչպատեաններ, Օննիկ Ֆէսճեան։*

ԿԻԼԻԿԻՈՑ ԼԷԳԷՈՆԱԿԱՆՆԵՐ.— *Վաղարշակ Վարդապետ՝ սեռաժան, Կարպիս Մալաքեան՝ սէռաժան, Գէորգ Պալճեան, Մկրտիչ Ճամճեան, Պօղոս Սուսիկեան, Կարպիս Ֆրանկիւլեան, Յակոբ Սուքիասեան, Կիրակոս Զըռփալեան, Օննիկ Հալաճեան, Գալուստ Գ. Գաբաճեան, Յակոբ Աւագրէխեան, Թաթոն Քիւրամիպաշեան, Նիկողոս Յարութքօռումճեան, Զենոբ Փոմաքեան, Արմենակ Փափազեան, Վահան Նաղարեան, Յակոբ Թաչճեան՝ սէռաժան, Պետրոս Դաւիթեան, Կարապետ Էօվէզեան, Մկրտիչ Թագըմճեան՝ երիցանց, Սարգիս Փաչաճեան։*

ԾԱՆՕԹ.— *Ամբողջ եւրոպական Թուրքիոյ հայ դաղութները, մէջն ըլլալով նաեւ 100·000 կ. Պոլիսը եւ Պալքանեան երկիրները, այնքան հայ կամաւորներ չկրցան ուղարկել Հայաստանի եւ Կիլիկիոյ ազատագրութեան կռիւներուն, որքան ուղարկեց Ռուսոսթոյի հայասիրտ եւ հայրենասէր գաղութը։*

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՌՈՏՈՍԹՈՑԻՆԵՐՈՒՆ ՊՈՒԼԿԱՐԻԱ ԲԵՐԱԾ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆԸ

Ռոտոսթոցիներուն ամենամեծ տոկոսը Պուլկարիա ապաստանած ըլլալուն համար, իրենց ունեցած եկեղեցական բոլոր գոյքերն ալ 13 հակ եւ մեծ անտուկի մէջ լեցնելով, իրենց հետ բերին Պուլկարիա: Սահմանագլուխի մաքսային պաշտօնեաները 6 ու կէս միլիոն լեվա դնահատեցին բոլորին արժէքը եւ պահանջեցին 200 հազար լեվա մաքս: Այս դումարը վճարել անկարելի ըլլալուն համար, երկար միջամտութիւններէ յետոյ յաջողուեցաւ 10 հազար լեվայի մակագիրնաժ մը վճարելով ստանալ զանոնք: Այս իրերը ուղղակի բերուեցան Ֆիլիպպէ եւ այնտեղ դտնուող Ռոտոսթոցիներու «Ցովհաննեան» Հայրենակցական Միութեան հսկողութեան տակ, պահ դրուեցան տեղւոյն Ս. Գէորգ եկեղեցիին մէջ: Մոյն 13 անտուկները, վերջին տեղահանութեան ժամանակ, քանի մը բարեպաշտ կիներ ու Տ. Արիստակէս եւ Տ. Ներսէս քահանաներն կապած ու դետեղած են՝ Փերտահճեան սրբազանի հսկողութեան տակ: Իսկ Ս. Բեւեռը, Փերտահճեան Սրբազանը ինքը անձամբ բերած է Ֆիլիպպէ եւ պահ դրած Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ դանճարանին մէջ:

Այս 13 անտուկներէն 7 հատը եւ 100 քիլոկրամ արծաթեղէն 1947–ին, «ԵՐԵԻԱՆ» Միութեան Կ. Կոմիտէի եւ Թեմական Խորհրդի որոշմամբ, ուղարկուեցան Էջմիածին՝ ուր մեծ կարիք կար եկեղեցական հանդերձանքի եւ սպասներու(1):

Ս. ԲԵՒԵՌԸ

Ս. Թագաւոր եկեղեցիին մէջ կը պահուէր բեւեռ մը, որ ըստ աւանդութեան, Քրիստոսի խաչափայտին վրայ դամուած «Սա է Թագաւոր Հրէից» վերտառութիւնը կրող տախտակին բեւեռներէն մին եղած է: Բեւեռի անունով ալ կը կոչուէր եկեղեցին՝ Սուրբ Թագաւոր:

Այս բեւեռը մասնաւոր մետաղեայ քառաթեւ խաչի մը վրայ վետեղուած է, որուն վրայ Քրիստոսի խաչելութեան մարգարտայեռ ու ադամանդակուռ պատկերը ընդելուզուած ու անոր կեդրոնը դոհարազարդ, կանաչ սրտաձեւ խոշոր զմրուխտ մը դրուած է:

Բեւեռը ունի նախ՝ տախտակեայ պահարան մը, որուն ճակատը նկարուած է Հայր Աստուծոյ պատկերը, մէջտեղը՝ խաչելութիւն եւ չորս անկիւնները՝ աւետարանիչները: Այս պահարանը 6–700 տար–

---

1. Այս 7 մեծ սնտուկներուն եւ 100 քիլոկրամ արծաթեղէններու ծրարման եւ զմռսելու գործին հսկեցին Սարգիս Փաչեճեան եւ Կարապետ Գուրպաճեան, երկուքն ալ ռոտոսթոցի:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

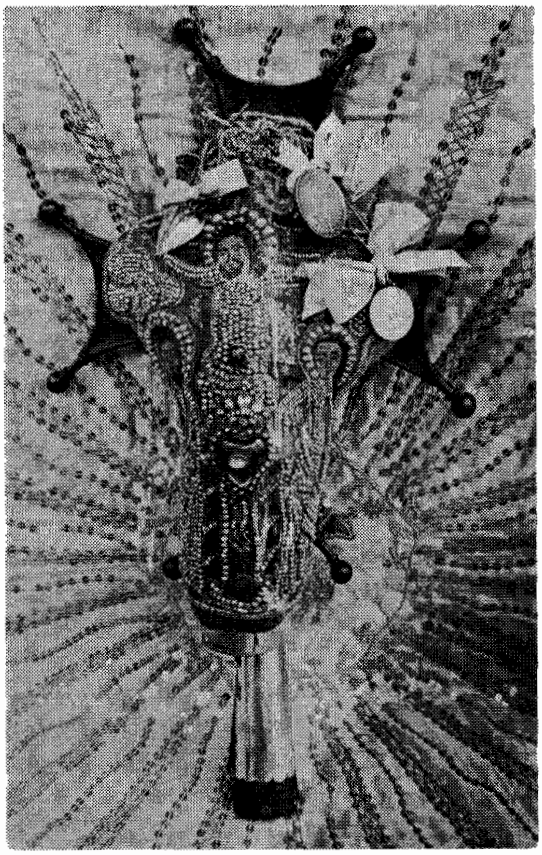

Բեւեռը

ուան հնութիւն մը ըլլալուն համար բաւական արժէքաւոր կը նկատուի եւ եւրոպացի հնագէտներու կողմէ լաւ վճարում առաջարկուած է։

Բեւեռը Ռոտոսթօ բերուած է Գրիգոր (Բուք) Դարանաղցի եպիսկոպոսին ձեռամբ՝ գաղութին կաղմուելեան սկզբնական շրջանին։ Այս պարագան կը հաստատուի իր չիրմաքարին վրայ գտնուող հետեւեալ երկու տողերովը՝

Ձեռամբ սուրիճ Բեւեռ փայտին փրկչական
Ածաւ այս վայր աղբիւր բուժից մաբրական։

Գրիգոր Դարանաղցի, որ գաղթականական հոսանքին գլուխն անցած՝ հոգածու եւ սրտցաւ կղերական մըն էր, չատ հաւանական է որ հաւաքեց ու իր հետ բերաւ Դարանաղեայ գաւառի ամայացող վանքերուն եւ եկեղեցիներուն սրբութիւնները։ Եւ արդէն կարգ մը եկեղեցական նուիրական առարկաներու եւ մասունքի մը Ռոտոսթոյի Ս. Հրեշտակապետ (յետագային՝ Ս. Փրկիչ) եկեղեցւոյ մէջ պահուած ըլլալու պարագան ինքն ալ կը հաստատէ իր ժամանակագրութեան «Ցիչատակարան»ին մէջ պատմելով անոնց գողցուիլը 1622-ի

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Համբարձման տօնին նախընթաց դիչերը նեստորական մուրացիկի մը կողմէ եւ, ի վերջոյ, դանուիլը (տես՝ Ժմնկդրթ. Դրնդց. էջ 608): Իսկ Բեւեռին Հայաստան բերուելու մասին կը պատմուի հետեւեալ աւանդութիւնը:

Կոստանդիններու կայսրութեան չրջանին Հայաստանի Կամախ դաւառին մէջ ապրող եւ սուրբի համբաւ ունեցող Ծերունի Դաւիթ Եպիսկոպոս, իր մօտալուտ մահը զգալով, դէպի Բիւզանդիոն պանդըխտութեան պատարաստուող իր եղբօրորդին քովը կը կանչէ ու կ'ըսէ.— Մի քանի օրէն ես պիտի բաժնուիմ այս աչխարհէն: Երբ դիս հողին յանձնէք, հողակոյտս ափ մը հող առ ու վրադ պահէ ու այնպէս մեկնէ: Եթէ պատահի որ հիւանդանաս, այդ հողէն քիչ մը դաւաթի մը մէջ դնելով, վրան ալ քիչ մը ջուր լեցուր, Հայր Մեր մը ըսէ ու խմէ. կատարելապէս կը բուժուիս: Եղբօրորդին հաւատարմօրէն կը կատարէ իր սուրբ հօրեղբօր պատուէրը ու կը մեկնի Բիւզանդիոն:

Տարիներ կ'անցնին, մի քանի պանդուխտներ կը բժչկէ այդ սուրբը հողով եւ հռչակը կը տարածուի ամէն կողմ: Եւ, ահա օր մըն ալ ղինքը պալատ կը կանչեն՝ բժչկելու համար կոստանդին կայսեր հիւանդ աղջիկը, որմէ յուսահատ ձեռք քաչեր էին ժամանակի նչանաւոր բժիչկները:

Սուրբ Դաւթի եղբօրորդին, կատարեալ հաւատքով, դաւաթ մը ջուր բերել կուտայ, ծոցը պահուած ծրարէն քիչիկ մը հող հանելով մէջը կը դնէ, վրան ալ քիչ մը ջուր լեցնելով Հայր Մեր մը կ'ըսէ ու կը խմցնէ հիւանդին: Դաւաթին ջուրը մինչեւ որ հատնի, աղջիկն ալ կը սկսի ապաքինման նչաններ ցոյց տալ եւ աչխուժանալ: Կայսրը կը պարմանայ ու կը հարցնէ բժչկութեան դաղտնիքը: Տղան իր սուրբ հօրեղբօր պատմութիւնը կ'ընէ: Կայսրը երկար խորհելէ յետոյ, կը յայտնէ որ բժչկութեան միակ դաղտնիքը տղուն հաւատքն է, աւելցնելով որ անոր քովի հողը չվերջացած ինքը ուրիչ Մատունք մը պիտի տայ, որպէսզի անով բժչկէ: Ու բերել կուտայ Ս. Բեւեռը՝ ամփոփուած մարգարտայեռ պատեանի մը մէջ: Ահա այս մասունքն է որ Կամախ կը տարուի եւ դարերու ընթացքին վանքերու մէջ կը պահուի եւ, ի վերջոյ 1606–ին դաղթականական հոսանքով կուգայ Ռոտոսթօ:

Աւանդութիւնը կը չարունակէ ըսել թէ՝ կոստանդիններու պալատէն վկայական մըն ալ կը տրուի՝ Բեւեռին վաւերականութեանը վերաբերող, որը, սակայն հրդեհի մը հետեւանքով այրեր, անհետացեր է(1):

---

(1) Տես՝ Հ. Ղ. Ինճիճեան՝ «Աշխարհագրութիւն». Հատոր Զ. էջ 141. (1804):
Այս բեւեռի աւանդութիւնը կարելի է խորհիլ որ պղպեղուած փոխոխակն է Կոստանդին եւ Վասիլ կայսր եղբայրներուն Հայաստան դրկած խաչափայտին մէկ մասունքին, որուն վկայաբանութիւնը կ'ընեն Նարեկացին իւր՝ «Ապարանի խաչից Պատմութիւն»ի մէջ, որուն արձագանգ կ'ըլլայ նաեւ Օրմանեան՝ «Ազգապատում»ի մէջ, Ա. հատոր, էջ՝ 975:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ս. Բեւեռը ներկայիս կը պահուի Պուլկարիոյ Բլովտիւ քաղաքին մէջ։ Ամէն տարի Աստուածածնայ տօնին օրը, Ս. Գէորգ եկեղեցիին մէջ, հանդիսաւոր պատարագէ յետոյ, Բեւեռը կը ցուցադրուի հաւատացեալ ուխտաւորներուն, որոնց մանուկ եւ պատանի զաւակները, եկեղեցական չափիկներ հագած «կնքահայր» կ'ըլլան փոխան դրամական նուիրատուութեան՝ վասն առողջութեան։

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԳՈՑՔԵՐ

Թիւ 1 սնտուկին պարունակը.— *Ս. Թագաւոր եկեղեցի.*

36 չուրջառ, 10 չափիկ՝ արծաթապատ, 2 դորգ, 12 ղրակալի ծածկոց, 60 սեղանի թաւիշ ծածկոց, 8 սկիհի ծածկոց, 2 ուրար, 5 փորուրար, 2 սեղանի փոքր վարագոյր, 1 ամպհովանիի ծածկոց, 2 գոյգ հողաթափ, 1 թաւիշէ օձիք, 8 չափիկ դպրապետի, 2 աշտանակ, սկիհ մը, 1 արծաթեայ Միւռոնի աման, 9 սաղաւարտ, 3 պատարագիչի չափիկ, 3 արծաթ դդալ, 4 վակաս, 25 գոյգ բազպան, 45 Աւետարանի ծածկոց, 1 պօղճալըղ։

Թիւ 2 սնտուկինը.— *Ս. Թագաւոր եկեղեցի.*

2 Փորուրար, 9 չուրջառ, 6 խաչվառ, 4 սկիհի ծածկոց, 1 մեծ չափիկ, 1 սրբիչ, 59 մեծ ու փոքր սեղանի ծածկոցներ, 1 գոյգ հողաթափ, 8 խաստայէ ծածկոց, 1 գոյգ բազպան, 3 պօղջալըղ, 12 ժապաւէն, 1 ծրար արծաթ սրմա, 23 կտոր արծաթեայ նաղարլըղ, 1 նիքէլ խաչ։

Թիւ 3 սնտուկին.— *Ս. Թագաւոր եկեղեցի.*

1 գոյգ վարագոյր, 1 մեծ խորանի վարագոյր, 2 դորգ, 23 սեղանի ծածկոց, մեծ ու փոքր, 21 սկիհի ծածկոց, 1 զինանշան, 11 չուրջառ, 1 չաթալ թագ, 1 մարգարտազարդ գօտի, խաչ մը, 3 արտախորակ, 2 գոյգ բազպան, 2 վակաս, 1 պատկեր, 5 եկեղեցական զրքեր, 6 փորուրար, 4 չար Աւետարանի, 2 աշտանակ, 1 միւռոնի աղաւնի, 2 սկիհ, 2 բուրվառ եւ արծաթի կտորուանք։

Թիւ 4 սնտուկին.— *Ս. Խաչ եկեղեցի.*

1 դորգ, 24 սեղանի ծածկոց, 2 խաչվառ, 15 սկիհի ծածկոց, 9 սրբատան վարագոյր, 4 փորուրար, 3 ուրար, 11 չուրջառ, 4 ծանր արծաթապատ չափիկ, 2 պատարագիչի չափիկ, 9 սրբիչ, 3 զրքի ծածկոց, 1 գօտի եւ 3 գոյգ բազպան։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Թիւ 5 սնտուկինը․— *Ս․ Խաչ Եկեղեցի․*

10 *արծաթապատ գրքեր*, 1 *Աւետարան, սնտուկ մը արծաթեղէն․— Խաչ, աղաւնի, մասունք եւ այլն*, 2 *արծաթ թաս, մէկ խաչ, մէկ արծաթեայ մեծ սկիհ*, 21 *մկրտութեան արծաթեայ ճաճանչ տուփերով*, 1 *բուրվառ, մէկ սատափազարդ գաւազան, մէկ լաթէ խաչ, մէկ արծաթ պնակ, մէկ պղինձէ թաս*, 7 *ծանր արծաթեայ շապիկ*, 1 *գորգ։*

Թիւ 6 սնտուկինը․— *Ս․ Փրկիչ Եկեղեցի․*

1 *արծաթապատ Աւետարան*, 2 *չաթալթայ*, 1 *խաչ*, 10 *շուրջառ*, 3 *եմիփորան*, 5 *փորուրար*, 1 *պատկեր*, 1 *մարգարտազարդ գօտի*, 1 *վակաս*, 4 *զոյգ բազպան*, 3 *շապիկ*, 2 *շար*, 4 *մեծ արծաթապատ շապիկ*, 38 *սեղանի ծածկոց*, 7 *սկիհի ծածկոց*, 13 *կտոր արծաթէ նաղարլըք։*

Թիւ 7 սնտուկինը․— *Ս․ Փրկիչ Եկեղեցի․*

60 *սեղանի ծածկոց*, 2 *սրբիչ, գրքի ծածկոց մը, պատարագիչի շապիկ*, 2 *փորուրար*, 4 *ուրար*, 8 *եկեղեցական գրքեր*, 1 *ըպրըք*, 2 *դգալ*, 1 *կափարիչ*, 1 *սատափ խաչ*, 1 *սաղաւարտ*, 3 *վարագոյր*, 1 *շուրջառ*, 1 *սկիհի ծածկոց*, 1 *պղինձէ պնակ*, 7 *սեղանի ծածկոց եւ* 2 *սրբիչ։*

Թիւ 8 սնտուկինը․— *Ս․ Թադաւոր եւ Ս․ Խաչ եկեղեցիներ․*

221 *սեղանի պանադան ծածկոցներ*, 65 *շար*, 23 *սրբիչ, սեւ ուրար մը*, 10 *սկիհի ծածկոց, օձիք մը*, 2 *սրբատան վարագոյր*, 2 *պարզ վարագոյր*, 35 *ճերմակ շապիկ*, 10 *խորանի վարագոյր*, 10 *գիրք։*

Թիւ 9 սնտուկինը․— *Ս․ Թադաւոր եւ Ս․ Խաչ Եկեղեցիներ․*

17 *խորանի մեծ վարագոյր, եպիսկ․ գաւազան մը, զոյգ մը քշշոց, զոյգ մը ծնծղայ, պղինձէ պնակ մը, արծաթէ կանթեղ մը, եկեղեցական գիրք մը։*

Թիւ 10 Սնտուկինը․— *Ս․ Թադաւոր եւ Ս․ Խաչ եկեղեցիներ․*

Փոքր գորգ մը, 2 *գրակալի ծածկոց*, 2 *վարագոյր, կապերտ մը, պօղջա մը*, 6 *եկեղեցական գիրքեր, թաւիշէ բարձ մը, մինտէր մը, մեծ գորգ մը եւ* 2 *ծածկոց։*

Թիւ 11 սնտուկինը․— *Ս․ Թադաւոր եւ Ս․ Խաչ եկեղեցիներ․*

60 *պատարագիչի շապիկ*, 18 *դպիրի ճերմակ շապիկ*, 55 *օձիք*,

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

22 պատարագիչի սրբիչ, 7 փորուրար, 11 սեղանի եւ սկիհի ծածկոց եւ ծանր չարսաֆ մը։

Թիւ 12 սնտուկինը.— *Ս. Թագաւոր եւ Ս. Խաչ եկեղեցիներ.*

51 *սեւ շապիկ*, 28 *օձիք*, 2 *գորգ*, 2 *մեծ հին վարագոյր*, 1 *մեծ հին գորգ։*

Թիւ 13 սնտուկինը.— *Ս. Թագաւոր եւ Ս. Խաչ եկեղեցիներ.*

35 *շուրջառ*, 23 *դպիրի շապիկ*, *կապոյտ գոյնի*, 20՝ *կարմիր*, 15 *փորուրար*, 79 *Աւետարանի եւ խաչի ծածկոց։*

Ս. Թագաւոր եկեղեցիի մէջ կար նաեւ առաջնորդական ոսկեգլուխ ասա մը, զոր վերջին Առաջնորդ Երուանդ Եպս. Փերտահճեան Ս. Բեւեռի մասունքին հետ միասին բերած էր Փլովտիւ. սակայն միայն Բեւեռը յանձնած էր եկեղեցիի գանձարանը, իսկ ոսկեգլուխ գաւազանը կը մնար իր քով՝ գործածելու համար։ Իր մահուընէ յետոյ, երբ կը հարցնեն իր քրոջը, Տիկ. Քօփարանեանին, կը պատասխանէ որ՝ Առաջնորդ Գուսան Վրդ. Կարապետեան առած է ասան. եւ երբ 1947-ին կը հրաժարի առաջնորդութենէն, գաւազանն ալ իր հետ Պոլիս կը տանի. իր մահուընէ յետոյ, սակայն, իր պոլսաբնակ փաստաբան եղբայրը կը յայտնէ թէ՝ Գուսան Վրդ.ի բոլոր իրերը, մէջն ըլլալով նաեւ ասան, նուիրուած են Պոլսոյ Քարթալ թաղի եկեղեցիին։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՌՈՏՈՍԹՈՑԻՆԵՐՈՒ ԼԵԶՈՒՆ, ԲԱՌԵՐԸ, ՏՕՆԵՐՆ ՈՒ ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Առանց փորձելու լեղուագիտական հարցերու մէջ մտնել, պիտի ուզէինք ընթերցողին մասամբ մը միայն ծանօթացնել Ռոտոսթոցիներու բարբառին ամէնէն յատկանշական դիծերուն՝ երեք սեղմ բաժանումներով։

Ա. ՀՆՋԱՐԱՆԱԿԱՆ

Ռոտոսթոցին բառերու մէջ «ր»էն առաջ գտնուող «տ»ը յ կը հնչէ. օրինակ՝

կոտրիլ	կոյրիլ
պետրոս	Պէյրոս
սանտրել	սանձյել
կտրել	կյրել

Իսկ եթէ «ր» դիրը բառին վերջը գտնուի եւ իրմէ անմիջապէս առաջ «ն» մը կայ, այն ատեն «ր» դիրը «ը» կը հնչուի. օրինակ՝

ծանր	ծաւնը
մանր	մաւնը

Բառերուն մէջ կամ վերջը գտնուող «չ» եւ «ջ» դիրերը միշտ «չ» կը հնչուին. օրինակ՝

Օրինակ՝

իջնալ	իշնալ
քիչ մը	ֆիշ մը
աչքդ	աշկդ
մէջքս	մէշկս

Ասոնցմէ զատ, կան նաեւ «գնոց» եւ «չիտակ» բառերը, որոնց մէջ գտնուող «ն» եւ «տ» դիրերը սաստկութեամբ կը հնչուին։

Օրինակ՝

գնաց	գննաց
վաղեց	վազզեց
չիտակ	շիտտակ

Բառասկզբի «ե»ը «է» կը կարդացուի՝ էրկու, էրես, էրթամ, էրդում, էլլել, եւ այլն։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

«ե»ը երբեմն ալ թէ՛ բառասկզբին եւ թէ՛ բառամէջ «ի» կը կարդացուի՝ իրեք, հրիչտակ, քիրական, իրիսկին, եւ այլն։

«Ո» ձայնաւորը բառասկզբին «վ» կը կարդացուի՝ վո՛վ, է, վո՛ւր կ'երթաս, վոտք, վոսպ, եւ այլն։

«Այ» երկհնչիւնը կը կարդացուի «է»՝ էղի, էրիլ, էրիկ, եւլն.։

«Ոյ» կը կարդացուի՝ «ու»՝ լուս, քուր, ուժ, եւ այլն։

«Կոր» վերջամասնիկը, բայերու ահմանական ներկայի եւ անկատարի վրայ աւելցուելով կը ծառայէ ցոյց տալու, թէ գործողութիւնը խօսուած ժամանակին իսկ կը կատարուի՝ կը կարդամ կոր, կ'ըսեմ կոր, եւ այլն։

Բ. ԴԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

«Ել» լծորդութեամբ կազմուող բայերուն ահմանական եղանակ ներկայ եղակի Ա. դէմք եւ յորնակի Ա. եւ Գ. դէմքերը «ե»ի տեղ «ի» կ'առնեն։

Օրինակ՝

Կը վազեմ	Կը վազիմ
Կը քալենք	Կը քալինք
Կը կոտրեն	Կը կոտրին

Անկատարի կազմութեան ժամանակ յորնակի Ա. դէմքի «էինք»ը կը փոխուի «էանք»ի։

Օրինակ՝

Կը վազէինք	Կը վազէանք
Կը քալէինք	Կը քալէանք
Կը կոտրէին	Կը կոտրէանք

Բոլոր բայերը ապառնի ըլլալու ժամանակ՝ «պիտի»ի տեղ՝ «պըտը» կ'առնեն. օրինակ՝ Պիտի վազեմ Պըտը վազիմ, եւ այլն։

Իսկ նախադասութիւններու մէջ եւ խօսակցութեան ժամանակ, անձնական դերանունին եզակի Ա. դէմքի հայցական հոլովիչ ձեւին տեղ՝ ուղղական ձեւը կը դործածեն։

Օրինակ՝

ԵՍ փնտռեր են, ԵՍ կանչեցին, ԵՍ ուղեր եմ, փոխանակ ըսելու՝ ԶԻՍ փնտռեր են, ԶԻՍ կանչեցին, ԶԻՍ ուղեր եմ, եւ այլն։

Գ. ԲԱՌԱՄԹԵՐՔ

Ա.		Ախլակ	*դռան օղակ*
Արզեւ	*անձրեւ*		
Ալլտիլ	*յորնիլ*	Բ.	
Առղայ	*ակռայ*	Բղուկ	*կաթսա*
Ալապուճուկ	*չար ոգի*	Բերիճկսվար	*բերանին վրայ իյնայ*

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Գ.

Գիշերիաւուկ — *չղջիկ*
Գոթոտ — *գէր*
Գոռէլ — *տաճկի գերեզման*
Գցըփոիկ — *խեղճուկրակ*

Դ.

Դմտոկիլ — *ուռեցուորիլ*
Դոժկիլ — *թմրիլ*

Զ.

Զըռզոփ — *թեթեւսոլիկ*

Է.

Էթալ — *երթալ*
Էռէջ — *առաջ*
Էզմը — *շատ մը*
Էրազ — *երազ*

Ը.

Ըլմանիլ — *նմանիլ*
Ըռընտիկ — *աղուորիկ*
Ընտալ — *ապուշիկ*
Ըռըտնալ — *աղէկնալ, բուժուիլ*
Ընfուի — *յօնք*

Թ.

Թեպուր — *փետուր*
Թըզկալ — *երախայի ցած ձայնով լալը*
Թըքթախ — *աղտոտ*
Թոնկոլիլ — *գլտորիլ*

Խ.

Խալկին — *մեծ կաթսայ*
Խալըսիլ — *ազատիլ*
Խալխ — *ուրիշը, ժողովուրդը*
Խպլիկ — *չար ոգի*

Ծ.

Ծոցուոր — *յղի կին*
Ծին — *մանր ձաւար*

Կ.

Կզկտիլ — *կծկուիլ*
Կիրկիր — *մարդամօտ, տաքարիւն*
Կովրծուծ — *մեծ մողէս*
Կուճուկ — *կարճուլիկ*
Կզկել — *փախչիլ*

Հ.

Հանսա — *ահաւասիկ*
Հանդա — *ահաւադիկ*
Համարաթ — *աշխատասէր*
Հոփփալա — *թեթեւամիտ*

Ձ.

Ձաճուրիկ — *շուտ վախցող*

Ճ.

Ճանըը — *ժանգ*
Ճըլըզ — *շատ պզտիկ, տկար*
Ճիւ — *ոտք*
Ճննոց — *սեղանի սրբիչ*

Մ.

Մարմա — *թաշկինակ*
Մըզմըզ — *ծանրաշարժ, դանդաղ*
Մեռղ — *մեղր*

Շ.

Շափշալ — *թափթփած*
Շիլլիf — *վիղ*
Շըլըխտի — *անճարակ*

Ջ.

Ջըլթիկ — *թեթեւսոլիկ*

Պ.

Պարկուկ — *դառն կուտով ծիրան*
Պլանողակ — *աման լուալու լաթ*
Պրկունf — *շրթունք*
Պօղ — *կապոց, ծրար*
Պլեզ — *տիղմ, ջրոտ ցեխ*
Պլշկիլ — *վարակուիլ*

Ս.

Սոսոլ — *հաւկթաձեւ*

Վ.

Վատիլ — *նիհարնալ*
Վաթել — *• թափել*
Վալա — *սփռոց*
Վիրա — *միշտ*

Տ.

Տնտնալ — *յամենալ*
Տողիլ — *տկռիլ, ուռիլ*

Ք.

Քա' — *կին կամ աղջիկ կանչելու կոչական մասնիկ*
Ծէ' — *մարդ կամ տղայ կանչելու կոչական մասնիկ*

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՏՕՆԵՐ

ԿԱՂԱՆԴԸ

Տարուան վերջին օրուան դիչերը կաղանդի դիչեր էր, իսկ յաջորդ օրը՝ Նոր Տարի։

Ամէն ոք ուրախ կ՚ըլլար այդ դիչեր, որպէսզի ուրախ անցնէ ամբողջ տարին։ Իւրաքանչիւր տուն, հարուստ թէ աղքատ, ըստ իրենց կարողութեան, այդ դիչեր կաղանդի սեղան կը պատրաստէին։ Այնտեղ կարդաւ կը տեսնուէր ամանորի յատուկ եօթը տեսակ պահքի կերակուրները՝ հատիկը (քոլվա), խաչած լուբիան, ոսպէ տօլման, բակլա բսորը (բակլայի էղմէ), տապկած բրաւի, թերթիկ եւ երբեմն ալ խաղողի «թուրի»ն։

Ճաչի սկսելէ առաջ մեծերը կը կոնծէին աւանդական «օխտը լախի»ն(1)։ Պղտիկները ձեռքպաչ կ՚ընէին մեծերուն, ի նշան խոնարհութեան եւ յարգանքի, ու կը ստանային նուէրներ։ Կերակուրներէն անմիջապէս յետոյ կաղանդի մրգեղէնը կ՚ուտէին ու կը նըստէին մինչեւ կէս գիչեր։

Այդ դիչերուան հացը եփած աւեն մէջը պղնձէ կամ արծաթէ դրամ մը կը դրուէր։ Այդ դրամը որի պատառի մէջէն դուրս ելլէր, անիկա ամէնէն բախտաւորը եւ տարւոյն տէր կը նկատուէր։

Լուսաբացին, արեւը ծագելէն առաջ, ժամկոչը ու մի խումբ երգիչ տղաներ քաղցրիկ ձայնով դռնէ դուռ կ՚երգէին.

«Նոր առաւօտ ծագեց այսօր,
Մեզ Նոր Տարի շնորհաւոր»ը որուն աւարտումը տնեցիներուն կ՚աղդարարէր ժամկոչին երկաթածայր բիբին «տանկ, տանկ, տանկ» հարուածը։

Քիչ յետոյ փողոցները կ՚ողողուէին ու կը թնդային հայ փոկեղավաճառներուն (սիմիթցի) թրքաբարբառ կանչերովն ու երգերով։ Փոկեղները բեռցուած կ՚ըլլային էշերու վրայ՝ զոյդ կողովներով։

Կաղանդը կրօնական տօն չըլլալուն համար, ամէն ոք իր սովորական աչխատանքին կ՚երթար։

---

1. Ըստ աւանդութեան այս եօթը գաւաթ օղիով կը գինովնան ու կը հեռանան Ս. Բարսեղ հայրապետին ժողովուրդն ու խաղաղը պաշարող եօթ հեթանոս զօրականները։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ծ Ն Ո Ւ Ն Դ Ը

Կաղանդի օրը Մէկ համարելով՝ վեցերորդ օրը Ս. Ծնունդ կը տօնուէր։

Այսօր տօն է, Սուրբ Ծննդեան

Եկայք ի սուրբ եկեղեցի երգելով կ'աւետէին Քրիստոսի Ծնունդը։ Առաւօտեան ժամերգութիւնը չատ կանուխ սկսելուն համար ամէն ոք լապտերներով եկեղեցի կը փութար։

Ծնունդի սեղանին վրայ սովորութիւն էր, անպայման հայկական խաչը (փաչա) պիտի դնուէր։ Ամենահարուստէն մինչեւ էն տնանկ աղքատը այդ օրը, ըստ հնաւանդ սովորութեան, խաչ պէտք է ուտէր, որ ծնունդը յայտնի ըլլար։

Ծնունդի առաջին օրը կիները երբեք դուրս չէին ելլեր տունեէն՝ շնորհաւորանքի եկողները ընդունելու համար, իսկ այրերը կը պտտէին բարեկամներու եւ մերձաւորներու տուները։ Այցելութեան եկողներուն անուշով դոնիաք եւ կամ գինի կը հրամցուէր, որոնք բաժակներնին վերցուցած ժամանակ «Շնորհաւոր Ծնունդ, տուներնիդ չէն ըլլայ» իսկ տնեցիներն ալ՝ «իկաք՝ որ չէն եղաւ» կ'ըսէին։

Երկրորդ օրը թաղին հայ ջրհանկիրները, թաղը ամբողջ տարին հրդեհի վտանգէն զերծ պահած ըլլալնուն համար, կարմիր չըղարչով ծածկուած, եկեղեցիի պնակ մը ձեռքերնին, կարգաւ տունէ տուն կը պտտէին, շնորհաւոր Ծնունդ ըսելով, իրենց չուրջը հաւաքուող պզտիկ տղոց վրայ վարդաջուր սրսկելով, տնեցիները ամպայման նիւթական նուէրներով կը վարձատրէին զանոնք։

ՏԵԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ.— *Այս տօնը, որ Ռոտոսթոյի մէջ ժողովրդական յորջորջումով «Տէրինտաս» կը կոչուի, Քրիստոսի տաճար ընծայուելու օրն է։ Այդ օրը թէքիրտաղցոց մէջ հին հեթանոսական չրջաններէն մնացած կրակասլաշտութեան վերյիչումներ կը նչմարուէին։ Հայոց թաղերուն մէջ, հրապարակ տեղերը եւ կամ փողոցի գլուխները, խարոյկներ եւ կամ չոր խոտի խուրձեր կը վառէին, որուն չուրջ ժողովուրդը կը հաւաքուէր եւ ամանք ալ կարգաւ իրարու հետեւ վառուող բոցերու վրայէն ցատկելով «Տէրին տաս տաս, Տէրին տաս, տաս» կը կանչէին։ Կրակին վրայէն ցատկելով քաչառողջութիւն եւ տոկունութիւն կը ստանային։*

Զ Ա Տ Ի Կ Ը

Այս տօնը քրիստոնէական տօներուն ամենամեծը եւ աւագն է։

Քաղաքին հողագործ դասակարգը Աւագ Հինգշաբթիէն սկսելով այլեւս գաշտ կամ աչխատանքի չէր երթար։ Իսկ արհեստաւոր-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ներն ու վաճառականները, թէեւ խանութին կը բանային, սակայն Աւագ Հինգշաբթիի եւ Ուրբաթի եկեղեցական արարողութիւններուն ներկայ կ'ըլլային անպայման։

Աւագ Հինգշաբթի օրը ամէն տան մէջ հաւկիթ կը ներկուէր, ընդհանրապէս տուներու մէջ գտնուող սոխի կճեպներով։

Աւագ Ուրբաթի թաղման արարողութիւնը մեծ հանդիսաւորութեամբ կը կատարուէր։ Ամէն ոք նախապէս ուխտ կ'ընէր Քրիստոսի թաղման կնքահայր ըլլալու համար եւ այդ առթիւ որոշ տուրք մը կը վճարէին եկեղեցիին եւ միայն կնքահայր արձանագրուածներն իրաւունք ունէին դաղաղը կրելու, այն ալ՝ եկեղեցական արծաթապատ չափիկներ հագած։

Ս. Դաղաղը եկեղեցիի աջակողմեան դռնէն դուրս ելլելով եկեղեցիին շուրջ չորսփակին մէջ կիսաբոլորակ ձեւով կը դառնար ու ձախակողմեան դռնէն ներս կը մտնէր։ Դաղաղին անցնելիք ճամբուն վրայ ծնկաչոք դիրքով կը շարուէին հիւանդանալու եւ կամ եթէ հիւանդ է բժշկուելու համար մեծ կամ պզտիկ հաւատացեալներ, որոնց վրայէն կ'անցնէր Սուրբ Դաղաղը(1)։

Ուրբաթ եւ Շաբաթ օրերուն ամէն տան մէջ եղաճառ խմորով դատկուան կարկանդակ չէօրէֆ կը չինէին։

Երկու թաղերուն մէջ ալ դատկուան խրախճանքի համար մասնաւոր վայրեր կային, որոնք զարդարուած կ'ըլլային կախօրաններով ու զանազան ուտելիքներ ծախող մանրավաճառանոցներով։

Այդ օրը աչխարհ կը ցնծար. ամէն կողմէ տղայական զանազան սուլիչներու ձայներ օդը կը լեցնէին եւ մերթ ընդ մերթ անոնց մէջէն ալ կը լսուէր աւելի մեծերուն կողմէ օդին մէջ արձակուած հրաղէններու խուլ թնդիւնները, որոնք խրոխտ ներդաշնակութիւն մը կ'ստեղծէին տիրող ընդհանուր ժխորին մէջ։

Ցաճախ աղքատիկ տղաքները դրամ չունենալնուն համար, իրենց դրպանին հաւկիթը կուտային օրօրանատիրոջ՝ կէս ժամ օրօրուելու համար. ուրիշներ՝ իրենց հաւկիթը կը փոխանակէին մանրավաճառներու զանազան խաղալիքներուն հետ։ Տեղական սովորութիւն էր, այդ օրը պզտիկ տղաքներ ափսէներու մէջ դրած կը ծախէին բարակ եւ երկայն չաքարներ, որ կը կոչուէր չիպուխ-շէքէրի մատիտի մը երկարութեամբ։

ՎԱՐԴԱՎԱՌ.— *Ազնաւուած ձեւով մը տեղացիք Վարդեւոր կը կոչեն այս տօնը, որ Քրիստոսի այլակերպութեան տօնն է։ Սովորութիւն էր, որ այդ օրը ամէն մարդ, այր թէ կին, մեծ կամ պզտիկ իրարու վրայ ջուր կը նետէին։ Կ'ենթադրուի որ այս տօնն ալ հեթա-*

1) Դաղաթին մէջ, Ս. Թագաւոր եւ Ս. Խաչ եկեղեցիներուն մէջ միայն թափօր տեղի կ'ունենար։ Ս. Փրկիչ եկեղեցին Թագաւոր թաղին մէջ ըլլալուն համար՝ զատկի թափօր չէր ունենար։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

նոսական չրջանէն մնացած է, երբ ջուրի պաշտամունքը կար հայոց մէջ։ Հին ատեն, սակայն վարդավառը կը սրսկեն եղեր, որ յետագային դարձած է աղնուականներուն յատուկ մեծաշնորհ մը։

ՎԵՐԱՓՈԽՈՒՄՆ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ.— Այս օրը տօնն է նաեւ Ս. Թադեւոր Եկեղեցիին։ Տաճկաստանի զանազան կողմերէ հազարաւոր ուխտաւորներ կուգային։ Վերափոխման տօնը նախորդող Զօրեքշաբթի երեկոյին մալկարացիները, Հինգշաբթի՝ չորլուցիները, Ուրբաթ եւ Շաբաթ Մարմարայի ասիակողման եղերքի ուխտաւորները, իսկ Կիրակի առաւօտուն ալ պոլսաբնակ ռոտոսթոցիները։

Ս. Թադեւոր Եկեղեցիին յարակից տախտակաշէն վանքը, որ 80 սենեակներ ունէր, ամբողջութեամբ կը տրամադրուէր դուրսէն եկող ուխտաւորներուն, իսկ չատեր ալ, տեղի չգոյութեան պատճառով, կ'իջեւանէին իրենց աղգականներուն տուները։

Շաբաթ երեկոյ, եկեղեցական արարողութեան ժամանակ, մասնաւոր խաչ հանգիստէ մը յետոյ, նուիրական Ս. Բեւեռ մասունքը դուրս հանելով, մասնաւոր կնքահայրերու առաջնորդութեամբ չրջափակին մէջ կը պտտեցնէին, ի տես բազմահազար հաւատացեալ ուխտաւորներուն։ Թափօրը չրջափակին մէջ չրջադայելէ յետոյ միւս դռնէն ներս կը մտնէր։

Յաջորդ օրը, Վերափոխման Կիրակիի կէսօրէն առաջ, դարձեալ մասնաւոր Պատարագ կը մատուցուէր եւ Պատարագի թափօրով Ս. Բեւեռը դուրս կը հանուէր։ Այս անգամ ոչ թէ եկեղեցւոյ բակին մէջ, այլ դուրս ելլելով եկեղեցիին երկու կողմի փողոցներէն կը դառնային ու կուգային դարձեալ ներս։ Թափօրի կարգ ու սարքին հսկելու համար կառավարութեան կողմէ մասնաւոր ոստիկան զինուորներ կը տրամադրուէր։

Նոյն օրը թաղին սրճարաններն ու գինետունները ծառի կանաչ ճիւղերով եւ գոյնզգոյն թուղթերով զարդարուած կ'ըլլային, իսկ եկեղեցւոյ կից փողոցներուն մէկ կողմէն միւսը լարուած թղթէ չղթաներն ու պաճուճանքները փողոցը արուեստական փապուղիի մը կը վերածէին։

Աստուածածնայ տօնը երկու օր կը տեւէր եւ այդ օրերու մէջոցին եկեղեցւոյ չուրջ խրախճանքներ եւ ուրախութիւն կը կատարուէր։ Նշանաւոր էին եկեղեցւոյ դրան առջեւ կարկանդակները (պօղաճա) եւ աւելի հին տարիներու մէջ՝ ուխտաւորներու համար չինուած «պանիրէ ձի»երը։ Այս նոյն տօնի օրը 1913–ին նշուեցաւ նաեւ Գրերու Գիւտի 1500 ամեակը։

ԽԱՉՎԵՐԱՑԸ.— Այս տօնը Ռոտոսթոյի մէջ Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ տօնն էր։ Այդ օրը մեծ հանդիսութիւն եւ ի մասնաւորի՝ մատաղ կը մատուցուէր։ Տեղացի ժողովուրդը, որ բարի եւ հաւատացեալ քրիստոնեայ էր, նախապէս գառնուկ կամ հորթ մը ուխտելով եկե-

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

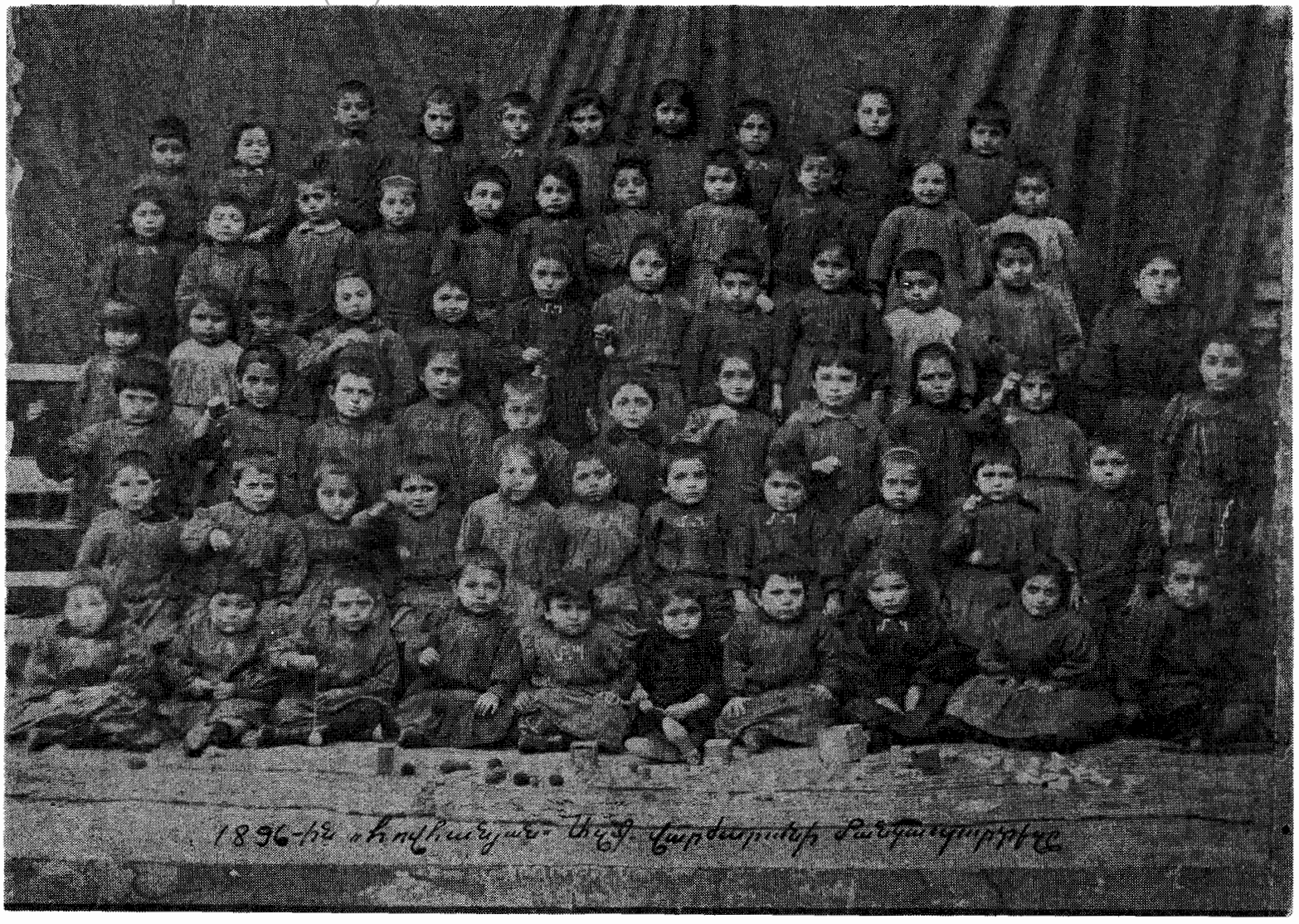

Թագաւոր թաղին Յովհաննեան վարժարանի 1896-ի մանկապարտէզը

ղեցիին, ամբողջ տարի մը կը մեծցնէր ու կը պարարտացնէր զայն՝ Խաչվերացի տօնին եկեղեցիին նուիրելու համար: Իսկ ոմանք ալ, իրենց կարողութեան ներած չափով, դրամական նուիրատուութիւն եւ կամ քսանական, երեսունական փիտէ կը նուիրէին, որ եկեղեցւոյ տարեկան ղոհարերութեան մանակցած ըլլան:

Կիրակի առաւօտուընէ մինչեւ կէսօր եկեղեցիի եռեւի կողմը փորուած մասնաւոր փոսերու մէջ, կը զննուէին մատաղցու ոչխարները ու հորթերը, որոնք հետզհետէ կը բերուէին իրենց տէրերուն կողմէ՝ արձանագրուելով մասնաւոր տետրակներու մէջ:

Կէսօրէ յետոյ միսերը կ'եփէին եկեղեցւոյ խոշոր կաթսաներուն մէջ, որուն ջուրը դիշերը կը բաժանուէր ժողովուրդին, որ այդ ջուրով եղինճ կամ ապուր պատրաստէին:

Ճաշօրդ օրը որ Երկուշաբթի է եւ Մեռելոց, մասնաւոր պատարագ մատուցուելով մատաղը կ'օրհնէին: Նոյն օրը քաղաքի ամբողջ Հայութիւնը Ս. Խաչ Եկեղեցին կը լեցուէր՝ մատաղ ստանալու համար: Եւ երբ եկեղեցւոյ խորանէն «Երթայք ի Խաղաղութիւն» կ'ըսուէր, մատաղատուները կը սկսէին անդադար մատաղ տալ՝ եկեղեցւոյ շրջափակէն դուրս ելլող ժողովուրդին, որոնց մէջ շատ յաճախ յոյներ եւ թուրքեր ալ կը գտնուէին: Մատաղը հին հայկական սովորութիւն մըն է, որ Ռոտոսթոցիք Հայաստանէն իրենց հետ բերելով 300 տարի անդադար կը շարունակէին:

Բաժնուած մատաղի քանակի մասին պաշտօնական անճնաւորութիւններ կը հաւաստէին թէ 6000 փիտէ եւ 850–էն մինչեւ 1100 օխայ միս կը բաժնուէր այդ օր:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ԲԱՐՔԵՐ ՈՒ ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Դեռ մօտաւոր անցեալին մէջ, այսինքն Օսմանեան Սահմանադրութենէն առաջ, Թոռոսթոցի հայ կինն ու օրիորդը, առանց բացառութեան, չէին կրնար մինակ չուկայ ելլել կամ մէկ թաղէն միւսը երթալ, այլ՝ պէտք էր ինքզինքնին յանձնէին ծեր ու փորձառու պառաւի մը կամքին եւ առաջնորդութեան: Ճամբան քալած ժամանակ չուրջերնին նայիլը կամ ծանօթ անցորդի մը բարեւ տալը յանցանք կը սեպուէր: Վայ այն կնոջ, որ ճամբան քալած առեն քովէն անցնող այր մարդու մը երեսը նայէր: Նոյնիսկ ամուսնոյն ներկայութեան որպէս հիւր ներկայացող ուրէք այր մարդու հետ բարձրաձայն խօսիլն ու ժպտիլը գայթակղութիւն մըն էր, եւ անպատուութիւն կը սեպուէր:

Երիտասարդ կիներն ու օրիորդները, իրենցմէ տարեցներուն քով պարտաւոր էին շատ քիչ խօսիլ· խօսքը միշտ մեծինն էր:

Դեռատի աղջիկներ ու հարսներ իրենցմէ մեծերուն ձեռքը կը համբուրէին փոխան բարեւի:

Կիներ ու աղջիկները այնքան երկայն չրջազգեստներ կը հագնէին որ կարելի չէր անոնց կօշիկներուն կրունկն անգամ տեսնել:

ՆՇԱՆՏՈՒՔ

Այս գործողութիւնը կը կատարուէր շատ յաճախ երկու կողմերու ծնողացը հաւանութեամբ ու որոշումով:

Տղան ու աղջիկը այս կենսական խնդրին չուրջ այնքան որոշ պաշտօնար մը յայտնելու աղատութիւնը չունէին, այլ, ընդհանրապէս պարտաւոր էին հպատակիլ իրենց ծնողացը կամքին:

Նշանի գործողութիւնը շատ յաճախ տաներէց քահանային կողմէ տարուած պղտիկ ոսկի եւ կամ այլ մետաղեայ խաչով մը կը կատարուէր աղջկան տան մէջ, եւ որուն ներկայ անգամ չէր ըլլար տղան:

Այս խաչը, որ նշանի խաչ կը կոչուէր, աղջկան տրուելէ յետոյ, տղան ու աղջիկն այլեւս նշանուած կը սեպուէին, իսկ մէկ շաբթ կամ 15 օր յետոյ ալ տղուն կողմէ աղջկան տունը խօսքկապի կ'երթային:

Աղջիկն ու տղան նշանուելէ յետոյ այլեւս պէտք չէր իրար տեսնէին, որովհետեւ նման պարագայի մը ծանօթներն ու ղրացիները

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

խստիւ կը մեղադրէին զանոնք։ Նոյնիսկ եթէ նշանուելէ առաջ տղուն առօրեայ ճամբան աղջկան տան առջեւէն էր, նշանուելէ յետոյ պարտաւոր էր ճամբան փոխել եւ չանցնիլ այնտեղէն։

Աղջիկը նշանուելէ յետոյ, որպէս յարգանք, ձայն կը պահէր ընդհանրապէս տարեց կիներէն եւ մանաւանդ՝ այն այր մարդոցմէ, որոնք ազգականական կապ ունէին իր նշանածին հետ։ Այս դրութիւնը կը չարունակուէր մինչեւ հարսնիքէն չաբաթ մը վերջ։

ՀԱՐՍԱՆԻՔ

Եթէ երբեք տղան տուն փեսայ չէ, հարսանիքի կիրակիէն առաջ, երկու կողմերն ալ մեծ պատրաստութեան մէջ կ'ըլլային։ Հարսանիքէն մէկ երկու օր առաջ բոլոր ծանօթներուն հրաւէրագիր կը տրուէր, իսկ ազգականներուն՝ տարեց կիներու միջոցաւ կանաչ մոմ կը ղրկուէր։

Կիրակի օր, կէսօրէ յետոյ կը սկսէր հարսանիքի խրախճանքը։ Երեկոյին, մթնալէ յետոյ բոլոր հարաներուն ճաչ կը տրուէր, որմէ յետոյ տաներէց քահանան դալով կ'օրհնէր փեսին հալաֆը (ղգեստը)։

Կէսգիշերը անց հարսառ կ'երթային մեծ թափօրով, որուն չէին մասնակցիր երիտասարդ եւ դեռատի աղջիկները։ Երբ փեսին թափօրը հարսին դռնէն ներս կը մտնէր, հարսին կողմինները բոլորը ոտքի ելլելով կը հիւրասիրէին եւ իրենց տեղերը կը տրամադրէին փեսին կողմէ եկողներուն։ Փեսան պարտաւոր էր բոլոր տարեցներու ձեռքը համբուրելու։ Հարսին տան մէջ տաներէց քահանայի կողմէ կէս պսակ կատարուելէ յետոյ, հարսն առնելով կ'ուղղուէին դէպի փեսի տունը։ Ճամբան դնացքի առեն բոլոր աղբիւրները կը հոսեցնէին, իբրեւ նշան առատութեան եւ բազմածնութեան, իսկ եթէ երկու հարսանեկան թափօրներ իրար դիմաւորէին՝ հարսը հարսին, փեսան ալ փեսին ճակատը կը համբուրէին, որով՝ տեսակ մը մտերմութիւն կամ լուսելքայրութիւն հաստատած կ'ըլլային երկու նորապսակ ամոլները։

Հարսը փեսին տան սեմէն ներս մտնելու առեն ընդհանրապէս ոչխար կամ ուրիշ գոհեր կը զենուէին՝ ըստ հնաւանդ սովորութեան։ Այս գոհին արիւնով կը կչտանային չար ոգիները եւ ներս չէին մտներ նոր կազմուող ընտանիքէն։

Հարսին հետ իր քոյրը, եւ եթէ չունի՝ իր աղգականներէն դեռատի աղջիկ մը կու գայ, որ հարսի քոյր կը կոչուի, հարսին քով կը մնայ քանի մը օր։

Հարսանիքի յաջորդ կիրակին կը կոչուի Փաչայի կիրակի։ Այդ օրը կէսօրուայ ճաշի կը հրամցնէին փեսին բոլոր աղգականները, որոնք ճաշի առեն անպայման փաչա (խաշ) կ'ուտէին։ Ճաշի առեն

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

նորահարսը կարդաւ ձեռք կը համբուրէր եւ ներկաներէն իւրաքանչիւրէն կը ստանար դրամական նուէրներ եւ պարդոսկիներ։

Ռոտոսթոցիի համար ամուսնութիւնը երբեք պերճանք մը չէր, այլ՝ հօրենական օճախը վառ պահելու եւ դերդաստանի դոյատեւումը չարունակելու պարտականութիւն մը, որ կանուխ երիտասարդ տարիքին կը կատարուէր։

Ինչպէս այրերը, նոյնպէս եւ կիները խիստ նախանձախնդիր էին իրենց ընտանեկան յարկին սրբութեանը։ Ռոտոսթոցի մայրերը ընտանեկան բարեմասնութիւններով օժտուած ըլլալէ զատ՝ խիստ ալ պատուախնդիր ու ժրաջան էին։

Ռոտոսթոցի հայը կը մարմնաւորէր դրեթէ հայկական բոլոր բարեմասնութիւնները ու առաքինութիւնները։ Ան բարի, աշխատասէր, չինարար եւ ընտանեսէր էր, բայց երբ հարցը դառնար պատուի սրբութեան կամ հայրենի օճախին բռնաբարումին չուրջ, ան կը դառնար յանդուգն եւ քաջարի։ Երբ անգամ մը ամուսնացաւ, այլեւս բաժնուիլ չէր դիտեր։ Կինը լաւ ըլլար կամ դէշ, իր ճակատագիրն էր, օրէնքի եւ կրօնքի լուծ էր, մինչեւ վերջ պէտք էր տանէր, առանց գանգատի։ Ամուսնալուծումը մեծ մեղք եւ մեծ ամօթ էր։ Ամուսնացած այր մարդը իրաւունք չունէր ուրիշ կնոջ երեսը նայելու։ Տարեց կիներուն մայրիկ կ'ըսէին, իսկ երիտասարդներուն՝ քոյրիկ։

Ռոտոսթոցիին տունէն ներս հայրը ընտանիքին իշխանն էր, հրամայողը, որուն կը հպատակէին ընտանիքին բոլոր անդամները, որովհետեւ այս վերջիններուն ապրուստի հոգը դրեթէ հօր ուսերուն վրայ կը ծանրանար։

Ճաշի ժամանակ մինչեւ «Հայր Մեր»ը չըսուէր եւ հայրը չսկսէր ուտել՝ մայրը եւ զաւակները իրաւունք չունէին ձեռքերնին երկարելու հացին կամ կերակուրին։

Մայրը տան գործարարն էր — լուացք ընել, կերակուր եփել, ճաշի սեղանը դնել վերցնել, մաքրել, կարկտել, երախաները կերակրել, մեծցնելը իր պարտականութիւնն էին։

Ընտանիքին մէջ եթէ զաւակ մը ծնէր, մեծ ուրախութիւն եւ ցնծութիւն կ'ըլլար, մանաւանդ՝ երբ նորածինը մանչ էր, որովհետեւ ան կը սեպուէր դերդաստանին կամ տոհմին չարունակողը։

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ԵՒ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱԿԱՆ ԽԱՂԵՐ

ԷՐԿԱՆ ԷՇ կամ՝ ՔԱՐԻՄ ՔԱՐԻՄ ·— 2–4 *հոգինոց երկու խումբ տղաք վիճակ կը նետեն · որ խումբը որ կորսնցնէ վիճակը՝ կարաւանի գրաստներու կամ կամուրջի կամարներու նման իրարու ետեւ կը շարուին եւ իրարու մէջքէ ամուր բռնուած կը ծռին՝ կը ձեւացնեն կամուրջ մը ։ Ամենէն առջեւինը պատի կամ ծառի կը կրթնի, իսկ միւսները անոր ետեւը կը շարուին՝ գլուխնին խոթելով առջեւինին երկու ոտքերուն արանքը ։*

Շահող խումբին առաջինը ուժով կը ցատկէ, որպէսզի առաջին «էշ»ին վրայ նստի եւ իր ընկերներուն ալ հեծնելու էշ մնայ ։ Երկրորդը՝ երկրորդին, երրորդը՝ երրորդին վրայ հեծնելէ յետոյ վրայինները կը սկսին միաբերան ըսել · «Քարիմ Քարիմ քարմարարիմ, տէրին տաս, տաս, տաս, Տէրին տաս, տաս» ։ Այս միջոցին հեծեալներէն եթէ մէկը վար իյնայ կամ ոտքը գետին քսուի, խաղը կը կորսնցնեն եւ իրենք կ'ըլլան «էրկան էշ» ։

ՄԱՐԳԵՎԶԻԿ կամ՝ «ՊԻՆՏԻՄՊԻՐ» ·— *Երկու կամ աւելի տղաք կը խաղան ։ Մէկը ձեռքերը ծունկերուն յենելով մինչեւ մէջքը կըծռի եւ գլուխը քիչ մը վար կը ծռեցնէ ։ Միւսները, իրարու ետեւէ, կ'սկըսին ցատկել ծռողին վրայէն · ան որ չկարենայ ցատկել՝ ան կը ծռի եւ անոր վրայէն կը ցատկեն ։ Իսկ եթէ ամէնքն ալ ցատկեն, երկրորդ անգամ ծռողը գլուխը քիչ մը աւելի կը բարձրացնէ կռնակը եւ դարձեալ կը սկսին ցատկել, մինչեւ որ մէկը չկարենայ ցատկել եւ ան ծռի ։*

ԳԵՐԵՎԱՐՈՒԹԻՒՆ կամ՝ «ՄԱՐԴ Կ'ՈՒԶԵՄ» ·— *Պատերազմի կը նմանի ։ Տղաքը երկու խումբի կը բաժնուին* 4–*էն մինչեւ* 7–8 *հոգինոց ։ Ֆութպոլի խաղի նման երկու հակընդդէմ ճակատի վրայ կը շարուին ։ Երկու ճակատին ճիշդ մէջտեղը գիծ մը կը քաշեն իբրեւ սահման, որմէ յետոյ՝ տղայ մը (զինուոր) կը վազէ, կ'երթայ մինչեւ իր սահմանը եւ կը փորձէ գիծը անցնել՝ պոռալով՝ «Մարդ կ'ուզեմ» ։ Դիմացի կողմէն ալ, իսկոյն զինուոր մը կը վազէ, կուգայ անոր դէմ՝ արգիլելու համար սահմանային «բռնաբարումը» ։ Իրար հետ մարտի կը բռնուին եւ իրար կը քաշեն՝ ջանալով մէկը միւսին գերի տանիլ · սակայն երկու կողմէն օգնական ուժեր կը հասնին ։ Զինուորները կը բազմանան, պայքարը կը մեծնայ եւ ով որ աւելի գերի տանի իր կողմը, ան յաղթած կ'ըլլայ ։ Երբեմն գերին կը փախչի, հակառակ պահակի հսկողութեան տակ գտնուելուն, եւ կ'երթայ իր սահմանէն ներս՝ իր բանակատեղին եւ կը միանայ իր ընկերներուն ։*

ՈՏՆԱԳՆԴԱԿ կամ՝ ՖՈՒԹՊՈԼ ·— 1910–*ին առաջին անգամ երեւցաւ Ռոտոսթոյի մէջ, արձակուրդի համար Պոլսէն իրենց ծնողներուն քով վերադարձող ռոտոսթոցի ուսանողներու կողմէ ։ Աւելի*

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

փոքրերու համար կային կարգ մը ուրիշ խաղեր — հոլ դարձնել, վէգ խաղալ, թռուցիկ թռցնել, փայտ նետելիք՝ չիլինկ (չէլիկ–չօմախ) եւ այլն։

Աղջիկներու խաղերէն էին՝ ԳԵՂԵՑԻԿ ԶԱՏԵԼ կամ՝ ՈՎ ԽՈՒՄԲԵՐԸ։ Աղջիկները երկու խումբի կը բաժնուին եւ դէմ դիմաց կը շարուին, որոշ հեռաւորութեան վրայ ձեռքէ ձեռք բռնուած, շղթայ կազմած։ Առաջին անգամ մէկ խումբը կը յառաջանայ, կը մօտենայ միւսին եւ կը սկսի երգել՝ «Ով խումբեր, ով խումբեր, մերին խումբերը մենք կ'ուզենք, մենք կ'ուզենք»։

Բ. Խումբը.— Ի՞նչ կ'ուզէք, ի՞նչ կ'ուզէք, մեզի յայտնեցէք։

Ա. Խումբը.— Գեղեցիկ մը տեսանք, անոր հաւնեցանք։

Բ. Խումբը.— Գեղեցիկին անունը մեզի յայտնեցէք։

Ա. Խումբ.— Գեղեցիկին անունը Օրիորդ Անուշ է։

Բ. Խումբ.— Ետ երթալով ու երգելով.

Թէ փափուկ է, թէ տկար է. ֆալելով չի գար։

Ա. Խումբը.—«Փափուկ է նէ, տկար է նէ կառք մը բերենք» ըսելով կը յառաջանան, կը մօտենան «Գեղեցիկ»ին։ Երկու աղջիկներ ձեռքերնին խաչերկաթի նման «պահաւորակ» մը կը կազմեն, «Գեղեցիկը» վրան կը նստեցնեն ու խումբով երգելով կը տանին իրենց կողմը. իսկ «Գեղեցիկ»ն ալ ընկերուհիներու բազուկներուն վրայ բազմած՝ նազանքով ու ժպտադին կ'երթայ նոր ընտանիքին մէջ։

Աղջիկներն ունէին նաեւ «պարան ցատկել» յակուրջիով կամ կախօրրանով զբօսնուլ, ձեռնագնդակ նետել իրարու եւ բռնել՝ օդին մէջէն, առանց գնդակը գետինը ձգելու։ Անոնց խաղերէն մէկն ալ վիճակ ըսելն էր. բայց ըսուած «վիճակներէն» չատը թրքերէն բառերով էին։

ԱԶԳԿԱՊՈՒԿ.— *Խումբ մը աղջիկներ ձեռքէ ձեռք բռնուած կը կազմէին կլոր շղթայ մը, որուն ճիշդ մէջտեղը կը կենար աչքերը կապուած աղջիկ մը։ Աղջիկներու շղթան ճախրակի պէս կը դառնար, առանց իրարու ձեռքը ձգելու՝ անգամ մը դէպի առաջ, անգամ մըն ալ դէպի ետ, որպէս զի աչքերը կապուածը չի կրնայ անոնց տեղը միտքը պահել։*

Աչքերը կապուածը կը մօտենայ օղականման շղթային՝ կը բռնէ մէկուն։ Շղթան այլեւս կը կենայ, չի շարժիր։ Բռնուողը ձայնը կը պահէ, չունչը կը բռնէ որպէսզի չի ճանչցուի։ Բռնողը եթէ կրցաւ բռնուողին ճիշդ անունը տալ, աչքին կապերը կը քակեն եւ կը կապեն բռնուողին աչքերուն։ Այսպէս կը շարունակուի խաղը։ Ձեռքէ ձեռք բռնուած շղթան մէկ առաջ, մէկ ետ կը շարժի երգելով.

Աչիկապուկը շատ լաւ է,
Եթէ տեղը շատ լայն է.
Աշխատէ որ անուշս ճիշդ ըսես,
Աչերուդ կապը բակես։ *Եւայլն։*

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ԶԱՆԱԶԱՆ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ՄԷՋ ՀԱՍՏԱՏՈՒԱԾ ՌՈՏՈՍԹՈՑԻՆԵՐՈՒ ՀԱՄՐԱՆՔԸ 1922–ԻՆ

ՊՈՒԼԿԱՐԻԱ

Քաղաք	*Ընտանիք*	*Անձ*
Սոֆիա	36	118
Ֆիլիպպէ	180	941
Սք· Զակորա	13	54
Ն· Զակորա	18	68
Եամպոլ	26	96
Գըզանլըգ	7	25
Գաուռապաթ	3	14
Պորիսովկրատ	5	16
Վիտին	5	17
Ռուսճուգ	4	12
Սլիվէն	76	248
Այթոս	3	15
Պուրկազ	80	482
Սվիլէնկրատ	5	11
Սթանիմաճա	9	35
Խասթօվօ	116	520
Հարմանլը	3	11
Շումէն	2	10
Վառնա	4	13
Ռազկրատ	1	3
Թաթար Պազարճըգ	5	20
	601	2729

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ

Քաղաք	*Ընտանիք*	*Անձ*
Սելանիկ	45	180
Քսանթի	7	24
Տռամա	3	15
Տէտէ Աղաճ	33	111
Գավալա	6	21
Աթէնք	3	9
	97	74

ՌՈՒՄԱՆԻԱ

Պուքրէշ եւ շրջ·	183	633
Կոսթանցա	18	74

ԵԳԻՊՏՈՍ

Գահիրէ եւ Աղէքսանդրիա	46	220

ԼԻԲԱՆԱՆ

Պէյրութ	7	28

Ռ Ո Տ Ո Ս Թ Օ

1922–ին 263 անձ, 1932–ին՝ 189 անձ, մեծ մասամբ ծերեր ու պառաւներ· իսկ 1962–ին՝ 13 հոգի, որոնցմէ միայն տարեցները կրնային հայերէն խօսիլ: 1966–ին՝ 7 հայեր մնացած էին:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՀՈՒՍԿ ԲԱՆՔ

Ներկայ հատորին պարունակութիւնը տրուած է հեղինակին կողմէ անհուն սիրով դէպի մեր ծննդավայրը եւ առաջաւոր հայրենակիցները: Անիկա տճնաջան հաւաքումով կազմած է գրական յուշարձան մը Ռոտոսթոյի հայութեան, որ ազգին տուած է տաղանդաւոր եւ օգտակար անձնաւորութիւններ իր երեք դարու գոյութեան ընթացքին:

Նոյն ատեն յիշատակարան մըն է այս գիրքը, որ պատկերներու միջոցով կը տանի մեզ դէպի անցեալ անհիւթական կեանքի յիշողութիւնը:

Այստեղ կը գտնենք փնջուած ընդհանուր խմբական պատկերներ, ուր կը տեսնենք մեր երբեմնի ընկերները եւ կենսագրութիւններ բազմաթիւ հայրենակիցներու, որոնք անցեալին կամ ներկային իրենց կարողութիւններով կամ տաղանդով աչքառու դիրք գրաւած են:

Եթէ կան ակամայ չի յիշատակուածներ, (հակառակ մամուլին մէջ լոյս տեսած կոչերուն) ատոր ներողամիտ պէտք է ըլլալ, որովհետեւ հեղինակը աշխատած է անհրաժեշտ հաղորդակցական պայմաններու տակ, նամակագրութիւններով, ի սփիւռս աշխարհի ցրուած ռոտոսթոցիներուն հետ:

Իմ կարծիքով ներկայ Ցուշամատեանը անուղղակի շարունակութիւնն է Գրիգոր Վրդ. Դարանաղցիի «Ժամանակագրութեան», որ, 1602–1634 թուականներուն նախառոտոսթոցիներուն Ռոտոսթօ գալը եւ գաղութ հաստատելը կը պատմէ: Չէ՞ որ Դարանաղցիի մօտ կը գտնենք իր ժամանակի անցքերուն տեղեկութիւնները եւ այն ատենի գործօն անձնաւորութիւններու յիշատակութիւնները:

Հիմա ալ այս Ցուշամատեանին մէջ կը ներկայացուի Ռոտոսթոյի երեք հարիւր տարուան հայ գաղութին կեանքը արդիական ձեւով եւ լուսանկարներով:

Ասիկա նորագոյն յիշատակարան մըն է, ուր մեր աչքին առջեւ կը դրուին հիներն ու նորերը, որպէսզի կապակցութիւնը որդւոց որդի շարունակուի եւ ազգային հպարտութեան ոգին խթանէ գալոց սերունդները ի փառս հայ ազգին:

Պերլին, 29 *Ապրիլ* 1971 — *Դոկտ. Պ. ՓՐՈՒՆՃԵԱՆ*

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ԳՐՔԻՍ ԱՌԱՋԻՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻՒ ԵՐԵՒՑԱԾ ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆՆԵՐԷՆ

«ՓԱՐՈՍ» Շաբաթաթերթը, իր 1929 թ. Նոյեմբեր 30-ի թիւին մէջ հետեւեալ խորհրդածութիւնները կ'ընէ.

«Պ. Ս. Փաչաճեան անհատական ուժով ի լոյս ընծայեց կոկիկ հատոր մը՝ Ռոտոսթոյի հայութեան անցեալն ու ներկան պատկերացնելով: Առհասարակ լաւ գործ մըն է ասիկա եւ պատուական գաղութ մը արժանի էր վերյիշուելու, մեր սիրտերուն անգամ մըն ալ խօսելու: Այսպիսի գործեր տեսակ մը բարեպաշտօն աւանդներ են՝ արժանի ամէն հայու գուրգուրանքին: Պէտք չէ՞ որ Մալկարայի, Չորլուի, Կէլիպոլուի, Չանաք Քալէի եւ Էտիրնէի հայութեան մասին այսպիսի գործեր ունենայինք, չմոռնալով Սիլիվրին ալ, որ Ռուբէն Սեւակի ծննդավայրն է: Ի՞նչու ուրիշներ ալ չհետեւին Պ. Փաչաճեանի ժրաջանութեան, մեր պատմական, ազգագրական գրականութիւնը օժտելու համար այսպիսի գրքով մը: Կ'արժէ որ Փաչաճեանի գրքոյկը մեծագոյն սպառումը գտնէ, իբր արժանի վարձք մը երիտասարդ ուսումնասէր հեղինակին ճիգերուն»:

(*Սոֆիա*) *Տ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ*

Վիեննայի Մխիթարեան Միաբանութեան ծանրախոհ պաշտօնաթերթ «Հանդէս Ամսօրեայ»ի 1931 թ. Դեկտ.ի թիւին մէջ կը կարդանք հետեւեալ գրախօսականը՝ Հայր Ներսէս Ակինեանի գրիչով.

«Ժէ. դարու սկիզբը Ճելալիներու անհնարին հարստահարութիւններէն նեղուած կամախցիները Ռոտոսթոյի մէջ հաստատուած, իրենց բնակութիւնը պահեցին մինչեւ 1915, թէեւ ապրած անդադար ընդհարման մէջ տեղւոյն թուրք եւ յոյն բնակչութեան հետ:

Գաղթականութեան համառօտ պատմութիւնը կը գծուի այս գրքին մէջ, սկսեալ 1606-էն: Ա. շրջանի համար Գր. Դարանաղցին է աղբիւրը: Յաջորդող շրջաններու համար կը պակսի առաջնորդ: Բայց եւ այնպէս յաջողած է հեղինակին պատմական թելը հասցնել մինչեւ Ի. դար: Նորագոյն շրջանի համար ծերերու աւանդութիւնը եւ իր անձնական հետազօտութիւնները մատակարարած են նիւթ:

Թերեւս ինչ-ինչ կէտեր գտնէին առաւել լուսաբանութիւն, եթէ հեղինակը ունենար դիւրութիւն՝ օգտուելու մեծ մատենադարանէ մը: Հակառակ ամէն թերութիւններու, կը թողու զմեզ երախտապարտ իր ուսումնասիրութեանց արդիւնքը, որ հարուստ է վիճակագրական, ազգագրական եւ պատմական շահեկան տեղեկութիւններով»:

Վիեննա, 1931 *Թ.* *Հ. ՆԵՐՍԷՍ ԱԿԻՆԵԱՆ*

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒԱԾ
ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱՂԲԻՒՐՆԵՐ

1· ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ, Գրիգոր Դարանաղցի (1606–1643):

2· ԱԶԳԱՊԱՏՈՒՄ, Մաղաքիա Արք· Օրմանեան:

3· ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՁՈՐԻՍ ՄԱՍԱՆՑ ԱՇԽԱՐՀԻ, Հ· Ղ· Ինճիճեան (1804):

4· ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ, Ահմէտ Րէսիմ, Բ· հտ·:

5· ԲԻԶԱՆԴԱՑԻ ԵՒ ՀԱՁԱԿԻՐ ՊԱՏՄԻՉՆԵՐՈՒ ՅՈՒՇԵՐ:

6· ՀԱՐՑԱՐԱՆՆԵՐ՝ ուղարկուած զանազան տարեց ռուսոսթոցիներու:

7· ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ԵՒ ՏԱՊԱՆԱՒԱՐԵՐՈՒ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

8· ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐ ԵՒ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

«ՌՈՏՈՍԹՈՅԻ ՅՈՒՇԱՄԱՏԵԱՆ»Ի ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՕԺԱՆԴԱԿԱԾ ԵՆ՝

ՊԷՅՐՈՒԹ	*Լ. Ո.*
1. Կարապետ Նազարեան	20.00
2. Յարութիւն Մեհթերեան	20.00
3. Պերճ Աւետիսեան	50.00
4. Աւետիս Փէրտէճեան	25.00
5. Սահակ Փէրտէճեան	25.00
6. Օննիկ Կէվրէկեան	10.00
7. Հրաչ Փեհլիվանեան	25.00
8. Կիրակոս Փիլիպոսեան	15.00
9. Մարտիրոս Գլըճեան	25.00
10. Տիկ. Ատրինէ Սահակեան	15.00
11. Տիկ. Աղաւնի Մէհթէրեան	15.00
12. Տիկ. Եփրաս Տօնապետեան	25.00
13. Պետրոս Յովհաննէսեան	10.00
14. Սարգիս Փափազեան	10.00
Գումար	290.00

ՖՐԱՆՍԱ	*ՖՐՔ.*
1. Տիկ. Սերենկիւլեան — Տիկ. Տէտէեանի ձեռամբ	500
2. Տիկ. Սերենկիւլեան — Ս. Փաչանեանի ձեռամբ	500
3. Տիկ. Ֆոնթէն (ծնեալ Սարաճեան)	250
4. Օր. Սիրարփի Աճէմեան	200
5. Սարգիս Արզումանեան	100
6. Տիկ. Խուրպեթեան	100
7. Տիկ. Արմինէ Պէրպէրեան	150
8. Օր. Լուիզա Փափազեան	100
9. Նուրհան Փափազեան	100
10. ~~[illegible]. [illegible]~~ Տէտէեան Արամ	1000
11. Ժիրայր Տէտէեան	500
12. Տիկ. Ազնիւ Մայաճեան	400
Գումար	3900

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ	*ՏՈՂԱՐ*
1· Օննիկ Գալեմճեբեան	100
2· Ռիշտունի Փափազեան	20
3· Լեւոն Ալեքսանեան	50
4· Տիկ· Ռոզ Ալմաեան	10
Գումար	180

ՊԵՐԼԻՆ	*ՏՈՂԱՐ*
Տոքթ· Պետրոս Ֆրունեան	100

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	էջ
Քանի մը խօսք Հեղինակին կողմէ	7
Կենսագրական նօթեր Ս. Փաչաճեանի	9
Տիկ. Գեղուհի Տէտէեան	13

ՄԱՍՆ Ա.

Ռոտոսթոյի Տեղագրութիւնը նախքան հայերու գալը	17
Բիւզանդացւոց ձեռքէն թուրքերու Ռոտոսթօն գրաւելը	19

ՄԱՍՆ Բ.

Զալալիներու խժդժութիւնները ու Հայաստան	21
Կամախի գաւառներէ գաղթականութեան Ռոտոսթօ գալը	22
Պոլսեցի Նաղաշ Քահանայի զրպարտութիւնը	24
Ռոտոսթոյի հայոց շինած առաջին եկեղեցին	27
Հին դէպքեր ու անցքեր. Հայրենիք վերադառնալու խիստ հրաման	28
Թուրքերը կը բանդեն Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցին	31
Հունգարիոյ Ռակոցցի իշխանը Հայոց թաղը կը բնակի	33

ՄԱՍՆ Գ.

Ռոտոսթոյի Հայոց եկեղեցիները —

Ս. Յովհաննէս	35
Ս. Փրկիչ	37
Ս. Թագաւոր	41

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՌՈՏՈՍԹՈՅԻ ՀԻՆ ՆՇԱՆԱՒՈՐ ԴԷՄՔԵՐԸ

Սարգիս Պատրիարք Թեքիրտաղցի ....

Յովսէփ Ամանօղլու վարդապետ ....

Օսմանեան ծովային հայազգի նախարար Հասան Փաշա 45

Մ Ա Ս Ն Դ.

ՌՈՏՈՍԹՈՅԻ ՄԷՋ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱԾ ՎԵՐՋԻՆ ԱՆՑՔԵՐՆ ՈՒ ԴԷՊՔԵՐԸ

Ռուսական բանակը Ռոտոսթոյի մէջ 48

1895–96-ի արիւնոտ տարիներու արհաւիրքը 49

Օսմանեան Սահմանադրութիւնը եւ Ռոտոսթոցիք 50

Ատանայէն բերուող որբերը 52

Թուրքերը ցամաք չեն հաներ հայ ուխտաւորները 52

Պալքանեան Պատերազմը եւ պուլկարներուն Ռոտոսթօ մուտքը 54

Անդրանիկ ու իր կամաւորական խումբը Ռոտոսթոյի մէջ .. 55

Ցար Ֆերտինանտ Ռոտոսթոյի մէջ 57

Պուլկար բանակը կը քաշուի եւ թուրքերը կը վերագրաւեն Ռոտոսթօն 59

Հագգը Փաշայի զինուորները եւ տեղացի թուրքերը կը ջարդեն Հայերը 60

Թալէաթ Փաշան Ռոտոսթոյի մէջ 62

«Սէֆէրպէրլիկ» 63

«Թէքէլլիֆը Հարպիէ» 64

1915-ի Բռնագաղթը 65

Իտալացիք կը գրաւեն Ռոտոսթոն 67

Միլլիների թուրքերուն խլրտումները 68

Հայ երիտասարդներու զինուորագրուիլը յոյներուն կողմէ .. 70

Արեւելեան Թրակիոյ պարպումը եւ Ռոտոսթոցիներու վերջին տեղահանութիւնը 75

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՄԱՍՆ Ե.

ԱԿԱՆԱՒՈՐ ԵՒ ՎԱՍՏԱԿԱՒՈՐ ՌՈՏՈՍԹՈՑԻՆԵՐՈՒ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ 80–170

ՄԱՍՆ Զ.

ՌՈՏՈՍԹՈՑԻ ԹԵՄԸ 172

Առաջնորդները 173–183

Ռոտոսքոցի կղերականներ՝ 1670–1920 183

Մեծ եղեռնի օրերուն ապրող Ռոտոսքոցի Հահաճանները 187–193

ՀԱՑԵՐՈՒ ԿՈՂՄԷ ՇԻՆՈՒԱԾ ԱՂՒՒԻՒՐՆԵՐԸ, ԳԵՐԵԶՄԱՆՆԵՐԸ ԵՒ ՆԱՀԱՏԱԿԻ ՈՒԽՏԱՏԵՂԻՆ 193–198

ՄԱՍՆ Է.

ՌՈՏՈՍԹՈՑԻ ԹԵՄԻ ՀԱՑԱԲՆԱԿ ԳԱՒԱՌՆԵՐԸ

Մալկարա 199

Զորլու 200

Սիլիվրի 201

ՄԱՍՆ Ը.

ՀԱՑՈՑ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ 202

Ռոտոսքոյի կլիման, հողագործութիւնը, բարքերը, աշխատաճի ժամերը եւ վճարումը 203

Տնտեսական վիճակը 207

Արհեստներ եւ այլ զբաղումներ 208

Գաղաթին կրթական վիճակը 210

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Ռոտոսթոյի ազգային հասարակական կեանքը· զանազան միութիւններ եւ ընկերութիւններ 217

Կուսակցութիւններ, յեղափոխականներ, Հայաստանի անկախութեան պայքարին մասնակցող կամաւորներ եւ լեգէոնականներ 225

Ռոտոսթոցիներու Պուլկարիա քերած եկեղեցական գոյքերը 229

ՄԱՍՆ Թ·

ՌՈՏՈՍԹՈՑԻՆԵՐՈՒ ԼԵԶՈՒՆ, ԲԱՌԵՐԸ ԵՒ ՏՕՆԵՐԸ 235–241

ՄԱՍՆ Ժ·

ԲԱՐՔԵՐ ՈՒ ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Նշանտուֆ, Հարսնիք 244

Պատանեկան եւ երիտասարդական խաղեր 247

ԶԱՆԱԶԱՆ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ՄԷՋ ՀԱՍՏԱՏՈՒԱԾ ՌՈՏՈՍԹՈՑԻՆԵՐՈՒ ՀԱՄՐԱՆՔԸ 1922–ԻՆ 249

ՀՈՒՍԿ ԲԱՆՔ 251

Գրախօսականներ Ա· հրատարակութեան մասին եւ զանազան ցանկեր 253–266

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

ՑԱՆԿ ՆԿԱՐՆԵՐՈՒ

(Յաջորդական կարգով)

	Էջ
Ս· Փաչաճեան	9
Էջմիածնի մէջ	10
Տիկ· Գեղուհի Տէտէեան	13
Ռոտոսթոյի համայնապատկերը	16
Ս· Խաչ եկեղեցւոյ տօնին առթիւ խրախճանքի տեսարան մը	39
Հայոց Թագաւոր թաղին փողոցներէն մին	39
1908 թ· Օսմանեան Սահմանադրութեան հռչակման առթիւ կազմակերպուած միջազգային ցոյցը	51
Անդրանիկ	55
Խումբ մը Ռոտոսթոցի հայեր 1920–ին	70
Խումբ մը Ռոտոսթոցի հայուհիներ 1920–ին	71
Կոմիտաս երգչախումբ	72
Ժողովրդական խրախճանքի տեսարան մը 1920–ի յունական գրաւման օրերուն	74
Վերապրող Ռոտոսթոցիներ	76
Ապրիլ 24–ի Սգատօնը 1920–ին	78
Տէր Զօրէն տեսարան մը	79
Ն·Ս·Օ· վազգէն Ա· վեհափառ Կաթողիկոս	80
Տիրամայր Սիրանոյշ Պալճեան	83
Աբրահամ եւ Սիրանոյշ Պալճեաններ իրենց որդւոյն հետ	84
Ակադեմիկոս Հրաչեա Աճառեան	85
Յարութիւն Կէլիպոլեան	87
Սարգիս Գլըճեան (Սրճից)	90

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Յակոբ Պոյաճեան 93
Տիգրան Պաղտիկեան 96
կարապետ Համբարձումեան 98
Խորէն Ճամճեան 100
Նմոյշ մը Ռոտոսթոցի հայ տիկիններէն 100
Յակոբ Շուշանեան 103
Վազգէն Շուշանեան 104
Ներսէս եւ Գրիգոր Շուշանեաններ 105
Բարսեղ Կանաչեան 107
Գէորգ Փափազեան 111
Վաղարշակ Վրդ. Պօղոսեան 117
Անդրանիկ Թագուրեան 120
Տօնիկ Թագուրեան 120
Տոքթ. Մովսէս Տիւսաճեան 121
Տոքթ. Բարսեղ Տիւսաճեան 123
Տոքթ. Պետրոս Ամիրեան 124
Տոքթ. Ռուբէն Ստեփանեան 125
կարապետ Տիլաճեան 128
Մկրտիչ Թագըմճեան (երիցանց) 129
կարպիս Թագըմճեան 131
Տոքթ. վարդգէս Մկրտիչեան 133
Յակոբ Ալեքսանեան 134
Տիրուհի Յ. Սերիճկիւլեան 135
Թագուհի Աճէմեան 137
Նունիկ Տէր Ղեւոնդեան 138
Փիլոր Պաթմազեան 139
Յակոբ Փրունճեան 140
Տոքթ. Պետրոս Փրունճեան 142

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Տոէք· Տիրայր Ֆրունճեան 143
Աշոտ Մալաճեան (Հանրի Վերնէօյ) 146
կարօ Ղազարոսեան (Կ· Մեհեան) 147
Լուիզա Փափազեան 148
Գալուստ Օ· Գալուստեան 149
Շուշանիկ եւ կիրակոս Փիլիպպոսեաններ 151
Տոէք· կարպիս Փանիկեան 152
Ակոն Մխիթարեան 153
կարօ Փափազեան 154
Նուրհան Ջավուշեան 156
Պատրիկ Պաղտիկեան 157
Եդուարդ Պաղտիկեան 157
Նուպար Շապճեան 158
Արմենակ Գարանֆիլեան 159
Յակոբ Տ· Տօնիկեան 159
Գրիգոր Փոստաճեան 161
Ռշտունի Փափազեան 163
Օննիկ Փանիկեան 165
Իսկուհի Սվաճեան 186
Արշալոյս Աճէմեան 168
Խորէն Մեհեբեան 169
Միհրան Տատիֆօզեան 170
Հրայր Տատիֆօզեան 170
Զեփիւռ Տատիֆօզեան (Շանթ) 171
Յովսէփ Եպս· Այվազեան 181
Երուանդ Ծ· վրդ· Փերտահճեան 183
Սարգիս Եպս· Սարգիսեան 184
Տ· Բարթողոմէոս Թագըմճեան 190

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Տ· Ներսէս Քհնյ· Նազարեան 191

Յովհաննեան վարժարանի 1895–96 տարուայ ուսուցիչները եւ աշակերտները 211

Յիսուսեան վարժարանի ուսուցչուհի Տիկ· Ագապի խումբ մը աշակերտուհիներով 211

Ուսուցչուհի Օր· Հայկուհի Ճամճեան խումբ մը աշակերտուհիներով 213

Տիկ· Փանկարոդին իր աշակերտներով 214

Յիսուսեան վարժարանի 1909–ի բարձրագոյն կարգը 215

1913 թ· Տառերու գիւտի 1500ամեակին նուիրուած հանդիսութեան թափօրը 218

Կարմիր խաչի 1911–15–ի վարչութիւնը 219

Յովհաննեան վարժարանի 1921–ի աւարտական դասարանը 219

Սկաուտական երդումի արարողութիւն 220

Յովհաննեան վարժարանի շէնքը 221

Տիկ· Արաքսի Արզումանեան 222

Յիսուսեան վարժարանի շէնքը 223

Ս· Թագաւոր եկեղեցւոյ թափօրը Աստուածածնայ տօնին առթիւ 224

Բեւեռը 230

Յովհաննեան վարժ·ի մանկապարտէզի աշակերտուհիները 1896–ին 242

Numérisé par CDMF (PP) - 2011

Արտադրութեան յանձնուած՝ 15 Մայիս 1971–ին
Տպագրութիւնը աւարտած՝ 10 Յունիս 1971–ին

Տպաքանակ	500
Պրակ	17
Էջաչափ՝ սանթիմէթր	17×24

Տողաշարութիւն՝
Ալեքսիս Պալուկեանի եւ Յակոբ Տէր Ստեփանեանի

Էջադրում՝
Յակոբ Տէր Ստեփանեանի

Տպագրիչ՝
Սելիմ Առն

Armenian Church Library http://hygradaran.weebly.com

Imprimerie G. DONIGUIAN & FILS
887, Rue du Fleuve, St. Michel, Beyrouth - Liban

Numérisé par CDMF (PP) - 2011